

STED OG SPROGFORANDRING

- EN UNDERSØGELSE AF
SPROGFORANDRING
I VIRKELIG TID HOS
MOBILE OG BOFASTE
INFORMATER FRA
ODDER, VINDERUP
OG TINGLEV

Sted og sprogforandring

- En undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid

hos mobile og bofaste informanter fra Odder, Vinderup og Tinglev

Ph.d.-afhandling

Københavns Universitet 2013

© Malene Monka

Afdeling for Dialektforskning

Nordisk Forskningsinstitut

Njalsgade 136

2300 København S

monka@hum.ku.dk

Vejleder:

Lektor Jann Scheuer

Afdeling for Dialektforskning

Omfang (eksklusiv litteraturliste og appendiks): 99.962 ord

Illustration på foregående side: Marianne Beck

0 Indledning

Endelig, fristes man til at sige. Denne undersøgelse har været længe undervejs, dels har der været tre yderst frugtbare afbræk - Vera (2007), Kai (2008) og Otto (2011) - og dels har færdiggørelsen trukket noget i langdrag. Det kunne ikke have ladet sig gøre uden en hel række mennesker, som har støttet mig fagligt og personligt igennem den hårdeste fødsel, jeg har gennemstået de sidste seks år og tre måneder! Alle fortjener stor tak, nogle skal fremhæves særligt.

Det havde ikke kunnet lade sig gøre uden min vejleder Jann Scheuers evner udi skrivevejledning, blik for detaljer og rolige gemyt, tusind tak for det!

Min afhandling handler om betydningen af sted, og jeg føler mig stedsligt privilegeret. Jeg er tilknyttet et sted, hvor gode kolleger tilsammen ved mest om danske dialekter og den sociolingvistiske situation i Danmark. Tusind tak til *alle* på Afdeling for Dialektforskning og Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier for at være med til at skabe et helt særligt, frugtbart miljø, hvor man hjælper hinanden fagligt og menneskeligt. Inge Lise Pedersen, Karen Margrethe Pedersen (Hørsholm), Kristine Køhler Mortensen og Pia Quist skal have særlig tak for gennemlæsning af udvalgte tekstdele. Og så er jeg både glad og taknemmelig for, at Nordisk Forskningsinstitut har bakket op under hele forløbet.

Stor tak til Karen Margrethe Pedersen (Skærbæk) for at have stillet sit righoldige og spændende materiale fra Tinglev til rådighed; et materiale afhandlingen kun viser en flig af. Og for at lave de standarddanske interview, da jeg hverken kunne eller ville undslippe min tilknytning til æ sproch.

Tak til alle informanter der svarede på stort og småt, og gjorde mig klogere på livet, sprog og steder.

Tak til mine venner der holdt ud og ved! Særlig tak til Æ Triflilaug for efterretningstjeneste i Tinglev og omegn. Og Dorte, tak fordi du har været til stede både åndeligt og fysisk i flere afskygninger hele vejen.

Tak til mine forældre, min mormor og søster, som altid har støttet og hjulpet mig, uanset hvad jeg har fundet på. Også tak til Jacobs - og nu min - familie, der altid stiller op med hjælp til stort, småt og især de små. Uden min efterhånden store familie kunne det flyvende cirkus ikke være blevet i luften.

Sidst, men allermest: Kære Jacob, tak for det hele!

0 Indledning.....	3
1 Problemformulering.....	8
1.1. Afhandlingens opbygning.....	10
2 Mobilitet inden for dialektologi og sociolingvistik.....	12
2.1 Tidligere mobilitetsstudier.....	14
2.1.1 Undersøgelser i forestillet tid.....	14
2.1.2 Undersøgelser i virkelig tid.....	19
2.2 Det ideelle design.....	21
2.3 Mobilitetssociolingvistik.....	21
2.4 Mobilitet i undersøgelsen.....	24
2.4.1 Geografisk mobilitet.....	24
2.4.2 Social mobilitet.....	25
2.4.3 Mental mobilitet.....	26
2.4.4 Sammenhænge mellem forskellige former for mobilitet.....	27
3 Sted i dialektologien og sociolingvistikken.....	28
3.1 Kritik af tilgang til sted fra egne rækker.....	29
3.2 Tidligere undersøgelses fokus på sted.....	31
3.3 Inspiration fra humanegeografi.....	32
3.2.1 Topophilia - kærlighed til sted.....	33
3.2.2 Space eller place.....	33
3.4 Sted i afhandlingen.....	35
4 Historiske forhold samt tidligere sprogundersøgelser.....	37
4.1 Den generelle udvikling i Danmark.....	37
4.1.1 Odder.....	40
4.1.2 Vinderup.....	41
4.1.3 Tinglev.....	42
4.1.4 Space- og place-effekter i undersøgelsen.....	43
4.2 Tidligere sprogundersøgelser.....	43
4.2.1 Odder.....	44
4.2.2 Vinderup.....	47
4.2.3 Tinglev.....	50
5 Standardsprog, dialekt og noget midt imellem.....	53
5.1 Auer og Hinskens model over et arketypisk sprogsamfund.....	54
5.1.1 Toppen af sprogpyramiden: standarddansk.....	55
5.1.2 Øverste halvdel af sprogpyramiden: regionalstandard.....	56
5.1.3 Nederste halvdel af sprogpyramiden.....	59
5.1.4 Det trekantede sprogsamfund.....	60
5.2 De tre kommuners indeksikalitetsorden.....	61
5.2.1 Odder.....	62
5.2.2 Vinderup.....	63
5.2.3 Tinglev.....	64
5.2.4 Den enkelte sprogbrugers adgang til forskellig sprogbrug.....	64
5.3 Kodeskift eller sprogændring.....	65
5.4 Resistens og evne til forandring.....	66
5.5 Delkonklusion.....	69
6 Metode og empiri.....	70
6.1 Panelstudie i virkelig tid.....	70

6.2 De benyttede data	72
6.3 Sammenligning mellem gamle og nye data	75
6.3.1 Valg af sproglige variable	76
6.4 Mit sprog under indsamlingen	76
6.5 Flyttet hvorhen.....	77
6.6 Socialgruppeinddeling	79
6.7 Lydoptagelserne og behandlingen af dem.....	81
6.8 Datareparation.....	82
6.9 Kvalitative analyser.....	82
7 Kvantitative analyser.....	83
7.1 Kvantitative resultater for Odder	83
7.1.1 Valg af sproglige variable	84
7.1.2 Resultater for de mobile informanter.....	90
7.1.3 Resultater for de bofaste informanter.....	92
7.1.4 Delkonklusion – kvantitative resultater for Odder.....	94
7.2 Kvantitative resultater for Vinderup.....	97
7.2.1 Valg af sproglige variable	97
7.2.2 Resultater for de mobile informanter.....	101
7.2.3 Resultater for de bofaste informanter.....	103
7.2.4 Delkonklusion - kvantitative resultater for Vinderup.....	106
7.3 Kvantitative resultater for Tinglev	108
7.3.1 Valg af sproglige variable	108
7.3.2 Resultater for de mobile informanter.....	111
7.3.3 Resultater for de bofaste informanter.....	113
7.3.4 Delkonklusion - kvantitative resultater for Tinglev	115
7.4 Delkonklusion for de kvantitative analyser.....	118
8 Tilgange til de kvalitative analyser.....	121
8.1 Integrationsindeks.....	121
8.2 Jobfunktion.....	123
8.3 De mobiles flyttekontekst.....	124
8.3.4 Afhandlingens brug af integrationsindeks og flyttekontekst	125
8.5 Bourdieu.....	127
8.5.1 Felter og kapital.....	129
8.5.2 Habitus og praksis.....	130
8.5.3 Livsbane og mulighedsrum.....	131
8.5.4 Bourdieu og sted	134
8.6 Hvad siger informanterne om sted	135
8.7 Hvad siger informanterne om sprog.....	136
9 Kvalitative analyser.....	137
9.1 Odder.....	138
9.1.1 Lone - den mobile kvinde.....	138
9.1.1.1 Integrationsindeks og flyttekontekst.....	139
9.1.1.2 Materielle grundvilkår i opvæksten	139
9.1.1.3 Sted	140
9.1.1.4 Sprog og identitet	142
9.1.1.5 Delkonklusion for Lone	143
9.1.2 Klaus - den mobile mand.....	144
9.1.2.1 Integrationsindeks og flyttekontekst.....	145
9.1.2.2 Materielle grundvilkår i opvæksten	146
9.1.2.3 Sted	146
9.1.2.4 Sprog og identitet	148

9.1.2.5 Delkonklusion for Klaus	150
9.1.3 De bofaste kvinder.....	151
9.1.3.1 Stedstilknytning og -orientering	153
9.1.3.2 Sprog	153
9.1.3.3 Delkonklusion for de bofaste kvinder.....	155
9.1.4 De bofaste mænd	156
9.1.4.1 Stedstilknytning og -orientering	157
9.1.4.2 Sprog	159
9.1.4.3 Delkonklusion for de bofaste mænd	160
9.1.5 Diskussion og sammenfatning	161
9.2 Vinderup	163
9.2.1 Lisa - den mobile kvinde	163
9.2.1.1 Integrationsindeks og flyttekontekst.....	164
9.2.1.2 Orientering og livsbane	165
9.2.1.3 Sted	167
9.2.1.4 Sprog og identitet	169
9.2.1.5 Delkonklusion for Lisa	170
9.2.2 Mads - den mobile mand	171
9.2.2.1 Integrationsindeks og flyttekontekst.....	172
9.2.2.2 Orientering og livsbane	173
9.2.2.3 Sted	173
9.2.2.4 Sprog og identitet	175
9.2.2.5 Delkonklusion for Mads.....	177
9.2.3 De bofaste Vinderup-kvinder.....	178
9.2.3.1 Stedstilknytning og -orientering	179
9.2.3.2 Sprog	181
9.2.3.3 Sprogændring og autenticitet	183
9.2.3.4 Delkonklusion for de bofaste kvinder.....	184
9.2.4 De bofaste Vinderup-mænd	185
9.2.4.1 Stedstilknytning og -orientering	187
9.2.4.2 Sprog	191
9.2.4.3 Sprogændring	192
9.2.4.4 Delkonklusion for de bofaste mænd	195
9.2.5 Diskussion og sammenfatning	195
9.3 Tinglev	198
9.3.1 Eva - den mobile kvinde	198
9.3.1.1 Integrationsindeks og flyttekontekst.....	199
9.3.1.2 Orientering og livsbane	200
9.3.1.3 Sted	201
9.3.1.4 Sprog og identitet	203
9.3.1.5 Delkonklusion for Eva	205
9.3.2 Søren - den mobile mand.....	206
9.3.2.1 Integration og flyttekontekst.....	207
9.3.2.2 Orientering og livsbane	207
9.3.2.3. Sted	208
9.3.2.4 Sprog og identitet	209
9.3.2.5 Delkonklusion for Søren	211
9.3.3 Pia - den bofaste kvinde.....	211
9.3.3.1 Stedstilknytning og -orientering	212
9.3.3.2 Sprog	215
9.3.3.3 Sprogændring og autenticitet	216

9.3.3.4 Delkonklusion for Pia.....	217
9.3.4 Niels - den bofaste mand.....	218
9.3.4.1 Stedstilknytning og -orientering.....	219
9.3.4.2 Sted.....	220
9.3.4.3 Sprog.....	221
9.3.4.4 Sprogforandring og autenticitet.....	222
9.3.4.5 Delkonklusion for Niels.....	223
9.3.5 Diskussion og sammenfatning.....	224
9.4 Diskussion og sammenfatning.....	227
9.4.1 Rapporteret sprogbrug.....	228
9.4.2 De mobile informanter.....	229
9.4.2.1 De mobile informanternes flyttekontekst.....	230
9.4.2.2 Hvad adskiller de mobile fra hinanden?.....	231
9.4.3 De bofaste informanter.....	231
9.4.4 Informanternes integrationsindeks.....	232
9.4.5 Informanternes metasproglige bevidsthed.....	234
9.4.6 Hvad hedder den lokale sprogbrug?.....	234
9.4.7 Kvalitative analyser af sted.....	235
10 Konklusion.....	239
10.1 Perspektivering.....	242
Litteraturliste.....	245
Dansk resume.....	264
English summary.....	264

1 Problemformulering

Inden for dialektologien og sociolingvistikken anses geografisk og social mobilitet for at være nogle af de vigtigste faktorer for sprogforandring (Labov 1967:74; Chambers 2002:117). Synkrone mobilitetsstudier har påpeget, at man ideelt set bør sammenligne mobile informanter med en bofast kontrolgruppe. Desuden bør man have optagelser med begge grupper, både før og efter den ene gruppe har været mobil. Ved at sammenligne optagelserne kan man beskrive den faktiske sprogforandring hos begge grupper og få et mere præcist indblik i forskellige sprogforandringsprocesser. En sammenligning mellem gruppernes sprogbrug kan fx afgøre, om det er mobiliteten der forårsager sprogforandringen, eller om der er tale om en generel sprogforandring, som også findes hos de bofaste informanter (se fx Omdal 1994:34, Andersson & Thelander 1994:58). Sammenligningen mellem mobile og bofaste informanters sprogbrug kan desuden belyse, om en eventuel sprogforandring indtræder i forbindelse med mobiliteten, eller om de mobile informanter markerer sig sprogligt anderledes end de bofaste informanter allerede som børn (Bowie 2002:143; Chambers 2003:61).

Denne ph.d.-afhandling undersøger sprogforandring i virkelig tid hos 23 mobile og bofaste informanter fra tre velkendte steder i den danske dialektologi og sociolingvistik: Odder, Vinderup og Tinglev.

Figur 1: Kort: Odder, Vinderup og Tinglev Kommuner (Anette Jensen, Afdeling for Dialektforskning).

Min interesse for sammenhænge mellem mobilitet og sprogforandring i virkelig tid blev for alvor vakt, da jeg var forskningsassistent ved Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier (herefter Sprogforandringscentret). Her geninterviewede jeg informanter, der

havde medvirket i sprogundersøgelser i Odder og Vinderup i henholdsvis 1986-89 og 1978. Under indsamlingen af de nye interview var det tydeligt, at de mobile informanter talte mere standardnært end de bofaste informanter; hvilket ikke er overraskende if. resultaterne af ovennævnte studier. Med afsæt i Sprogforandringscentrets enestående materiale blev jeg imidlertid interesseret i at beskrive informanternes sprogforandring mellem de to optagetidspunkter og undersøge årsagerne til en eventuel sprogforandring eller -stabilitet. Sammenhængen mellem mobilitet og sprogforandring indgår som en del af projektbeskrivelsen for Sprogforandringscentret. Her stilles følgende spørgsmål: ”What if individuals continuously develop their language either because they are mobile geographically, socially or mentally (or all three)...?” (Gregersen et al 2005:10). Med dette projekt vil jeg kunne besvare, om individer forandrer deres sprogbrug over tid, og hvilke sammenhænge der er mellem en eventuel sprogforandring og social, geografisk og mental mobilitet.

Optagelserne fra Odder og Vinderup giver mulighed for at belyse mobilitets betydning for sprogforandring hos individer fra to jyske dialektområder på forskellige stadier af sprogudviklingen: Dialektnivelleringen er fremskreden i Odder i Østjylland og mindre fremskreden i Vinderup i Vestjylland (Nielsen & Nyberg 1992, 1993; Kristensen 1977, 1979, 1980). Ud fra en hypotese om at mobilitet kan have størst indvirkning på sprogforandring i et stærkt dialektområde - idet der er meget at forandre - indgik jeg et samarbejde med Karen Margrethe Pedersen, Institut for Grænseregionsforskning ved Syddansk Universitet. Dermed kan jeg inkludere optagelser fra Tinglev, der ligger i Sønderjylland, hvor dialekten if. tidligere forskning står forholdsvis stærkt (K.M. Pedersen 1986).

Figur 2: Kort over tre jyske dialektområder (Anette Jensen, Afdeling for Dialektforskning).

I nærværende studie sammenlignes sprogforandring i virkelig tid hos én kvinde og én mand fra hvert af de tre steder - som har været geografisk og socialt mobile mellem de to optagelser - med sprogforandringen hos 17 bofaste informanter. Der vil blive anvendt en kombination af kvantitative og kvalitative metoder. Kvantitative analyser af forskellige morfologiske og fonologiske variable skal give et indblik i informanternes sprogforandring. For at forklare de fundne sprogforandringsmønstre, peger tidligere forskning på, at det er nødvendigt at foretage kvalitative analyser (Omdal 1994:24; Mæhlum 1986:3; Andersson & Thelander 1994:81, Kerswill 1994:3; Sundgren 2002:102). Forskellen mellem sprogforandringen de tre steder gør det endvidere nødvendigt at analysere det enkelte sted og dets betydning for sprogforandringsprocesser mere indgående. Det gøres med inspiration fra humangeografien og sociolingvistiske studier, der har inddraget denne tilgang (fx Britain 2002; Johnstone et al. 2006; Horvath & Horvath 2001).

Den kvantitative tilgang er afprøvet i tidligere dialektologisk og sociolingvistisk forskning; den kvalitative tilgang er mere afsøgende i forhold til at afdække forhold, som spiller ind i sprogforandring i virkelig tid på individ- og stedniveau. Afhandlingens overordnede forskningsspørgsmål er:

1. Hvilke sammenhænge er der mellem mobilitet og sprogforandring i virkelig tid?
2. Hvilke sammenhænge er der mellem sted og sprogforandring i virkelig tid?

Det empiriske sigte med afhandlingen er, at studere om og i så fald *hvordan*, sprogbrugen hos mobile og bofaste informanter fra tre steder forandres i virkelig tid. Det teoretiske sigte er, at undersøge *hvorfor* individerne forandrer (eller evt. bevarer) deres sprogbrug over tid. Her vil der blive fokuseret på centrale forhold i informanternes livshistorie og det sted, de er vokset op. Målet er at nå en dybere forståelse af hvilke individuelle og stedlige forhold, der har betydning for sprogforandring og -stabilitet.

1.1. Afhandlingens opbygning

Undersøgelsens analyser beskrives i to hovedafsnit, hvor det ene forudsætter det andet. Informanternes sprogforandring i virkelig tid beskrives vha. kvantitative analyser i kap. 7; her afdækkes generelle mønstre i sprogbrugen. Resultaterne benyttes som afsæt for de kvalitative analyser i kap. 9; hvor det undersøges, hvad der kan have påvirket den enkelte informants sprogforandring.

I kap. 2 præsenteres de hidtidige studier af geografisk og social mobilitet, som fortrinsvis har været synkrone. Desuden præsenteres en række undersøgelser af sprogforandring i virkelig tid.

I kap. 3 gennemgås den kritik, der har været af sociolingvistikken for ikke at problematisere stedsbegrebet tilstrækkeligt. Der argumenteres for, at sted bør være mere i fokus i undersøgelser af sprogforandring, og at dette bl.a. kan gøres vha. en humangeografisk tilgang til sted.

I kap. 4 præsenteres de tidligere sprogundersøgelser fra Odder, Vinderup og Tinglev, som nærværende studie benytter data og resultater fra. Desuden er der en kort gennemgang af den danske historie og sprogudvikling samt en række forhold omkring de tre steder (fx kulturelle, historiske og socio-økonomiske), der kan have haft betydning for sprogforandringsprocessen.

I kap. 5 defineres de sproglige niveauer, der benyttes i afhandlingen. Auer og Hinskens' (1996) pyramidemodel af et arketypisk sprogsamfund er med til at tydeliggøre den diskrepans, der er mellem en objektiv (lingvistisk) fremstilling af de sproglige varieteter og sprogbrugernes subjektive opfattelse af samme. I de kvantitative analyser benyttes sprogforskerens skelnen mellem dialekt og standardvarianter af sproglige variable, i de kvalitative analyser tages der hensyn til sprogbrugerens sprogsyn, dvs. der er fokus på funktionelle og ikke lingvistiske grænser.

I kap. 6 præsenteres empirien og afhandlingens metodiske fremgangsmåde i de kvantitative analyser mere indgående.

Efter de kvantitative analyser og resultater i kap. 7, er der i kap. 8 en gennemgang af fremgangsmåden i de kvalitative analyser. I kap. 9 analyseres alle informanterne på individniveau, hovedpointerne diskuteres og sammenfattes i kap. 9.4. Og endelige er der i kap. 10 en kort konklusion med hovedresultaterne af afhandlingen.

2 Mobilitet inden for dialektologi og sociolingvistik

Inden for dialektologien og sociolingvistikken anses mobilitet som en vigtig faktor for sprogforandring, og det i en udstrækning så dialektologer helt og sociolingvister delvist har undgået mobile informanter. Årsagen er, at mobilitet forårsager kontakt med andre steder og andre samfundslag, og det fører til sprogforandring (se Trudgill 1994; Trudgill 1983; Trudgill 1986; Britain & Trudgill 2000; Weinreich 1953; Chambers 2002). Forbeholdet over for mobilitet gælder for dialektologiens vedkommende både geografisk og social mobilitet, der forstyrrer det primære studieobjekt: Dialekten som den tales blandt bofaste informanter - fortrinsvis fra bondestanden - i et geografisk afgrænset og oftest ruralt område. Dialektologiens prototypiske informant er således den geografisk og socialt stabile 'NORM', dvs. "nonmobile, older, rural, male(s)" (Chambers & Trudgill 1980:33, min parentes). Det skal dog nævnes, at dansk dialektforskning også har beskrevet fiskeres sprogbrug og har benyttet meddelere af begge køn (Gudiksen 2010; Gudiksen & Hovmark 2009). Blandt sociolingvister er det primære studieobjekt sproglig variation mellem sociale grupper ét udvalgt - oftest urbant¹ - sted. Derfor sammensættes informanterne, så de varierer mht. alder, køn, socialgruppe og etnicitet, men geografisk skal de ligesom dialektologiens NORM være "nonmobile"; de skal være opvokset i det undersøgte kvarter.

Labov viser allerede i sine tidligste studier, at analysen af social mobilitet giver nye indsigter i sprogforandringsprocesserne. I 'The effect of social mobility on linguistic change' er en af konklusionerne, at de socialt opadgående mobile ofte benytter en sproglig variant, der ligner socialklassen over den, de har bevæget sig til, dvs. at socialt mobile sprogligt sigter endnu højere på den sociale rangstige, end de har bevæget sig (1967:74). I forhold til geografisk mobilitet påpeger Labov, at alene ønsket om at bo et andet sted påvirker den talende; de der ønsker at flytte fra Martha's Vineyard, taler mindre lokalt, end de der ønsker at blive på øen (1967:59, 2010:186). Derudover beskæftiger Labov sig ikke noget videre med geografisk mobilitet, han skriver, at det bør overvejes som faktor i sprogforandringsprocessen, men han koncentrerer sig om forandringer, der opstår inden for sprogsystemet, hvor han mener, kausaliteten er tydeligst (2001:20). I 'Principles of Linguistic Change - Cognitive and Cultural Factors' (2010) inddrages geografisk mobilitet som mulig forklaring på spredningen af Northern Cities Shift. Men eftersom der ikke er klare sammenhænge mellem alder og tiltagende brug, peger analyserne i retning af, at forandringen skyldes dialektkontakt mellem voksne sprogbrugere, og han går ikke yderligere i dybden med, hvordan den opstår (Labov 2010:343).

¹ Her skiller den danske sociolingvistik sig ud, således er adskillige studier foretaget i mindre byer såsom Vinderup (Kristensen 1977; 1979; 1980), Vissenbjerg (Pedersen 1985) Odder (Nielsen & Nyberg 1988; 1989; 1992; 1993) og Næstved (Kristiansen 1987; 1991). Tradition holdes i hævd i den igangværende forskning, både i nærværende projekt og med studier i Oksbøl (Schønning work in progress).

Labov lægger fokus et andet sted end geografisk mobilitet, men Chambers har bl.a. understreget, at geografisk og social mobilitet er vigtige faktorer for nivelleringen af dialekter og accenter (2002:117; om social mobilitet se også 2003:73). Og der har været en del sociolingvistiske undersøgelser af fænomenet på forskellige niveauer. Metodisk benytter disse studier forskellige kvantitative og kvalitative metoder, og niveauerne spænder fra undersøgelser af den helt nære geografiske mobilitet – inden for den undersøgte bys egne grænser – til flytning mellem kontinenter.

Hvad angår den helt nære mobilitet, så viste Lesley Milroys studie i Belfast, at mobilitet inden for bygrænserne var afgørende for sprogforandringen i det katolske arbejderklassekvarter Ballymacarrett. Det viste sig, at kvinderne, idet de tog arbejde uden for nærområdet, blev sprogligt påvirkede af andre sociale og religiøse grupper og bragte nye sproglige variable med tilbage til kvarteret (1980). Man kan også undersøge geografisk mobilitet fra land til by, som denne afhandling (se nedenfor) eller fra by til land - den såkaldte *counterurbanization*. Et nordisk eksempel er et studie af sprogforandringen i Älvdalen i Övre-Dalarna. Her konkluderer Helgander, at de mange tilflyttere fra Stockholm - helt op til 31 % af befolkningen i nogle byer - har ændret de sociale omgangsformer, så dialekten er kraftigt nivelleret i løbet af tre generationer (2000; 1996). En anden måde at undersøge mobilitet er studier af, hvordan sprogbrugen i 'nye byer', der er opstået i kølvandet på industrielle forhold, arter sig. Studierne giver fx indsigt i, hvordan geografisk mobilitet ikke behøver at føre til den forventede sprogforandring, hvis informanterne samtidigt ikke har været socialt mobile og bevarer deres klassetilknytning (Kerswill & Williams 2000a:12). Sprogbrugen i disse byer er undersøgt i en række studier, eksempelvis Randi Solheims undersøgelse i Høyanger (2006), Britt Mæhlums undersøgelse af unges sprogbrug i Longyearby på Svalbard (1992) og Paul Kerswills og Ann Williams' undersøgelser i Hull, Reading og Milton Keynes (2000a; 2000b). Desuden er der studier, der fokuserer på geografisk mobilitet over større afstande. Disse vil jeg ikke komme yderligere ind på, men de omfatter fx undersøgelser af migration mellem lande, undersøgelser af store folkemassers geografiske mobilitet gennem historien samt de sproglige konsekvenser af kolonialisme, herunder pidgeon- og kreolsprogsforskningen.

Udforskningen af geografisk mobilitets indvirkning på sprogforandring tager ifølge Milroy fart efter Trudgills 'Dialect in Contact' fra 1986, hun skriver dog, at der har været spredte studier af dialektkontakt inden (2002:3). Fra Norden nævner hun Omdals studie af Høyanger-dialekten (1977), men udelader Thelanders omfangsrige studie af tilflyttere til Eskilstuna (1985). Efterfølgende er der kommet en række studier med forskellige indgangsvinkler til mobilitet. En del af de europæiske studier

er knyttet til netværket: *Convergence and Divergence in a Changing Europe*”, disse er samlet i en række rapporter og antologier (1997; Auer & Hinskens 1996; 1996; Mattheier 2000).

2.1 Tidligere mobilitetsstudier

I det følgende præsenteres tidligere undersøgelser af geografisk og social mobilitets indvirkning på dialektforandring. I Omdal 1994 findes en gennemgang af de tidligste undersøgelser af migranternes sprogbrug, men da de ikke benytter sociolingvistiske metoder, vil de ikke blive gennemgået yderligere her (se 1994:25ff). Hovedvægten er på nordiske studier af migration, dels fordi afhandlingen metodisk er inspireret af og lægger sig i forlængelse af disse, og dels fordi de nordiske sprogsamfund ligner det danske mest med hensyn til urbaniseringsgrad og den sociale lagdeling. Der er tale om forholdsvis korte præsentationer, til gengæld inddrages og diskuteres centrale pointer fra undersøgelseerne løbende i forhold til afhandlingens resultater.

2.1.1 Undersøgelser i forestillet tid

Den tidligste nordiske undersøgelse af migranternes sprogforandring er foretaget af Mats Thelander. (1979; 1985). Undersøgelsen er forbilledligt formidlet og elaboreret i en artikel skrevet i samarbejde med humangeografen Roger Andersson (1994). Kerneinformanterne består af 24 geografisk – men *ikke* socialt – mobile informanter fra Västerbotten i det nordlige Sverige, der er flyttet til Eskilstuna cirka 100 kilometer vest for Stockholm. Informanterne er optaget i interview med eskilstuna-talende og i telefoninterview med västerbotten-talende. Forfatterne skriver, at det ideelle ville have været at lave et panelstudie i virkelig tid som nærværende undersøgelse, men da det ikke er muligt, sammenlignes kerneinformanterne med andre grupper af mobile og bofaste informanter (ibid.:58). Der er tale om to grupper a 24 informanter, der er flyttet fra periferi til center i nærmiljøet: fra landet uden for Västerbotten og Eskilstuna til henholdsvis den største by i Västerbotten, Skellefteå, og til Eskilstuna. Desuden er der fire grupper bofaste informanter a 24 fra landet i Västerbotten, Skellefteå, oplandet til Eskilstuna og Eskilstuna (ibid.:67).

Undersøgelsen sammenkobler de enkelte kerneinformanternes livshistorie med deres sprogbrug. Forfatterne konkluderer, at hvis man vil sige noget om informanternes sprogforandring, skal man analysere omstændighederne omkring deres flytning – om der er tale om brud eller kontinuitet i den enkeltes sociale og sproglige kontekst – samt deres integration i det nye samfund (se kap. 8). De overordnede resultater er, at de mobile informanter ændrer deres sprog, og at der er visse mønstre for ændringen; således erstatter informanterne ofte dialekttræk med byformer, hvis disse også findes i

standardsvensk, men de erstatter ikke dialekttræk med nye regionaltræk, der afviger fra både deres oprindelige dialekt og standardsproget. Og det er kun informanter, der bevarer stor tilknytning til deres opvækststed og er velintegrerede i det nye samfund, der har træk både fra deres oprindelige dialekt og dialekten i Eskilstuna (ibid.:86). Som det vil fremgå i det følgende er afhandling både teoretisk og metodisk inspireret af denne undersøgelse, men ud over at der er tale om en diakron sprogbeskrivelse, er der nogle andre nævneværdige forskelle: der fokuseres udelukkende på geografisk mobilitet, og i modsætning til nærværende afhandlings fokus på to målsprog – lokal- og standardsprog – undersøger Andersson og Thelander tre sproglige varianter, dels standardsvensk og dialekterne i Eskilstuna og Västerbotten henholdsvis.

Paul Kerswill har undersøgt sprogbrugen blandt 31 informanter, der er flyttet til Bergen fra oplandet, det såkaldte Strileland (1985, her gengivet efter Kerswill 1994). Informanterne er optaget i interview med bergensisk-talende og i samtaler med andre migranter. Materialet suppleres af perceptionsstudier og selvoptagelser for at belyse udvalgte pointer. Kerswill går ud fra hypotesen om, at socialgruppeinddeling ikke er så vigtig på landet i Norge, og derfor antager han, at migranterne ”will have rather similar linguistic characteristics (allowing for regional and age-related differences) in their arrival to Bergen” og det uanset deres familiebaggrund, herunder familiens uddannelsesniveau og sociale baggrund (1994:52). Efter ankomsten til Bergen forventer Kerswill større eller mindre sproglig tilpasning i forhold til udvalgte variable, fx hvor integreret informantens tilbageblevne familie er i deres lokalområde, informanternes sociale netværk i Bergen og deres uddannelsesniveau. Kerswill opstiller en indeksscore for svarene (1994:57f), som sammenstilles med analyser af sproglige variable. I forhold til denne afhandling er det interessant, at Kerswill finder en informant, der kan kodeskifte i en udstrækning, så hun i en masketest opfattes som indfødt af 37 indfødte bergensere². Dermed viser Kerswill, at det er muligt at opnå indfødt kompetence af en dialekt også efter puberteten og modbeviser den præmis, undersøgelser i forestillet tid hviler på, nemlig at sprogbrugen er stabil efter den kritiske alder (1994:152). Det viser sig imidlertid, at de mobile informanter ikke har samme distribution som indfødte bergensere mht. alle træk, fx er schwa-sænkning - et lavsocialt korelateret træk blandt indfødte bergensere - mest udbredt blandt de socialt højest placerede migranter. Kerswill mener, det hænger sammen med, at det er eftertragtelssværdigt for migranterne at lyde indfødte – uanset om der er tale om et lavprestige træk – og at det samtidig signalerer deres bevægelse fra land til by (1994:144). For denne afhandlings sigte er det interessant, at migranterne ikke automatisk tilskriver standardformer *overt*

² Om den oprindelige masketest se Lambert (1967), for danske eksempler se fx Kristiansen (1991, 1992, 2003), Andersen (2004) og Skovse og Steffensen (2009).

(*åbenlys*) prestige og dialekten *covert* (*skjult*) prestige, sådan som det antages af Trudgill (1972) og Labov (1972). Migranterne fra Strilelandet er tværtimod ofte bevidst om og italesætter, at dialekten er symbol på social identitet (Kerswill 1994:58).

I sin hovedopgave fra 1986 undersøger Mæhlum, hvordan to mænd og to kvinder fra Nordre Land ændrer dialekt, når de flytter til Oslo. For at undersøge situationsafhængig sprogbrug blev informanterne interviewet af en dialekttalende og en 'standardspråklig person' (1986:1). De geografisk mobile informanternes sprogbrug sammenlignes med fem pendleres. Mæhlum studerer informanternes sproglige strategier i de to situationer. Analyserne viser minimal brug af standardformer hos pendlerne, imens migranternes sprog er kendetegnet ved komplicerede variationsmønstre. Der lader ikke til at være en funktionel differentiering mellem dialekt- og standardformer hos den enkelte migrant; hos to af migranterne finder Mæhlum dog en kategorisk distribution af visse træk, der indikerer, at de bruges til at udtrykke den ene eller anden varietet (1986:169). For denne undersøgelse er afsnittet om informanternes metalingvistiske bevidsthed særlig interessant. Informanterne er forholdsvis præcise i deres selvvurderinger og har klare forestillinger om, hvornår de taler dialekt og med hvem. I de kvalitative analyser skal det vise sig, at den metalingvistiske bevidsthed i den nærværende undersøgelse varierer i forhold til, om informanterne er fra Odder, Vinderup eller Tinglev, men at nogle lignende forestillinger også findes i mit materiale. Interessant er det også, at den eneste af Mæhlums informanter med en længere uddannelse - som muligvis har været socialt mobil - siger, at han prøver at tale dialekt, når han er hjemme "ellers så blir du uglesett" (1986:249).

Ann-Marie har fulgt en gruppe på 32 finlandssvenske informanter, der er flyttet fra Närpes i Finland til Eskilstuna (1986; 1994). Informanterne er optaget i samtale med interviewere, der taler de sprog, der indgår i deres dagligdag: närpes-dialekten, eskilstuna-dialekten og standardsvensk. Informanterne har en forestilling om, at de kodeskifter mellem närpes-dialekt og svensk og klare forestillinger om, hvem de taler hvilke sprog med. I de lingvistiske analyser finder Ivars, at det er korrekt for 30 af informanternes vedkommende, der er imidlertid tale om glidende overgange, så nogle skift er mere gennemførte end andre (1994:209). Ivars finder, at flyttealder er den mest afgørende faktor for sprogbrugen, jo ældre informanten var ved migrationen, des mere dialekt bevarer de, jo yngre de var des mere eskilstuna-dialekt og standardsvensk havde de tillagt sig. Ivars finder også interessante kønsforskelle, det viser sig, at de unge kvinder, der bruger mest standardsvensk, også scorer højt mht. brug af deres oprindelige dialekt og adskiller den klart fra eskilstuna-dialekten. Det svarer til fund i tidligere undersøgelser (bl.a. Thelander 1979:96), der peger på, at kvinder er mere motiverede for kodeskift og har mest at vinde ved det rent socialt. Ivars peger desuden på, at kvinderne var bedre uddannede end mændene og yngre, da

de flyttede. Men hun mener, at den vigtigste forskel mellem kønnene er relaterede til deres jobfunktioner, kvinderne er i højere grad end mændene ansat i servicefunktioner i Eskilstuna, og det var de også i Närpes. Det betyder, at kvinderne allerede inden migrationen var vant til at skifte mellem dialekt og finlandsvensk i deres arbejdsliv, og i interviewene fortæller de, hvordan det har gjort dem opmærksomme på sproglig variation i det hele taget (1994:217). I forhold til nærværende undersøgelse skal det vise sig, at køn, jobfunktion, sproglig opmærksomhed og evne til at italesætte variation er yderst interessante faktorer i forhold til sprogbrug og -forandring.

Helge Omdals doktorafhandling fra 1994 beskriver sprogbrugen hos 24 informanter fra Setesdal, der er flyttet til Kristiansand og har været socialt mobile. Formålet er at redegøre for informanternes sproglige tilpasning samt undersøge, hvilke sociale faktorer og sprogholdninger der påvirker sprogbrugen (1994:39). Omdal foretager kvantitative og kvalitative analyser af materialet, der består af interview med to kristiansands-talende interviewere og et telefoninterview med en setedalsmåls-talende. Optagelserne analyseres mht. 13 dialekttræk, og ved sammenligning af de to interview viser det sig, at sprogbrugen er situations- og samtalepartnerafhængigt. Det samlede resultat for informanterne er en ændringsprocent væk fra dialekten på under 50 % i telefoninterviewet med den setedalsmålstalende interviewer og en spændvidde på 6-88,7 % afvigelse fra dialekten i det andet interview³. Undersøgelsen viser, at de mest dialektspecifikke træk ændres hurtigst, og at de mest resistente træk er knyttet til et større geografisk område (1994:158). Omdal inddeler på baggrund af analyserne informanterne i to overordnede grupper, i den første gruppe er der ti informanter med lidt sprogændring og i den anden er der 14 informanter, som kan underinddeles i en gruppe på syv, der benytter situationelle kodeskift og en gruppe på syv, der har undergået en fast sprogændring (1994:166). Med hensyn til underinddelingen er det interessant at inddrage køn; det viser sig nemlig, at syv af de ti informanter med lidt sprogændring er mænd, og at seks ud af syv kodeskifttere er kvinder. I det hele taget har kvinderne den højeste tilpasningsgrad til samtalepartneren i begge interviewene (1994:226). Omdal tager forbehold for, at vi ikke kan vide, hvordan informanterne talte, før de flyttede, og han understreger, at et longitudinalt studie ville være den bedste metode til at undersøge sprogforandringen hos mobile (1994:34). Han slutter af med at påpege, at det er svært at sammenligne resultaterne af de nordiske undersøgelser af sprogforandring og mobilitet, da der kun er få resultater, der ligner hinanden. Han plæderer derfor for kvalitative undersøgelser af mobile informanters sprogforandring (1994:224).

Et eksempel på et kvalitativt studie er Unn Røynelands hovedfagsopgave, hvor hun undersøger

³ For præcisering af dialektprocenten, se Omdal 1994:80.

sprogbrugen hos fire informanter fra Sunnmøre, der er flyttet til Oslo (1994). Informanterne er optaget i samtale med en person, der taler sunnmørsk talemål, og med en person der taler oslo-dialekt. Det viser sig, at informanterne bruger oslo-former i begge interviewsituationer, men mindre i interviewet med den sunnmørske interviewer (1994:206). De kvantitative analyser viser, at de dialekttræk, der først skiftes ud i de mobiles sprog, ikke understøttes af skriftsproget i bokmål eller nynorsk. Røyneland skriver, at informanterne opfatter disse former som mere dialektale end former, der har støtte i skriftsproget. Røyneland lader i opgaven informanterne komme til orde gennem citater, der bl.a. viser, at alle informanter på den ene side er stolte af at være fra Sunnmøre, og at de ønsker, det skal kunne høres på deres sprog, men på den anden side er de også lidt flove over dialekten, der lyder ”bondsk” og ikke så ”fin” som oslo-dialekt (1994:218). Denne dobbelthed i forhold til dialekten går igen hos nogle af de bofaste informanter i nærværende studie. Røyneland fortsætter med at benytte udvidede kvalitative analyser i sin analyse af sprogforandringen blandt unge i Røros og Tynset (2005).

I ”The Effect of Geographic Mobility on the Retention of a Local Dialect” (2000) vil David Bowie undersøge beskaffenheden af den kritiske periode (*critical period*), der indtræffer på et tidspunkt i begyndelsen af puberteten, hvorefter det skulle være umuligt at opnå indfødt kompetence i et andet sprog eller dialekt. Informanterne er dels en gruppe på 13, der er flyttet fra Waldorf i Maryland til forskellige lokaliteter i USA, og dels en gruppe på 40, der er blevet boende. Informanterne har været geografisk, men ikke socialt mobile (2000:35). Det forenklede svar er, at der *kan* ske forandringer efter den kritiske periode, men at der er flere nuancer i spil. Således er de træk, der er mest modtagelige for forandring i de mobiles sprogbrug, også under forandring hos de bofaste, hvorimod træk, der er resistente hos de bofaste, også er mere resistente hos de mobile (2000:136). Også Bowie slutter af med at efterspørge undersøgelser i virkelig tid:

“Longitudinal studies are necessary because, in the end, this sort of study (*dvs. synkron*) cannot get to the core of a troubling question of causation: Were the changes in the linguistic patterning of the Waldorf exiles the result of moving away from Waldorf, or were they continuations of linguistic self-marking that they began as children, with those who were more likely to move away marking themselves in one way while those who were more likely to stay marked themselves in another?” (2000:143, min tilføjelse i kursiv)

Afhandlingen er interessant og indeholder flere pointer om perception og produktion af dialekttræk, dog er det ærgerligt, at den er så deskriptiv. Bowie kunne med fordel have sammenholdt oplysningerne fra de sociolingvistiske interview med de kvantitative resultater.

2.1.2 Undersøgelser i virkelig tid

I det følgende gengives hovedresultater fra mobilitetsstudier i virkelig tid, der beskæftiger sig med dialekt.

I 'Cardiff: a real-time study of glottalisation' (1999) følger Collins og Mees fire arbejderklassekvinders brug af glottis-lukke over en periode på 15 år. Realisationen af ordfinalt t, dvs. glottis-lukke, er kendetegnende for de højere sociale lag, hvorimod udeladelse er karakteristisk for arbejderklassen og walisisk. Ved første øjekast viser de kvantitative resultater, at glottis-lukke er ved at invadere kvindernes sprog, men nærmere undersøgelse afslører, at det skyldes to af de fire informanter. For at forklare forandringen foretager forfatterne kvalitative analyser af de lokale sprogholdninger samt kvindernes livshistorie, herunder social mobilitet og personlige ambitioner. Det viser sig, at beboerne i Cardiff ikke har nogen særlig loyalitetsfølelse over for Wales, hverken det geografisk sted eller sproget, der forbindes med det; tværtimod bliver walisiske træk ofte latterliggjort. Og da det viser sig, at de to kvinder har været opadgående socialt mobile i løbet af de år, undersøgelsen strækker sig over, kan den højere position manifesteres i et fravalg af den lokale variant. Forfatterne konkluderer, at man ikke må se arbejderklassen som en samlet masse, der skal tages højde for, at individer kan skifte socialklasse eller have ambitioner om at gøre det, og deres sproglige adfærd skal analyseres herefter.

Eva Sundgrens 'Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråker' (2002) er et eksempel på en undersøgelse i virkelig tid, der kombinerer panel- og trendstudie. Undersøgelsen er en gentagelse af Bengt Nordbergs Eskilstuna-undersøgelse, og formålet er, at "ge en ingående beskrivning av varje språkdrag och visa hur språkbruket har förändrats under 30 år och hur variationen styrs av utomspråkliga och inomspråkliga faktorer" (2002:55). Sundgren har geninterviewet 13 af Nordbergs oprindelige informanter og suppleret med 72 nye informanter. Hun analyserer de samme morfologiske variable i optagelserne fra 1967 og 1996 (2002:21). Dermed kan Sundgren dels sammenligne to synkrone datasæt, udvalgt efter de samme principper i trendstudiet og dels følge 13 individers sprogforandring over tid i panelstudiet. Det særligt interessante for den nærværende undersøgelse er panelstudiet, hvor fem af de 13 informanter har været opadgående socialt mobile mellem de to optagelser (2002:87). Det interessante er, at paneldeltagerne taler mere lokalt end de øvrige talere optaget i 1967, dvs. de markerede sig måske allerede dengang mere lokalt, fordi de regnede med at blive. Undersøgelsen peger på, hvor vigtigt det er at tage lokallistoriske forhold med i betragtning, det viser sig nemlig, at de socialt mobile paneldeltagere har gjort karriere uden formel uddannelse. Det har de kunnet, fordi Eskilstuna har været i så kraftig vækst, at man kunne skaffe sig et job via gode, lokale forbindelser. Det kan forklare, hvorfor de socialt mobile mænd har højere

dialektprocent end dem i de lavere socialgrupper. De er velintegrerede i samfundet - hvilket kan høres på deres sprog - og det har skaffet dem deres gode job (2002:341). Undersøgelsen viser med al tydelighed, at individer kan ændre sprog efter præpuberteten og sår dermed tvivl om Labovs apparent time-konstruktion (2002:286). Sundgren understreger, at et trendstudie giver det bedste billede af sprogsamfundet, da informanterne i panelstudiet er mere lokale end dem, der indgår i trendstudiet (2002:342), muligvis fordi de allerede var orienterede mod at blive, da de blev optaget første gang.

Auer, Barden og Grosskopf undersøger sprogbrugen hos 56 informanter fra det tidligere Østtyskland, der flyttede til Vesttyskland kort efter Murens fald. Der er ingen optagelser fra før informanterne flyttede, men i perioden 1990-1992 blev de optaget otte gange af en standardtysktalende interviewer. Forfatterne slår fast at for at forstå informanternes sprogbrug – om de tilpasser sig den nye dialekt, holder fast i deres oprindelige lavprestige dialekt eller bruger neutrale standardformer – skal man fokusere på deres netværk, integration i det nye samfund, samt deres egen tilfredse med deres sociale integration (2000:79ff). Pointerne illustreres vha. næranalyser af Mr. V. Ved første øjekast er Mr. V's sprogforandring påfaldende. I de første fire interview bruger han færre og færre træk fra hjemegnens dialekt, men derefter øges brugen, så den i nogle tilfælde overstiger udgangspunktet. Forandringerne kan imidlertid forklares vha. sociolingvistiske forhold. I de første fire interview er Mr. V tilfreds med sin nye tilværelse; han arbejder meget, har sparsom kontakt med hjemegnen, og hans nye sociale netværk er løst og består først og fremmest af kollegaer. Han er tilfreds med sit netværk, og hans stedstilknytning er rettet mod den nye hjemegn. Men efter en fejloperation ændres hans tilværelse, han bliver arbejdsløs og mister kontakten med de nye venner og kollegaer. Han genoptager kontakten til familie og venner i det tidligere Østtyskland og tager ofte dertil. Mr. V's tidligere positive opfattelse af den nye hjemegn og menneskene derfra ændres, han tager afstand fra deres mentalitet, og i det sidste interview planlægger han at flytte tilbage til Østtyskland. Dermed opfører Mr. V sig helt som forventet, i løbet af de to år modsvarer retningen af hans sprogforandring den gruppe, han identificerer sig med, samt det sted han har de mest positive holdninger til (2000:89ff). Undersøgelsen understreger, hvor vigtigt det er at se på informanternes livshistorie og -situation samt stedstilknytning for at forklare deres sprogforandring over tid.

Reidunn Hernes har lavet et panelstudie i virkelig tid i Os, en by uden for Bergen der siden 1950 har tredoblet sit indbyggertal (2006:15). Ved at analysere optagelser med 17 unge fra tre punktnedslag fra de er 15 til 20 år, finder hun både intra- og interindividuel variation i gruppen; således øger ni af informanterne brugen af ikke-lokale former, imens de andre er enten sprogligt stabile eller øger brugen af lokale former. Selvom der skete flest ændringer imellem de to første optagelser, sker der stadig

ændringer mellem anden og tredje optagelse, hvilket får Hernes til at konkludere, at undersøgelser i forestillet tid skal være opmærksom på livsfaseændringer (2006:276); man kunne formulere det skarpere og sige, at det sætter spørgsmålstegn ved, om man overhovedet kan fæstne lid til undersøgelser i forestillet tid. I modsætning til hvad man kunne forvente, finder Hernes ingen sammenhæng mellem sprogforandring, og det at nogle af informanterne har været fraflyttet Os pga. skolegang i løbet af undersøgelsen (2006:275). Hun finder heller ingen direkte sammenhæng mellem graden af lokaltilknytning og sprogforandring, men informanter som er bevidste om at bibeholde dialekten er sprogligt mere stabile, end de der ikke er bevidste om deres sprogbrug (2006:273). Det sidste er interessant i forhold til de forskellige grader af metasproglig bevidsthed og holdninger til dialekt, der findes i mine data.

2.2 Det ideelle design

Flere af de ovennævnte studier konkluderer, at der bør foretages panelstudier i virkelig tid med optagelser før og efter den geografiske og sociale mobilitet. Både synkrone og diakrone studier af mobilitet konkluderer, at mobiliteten er en vigtig faktor for sprogforandring, men understreger at en række andre forhold – herunder livshistorie, lokalhistorie, metasproglig bevidsthed og stedstilknytning – spiller vigtige roller i forhold til, hvor omfattende forandringen bliver.

Det nærværende studie er mig bekendt det første, der har adgang til optagelser før og efter geografisk mobilitet. Studiet vil derfor kunne besvare de spørgsmål, som de synkrone studier efterlader os med; det vigtigste er, om informanterne forandrer sprogbrug på grund af mobiliteten, eller om de allerede markerede sig sprogligt anderledes som børn og talte mindre dialekt end dem, der ender med at blive boende (Bowie 2000:136). For at være sikker på at en eventuel sprogforandring hos de mobile ikke uretmæssigt tilskrives mobiliteten, hvis den undersøgte variabel også er under forandring i det samfund, der flyttes fra, peger tidligere undersøgelser på, at man – som i nærværende studie – bør have en bofast kontrolgruppe (se fx Omdal 1994:34, Andersson & Thelander 1994:58).

2.3 Mobilitetssociolingvistik

Igennem de sidste år har der været en stigende videnskabelig interesse for mobilitet. Nogle taler ligefrem om et *mobility turn* inden for samfundsvidenskaben. Den øgede interesse skyldes bl.a. globalisering, det forhold at mennesker og varer er mobile i et hidtil uset omfang (se fx McIlvenny, Broth et al. 2009; Urry 2007). Inden for sociolingvistikken er der også kommet mere fokus på mobilitet:

”Sociolinguistically, the world has not become a village. That well-matured metaphor of globalization does not work, and that is a pity for sociolinguistics - a science traditionally more at ease when studying a village than when studying the world.” (2010:1)

Sådan indleder Jan Blommaert “The Sociolinguistics of Globalization”, hvor han bl.a. skriver, at sociolingvister ikke skal se verden som en global landsby, men som et netværk af landsbyer, byer og kvarterer, der er forbundet via komplekse materielle og symbolske bånd. Komplexiteten opfattes positivt:

”... it forces us to think about phenomena as located in and distributed across different scales, from the global to the local, and to examine the connections between these various levels in ways that do not reduce phenomena and events to their strict context of occurrence. In other words, globalization forces us sociolinguists to unthink its classic distinctions and biases and to rethink itself as a sociolinguistic of mobile resources, framed in terms of trans-contextual networks, flows and movements.” (2010:1)

Til trods for at Blommaert beskæftiger sig med sammenhængen mellem sprog og mobilitet over større afstande end denne afhandling – ofte mellem kontinenterne – og hans empiri er indsamlet i hele verden og består af andre datatyper – bl.a. reklametekster, navne på butikker, skoleopgaver fra Sydafrika samt de såkaldte ”nigeria-mails” – har han et godt billede for, hvordan man kan se sammenhængen mellem forskellige steder. Således ses det enkelte sted som både et vertikalt sted i sig selv med egne normer for ”normal” sprogbrug og samtidig som en del af et horisontalt nationalt og globalt landskab, hvor der gælder andre normer. Disse normer er ordnede i forskellige hierarkier i forhold til hinanden.

Blommaert kritiserer den hidtidige sociolingvistik – som han kalder *sociolinguistics of distribution* – for at have overtaget *den saussureanske synkroni*, hvor sprog ses som tids- og stedsbundne enheder, der kan reduceres til grammatiske strukturer og ordforråd, og som kan tælles og navngives, som fx ”engelsk” eller ”fransk”. Studier inden for paradigmet har undersøgt spredning af lingvistiske variable over et afgrænset, stabilt og horisontalt rum, der inddeles vertikalt i forhold til de sociale variable klasse, køn, alder og etnicitet, som hos fx Trudgill og Labov. Blommaert kritiserer tilgangen for ikke at gøre sig tilstrækkelige forestillinger om tid og sted. Der bliver tale om en *synkron* og *syntop* sprogbeskrivelse, hvor tid kun indgår i form af synkrone sammenligninger af spredning mellem generationer, og hvor sted kun indgår, idet man undersøger spredningen af variable på ét udvalgt sted, eller hvordan træk spredes mellem forskellige lokaliteter, fx byer, regioner eller lande. Blommaert skriver: ”One widespread problem with such studies is that people whose language repertoires are studied, even if they are

migrants, are 'fixed', so to speak, in space and time" (2010:4). Der bliver med andre ord udelukkende tale om øjebliksbilleder.

I stedet for den hidtidige tilgang, foreslår Blommaert en *sociolinguistics of mobility*, et paradigme der ikke fokuserer på sprog afgrænset af tid og sted, men som en ressource i evig bevægelse, hvor forskellige forhold omkring tid og sted interagerer med hinanden. Disse forhold omtaler Blommaert som *spatiotemporal frames*, der er organiseret på forskellige niveauer fra det lokale til det globale. Sprogbrug der er typisk og passende for én bestemt spatiotemporal ramme - fx dialektsamfund anno 1978 - kan således få en helt anden betydning, hvis den benyttes i en anden kontekst (2010:5).

Blommaert foreslår en anden teoretisk forståelse af, hvordan tid og sted interagerer end den hidtidige distributions-sociolingvistik. Han foreslår, at ethvert horisontalt sted, fx et kvarter, en region eller et land, skal ses som et vertikalt sted med egne sociale, kulturelle og politiske forskelle, der er indlejrede i hinanden. Den mindste sproglige forskel kan fx konnotere noget bestemt et sted og noget helt andet i nabobyen. Den enkelte variabel bliver indeksikalsk, dvs. peger på hvordan den talende skal opfattes på lige det sted, på det tidspunkt og i den kontekst. Sproglige træk og varieteter er indlejrede i forskellige *orders of indexicality* (herefter indeksikalitetsordner) (2005:69), så de betyder noget forskelligt afhængig af, hvor de benyttes. Fx kan brugen af dialekt være umarkeret det sted, den hører hjemme, men den kan give en række associationer om geografisk og klasse-mæssige tilhørsforhold, når den bruges i andre sammenhænge. Blommaerts understreger, at adgangen til de forskellige niveauer af indeksikalitetsordnerne er ulige fordelt i enheder, der opfattes som "et samfund" (ibid.). I mit materiale er et eksempel, at lærerens børn har adgang til standardsprog, imens landmandens børn ikke uden videre har det, hvilket giver de førstnævnte fordele i skolesystemet, der bygger på og tilskynder til standardsprog.

Blommaert skriver, at individets sproglige repertoire er forankret i vedkommendes livshistorie, men også i lokalhistorien det sted, sprogbrugen er hjemhørende. Den enkeltes repertoire er tillært som stedbundne ressourcer, hvoraf kun nogle er mobile (2010:23). I afhandlingen fokuseres bl.a. på, hvordan mobile informanter gebærder sig sprogligt, når de flytter til konkrete og symbolske steder med andre indeksikalitetsordner end deres hjemegn og oprindelige socialgruppe. Og hvordan de har tillært sig de sproglige ressourcer, der synes at være en vigtig del af deres geografiske og sociale mobilitet

Afhandlingen lægger sig på nogle områder i forlængelse af den distributions-sociolingvistik Blommaert kritiserer, bl.a. ved at undersøge fordelingen af varianter i den enkeltes sprog i forhold til det sted, de

kommer fra. Men den adskiller sig også, idet tid og sted inddrages på en måde, der lægger sig mere efter mobilitetssociolingvistikken - eller rettere giver et bud på, hvordan en sådan kan gribes an, når det drejer sig om sprogforandring i virkelig tid. Med hensyn til tid er der ikke bare tale om to øjeblikbilleder, der sammenlignes, der inddrages også oplysninger om den faktiske tid, der er gået mellem de to sæt optagelser - både den enkeltes livshistorie og samfundsudviklingen. Og i forbindelse med sted vil hver af de tre kommuner blive set som havende sine egne indeksikalitetsordner og normer for sprogbrug, der er foranderlig over tid (se kap. 5.2). Det skal tilføjes, at undersøgelser, inden for det Blommaert kalder distributions-sociolingvistik, også har tradition for at se det enkelte samfunds historie som vigtig for sprogudviklingen.

2.4 Mobilitet i undersøgelsen

2.4.1 Geografisk mobilitet

Når informanterne i afhandlingen kategoriseres som geografisk mobile, sker det i forhold til definitionen i "Når teltpælene rykkes op. Geografisk mobilitet i Danmark og dens årsager" (2010). Her skriver Skifter Andersen, at der ved geografisk mobilitet normalt forstås flytning over større afstande:

"en teoretisk definition er, at det er en flytning, som gør det umuligt at opretholde en jævnlig kontakt til og brug af det hidtidige bosted. Det indebærer at man ikke kan pleje jævnlig kontakt med venner og naboer eller bruge de faciliteter man er vant til." (2010:13)

Definitionen betyder, at det kan diskuteres, om den mobile Tinglev-mand har været geografisk mobil. Søren er flyttet cirka 50 kilometer fra sit barndomshjem til Sønderborg, så han kunne i teorien pendle og bevare kontakten med sin barndomsby. Det fremgår imidlertid af interviewet, at noget sådant ikke er foregået; hans forældre er flyttet, og han har ikke kontakt med sine barndomsvenner. I afhandlingen regnes Søren derfor som geografisk mobil, dog med det forbehold, at han er blevet inden for sit oprindelige dialektområde (se kap. 9.3).

Til trods for den øgede fokus på mobilitet inden for forskningen, så er den samlede geografiske mobilitet i Danmark faktisk faldende. I perioden 1996 til 2002 faldt det samlede antal flytninger fra 904.000 til 845.000 (2010:79). Og tendensen fortsætter. I de nyeste tal fra Statistisk Årbog er der tale om cirka 822.000 flytninger⁴. Man skal være opmærksom på, at hver fjerde flytning er inden for samme mindre by eller sogn, og to ud af tre flytninger er kortere end ti kilometer. Tallene for flytning hen over

⁴ Danmarks Statistik 2012:39.

de tidligere amtsgrænser har ligget stabilt og udgør cirka 200.000 flytninger om året. Flytninger over 100 kilometer udgør cirka 8 % af de samlede flytninger, og af disse er knap en tredjedel unge, der påbegynder en uddannelse. (ibid.:29). Skifter Andersen konkluderer, at sandsynligheden for geografisk mobilitet afhænger af alder, livsfase og uddannelsesvalg, og at den er størst blandt unge enlige uden børn, som skal påbegynde en længerevarende uddannelse (ibid.:61).

2.4.2 Social mobilitet

Social mobilitet opdeles inden for socialforskningen i inter- og intragenerationel mobilitet.

Intergenerationel social mobilitet betegner det forhold, at børn ender i et andet samfundslag end deres forældre; den kan fx være påvirket af ressourcerne i den enkelte familie, dispositioner hos den enkelte samt ændrede samfundsforhold. Intragenerationel social mobilitet dækker over individets mulighed for at avancere karrieremæssigt og er under indflydelse af etnicitet, social baggrund, seksualitet, samlet fødselstal, opvækststed og sprogbrug (Jæger 2003; Munk 2003). I begge tilfælde kan der være tale om opadgående og nedadgående mobilitet. I afhandlingen fokuseres udelukkende på sammenhængen mellem sprogbrug og opadgående intergenerationel mobilitet, der anvendes synonymt med social mobilitet. Og det defineres i henhold til Socialforskningsinstituttet som det forhold, at en informant objektivt set har uddannet sig til en anden social placering end sine forældre (Munk 2003:9).

Jæger opregner i en rapport om mønsterbrydere en række samfundsmæssige forhold, der fremmer eller hæmmer social mobilitet, de såkaldte *push- og pull-faktorer* (2003). Push-faktorerne i klassiske mobilitetsstudier vedrører social forandring: modernisering, meritokrati, øget rigdom, den aftagende sociale lagdeling samt individualisering. Effekten af push-faktorerne er dog uafklarede og kun undersøgt empirisk i ringe grad (ibid.:10). Effekten af pull-faktorerne er til gengæld efterprøvet og påvist; de omfatter strukturelle, samfundsmæssige forhold, som opretholder kontinuiteten i samfundsinddelingen og overførslen af økonomiske, uddannelsesmæssige og sociale ressourcer fra generation til generation, herunder de facto uligheder i form af økonomiske, sociale, kulturelle og politiske ressourcer (ibid.:9, se også kap. 9).

Fem af de mobile informanter har forældre uden formel boglig uddannelse ud over folkeskolen, dvs. at de har en markant længere uddannelse end deres forældre, også mere end den ene kategori, der kan tilskrives de strukturelle ændringer, der har medført et generelt uddannelsesløft⁵, så mange fra samme aldersgruppe som informanterne har uddannet sig én kategori højere end deres forældre (ibid.:40). Når

⁵ If. Jacobsen 2004:30, NYT fra Danmarks Statistik, nr. 443, sept. 2011.

man uddanner sig markant mere end sine forældre, betegnes det som *mønsterbrud* (Jæger 2003:11). Og når man ser på fødselsårgangen 1964, som Vinderup-informanterne tilhører, er det kun 5 % af dem der har forældre uden uddannelse over grundskoleniveau, der får en lang videregående uddannelse (Munk 2003, tabel 9). Social mobilitet i den udstrækning de mobile informanter har foretaget var og er således stadig et særsyn. Der har ikke været fokus på længden af klasserejsen i tidligere undersøgelser (se fx Chambers 2003:61; Sundgren 2002:88), og det er der heller ikke materiale til at gøre kvantitativt i nærværende undersøgelse, men i de (få) tilfælde hvor der har været flere informanter at vælge imellem, har jeg valgt informanter, der har foretaget den længste klasserejse (se kap. 6). Man kan være opmærksom på, at især de fire informanter med landbrugsbaggrund har været socialt mobile fra en position i samfundet, hvor dialekten - hvis den stadig fandtes i lokalsamfundet – er hjemhørende til en destination, hvor dialekten nærmest er utænkelig.

2.4.3 Mental mobilitet

Mental mobilitet indgår i projektbeskrivelsen for Sprogforandringscentret i følgende spørgsmål: ”What if individuals continuously develop their language either because they are mobile geographically, socially or mentally (or all three)...?” (Gregersen, Jørgensen et al. 2005:10). Begrebet er ikke defineret nærmere i ansøgningen til Grundforskningsfonden, men Gregersen præciserer, at det omhandler forskellen mellem at være et sted rent fysisk og at være mentalt tilknyttet til stedet. Folk, der er mentalt knyttet til et sted, ser verden ud fra den pågældende lokalitet og bedømmer alting ud fra dette sted. Imens de, der er mentalt mobile, allerede er orienterede mod eller knyttede til et andet sted. Graden af mental mobilitet kan komme til udtryk ved, at nogle omtaler deres sted positivt som det bedste sted på jorden, imens andre omtaler det stærkt negativt som et hul i jorden, hvor der ikke sker noget som helst⁶. Tidligere undersøgelser – både kvalitative og kvantitative – har vist, at geografisk orientering, der indebærer mental mobilitet, påvirker sprogbrugen (se fx Labov 1967:59; Røyneland 2005:7).

På individniveau viser Ito og Preston, hvor meget orientering væk fra hjemegnen betyder for deltagelsen i the Northern Cities Chain Shift (NCS) – en fonologisk forskydning af vokalsystemet, som de talende ikke selv er bevidste om. Labov hævder, at NCS er mest udbredt mod syd og i de større byer. Ito og Preston argumenterer for at denne definition er mangelfuld, idet de har to kvindelige informanter, der trods samme sociale baggrund og opvækst på samme landlige egn i Michigan udviser vidt forskellig deltagelse i NCS. Sherry er meget avanceret udi sprogændringen, der er associeret med det urbane og det moderne liv, hvorimod Tammy kun i ringe grad deltager i ændringen. Forfatterne

⁶ Personlig korrespondance og samtale med Frans Gregersen.

tilskriver forskellen mellem de to unge kvinder, at Tammy er orienteret mod det lokale friluftsliv og de ting, man kan foretage sig i lokalsamfundet, hvorimod Sherry mangler enhver form for lokal loyalitet og interesse for, hvad der foregår i lokalsamfundet. I stedet er hun orienteret mod Californien og en mere urban livsstil (1998:476).

”Mental mobilitet” siger ikke noget om retningen af orienteringen, men for at mental mobilitet skal være interessant for dialektnivellering, må man for denne undersøgelses vedkommende antage, at orienteringen skal gå mod det urbane. Mental mobilitet kan ikke kvantificeres eller måles på samme måde som geografisk og social mobilitet, men i afhandlingen ses det som det forhold, at en person har bevæget sig fra en rural til en mere urban måde at anskue verden på og en orientering mod et andet, mere urbant sted end der, hvor vedkommende er opvokset. Eftersom der har været tale om en generel mental urbanisering af hele befolkningen (I.L. Pedersen 1994:87) - også folk bosat på landet - er der *ingen* af informanterne, der har været mentalt immobile eller upåvirkede af den urbane livsstil. Der er imidlertid tale om gradforskelle, som vil blive undersøgt i de kvalitative analyser.

2.4.4 Sammenhænge mellem forskellige former for mobilitet

Der er en vis sammenhæng mellem de forskellige former for mobilitet, således kan man ikke opnå geografisk og social mobilitet uden på forhånd at have været mentalt mobil. Derimod kan man godt være mentalt mobil, uden at det omfatter de to andre typer af mobilitet. Der er også klar sammenhæng mellem social og geografisk mobilitet, og en klar sammenhæng mellem uddannelsesniveau og flyttemønstre. Unge bosat langt fra universitetsbyerne er klar over, at de skal flytte for at få en lang videregående uddannelse, og det gælder også undersøgelsens informanter. Således fortæller de mobile Tinglev-informanter i de gamle interview, at de bliver nødt til at flytte for at få den uddannelse, de ønsker. Rent statistisk hænger social mobilitet også sammen med geografiske flyttemønstre, så der er en klar sammenhæng mellem jo højere uddannelsesniveau, des flere flytninger fra vest mod øst for Storebælt. For geografisk mobilitet fra øst mod vest for Storebælt er der ingen sammenhæng med uddannelsesniveau (Jacobsen 2004:46). Man kan godt være socialt mobil uden at være geografisk mobil, men for at foretage så lang en klasserejse, som de mobile informanter har gjort, har informanterne fra Vinderup og Tinglev også været nødt til at være geografisk mobile, Odder-informanterne har kunnet uddanne sig i Århus, hvilket den mandlige informant også har gjort (se kap. 9.1.2).

3 Sted i dialektologien og sociolingvistikken

Dialektologien og sociolingvistikken laver if. Quist en kobling mellem sprog, sted og krop – de undersøger én sproglig varietet, tilknyttet indfødte (kroppe) på ét bestemt sted – dialektologer oftest på landet og sociolingvister oftest i et storbykvarter (2010:641). Quist påpeger, at denne kobling er uholdbar i det senmoderne sprogsamfund. I hendes informantgruppe på en multietnisk skole i København indgår mobilitet på så mange niveauer, fx over landegrænser, mellem bydele og mellem forskellige samfundsgrupper, at den mekaniske kobling mellem sprog, sted og krop er opløst (ibid.:633). Quist foreslår, at koblingen skal ses som en social konstruktion med komplekse og dynamiske forbindelser (ibid.:646).

Fra sprogbrugernes perspektiv skal man dog være opmærksom på, at der i mere traditionelle dialektområder stadig findes en kobling mellem sprog, sted og krop, der ofte er forbundet med autenticitet; og der findes forestillinger om, hvordan man skal tale, hvis man er fra et bestemt sted. Det betyder, at den enkelte risikerer at blive vurderet negativt ved en eventuel sprogændring, og at en sådan kan få sociale konsekvenser (se kap. 9). Skovse og Steffensen skriver i 'Stedet i sproget' (2010), at forventninger om en bestemt sprogbrug og negative opfattelser af sprogændringer også gælder ved geografisk mobilitet. De lod en gruppe 9. klasse-elever fra Mors lytte til fire maskestemmer, hvoraf tre er født på Mors og taler mere eller mindre morsingbøsk. Ud over at vurdere maskestemmerne med hensyn til en række personlighedstræk, skulle de unge anføre, om de mente, at personen bag stemmen var flyttet og havde ændret sprogbrug i den forbindelse. Det overordnede resultat af undersøgelsen er, at informanterne evaluerer en taler negativt, hvis de opfatter vedkommende som født samme sted som dem selv og mener, at vedkommende har ændret sprog pga. geografisk mobilitet (ibid.:157). Det samme er ikke tilfældet, hvis de opfatter maskestemmen som født et andet sted end dem selv. Studiet viser, at sprogændring kun opfattes negativt, når det hænger sammen med en distancering fra informanternes eget føde- og bosted. Forfatterne konkluderer, at resultaterne tyder på, at de unge på Mors ikke har en senmoderne tilgang til sted og sprog, men snarere en traditionel sammenknytning af de to størrelser (ibid.:161).

I denne undersøgelse vil sammenhænge mellem informanternes opfattelse af sprog og sted samt koblingen mellem disse blive undersøgt i de kvalitative analyser i kap. 9. Det skal imidlertid præciseres, at den mobilitet, der undersøges i materialet, sker fra geografiske steder og socialgrupper, hvor dialekt if. resultaterne fra de tidligere undersøgelser er en reel mulighed. Informanterne har qua deres opvækststed og -periode haft mulighed for at tilegne sig lokale sprogtræk og derigennem knytte sig

(kropsligt) til opvækststedet. Det antages ikke a priori, at alle informanter taler dialekt, men det skønnes rimeligt at undersøge, om der findes en sprog, sted og krop-kobling hos informanterne, og i givet fald hvilke forhold henholdsvis styrker og svækker en sådan kobling.

3.1 Kritik af tilgang til sted fra egne rækker

Igennem de seneste år har David Britain og Barbara Johnstone, der begge beskæftiger sig med sociolingvistiske sprogforandringsstudier, været hovednavnene bag en kritik af dialektologiens og sociolingvistikens tilgang til sted. Britain og Johnstone har hver for sig i en række artikler påpeget, at dialektologien og sociolingvistikken fremstiller sted statisk og uproblematiseret – som et geografisk fikspunkt der danner baggrund for undersøgelser af sproglig variation. Dermed er sted indtil for nyligt gået fri af den kritik, andre sociolingvistiske kategorier som fx køn, alder og stil har været udsat for (Johnstone 2004:65; Britain 2002:603).

Britain kritiserer desuden den variationistiske sociolingvistik for at favorisere nogle former for sted over andre – by over land⁷. Men han påpeger, at stedsbegrebet forbliver uproblematiseret; således er sted slet ikke en variabel i Labovs New York-undersøgelse, idet han udelukkende fokuserer på ét kvarter, nemlig Lower East Side (2009:223; 2010a:143). Britain skriver, at Labov dermed ser bort fra, at samfundet og den sociale lagdeling er influeret af forhold omkring sted (2002:608).

I sin egen undersøgelse i det engelske område The Fens viser Britain, at der skal inddrages en række forhold for at forklare, hvorfor der løber så mange isoglosser mellem de to byer Wisbech og King's Lynn. Britain finder, at man skal medtænke både geografiske, historiske, sociale, politiske, kulturelle, holdningsmæssige og socioøkonomiske forhold omkring byerne for at forklare de sproglige forskelle (2002:632; 2010a:154). Rent fysisk er der kun 22 kilometer mellem byerne, hvilket ikke er nok til at forklare den sproglige variation. Det viser sig imidlertid, at betydningen af afstanden accentueres af, at der er tale om et moseområde, som tidligere var svært at forcere, og som var genstand for myter om både varulve og røverbander. I dag er der stadig kun få vejforbindelser ind i området og få broer over de dræningsanlæg, der har tørlagt dele af mosen. Britain sandsynliggør desuden, at sprogudviklingen er påvirket af: Hvor de administrative grænser har gået og går, de begrænsede muligheder for daglig samfærdsel på grund af dårlige bus- og vejforbindelser samt de lokales fordomme over for hinanden og

⁷ Det skal tilføjes, at der i den danske sociolingvistiske tradition fra starten har været fokus på modsætningen mellem center og periferi. Det er fundet, at forskellige bosteder i de undersøgte kommuner er afgørende for sprogbrugen; informanter fra stationsbyerne taler mindre dialekt end informanter fra mere landlege områder (Kristensen 1980:109, Nielsen og Nyberg 1993:254).

indbyrdes rivalisering (2002:616).

Johnstones forskning tager udgangspunkt i den amerikanske industriby Pittsburgh. Hun undersøger i en række artikler, hvordan forskellige sproglige træk bruges til at performe med og bliver tilskrevet betydning af, at man er ægte ”pittsburgher”. Johnstone fokuserer ikke på, hvor Pittsburgh ligger rent geografisk, hvilket formentlig hænger sammen med, at hun undersøger sprogbrugen ét sted, og at der i USA ikke på samme måde som i flere europæiske lande er ét sprogligt normcenter. I stedet fokuserer hun mere på lokalthistoriske forhold og de lokales sprogholdninger. Johnstones empiri er meget varieret og består af alt fra sociolingvistiske interview, komedieserier på tv samt tekster på T-shirt og souvenirs. (2011; 2010b; 2004; 2010a; 2010c; 2009). I ’Mobility, Indexicality, and the Enregisterment of ’Pittsburghese’” viser Johnstone og kollegaer, hvordan et enkelt lokalt træk – monoftongeringen af /aw/ – i løbet af tre generationer har undergået en forandring fra at være ubemærket til først at blive markør for socialklasse og køn for til sidst at blive associeret med Pittsburgh (2006). Årsagen til at nogle sprogræk får merbetydning af enten køn, klasse eller sted, mener forfatterne skal findes i den øgede sociale og geografiske mobilitet i sidste halvdel af det tyvende århundrede. Øget velfærd i 1970’erne og 80’erne førte til øget geografisk og social mobilitet, hvilket gav nogle af byens indbyggere mulighed for at få øje på, at de talte på en bestemt måde, og at det kunne bruges til at vise lokal tilknytning på (2006:77; 2010b:397, se også kap. 5.3).

Johnstone peger på, at de processer, der fører til dialektnivellering, fx geografisk og social mobilitet, også fører til øget bevidsthed om, at man taler anderledes end andre. I Pittsburgh førte den sociale og geografiske mobilitet fra 1970’erne og frem til, at man begyndte at tale om sprog på et metaniveau, såkaldt ”talk about talk” (2010b:398). Det giver sprogbrugerne mulighed for at blive mere bevidste og bruge lokale træk som ressourcer. Ligesom de danske dialektsamfund er Pittsburgh mindre homogent i dag end tidligere, de sociale netværk er ikke længere så tætte, og man kommer i kontakt med folk, der taler anderledes end en selv. Det betyder, at selv folk der ikke har forladt et dialektområde i modsætning til tidligere har mulighed for at vide, at de taler på en særlig måde.

Britain og Johnstone argumenterer begge for, at der skal tages højde for sted på flere forskellige niveauer end hidtil for at forklare sprogforandring, bl.a. skal man inddrage kulturelle og historiske forhold, ligesom man skal undersøge sprogbrugernes holdninger til det sted, de bor, og sproget der er knyttet til det (Britain 2010a:142; Johnstone 2004:66).

3.2 Tidligere undersøgelsers fokus på sted

Både Britain og Johnstone peger på tidligere sproglige undersøgelser, hvor sted inddrages på forskellige niveauer. Johnstone henviser til den gren af sprogforskningen, der undersøger, hvordan fysiske rum bliver tillagt betydning af de mennesker, der bruger dem, og hvordan det bl.a. afspejles i deres sprogbrug (2010a:4). Eckerts *burnouts* performer fx en persona, der er orienteret mod byen og det at cruise rundt i Detroit's gader. Til denne persona er knyttet en bestemt tøjstil og måde at opføre sig på, og sprogligt går orienteringen mod lokale sprogtræk. Over for dem står skolens *jocks*, der er orienterede mod skolen som sted og dens mindre lokale sprogbrug; skolen repræsenterer adgang til og orientering mod den videre verden (se fx 2010; Eckert 2000; 2004). For danske eksempler på hvordan konkrete, fysiske steder at opholde sig – enten i frikvarterer eller fritiden – hænger sammen med sprogbrug se fx Mægaard (2007:101) og Quist (2005:111). I nærværende studie undersøges stedstilknytning til en kommune, det vil sige et større geografisk område end i de omtalte studier. Kommunegrænserne indtil Kommunalreformen i 2007 er udgangspunktet, men i tråd med de tidligere undersøgelser af sprogbrugen de tre steder vil eventuelle center-periferi-forskelle blive fremhævet.

Britain skriver, at relevansen af at opfatte sted som en vedvarende proces er tydeligst hos dialektologer, der arbejder med sprog- og dialektkontakt, formationen af nye dialekter og tilegnelsen af en ny dialekt (se fx Trudgill 1983). Her er forandringerne netop affødt af migration, kolonisering, arbejdskraftens bevægelighed, gentrificering, grundlæggelsen af nye byer osv. (Britain 2002:616). Den mest enkle model for spredning af sproglige træk er udviklet af den tyske sprogforsker Johannes Schmidt i 1872, den kaldes *bølgemodellen*. I modellen antages det, at sprogforandringer spredes som ringe i vandet fra ét sprogligt center. Britain skriver, at der er få belæg for en sådan ikke-social og mekanisk spredning (2002:623). Den anden model kaldes *urban hierarki-modellen* og er udviklet af Peter Trudgill med inspiration fra humangeografen Torsten Hägerstrand. Den nuancerer bølgemodellen ved at inddrage både afstand og befolkningstæthed. I urban hierarki-modellen antages det, at sprogtræk spredes hurtigere fra by til by - dvs. springer de mellemliggende landsbyer over - da der pga. indbyggertal antages, at der er mere interaktion mellem de større byer. Den sproglige påvirkning er mindre jo større afstanden er mellem byerne; fra de store byer spredes sprogtrækkene til mindre omkringliggende byer, så til landsbyerne og til sidst ud på landet (Trudgill 1974). Ingen af disse modeller medtænker geografisk og socialt mobile individers rolle i sprogforandringen.

Britain og Johnstone er enige om, at afstande og befolkningstæthed spiller en vis rolle, men spredningsmodellerne kan ikke forklare lokale forskelle, fx kan stærk lokalidentitet modvirke spredningen (Johnstone 2010c:12; Britain 2002:617). Britain peger desuden på en række forhold,

modellerne ikke tager højde for i tilpasningen til sociolingvistiske forhold: 1. De nye former udrydder ikke altid de gamle, der kan opstå mellemformer, og de enkelte træk kan få ny betydning. 2. Manglende brug af den nye form kan skyldes bevidst stillingtagen og ikke blot geografiske afstande. 3. Der tages ikke hensyn til sociale begrænsninger ved spredning; nogle klassers sprogbrug har mere prestige og spredes lettere end andre socialgruppers sprogbrug. 4. Der ses bort fra de sociale konsekvenser ved at bruge den nye form (2010a:147-151).

3.3 Inspiration fra humangeografi

Britain og Johnstone er begge inspirerede af humangeografien. Humangeografien opstod i slutningen af 1960'erne og er interesseret i kvalitative analyser af mennesker og sted; den er en reaktion mod deskriptiv, kortbaseret geografi på den ene side og en ren socialkonstruktivistisk tilgang til sted på den anden (Cresswell 2004:50ff). Den deskriptive geografi forsøger at beskrive det særegne ved et sted og adskille det fra andre lokaliteter vha. kort og topografier. Den konstruktivistiske geografi ser sted som udtryk for mere grundlæggende sociale processer. Inden for den konstruktivistiske geografi finder man fx marxister, feminister og poststrukturalister, der vil forklare steders udformning ud fra de sociale og strukturelle forhold, de er underlagt. En feministisk analyse ville for eksempel pege på det forhold, at der i mange byer findes steder, hvor kvinder ikke uden risiko kan færdes efter mørkets frembrud, eller at visse steder først og fremmest er mændenes område, fx fodboldbanerne (se fx Massey 1994). I 1970'erne begyndte den gren af humangeografien, der hedder *humanistic geography* at fokusere på sted som noget universelt; tilgangen er influeret af fænomenologien og eksistentialismen. Grundlæggerne er if. Cresswell: Yi-Fu Tuan, Anne Buttimer, David Seamon og Edward Relph (2004:19ff). Humanistiske geografer ser orientering mod sted som en måde at være i verden på. De er interesserede i, hvordan mennesket konstruerer sted og understreger, at forskellige mennesker kan opfatte og bruge det samme sted på vidt forskellige måder.

Britain og Johnstone påpeger, at udviklingen i geografiens og sprogvidenskabens tilgang til sted sker i tre nogenlunde sideløbende etaper, der er påvirkede af de samme intellektuelle og politiske strømninger. Første etape er indtil cirka 1960, hvor deskriptiv geografi og klassisk dialektologi er interesseret i at beskrive enkelte steder og deres sprog tilbunds gående. Sted bliver nærmest opfattet som en beholder for sprog (Britain 2002:606-607; Johnstone 2011:205). Efter anden verdenskrig skiller humangeografien sig ud fra den deskriptive geografi og lægger sig efter socialvidenskaberne og socialkonstruktivismen. I samme periode begynder Labov at interessere sig for forandring og forsøger vha. kvantitativ sociolingvistik og fokus på alder, køn, klasse og etnicitet at finde orden i den sproglige variation (Johnstone 2011:208). Men som nævnt ignorerer den variationistiske sociolingvistik stort set

sted, der stadig bliver set som beholder for sprog. Fra 1970'erne begynder humanistiske geografer at interessere sig for stedernes fænomenologi. Men først i de senere år er sociolingvister begyndt at interessere sig for, hvordan "sted-identitet" skabes i samtaler, og hvordan stedstilknytning påvirker menneskers sprogholdninger og sproglige adfærd (ibid.:210).

3.2.1 Topophilia - kærlighed til sted

Den humanistiske geografis tilgang til sted er mest udviklet hos Yi-Fu Tuan, der med "Language and the Making of Place: A Narrative-Descriptive Approach" satte fokus på, hvordan sted konstrueres sprogligt (1991, original 1974). Tuan kritiserer den deskriptive geografi for kun at undersøge, hvordan mennesker er tilpasset deres habitat. Tuan mener, at fokus bør være på sted som objekt for glæde og tilfredshed, det sted mennesker føler sig hjemme. Sted skal med andre ord undersøges som objekt for *topophilia* kærlighed til sted (1990, original 1970). *Topophilia* dækker if. Tuan over menneskets affektive bånd til de materielle omgivelser og kan variere fra noget meget flygtigt, fx glæden ved en smuk solnedgang, over noget taktilt som glæde ved at føle frisk luft mod huden, til noget mere permanent og komplekst som følelser knyttet til det sted, man opfatter som "hjemme". Tuan understreger, at viden om et steds historie kan få mennesker til at se stedet på en anden måde og styrke de affektive bånd (1990:92-93). I nærværende studie analyseres, hvordan informanterne omtaler deres sted, og herigennem udledes beskaffenheden af deres stedstilknytning. Sprogligt er det interessant at undersøge, om høj grad af *topophilia* samsvarer med udbredt lokal sprogbrug. Det er if. kap. 2.4.3 om mental mobilitet tidligere påvist, at mentalt mobile sprogbrugere, der orienterer sig væk fra et sted – og som man må antage har lav grad af *topophilia* – taler mindre lokalt end dem, der er lokalforankrede (se fx Ito & Preston 1998:476; Labov 1967:59; Røyneland 2005:7).

3.2.2 Space eller place

Der hersker nogen begrebsforvirring i sprogvidenskaben vedrørende begreberne *space* (rum) og *place* (sted). I indledningen til "PLACE - a short introduction" skriver Cresswell, at begreberne er vanskelige at definere, fordi de både bruges i hverdags sproget og videnskabeligt (2004:1). Videnskabeligt adskiller humanistiske geografer termene på følgende måde: *Space* dækker over forhold, der vedrører afstande samt noget abstrakt og ukendt - fx det ydre rum. *Place* er steder mennesker har erfaring med, steder de kender og har fyldt med betydning (ibid.:21). Forskellen mellem *space* og *place* har været en grundlæggende modsætning i humangeografien siden 1970'erne, men forvirres if. Cresswell af, at sociologerne Lefebvre (1991) og Smith (1991) bruger termen *social space* om et socialt produceret rum, der på mange måder kan sidestilles med *place* (2004:10). Britain henviser ikke til Lefebvre og Smith, så

det er formentlig ikke årsagen til, at han bruger "space" om det, humanistiske geografer og Johnstone kalder "place". Ud over at det er fra humangeografien præciserer Britain ikke, hvor han henter space-begrebet fra. Men når man læser Britains artikler og sammenligner hans tredeling af "space" med geografen John Agnews tredeling af "place", er der tydeligvis tale om samme fænomen:

Place if. Agnew 1987 ⁸	Space if. Britain 2002:604
Location: stationary, fixed co-ordinates on the Earth's surface	Euclidian space: objective, socially divorced space of mathematics and physics
Locale: the material setting for social relations	Social space: space shaped by social organization and human agency
Sense of place: the subjective and affective bonds between people and place.	Perceived space: how civil society perceive its immediate and not so immediate environments

Cresswell og Britain henviser begge til geografen Alan Pred og skriver, at de tre former for sted tilsammen udgør *spatiality*, at de ikke kan eksistere uafhængigt af hinanden, og at de er under konstant forandring og tilblivelse⁹. Britain skriver, at man skal have øje for alle tre former for *spatiality*, når man undersøger sprogforandring. Fx betyder bjerge, moser, negativ perception af et andet sted og fremmedhad, at konstruktionen af den faktuelle afstand mellem to lokaliteter maksimeres, hvilket medfører, at man ikke vil tale ligesom menneskene fra det andet sted (2002:609).

En lidt anden nuance i brugen af space og place finder man hos Horvath og Horvath, der i undersøgelsen af, hvordan /l/-vokalisering spredes i ni australske og newzealandske byer, finder, at Trudgills urban hierarki-model kommer til kort (2001). Ved at analysere de ni byer, viser forfatterne, at størrelsen på og afstanden mellem byerne ikke kan forklare spredningen af variabelen. For at forklare de forskellige spredningsmønstre, foreslår de en skelnen mellem *space-* og *place-effekter* (2001:52ff). De skriver:

"Place and space represent a system of contrast within geography. Place effects refer to the ensemble of sociolinguistic conditions within a speech locality, whereas space effects refer to the relationship between speech localities. Space focuses attention on distance, proximity, or location; place addresses the effects of linguistic and social conditions within the particular speech community. Space and place operate together in the real world but their causal

⁸ Se Cresswell 2004:7.

⁹ Cresswell (2004:35) henviser til Pred 1984:279, og Britain (2010b:6) til Pred 1985:361, når de skriver, at *spatiality* aldrig er afsluttet, men i en tilstand af evig tilblivelse. I den henvisning Britain benytter, bruger Pred imidlertid ikke hverken "space" eller "spatiality", men "place".

importance may vary from context to context.” (ibid.:53)

Problemet med de hidtidige spredningsmodeller er if. Horvath og Horvath, at de kun ser på space-effekter, altså afstande, nærhed og beliggenhed. De understreger, at det, så snart man inddrager flere lokaliteter, bliver tydeligt, at der er brug for fokus på place-effekter, dvs. de samlede sociolingvistiske betingelser, for at forklare forandringsmønstrene. De samlede sociolingvistiske betingelser må omfatte de tidligere nævnte forhold som Johnstone og Britain peger på, nemlig stedets geografiske, historiske, sociale, politiske, kulturelle, holdningsmæssige og socioøkonomiske forhold. Ved at undersøge mange sprogsamfund både mht. space- og place-effekter kan man dels beskrive forandringsforløbet i den enkelte by, og dels adskille universelle tendenser fra lokale (Horvath & Horvath 2001:54-55).

Nærværende studie fokuserer ligesom Horvath og Horvath på flere lokaliteter, men der fokuseres ikke på én variabel på tværs af lokaliteterne; i stedet undersøges variable der er specifikke for det enkelte dialektområde og deres forandring over tid.

3.4 Sted i afhandlingen

Britain og Johnstone argumenterer for, at man ikke kun skal se sted som en fysisk lokalitet – som i den traditionelle dialektologi og sociolingvistik. Man bør i stedet undersøge, hvilken rolle sted spiller både fysisk, socialt og holdningsmæssigt i konstruktionen og vedligeholdelsen af de enkelte sprogsamfund (Britain 2002:632; Johnstone 2004:75). Johnstone påpeger, at det samme træk potentielt kan have forskellig referentiel betydning for forskellige medlemmer af et sprogsamfund. For kvinder kan et træk lyde sjusket, udannet og lavsocialt, imens mænd kan opfatte samme træk som udtryk for lokal identitet og venlighed (2010b:394). Det betyder, at de enkelte sprogbrugere kan orientere sig mod det samme sted sprogligt på mange forskellige måder og med forskellige formål (2004:66). Britain og Johnstone henviser begge til nødvendigheden af et nært kendskab til det undersøgte sprogsamfund, hvilket omfatter det Blommaert kalder det enkelte samfunds indeksikalitetsorden (kap. 2.3).

Johnstone foreslår en etnografisk og diskursanalytisk metode for at få indsigt i det enkelte sprogsamfund og undersøge, hvad de talende siger om sted (2004:75). I nærværende undersøgelse er det ikke muligt at foretage etnografiske studier, men ved at undersøge space- og place-effekter ved de tre kommuner, vil stedernes indeksikalitetsorden blive afdækket (kap. 5.2). Hvad angår geografiske fakta vil jeg beskrive kommunerne mht. beliggenhed samt afstanden til nærmeste storby og til København. Det indgår i kap. 4 sammen med en beskrivelse af byerne som baggrund for informanternes livshistorie. Her inddrages fx forhold omkring byernes historie, deres indbyggertal, socialgruppesammensætning, uddannelses- og fritidstilbud. Informanternes sense of place undersøges i kap. 9, hvor der foretages

kvalitative analyser i af, hvordan informanterne fremstiller kommunerne/byerne. Det undersøges bl.a., om der er tale om stor eller lille grad af topophilia. Der vil være analyser af, hvordan de enkelte steders *place-identitet* fremstilles i interviewene og en diskussion af, hvorvidt informanternes stedstilknytning påvirker deres sproglige adfærd og sprogholdninger (Johnstone 2011:210).

Det skal nævnes, at humangeografi og dialektologi allerede sammenkobles i den nordiske forskningstradition i starten af 1990'erne gennem humangeografen Roger Anderssons og socio-dialektologen Mats Thelanders samarbejde (1994). De problematiserer imidlertid ikke selve stedbegrebet, som Johnstone og Britain gør, derfor er deres artikel ikke inddraget i dette kapitel. Til gengæld foreslår Andersson og Thelander et integrationsindeks, der opregner sprogeksterne forhold med betydning for sprogbrugerens integration i – og dermed tilknytning til – det sted, de bor. Modellen anvendes i undersøgelsen og gennemgås i kap. 8.

Som det fremgår af ovenstående, er jeg enig i Britains inddeling og udlægning af space. Men i afhandlingen lægger jeg mig efter humangeografiens og Johnstones terminologi og benytter place som det overordnede begreb, der indeholder fokus på sted som location, locale og sense of place. For at lette læsningen, benyttes det danske *sted* i de tilfælde, hvor der ikke skelnes mellem Horvath og Horvaths opdeling i space- og place-effekter.

I de seneste år har der været en stigende interesse for sted og dets indflydelse på sprogforandring. Udover i de ovennævnte forskeres arbejde afspejles det bl.a. i Auer og Schmidts 'Language and Space' (2010) samt i panelet 'Language, Place and Identity' ved Sociolinguistic Symposium 19 i Berlin 2012.

4 Historiske forhold samt tidligere sprogundersøgelser

I foregående kapitel blev der argumenteret for, at undersøgelser af sprogforandring skal inddrage forhold omkring sted. Det følgende kapitel er en kort gennemgang af den overordnede udvikling i det danske samfund. Udviklingen sættes i relation til space- og place-forhold knyttet til undersøgelsens tre lokaliteter I afsnit 4.2 er der en gennemgang af de tidligere sprogundersøgelser i de tre kommuner.

4.1 Den generelle udvikling i Danmark

I.L. Pedersen påpeger i flere artikler, at Danmark er et af de lande, hvor dialekterne står svagest. I '500 års landbohistorie spejlet i talesproget' (2009b) beskriver hun de lange historiske linjer og laver fire punktnedslag på samfundsændringer, der favoriserer standardsproget. Pedersen har særlig fokus på bondestanden, hvortil dialekten traditionelt er knyttet. Favoriseringen starter med reformationen i 1536, hvor kirkesproget bliver uniformeret på baggrund af københavnsk (se også 2009a:164), så følger landboreformerne i slutningen af 1700-tallet, der belønner den dygtige bonde og nedtoner kollektivets indsats. Herefter øges den geografiske mobilitet og der opstår en social differentiering i landsbyerne, hvor selvejerbønderne har andre privilegier end fæstere og husmænd, dermed opstår muligheden for sproglig differentiering. I 1857 kommer Næringsfrihedsloven, der muliggør bymæssig bebyggelse uden for købstæderne og endelig bevirker ændringer i skolelovgivningen i 1958, at elever i land- og byskoler får samme fag og pensum. Den gennemgribende dialektnivellering, mener I.L. Pedersen, skal forklares med, at sociale og mentale forandringer af den danske bondestand satte tidligere ind end i andre lande. Og hun skriver, at: "Det særlige for den danske udvikling er, at bønderne er så meget i front, og at de er med til at trække udviklingen i gang."; førerpositionen skyldes bl.a. højskolebevægelsen (2009b:42). Som væsentlig faktor i den danske dialektnivellering i nyere tid fremhæver I.L. Pedersen, at danske kvinder i høj grad er udearbejdende, hvilket betyder, at stort set alle børn passes ude, fra de er cirka et år. Og sprogbrugen i skoler og institutioner er if. I.L. Pedersen fra 1960'erne og frem intenderet standard - også blandt lærere og pædagoger der taler dialekt hjemme (for en uddybning af emnet se I.L. Pedersen 1994, 2003, 2005 og 2011)¹⁰. Pedersen peger også på, at mediernes sprogbrug fra slutningen af 1960'erne og frem langsomt opblødes, så det bliver mere afslappet og dermed efterstræbelsesværdigt – også for folk på landet (2009b:63). Desuden kan det fremhæves, at der i nyere tid har været tale om et generelt uddannelsesløft, fx er der mellem 1983 og 2003 kommet omkring 100.000 flere danskere med en lang videregående uddannelse. I 1983 havde cirka 81.000 af befolkningen mellem 15 og 69 år en lang

¹⁰ Det samme gør sig gældende i Tinglev, se K.M. Pedersen 1986:184.

videregående uddannelse, svarende til 2,2 % af befolkningen, i 2003 var tallet steget til cirka 181.000 svarende til 4,8 % af aldersgruppen (Jacobsen 2004:30). Den overordnede samfundsudvikling i Danmark har vha. øget individualisering, social differentiering og ved at vælge én dialekt som udgangspunkt for skriftsproget således favoriseret standardsproget gennem flere århundreder. Alligevel vil de kvantitative analyser i kap. 7 afsløre helt forskellige sproglige udviklingstempi og -strategier i de tre undersøgelsesområder; for at forklare dem, må vi se på de enkelte steders space- og place-forhold (se nedenfor).

Johnstone og Auer fremhæver, at det er vigtigt at fokusere på politiske grænser i forbindelse med sprogforandringsstudier, de sætter nemlig grænser for ansigt til ansigt-samtaler og hæmmer dermed sprogforandring (Johnstone 2010b; Auer 2005). Og Brit Mæhlum skriver, at netop størrelsen på den sociogeografiske enhed, der danner baggrund for vores identitet, er under forandring. Hvor der tidligere var tale om små enheder, mener hun, man skal overveje, om det regionale, nationale eller globale har overtaget pladsen som det primære ”sted” i dag (2010:29). Udviklingen mod større geografiske enheder er også kendetegnende for den danske udvikling. Indtil 1970 var der omkring 1.300 sogne- og købstadskommuner fordelt på 24 amter. Ved kommunalreformen i 1970 blev disse lagt sammen til 277 kommuner og 14 amter. Og ved den seneste kommunalreform i 2007 blev antallet reduceret til 98 kommuner og fem regioner (Indenrigs- & Sundhedsministeriet 2005). I det indsamlingen af de nye interview er påbegyndt i 2005, benyttes kommunerne før 2007 som geografisk afgrænsning. Bemærk, at hvert af de tre kommunenavne i undersøgelsen samtidigt er navnet på den største by i kommunen.

Til trods for at den følgende gennemgang vil vise, at der er store forskelle i de tre byers størrelse, befolkningstal og historie, kan de alle benævnes *stationsbyer*. I ’De nye byer - Stationsbyernes befolkningsforhold 1840-1940’ definerer Niels Peter Stilling en stationsby¹¹ som en bymæssig bebyggelse uden for kystområderne, der er opstået i anden halvdel af 1800-tallet eller begyndelsen af 1900-tallet, hvor mere end halvdelen af befolkningen lever af andet end landbrug (1987:14). Stilling slår fast, at stationsbyerne spiller en vigtig rolle i den danske moderniserings- og forandringsproces, da de er med til at udbrede det moderne. Odder har en central plads i hans gennemgang af stationsbyerne, fordi det er en af de største af slagsen; desværre medtager han hverken Vinderup eller Tinglev. De fleste vestjyske stationsbyer er udeladt, fordi de basale socioøkonomiske forhold adskiller sig fra det øvrige land i perioden 1840-1940; der er få byer og de er af forholdsvis beskeden størrelse. Og sønderjyske

¹¹ Stilling understreger, at forhold der kendetegner en stationsby også findes i byer uden jernbane, han bibeholder imidlertid udtrykket, da det er ”et alment kendt og benyttet begreb” (1987:14).

stationsbyer er udeladt, fordi landsdelen var tysk i perioden 1864-1920 (1987:86). I sin beskrivelse af sønderjyske stationsbyer konkluderer Christian Kaatmann imidlertid, at udviklingen i Sønderjylland ligner den i Kongeriget generelt. Den adskiller sig dog ved, at de politiske forhold trækker modsætningen mellem sogn og stationsby kraftigere op, og at stationsbyerne bliver anset for at være tyske (1985:68).

Hvis man sammenligner de tre kommuner overordnet set, så angår de helt centrale forskelle mellem Odder, Vinderup og Tinglev dels størrelsen på kommunens største by og dels beliggenhed. Skifter Andersen skelner mellem seks forskellige niveauer i et såkaldt *urbanhierarki* fra tætby-områder til landområde (se inddelingen 2010:31). Det vigtige i denne sammenhæng er, at Odder med sine 11.078 indbyggere¹² skal klassificeres som *mellemstor by* sammen med andre byer med mere end 10.000 indbyggere. Vinderup og Tinglev skal med henholdsvis 3.122 og 2.837 indbyggere derimod klassificeres som *mindre byer* sammen med andre byer med 2.000-10.000 indbyggere. Hvad beliggenhed angår, skelner Skifter Andersen mellem fire forskellige vækst- og stagnationsområder efter hvor økonomisk dominerende, de enkelte regioner er:

1. Hovedstaden med hele Sjælland og det østlige Lolland-Falster
2. Østjylland bestående af Trekantsområdet og Århus-regionen
3. 'Mellemområder', som er en restgruppe
4. Udkantsområder bestående af Østlolland, Bornholm, Sydfyn og Øerne, Sydvestlige Sønderjylland, Lemvig-området, Grenå-området, Samsø, Morsø-Skive, Thy og Nordjylland bortset fra Aalborg-området.

I denne inddeling adskiller Odder sig ved at være placeret under 2, hvor Tinglev er placeret under 3 og Vinderup enten under 3 eller 4 (Skifter Andersen definerer ikke nærmere, hvor langt 'Lemvig-området' strækker sig). Desuden ligger Odder i et område, hvor andelen af indbyggere med lang videregående uddannelse er over landsgennemsnittet, i modsætning til Vinderup og Tinglev hvor antallet er under landsgennemsnittet (Undervisningsministeriet 2000). Med hensyn til erhvervsfordelingen, så er andelen af beskæftigede ved landbruget markant højere i de amter, hvor Vinderup og Tinglev ligger, end hvad der er tilfældet for Odder. I 1995 var 7,6 % af arbejdsstyrken i Ringkøbing Amt og 7,0 % i Sønderjyllands Amt beskæftigede ved landbruget, for Århus Amt gjaldt det kun 3,8 % (Jessen et al. 1997:18).

¹² De følgende indbyggertal er hentet fra Danmarks Statistik, statistikbanken.dk medio 2012.

Ud over erhvervssammensætningen kan befolkningens uddannelsesniveau bl.a. hænge sammen med, at uddannelsessøgende i Tinglev og Vinderup – især tidligere og stadig i nogen udstrækning – er nødt til at flytte region for at få en længere videregående uddannelse (se fx Yndigegn 2003).

Trods de interne forskelle er den største by i de tre kommuner fælles om at være stationsbyer. Og netop stationsbyernes historie er vigtig at tage i betragtning i den danske dialektnivellering. Kaatmann skriver, at nok var der forskel mellem stationsbyerne og landet, men sammenlignet med købstæderne hører stationsbyerne med til landet, befolkningen var stort set fra byernes rurale opland og føler sig dermed knyttet til bøndernes verden, men samtidig er livsformen i byen fremmed og står i modsætning til det landlige. Sidsel Eriksen skriver i 'Stationsbyens samfund', at stationsbyborgerne i perioden 1880-1940, som hun undersøger, ret konsekvent efterlignede livet i købstæderne (1996:31). I.L. Pedersen har ligeledes påpeget, at stationsbyerne bliver en slags spydspids, ikke bare for den urbane livsstil og industrialiseringen, men også for en modernisering af sproget (2009a). I det følgende er der en kort gennemgang af de enkelte kommuners lokalhistorie og demografi.

4.1.1 Odder

Odder ligger 290 kilometer fra København – 140, hvis man tager færgen. I 2007 var kommunens indbyggertal 21.410, en stigning på cirka 1.350 siden 2001, det er altså en kommune i vækst¹³. I Odder by var der cirka 11.100 indbyggere i 2007. Ud over at selve kommunen er i vækst, ligger den i vækstområdet mellem Kolding og Århus. Den beskedne afstand på 20 kilometer til Århus, Danmarks andenstørste by, er formentlig en væsentlig årsag til det sprogforandringsmønster, vi skal se i de kvantitative resultater. I.L. Pedersen skriver, at Århus er det bedste bud, der findes på en jysk provinshovedstad; en sådan er nødvendig for at opbygge den jyske identitetsfølelse, der er en betingelse for, at man kan forestille sig et modstykke til Københavns status som suverænt sprogligt normsættende (1993). Derfor er det formentlig ikke uden sproglig betydning, at Odder administrativt både før og efter kommunalreformen i 1970 var en del af Århus Amt og derigennem forbundet med den store naboby i en socioøkonomisk enhed. Efter de nyeste optagelser blev Århus Amt en del af Region Midtjylland. Odder hører med til Århus' pendlingsopland, og en del af kommunens indbyggere, herunder en del akademikere, pendler dagligt til Århus (Christensen 2006:317). Med hensyn til erhvervssammensætning er det de færreste i Odder Kommune, der har traditionelle rurale erhverv (I.L. Pedersen 2009b:140); hvilket blandt andet betød, at Nielsen og Nyberg havde svært ved at finde landbrugere til deres undersøgelse i midten af 1980'erne.

¹³ If. Nøgletal for Odder Kommune 2007: www.oddernettet.dk (dec. 2008).

Odders vækstperiode strækker sig langt tilbage i historien. Stilling behandler, som nævnt, Odder indgående i sin bog om stationsbyer. Her skriver han, at Odder allerede var en betydelig by, inden jernbanen kom til byen i 1884 (1987:13). Stilling henviser til Traps topografiske skildring af Danmark, hvor det fremgår, at Odder i 1855 var en af de største byer uden for købstædernes rækker (ibid.:40). Og I.L. Pedersen skriver, at: ”det virker som et rent tilfælde, at den ikke har fået købstadsstatus, da den har samme præg som mange af de mindre købstæder” (2009b:140). Sprogligt kan byens størrelse have været med til dels at skærpe skellet mellem den og oplandet og dels gøre de sociale skel inden for byen mere komplekse og mangeartede.

Med hensyn til andre forhold der kan have påvirket sprogbrugen i området, fremhæver I.L. Pedersen højskolebevægelsen. Lars Bjørnbak, grundlægger af og forstander ved Viby Højskole fra 1857, så nemlig dialekten som et trællemærke, der opretholdt standsforskelle. Det resulterede bl.a. i, at Bjørnbaks elever ivrigt bekæmpede dialektbrugen i foreningslivet på Århus-egnen. Pedersen skriver, at den bjørnbakske indflydelse formentlig er en del af forklaringen på, at dialektnivelleringen satte så tidligt og kraftigt ind i det østjyske (2009a:52). Allerede i 1898 konstaterer Anker Jensen i sin undersøgelse af dialekten i Åby, at dialekten er så udtyndet, at det nok er rimeligere at sige, at bønderne havde skiftet dialekten ud med et standardsprog med visse regionale træk (Jensen 1898).

4.1.2 Vinderup

Vinderup Kommune havde cirka 8.000 indbyggere og Vinderup by 3.122 indbyggere i 2007. Der er 355 kilometer til København, og der er ikke nogen storby i umiddelbar nærhed. Indbyggerne er orienterede mod Holstebro, Skive eller Struer, når de skal købe ting, man ikke kan få i Vinderup, og fortrinsvis Holstebro hvis de skal på gymnasium eller handelsskole. Kommunen var både før og efter kommunalreformen i 1970 en del af Ringkøbing Amt. Efter de nyeste optagelser blev kommunen en del af Holstebro Kommune og Region Midtjylland (Indenrigs- & Sundhedsministeriet 2005).

Jernbanen mellem Langå og Struer blev indviet i 1865 (Stilling 1987:65), og der hvor landevejen mellem Skive og Holstebro skærer jernbanen, blev Vinderup by dannet. I en beretning fra Vinderup Egnshistorisk Forening hedder det, at der kun var få huse langs landevejen omkring 1900. Derefter kom der mere gang i byggeriet, så der også blev dannet sidegader¹⁴. Hotel Vinderup blev opført i 1904, apoteket i 1905 og kirken i 1906 (Trap 1965:301). Det, der adskiller Vinderup fra Odder og Tinglev, er,

¹⁴ If. www.vinderup-egnshistorie.dk/artikler/VisArtikel.php?Artikel=Sahl/mfv1904.htm (sept. 2012).

at det er en forholdsvis ny by, der blev dannet på grund af baneføringen. I.L. Pedersen skriver desuden, at urbaniseringen er relativ sen i Vinderup, befolkningstallet har været stagnerende siden 1960'erne, og der er et overskud af mænd; de to sidstnævnte faktorer er karakteristisk for det rurale Danmark, der også kaldes Udkantsdanmark. Dertil kommer, at der stadig er meget landbrug i Vinderup Kommune, og ikke mange virksomheder der kræver arbejdskraft med længerevarende uddannelse (2011:142).

4.1.3 Tinglev

Tinglev Kommune havde cirka 10.100 indbyggere og byen 2.837 indbyggere i 2007, der er cirka 300 kilometer til København. Der ligger ingen storby umiddelbart i nærheden. Når indbyggerne skal købe ting, man ikke kan få i Tinglev, tager de først og fremmest til Aabenraa, hvor der også ligger gymnasium og handelsskole. Kommunen var indtil 1970 en del af Tønder Amt, derefter blev det til Sønderjyllands Amt. Ved kommunalreformen i 2007 blev kommunen en del af Aabenraa Kommune og Region Syddanmark. Med hensyn til erhvervs sammensætning ligger andelen af beskæftigede i landbruget over landsgennemsnittet (Miljøministeriet 2005:kort 7.1). Og befolkningstallet er stagnerende (Skov- & Natyrstyrelsen 2006:figur 1.3). Det er dog værd at bemærke, at Tinglev by modsat Odder næsten har fordoblet sit indbyggertal siden 1950, hvor der var 1.406 indbyggere. I 1960 levede 31 % af kommunens samlede befolkning af landbrug (Trap 1966:750)

Da jernbanestrækningen mellem Flensborg og Tønder blev grundlagt i 1864, blev Tinglev en stationsby. Eller rettere, stationsbygningen lå 1,5 kilometer øst for den oprindelige landsby, der sidenhen er blevet trukket i retning af stationen. I 1867 kom sidebanen mellem Tinglev og Tønder, og med åbningen af Sønderborgbanen i 1901 blev byen et jernbaneknudepunkt. I sin fremstilling af de sønderjyske stationsbyer skriver Kaatmann, at stationsbyerne voksede frem fra 1880'erne, og at danskerne derfor anså dem for at være tyske. Det betyder, at der er få vidnesbyrd om stationsbyerne i lokalarkiverne, og at deres tilblivelse og historiske betydning er underbelyst (1985:11f).

Det forhold, at Sønderjylland var tysk i perioden 1864-1920, er formentlig det væsentligste og mest sprogpåvirkende place-forhold forbundet med Tinglev. Perioden mellem 1864 og 1920 er en vigtig del af den sønderjyske selvopfattelse og identitet (se fx Adriansen & Pedersen 2007). Og det er også vigtigt for Tinglevs historie. Ud over stationspersonalet blev så godt som hele den førende klasse udskiftet fra tyske til danske i 1920: embedsmændene, lægerne, lærerne og præsterne (Kaatmann 1985:41). Med til historien hører også, at byen ikke stemte sig "hjem" ved Folkeafstemningen i 1920 (se bilag 1). Resultatet skyldes blandt andet, at alle født i byen på grund af den såkaldte indfødsret var stemmeberettigede. Det gjaldt også børn af det tyske stationspersonale, som var født i byen. Mange af

disse kom tilrejsende for at stemme ved folkeafstemningen 10. februar 1920, og de havde indflydelse på det endelige resultat. Men også uden tilrejsende tysksindede stemmeberettigede havde byen et forholdsvist stort tysk mindretal. Efter 1920 kom den tyske folkehøjskole i Tinglev til at stå for opbygningen af det tyske mindretals egne institutioner (Kaatmann 1985:42f). Fra min egen opvækst 15 kilometer øst for Tinglev husker jeg byen omtalt som ”tysk” af de ældre generationer – og det var ikke positivt ment.

Det særlige ved Tinglev som lokalsamfund er, at der er tale om et todelt samfund med både danske og tyske institutioner inden for samme by. Om den sønderjyske dialekt skriver K.M. Pedersen, at den ikke konnoterer dansk national identitet, men lokal identitet, og at den derfor kan bruges af både dansk- og tysksindede i hverdagen (2000). Hun fandt dog, at hvor dialekten var på vej ud af brug i de danske børnehaver i 1986, så var sønderjysk sammen med tysk stadig det dominerende talesprog i de tyske børnehaver (1986:184). Med hensyn til den nuværende grænse mellem Danmark og Tyskland, skriver I.L. Pedersen, at den svarer til den gamle opdeling mellem kultursprog og ikke dagligsprog. Der hvor kirke- og skolesproget var tysk, blev man tysk efter 1920, også selvom dagligsproget var sønderjysk (1999:39; 2001:44).

4.1.4 Space- og place-effekter i undersøgelsen

Hvis man skal komme med en meget kort sammenfatning af space- og place-effekter ved de tre kommuner, så tegner der sig nogle tydelige forskelle. Odder by var allerede betydelig, inden jernbanen kom til byen, den er større end Vinderup og Tinglev og ligger i et vækstområde tæt på Århus (Nielsen 2007:311). Dertil kommer, at Vinderup og Tinglev ligger perifert i forhold til København og andre urbane centre, og deres befolkningstal er stagnerende (ibid:315). I begge områder er der stadig en del landbrugsvirksomhed. Der er dog også forskelle: Vinderup opstod på grund af jernbanen, Tinglev eksisterede længe inden, jernbanen kom til byen. Desuden adskiller Tinglev sig fra de to andre byer på grund af den særlige sønderjyske historie, og det todelte samfund mellem dansk- og tysksindede.

4.2 Tidligere sprogundersøgelser

I det følgende præsenteres de tidligere undersøgelser fra Vinderup, Odder og Tinglev.

Undersøgelsesnes design og deres hovedresultater er i fokus; under de enkelte afsnit præsenteres andre studier, der har anvendt samme datamateriale.

4.2.1 Odder

Den første Odder-undersøgelse er foretaget af Bent Jul Nielsen og Magda Nyberg. Den er beskrevet i to foreløbige rapporter i Danske Folkemål 30 og 31 (1988; 1989), hvor der i den første er fokus på afvigelser fra rigsmål¹⁵ og i den anden afvigelser fra yngre rigsmål¹⁶. De to endelige rapporter udkom i Danske Folkemål 34 og 35 (1992; 1993). Her er der også fokus på afvigelser fra rigsmål i den første og fra yngre rigsmål i den anden.

Ambitionen med undersøgelsen er: ”at kunne give et fyldigt og nuanceret billede af, hvem der siger hvad hvor tit; man kunne eventuelt også tilføje hvornår” (1992:48). De skriver videre:

”Det er også muligt at vi kan få noget at vide om i hvilket omfang man stadig i det postagrare (industrialiserede, urbaniserede) samfund - som i så vidt omfang fremmer en sproglig og kulturel ensretning - ”har brug for” nogle skelnemærker - i dette tilfælde sproglige - til at markere et særpræg over for andre mennesker.” (ibid. 49).

Formålet er altså dels en beskrivelse af variationen i sprogsamfundet, og dels en undersøgelse af, i hvilket omfang sprogbrugen benyttes som identitetsmarkør.

Nielsen og Nyberg indsamlede 103 interview i 1986-1989, heraf indgår de 82 i de endelige rapporter. Ved hjælp af kvantitativ trækanalyse undersøger Nielsen og Nyberg brugen af 50 variable; 37 variable til at belyse afvigelsen fra rigsmål og 13 til at belyse afvigelsen fra yngre rigsmål. Variablene omfatter lydlig træk (herunder manifestationer af enkelte ord), morfologiske variable samt variationer mellem forskellige ordformer. At forfatterne anvender den ikke helt læservenlige betegnelse ”afvigelser” fra henholdsvis rigsmål og yngre rigsmål skyldes formentlig, at både rigsmål og yngre rigsmål er mere velbeskrevne og afgrænsede end den lokale dialekt. Det er slet og ret mere sikkert at måle afvigelser fra det velbeskrevne. Afvigelserne kan desuden have rod i enten den oprindelige dialekt eller i en mere regional sprogbrug.

I analyserne tælles de mest gængse variable i 17 minutter af hvert interview, og for de sjældne variables vedkommende analyseres hele interviewet. Der arbejdes med køn, alder, bopæl (land over for by) samt

¹⁵ Nielsen og Nyberg bruger samme definition af rigsmålet som Brink og Lund (1974): ”en rigsmålsform er en form der kan træffes over hele riget” (1988:40). I dag ville man nok snarere kalde det konservativ standard.

¹⁶ Nielsen og Nyberg definerer yngre rigsmål som ”en række former om hvilke det vides [...] at de for kortere eller længere tid siden har været sær-københavnske, men at de i nyere eller nyeste tid har vundet en sådan udbredelse at de kan kaldes rigsmålsformer (alternerende med andre, ældre former) eller i hvert fald har påbegyndt en ekspansion således at de næsten kan betegnes som rigsmålsformer” (1989:123). Man kunne også kalde det københavnspræget standard.

socialgruppetilhørsforhold¹⁷ som sociolingvistiske variabler. S sammensætningen i lokalsamfundet bevirker, at fordelingen mellem socialgrupperne ikke er lige, fx er det vanskeligt at skaffe ældre informanter med lang uddannelse, idet de også skal være fra lokalområdet (1992:53).

De gamle Odder-interview er cirka 30 minutter, og Nielsen og Nyberg skriver:

”Normalt opnåedes der under interviewet en ”afslappet” atmosfære [...] Det sprog der blev anvendt kan i en vis forstand godt betegnes som ”naturligt”, forstået på den måde at det er den kode man uvilkårligt vil anvende over for en person som man kun kender lidt og som ikke tilhører lokalsamfundet, i en ikke særlig forpligtende samtale.” (1992:55)

Undersøgelsen viser, at de forholdsvis få afvigelser fra standardsproget kan høres i et større regionalt område eller i jysk generelt. Forfatterne finder ingen konsistente sproglag, man kunne kalde regionalsprog (1992:180). Til gengæld peger de på det – i forhold til hypotesen om dialektnivellering – uventede forhold, at de yngre i socialklasse II afviger mere fra rigsmålet end de ældre fra samme socialklasse.

”Vi har [...] forsøgsvis beskrevet disse forhold således, at i dette sprogsamfund hvor en temmelig rigsmålsnær talesprogsform for længst er blevet dominerende, kan en ny, mere lokalt selvbevidst (?) holdning give sig udslag i – ikke en tilbagevenden til mere ”dialektale” udtaler, men til en mindre restriktiv udnyttelse af de lokalformer der er tilbage.” (1992:186)

Man kunne gå skridtet videre og tolke det som om, at de unge bevidst benytter et mere regionalt sprog som identitetsmarkør over for interviewerne; en sådan tolkning levner håb for sproglig variation. En på udtalevariationens vegne mere dystre udlægning kunne være, at de unge i socialklasse II endnu ikke er så dygtige som de ældre til at undgå regionale former, når de bliver interviewet. Denne udlægning støttes af, at de bevarede former ikke er stigmatiserede i Jylland, dvs. der kan slet og ret være tale om former, de unge er uopmærksomme på og derfor ikke ændrer.

I undersøgelsen af yngre rigsmålstræk viser det sig, at alder er den mest udslagsgivende faktor. Køn, bopæl og socialklasse har kun mindre betydning, og når der findes forskelle, så er det generelt delgrupperne yngre kvinder, byboere og de højere socialklasser, der bruger flest yngre rigsmålstræk (1993:264f). Det skal dog nævnes, at Nielsen og Nyberg i anden foreløbige rapport gør opmærksom på,

¹⁷ Se bilag 4 for oversigt over socialgruppe-inddelingen.

at de unge har forskellige strategier for brug af konservative og moderne rigsmålsformer. Af de 19 informanter er der fire yngre personer fra de højere sociale lag, hvis strategi er at opgive lokale udtaleformer til fordel for rigsmålet. Derudover indoptager de yngre rigsmålstræk i et forholdsvis højt tempo (gruppe A). I modsætning hertil står fem unge informanter, som ikke tilhører de højeste sociale lag; de taler forholdsvis lokalt og har ikke inddraget rigsmålet i særlig stor udstrækning. Til gengæld bruger de mange yngre rigsmålstræk (gruppe B). De resterende syv informanters sprogbrug minder om gruppe A, deres udvikling foregår blot i et langsommere tempo. På baggrund af de to grupperinger fremsætter Nielsen og Nyberg en hypotese om, at sprogforandringen kan foregå på forskellige måder (1989:143-148).

I den forbindelse påpeger I.L. Pedersen: ”Odder-undersøgelsen lægger op til at man skelner klarere mellem københavnsk som storbyprog og som standardsprog” (1999:248). Dette understøttes af Kristiansens fund blandt unge på Næstved-egnen. I undersøgelsen af unges underbevidste sprogholdninger viser det sig, at de unge i Næstved tilsyneladende skelner mellem to standardnormer, den konservative som fungerer i skolen og den moderne som associeres med medierne og storbyen (2001:19).

Med hensyn til de indledende formål, må man konkludere, at de for en stor dels vedkommende er blevet opfyldt: Det er lykkedes at give et endog meget fyldigt og nuanceret billede af sprogbrugen i Odder. Nielsen og Nyberg konkluderer:

”I vidt omfang må der naturligvis svares bekræftende på spørgsmålet om nivellering på landsplan, man kan også sige at den går hurtigt inden for de unge aldersgrupper; men begge vores delundersøgelser viser, synes vi, at der må tages mange forbehold, både m.h.t. om hastigheden fortsat er/vil være lige stor, og m.h.t. om denne mainstream forskelsløst har succes. Forbeholdene kan både gælde grupper af sprogbrugere og typer af sprogræk.”
(1993:340)

Med hensyn til ambitionen om at undersøge om informanterne bruger sproget som identitetsmarkør, så uddybes dette mest i den anden foreløbige rapport. Konklusionen er, at der findes minimum to måder at bruge sproget som identitetsmarkør. Man kunne ærgre sig over, at så interessant en sociolingvistisk pointe er ”gemt væk” i en foreløbig rapport og ikke er gentaget i de endelige rapporter. Det er imidlertid kendetegnende for Odder-undersøgelsen, at den hellere vil beskrive end fortolke, og dermed kan den bedst karakteriseres som en hybrid mellem dialektologi og sociolingvistik. Den er dialektologisk i den forstand, at der er fokus på en geografisk bundet varietet, som belyses vha. mange

variabler. Metoden – kvantitativ trækanalyse – er til gengæld typisk sociolingvistisk. Dog ville en sociolingvistisk undersøgelse normalt ikke medtage så mange træk, den ville være baseret på analyser af sociolingvistiske interview, og den ville have vovet at fremsætte flere tolkninger af de mange resultater.

Nielsen og Nyberg har begge benyttet materialet fra Odder i andre sammenhænge. Nyberg har blandt andet lavet en undersøgelse af unge sønderjyders tilegnelse af standarddansk, hvor hun sammenligner unge fra Tinglev med unge fra Odder (1991, se nedenfor). Nogle år efter Odder-undersøgelsen offentliggjorde Bent Jul Nielsen en analyse af 17 unge Århus-informanternes sprogbrug; resultatet sammenlignes med de unge i Odder (1998). Sammenligningen mellem Århus og Odder viser ingen signifikante forskelle, men når der er tendentielle forskelle, er det næsten uden undtagelse i Odder, der bruges flest dialektale og regionale former. Nielsen mener, at der blot er tale om en ”tidsforskydning” i Odder. Undersøgelsen kan bekræfte, at udviklingen mod rigsmål som ventet er nået længst i Århus (ibid.:77).

4.2.2 Vinderup

Sprogbrugen i Vinderup er første gang beskrevet af Inger Ejskjær i den tidligere omtalte, ’Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk’, her er metoden introspektion (se kap. 5). I 1970’erne lavede Kjeld Kristensen to empiriske studier i byen. I ’Variationen i vestjysk stationsbymål. En kvantitativ sociolingvistisk dialektundersøgelse i Vinderup, Ringkøbing Amt’ (1977) beskriver Kristensen hensigten med den første Vinderup-undersøgelse således: ”Formålet med undersøgelsen har været at opnå en grundig og pålidelig sproglig karakteristik af variationen (fortrinsvis i den lydige dimension) i sprogbrugen hos medlemmer af sprogsamfundet i Vinderup” og lidt senere: ”Desuden har det været hensigten at bestemme sammenhængen mellem sprogbrugen og sprogbrugerens karakteristika, fx køn, alder og socialgruppetilhørsforhold samt at finde et mønster, evt. isolere og beskrive nogle trin, i sprogbrugerens overgange fra dialekt hos nogle sprogbrugere til rigsmål hos andre.” (ibid.:30). Der er tale om den første Labov-inspirerede undersøgelse i Danmark, og metoden er kvantitative trækanalyser af 15 variable.

Kristensen indsamlede sine interview i juli og august 1973, hvor han lavede 133 optagelser med 119 informanter. Grunden til at der er flere interview end informanter, er, at han bad informanterne om at deltage i to optagelser, én på dialekt og én på rigsmål. Der var dog kun få der forsøgte sig. Optagelserne er 6-10 minutter lange og informanterne, der alle er født på egnen, var mellem 20 og 75 år, af begge

køn og fra forskellige socialgrupper¹⁸. Kristensen analyserer 3.-7. minut af interviewene. Hovedresultatet af undersøgelsen er, at kvinderne taler mindre dialektalt end mændene, og at byboerne taler mindre dialektalt end landboerne. Og selvom billedet ikke er helt så tydeligt, hvad alder og socialgruppe angår, så finder Kristensen en vis konsistens, som viser, at unge og de højere socialgrupper taler mindst dialekt (ibid.:99). Med hensyn til de informanter, der forsøgte at tale både dialekt og rigsmål, så finder Kristensen kun to informanter, der kan producere klart adskillelige koder; han påpeger, at det kan skyldes den formelle optagesituation. Sprogforandringscentret har ikke foretaget nye interview med denne gruppe, da de for en stor dels vedkommende enten er døde eller for gamle til, at man kan foretage valide fonetiske målinger af deres sprogbrug.

I 'kvantitative sprogblendingsstudier' (1979) beskæftiger Kristensen sig med 14 optagelser, der indgår i den første Vinderup-artikel. Informanterne taler det, Kristensen kalder "blandingsprog" (se kap. 5.2.2), og som han definerer som et sprog med stor inter-individuel variation, således "at det dialektale islæt ikke blot er nogenlunde ens fra person til person blandt det mindretal der taler blandingsprog" (ibid.:165). I 1977-artiklen defineres tre blandingsprogstrin i Vinderup, hvilket Kristensen i 1979 kalder "noget vilkårligt", selv om han ikke desto mindre mener at det er "ønskeligt at undersøge blandingsprogsteksternes homogenitet", og han skriver: "Med resultatet af en sådan undersøgelse i hænde, vil det være muligt at belyse problemet omkring blandingssprogets kodemæssige status; homogenitet må være blandt kriterierne for at en sprogform kan kaldes en kode" (1979:166). Ved hjælp af en *morfembaseret homogenitetsanalyse* undersøger Kristensen, om konteksten er styrende for informanternes sprogvvalg. I analyserne kategoriseres sprogbrugen i forhold til følgende fire kategorier af morfemer: dialekt, rigsmål, fælles og "hverken-eller". Dermed kan Kristensen opstille en tekstprofil for interviewet og for et hvilket som helst sted i interviewet aflæse, om sprogbrugen er lokal eller standardnær. Dette kan sammenholdes med konteksten for at pege på eventuelle emner, der kalder på den ene eller anden varietet. Resultatet af analysen er, at emnevalget i almindelighed ikke styrer sprogbrugen og fører til kodeskift. Derimod har skift i formalitetsgrad mellem informant og interviewer en vis indflydelse på sprogbrugen (ibid.:231).

De blandingsprog Kristensen finder hos de 14 informanter er forskellige, men de følger i vid udstrækning de restriktioner for brug og ikke-brug af dialekt, der kan opstilles på baggrund af en implikationsanalyse. Ved en implikationsanalyse undersøger man, om der er et implikativt forhold mellem forskellige træk, sådan at a medfører b, uden at b medfører a. Det er disse regler, der kaldes *ω*-

¹⁸ Se bilag 2.

occurrence-regler (se også Pedersen 1985:85). At co-occurrence-reglerne overholdes, så der er tale om homogenitet og regelbundethed, peger på, at blandingsprogene er andet end ad hoc-sprogbrug. Det er ikke sikkert, at informanten i sin hverdag har brug for denne kode særligt ofte, men han/hun er altså i stand til at tale den konsistent – hvert fald i de 6-10 minutter interviewet varer.

Kristensen arbejder videre med kodeskift-problemstillingen i 'Situationsafhængig sprogbrug hos vestjyske skoleelever' (1980), hvor han vil belyse "spørgsmålet om tosprogethed (bidialektisme) i de danske dialektområder, specielt hos vestjyske skoleelever". Eftersom inter-individuel sprogvariation allerede er undersøgt i det første studie, fokuserer han på at skabe intra-individuel forskel. For at opnå det, indsamles sprogbrug i to situationer: et tilstræbt formelt interview på 7-8 minutter med Kristensen som interviewer og en tilstræbt uformel gruppesamtale, hvor eleverne internt diskuterer nogle - især fra pigernes synspunkt - provokerende udsagn om kønsrollemønstre. Informanterne er fra to 8. klasser fra Vinderup Realskole anno 1978. Idet en af de mest udslagsgivende faktor i den første Vinderup-undersøgelse var forskellen mellem land- og by-informanter, er der optagelser med 12 elever, der har haft hele deres skolegang i Vinderup og 12 elever, der har gået de første syv år i skole i landsbyen Herrup 15 kilometer uden for Vinderup. Kristensen undersøger syv vestjyske dialekttræk. Ved at sammenholde resultaterne med implikationsskalaen udarbejdet i det første studie, kan han indplacere elevernes sprog på en skala fra dialekt til rigsmål. Resultatet er, at skiftene mellem de to situationer er relativt beskedne, der er kun én pige, der skifter mellem a og jeg. De øvrige resultater er ikke overraskende: Landeleverne taler mere dialekt end byeleverne, og drengene taler mere dialekt end pigerne (1980:114f).

Ved Sprogforandringscentret har Schøning og I.L. Pedersen lavet forskellige longitudinale studier i Vinderup (2007a; 2007b). Dels har de lavet et panelstudie af de fire mest dialekttalende og de fire mest standardtalende informanter fra Kristensens 1978-undersøgelse. Dels har de lavet et trendstudie, hvor de sammenligner disse otte informanter med de fire mest dialekttalende og de fire mest standardtalende 9. klasseelever fra Sprogforandringscentrets optagelser fra 2006. Panelstudiet viser, at især kvindernes sprogbrug er blevet mindre dialektal i 2006; der er også ændringer i de dialekttalende mænds sprogbrug, men ikke i samme omfang. Trendstudiet viser, at unge i Vinderup i det store hele er gået over til regionalsprog, og der er kun minimale forskelle mellem de fire med flest dialekttræk og de fire med færrest. Schøning og Pedersen viser dermed, at dialekten praktisk talt er forsvundet i løbet af de to generationer, og de påpeger, at lokale træk i de unges sprogbrug kan være rester, de ikke er opmærksomme på.

For at forstå det bratte skift mellem generationerne foretager Schøning og Pedersen et familiestudie med fem personer inden for tre generationer; en bedstefar, en mor, en far, en bror og en søster (2007b). Det viser sig, at moren og sønnen afviger fra andre køns- og aldersfæller i Vinderup og taler mere dialektalt, end de "burde". For at belyse dette, undersøges informanternes lokalorientering, ligesom deres livsstil og livshistorie inddrages. Sammenligningen mellem de tre generationer viser, at de sproglige normer har forandret sig i lokalsamfundet, dvs. det Blommaerts omtaler som den sproglige indeksikalitetsorden. I første og anden generation bruges dialekten til at vise både livsstil og lokalt tilhørsforhold, i tredje generation er dialekten reduceret til identitetsmarkør for en maskulin og praktisk orienteret livsstil. Forfatterne konkluderer, at både panel-, trend- og familiestudiet viser, hvor hurtigt og i hvor stor udstrækning dialekten i Vinderup er nivelleret i de 28 år undersøgelserne spænder over. Hvor mellemgenerationen stadig brugte dialekten til at vise lokalt tilhørsforhold, er den i den yngste generation reduceret til at være en særlig rural og maskulin identitetsmarkør.

4.2.3 Tinglev

Karen Margrethe Pedersens undersøgelse af sprogbrugen i Tinglev er designet som en længdeundersøgelse af børnehavebørns og skoleelevers beherskelse og brug af rigsdansk, sønderjysk og tysk. Om formålet med undersøgelsen skriver K.M. Pedersen: "Undersøgelsens primære formål er at beskrive børnenes sprogbrug og få belyst om der er tale om et sprogskifte efter situation, emne eller partner" (Pedersen 1986:16, understregning svarer til original). I undersøgelsen indgår fire informantgrupper, to fra dansk børnehave og skole og to fra tysk børnehave og skole. Børnene er blevet optaget i forskellige situationer, blandt andet har de genfortalt historier og instrueret hinanden i at bygge forskellige figurer i Lego, ligesom der er længere interview af cirka 30 minutters varighed. Børnene og deres forældre har desuden besvaret spørgeskemaer om, hvordan de opfatter deres eget og familiens sprogbrug. På den danske skole var der en rigsdansk og en sønderjysk interviewer, og på den tyske skole en rigsdansk interviewer samt en interviewer, der behersker både sønderjysk og tysk. Børnene er optaget i et pilotprojekt i december 1982. Den første del af undersøgelsen er optaget i foråret 1983, hvor børnene gik henholdsvis i børnehave og 6. klasse. Anden optagelse fandt sted i 1986; da gik børnene i 1./2. klasse og 9. klasse. Den tredje del af undersøgelsen fandt sted i 1991 og omfattede kun den yngste gruppe, der på det tidspunkt gik i 6./7. klasse. Resultaterne af optagelserne fra 1983 er publiceret i 'Mødet mellem sprogene i den dansk-tyske grænseregion. Én-, to- og flersprogede børn i Sønderjylland' (1986). Optagelserne fra 1986 er indtil videre kun udnyttet i Nybergs 'Unge sønderjydere rigsmålstilegnelse (1991). Det er optagelserne fra 1986 med elever fra 9. klasse på den danske skole, der benyttes i nærværende undersøgelse. Optagelserne fra 1991 er ubearbejdede. Alle

data indgår i Pedersens længdeundersøgelse af sprogbrugsmønstre og holdninger til sproglig mangfoldighed i en-, to- og flersprogede sammenhænge i grænseregionen (Pedersen 2004).

I 'Mødet mellem sprogene i den dansk-tyske grænseregion. Én-, to- og flersprogede børn i Sønderjylland' koncentrerer K.M. Pedersen sig om 13 af de 65 informanter (fire fra den tyske børnehave, tre fra den tyske skole, tre fra den danske børnehave og tre fra den danske skole). K.M. Pedersen analyserer og karakteriserer børnenes sprog i forhold til 13 variable. Hovedresultatet af undersøgelsen er, at der på trods af nogle få nydannelser er børn, der behersker den sønderjyske dialekt. K.M. Pedersen udtrykker dog bekymring for dialektens fremtid; dialektens overlevelse forudsætter først og fremmest, at forældrene taler dialekt med deres børn (1986:185).

Afhandlingens delundersøgelse af sprogbrugen i Tinglev, adskiller sig fra de to andre ved, at der ikke foreligger trækanalyser af de gamle optagelser. De interview, jeg benytter, indgår i Nybergs ovenfor omtalte undersøgelse af unge sønderjyders beherskelse af standardnær sprogbrug. Her indgår 14 af K.M. Pedersens Tinglev-informanter. Hensigten er "at belyse beskaffenheden af et rigsmål på sønderjysk substrat" (1991:159). Nyberg analyserer vha. kvantitativ trækanalyse fem elever fra den tyske skole og ni elever fra den danske; jeg gengiver kun resultater for de fire piger og fem drenge fra den danske skole. Analysen fokuserer på 37 sprogtræk, der adskiller moderne og konservative rigsmålstræk. Resultatet viser ingen kønsrelaterede forskelle i brugen af moderne rigsmål, til gengæld bruger pigerne som forventet flest konservative former. Med hensyn til modsætningen mellem land og by, er der kun én variabel – udtalen af langt o – hvor land-informanterne vælger dialektvarianten med glidende langvokaludtale langt oftere end by-informanterne (ibid.:163). Med hensyn til socialgrupper må Nyberg til sin egen overraskelse konstatere, at landbrugerne (socialklasse III¹⁹) tilegner sig et lige så godt rigsmål som funktionærerne (socialklasse II). Nyberg konkluderer, at der er så store individuelle forskelle i brugen af konservative og moderne rigsmålsformer, at det "nærmest er umuligt at give en systematisk beskrivelse af det rigsmål, der høres hos de unge sønderjyder" (ibid.:164).

Sammenligningen mellem Odder og Tinglev er if. Nyberg vanskelig, idet der er tale om forskellige dialekttræk, resultatet fortæller imidlertid noget om forholdet mellem rigsmålet og den oprindelige dialekt. Og det viser sig, at alle Tinglev-informanter er tosprogede, så de bruger både "rigsmål" og sønderjysk i deres hverdag. Nyberg påpeger, at der er tale om intenderet rigsmål, idet varieteten indeholder en række dialektale træk hos alle informanter. Til sammenligning har Odder-informanterne i

¹⁹ Nyberg bruger samme socialklasseinddeling som Odder-undersøgelsen se bilag 4.

realiteten kun ét sprog, og det ligger meget fjernt fra den oprindelige dialekt, der i dag må anses for ”uddød” (ibid.:166, se også kap. 5.2.1). Og idet de unge Odder-informanter kun har en variant til rådighed, må deres evt. sproglige variation ”næsten nødvendigvis gå i retning af yngre rigsmål” (1991:168).

5 Standardsprog, dialekt og noget midt imellem

Hvis den sproglige variation som vil fremgå af de kvantitative analyser i kap. 7, skal forklares og ikke blot beskrives, så må informanternes eget sprogsyn tages i betragtning. I.L. Pedersen noterer, at sprogbrugernes eget sprogsyn er vigtig for at forklare sprogforandring, og hun påpeger, at sprogforskeren og sprogbrugerne ofte taler forbi hinanden. Det skyldes, at sprogforskeren er analytiker, der ser sprog som elementer såsom fonemer og morfemer, imens sprogbrugeren har et mere holistisk sprogsyn, hvor sprog er en social realitet – det er ”sprog” eller ”ord” (opr. 1999, se Gregersen & Kristiansen 2009:240ff). Hvis man tager sprogbrugerens selv kategoriseringer med i sprogbeskrivelserne bliver det imidlertid vanskeligt at afgrænse koderne entydigt vha. sproglige beskrivelser. I stedet mener I.L. Pedersen, man skal undersøge, hvor mange funktionelle koder, der er i et givent sprogsamfund. I.L. Pedersen skriver, at dialekt og standard på sprogbrugsniveau er variable størrelser:

”Næsten-dialekt” er udtryk for en lokal identitet, og omend den måske er fælles for et noget større lokalområde end den traditionelle dialekt, kan man roligt fjerne ”næsten” fra betegnelsen. Den fungerer som den lokale dialekt, det er blot en yngre og mere nivelleret dialekt.” (ibid:250)

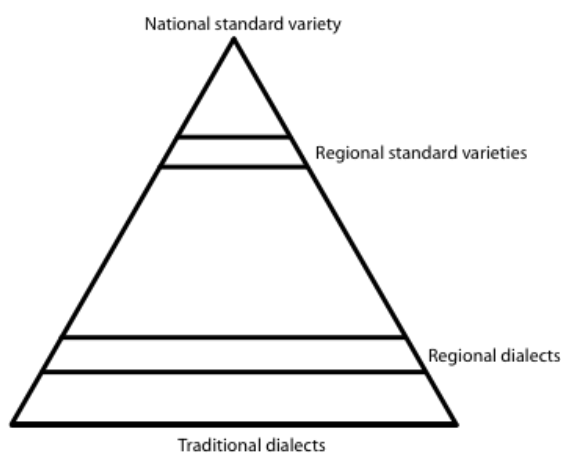
I.L. Pedersen henviser til Hans Jørgen Ladegaards undersøgelse af sprogbrugernes opfattelse af, hvad der er ”rigsmål” (1999). Her viser det sig, at jyske informanter kategoriserer en sprogsprøve med en århusiansk taler med visse jyske træk som ”rigsmålstalende”. På baggrund af undersøgelsen konkluderer Pedersen, at sprogforskerens og informanternes opfattelse af standardsprog er forskelligt og konstaterer: ”En regional standard tæller som standard inden for regionen” (opr. Pedersen 1999, se Gregersen & Kristiansen 2009:251).

I nærværende undersøgelse inddrages både sprogforskerens og sprogbrugerens sprogsyn. På den ene side de kvantitative optællinger af enkelttræk, der på baggrund af rent sproglige kriterier kan tilskrives enten dialekt eller standard. På den anden side kvalitative analyser af informanternes sprogsyn; hvad siger de, om de sprog der indgår i deres hverdag. Her er tale om en større eller mindre samling af træk, der varierer fra lokalitet til lokalitet, og som tilsammen udgør det, informanterne omtaler som ”dialekt” eller ”rigsdansk”. Informanternes opfattelse af ”sprog” kan ikke tilnærmelsesvist afgrænses på samme måde som lingvistens enkelttræk. Når sprogbrugernes sprogsyn og evne til at italesætte sproglig variation inddrages, er det fordi, det er så markant forskelligt de tre steder, der undersøges. En forskel

der afspejles i og kan være med til at forklare forskellige mønstre for sprogforandring både hos mobile og bofaste informanter fra de tre kommuner.

5.1 Auer og Hinskens model over et arketyrisk sprogsamfund

De forskellige sproglige niveauer – både fra sprogforskerens og sprogbrugerens synsvinkel – vil blive anskueliggjort vha. Auer og Hinskens' model over et arketyrisk sprogsamfund (1996). Modellen vil desuden danne afsæt for en præcisering af afhandlingens terminologi samt et forsøg på at tegne en model over det sproglige råderum informanterne fra de tre steder havde adgang til i deres opvækst.

Figur 3: Model over et arketyrisk sprogsamfund (Auer & Hinskens 1996:7, figur 1)

Auer og Hinskens' model er en abstraktion over den lingvistiske udvikling i Europa de sidste cirka 200 år. Den nationale standardvarietet er placeret i toppen og de traditionelle dialekter i bunden; desuden er indsat nogle niveauer, der repræsenterer mere eller mindre fokuserede mellemformer. Trods store interne forskelle i de europæiske lande har der været tale om to overordnede fællestræk: *konvergens* og *divergens*, hvor de sproglige varieteter strukturelt set nærmer sig hinanden inden for de enkelte nationalstater, og hvor varieteter der er del af samme dialektkontinuum fjerner sig fra hinanden, når de er adskilt af nationalgrænser (1996:1). I det følgende fokuseres udelukkende på undersøgelsens omdrejningspunkt: dialektkonvergens. Dialektkonvergens betyder, at de enkelte dialekter konvergerer (horisontalt) mod hinanden, så særtræk udviskes, og træk der er tilknyttet større regionale områder bevares. Ofte indebærer det også, at dialekterne konvergerer (vertikalt) mod nationalsproget. Resultatet af både den horisontale og vertikale konvergens er dialektnivellering, hvor der bliver færre snævert geografisk bundne træk.

I.L. Pedersen har i en række artikler påpeget, at Danmark er et af de mest standardiserede lande i Europa. Den overordnede udvikling i det danske sprogsamfund indtil 1960'erne var if. I.L. Pedersen både horisontalt og vertikalt dialektkonvergens. Dialekttræk blev enten afløst af varianter fra en nabo-dialekt med større prestige ved horisontal konvergens, eller dialektord blev erstattet af standardord - ofte udtalt på dialekt - ved vertikal konvergens. Fra 1960'erne og frem er sprogforandringen kendetegnet ved vertikal dialektkonvergens, hvilket bl.a. tilskrives øget social og geografisk mobilitet, mental urbanisering, kvindernes indtog på arbejdsmarkedet og den deraf følgende institutionalisering (se fx Pedersen 2003; Pedersen 2005; Pedersen 1994; Pedersen 2011). I Danmark tager standardsproget afsæt i københavnsk, og alle sprogforandringer registreret fra 1960'erne og frem tager udgangspunkt i sprogbrugen i København²⁰ (Jensen & Maegaard in press; se fx Brink & Lund 1974; 1975; Pedersen 1996a; Kristiansen 2009; Maegaard, Jensen et al. in press)

5.1.1 Toppen af sprogpyramiden: standarddansk

I toppen af Auer og Hinskens' model findes *den nationale standardvarietet*. I.L. Pedersen skriver, at i erkendelsen af at standardsproget er et historisk fænomen, beskæftiger man sig i stigende grad med selve standardiseringsprocessen – hvilket ovenstående model er et eksempel på – frem for at definere standardsproget som en kanonisk form (2009a:161). Og Brit Mæhlum skriver, at hvor de traditionelle dialekter er geolekter, bundet til specifikke steder, skal standardvarietetet snarere forstås som et ideal, der gælder for et større sprogområde, og som er defineret i ordbøger (2010:23). I den danske forskningstradition har det if. I.L. Pedersen siden Otto Jespersen hørt med til idealet, at standardvarietetet skal være geografisk neutral. Jespersen definerer rigsmål som ”deres sprog, på hvis udtale man ikke kan høre, fra hvad egn af Danmark de stammer” (1899:93, citeret efter Pedersen 2009a:168). Det geografisk neutrale fremhæves if. Pedersen især af ikke-københavnske sprogforskere: ”Formentlig i en blanding af ideologisk betinget blindhed og provinsstolthed”. Og hun henleder opmærksomheden på, at det allerede i Jespersens samtid blev påpeget, at udgangspunktet for standardidealet er københavnsk. Pedersen henviser til et upubliceret brevudkast fra Anker Jensen²¹, der ud fra indholdet lader forstå, det er stilet til Jespersen. Heri kommenterer Jensen kravet om det geografisk neutrale rigsmål og skriver, at hvor der er rivalisering om formerne: ”må vi (om end ofte med uvilje [Anker Jensen var århusianer!] pege på København som det sted, hvor vi skal søge afgørelsen” (citeret efter Pedersen 2009a:170).

²⁰ Inden for dansk sprogforskning skelnes mellem høj- og lavkøbenhavnsk (se Brink & Lund 1974) eller konservativ og moderne københavnsk (se fx Kristiansen 2010).

²¹ Jensen står bag den første danske dialektsociologiske undersøgelse i Åby Sogn ved Århus 1898 ((Køster 2011)).

Brink og Lund benytter også en geografisk neutral rigsmåls-definition og skriver, det er ”dansk sprog, der ikke er lokalt bundet” (1975:763). Hvis man vil placere rigsmål i Auer og Hinskens’ model betyder det, at hvis blot ét træk eller intonationen afslører geografisk tilknytning, kan den talendes sprogbrug ikke placeres under den nationale standard.

I afhandlingen benyttes *standardddansk* eller *standardsprog* om den mest standardiserede varietet. Dermed understreges, at der er tale om en varietet, der er opstået som følge af en standardiseringsproces, og at der er tale om et ideal. Et ideal som hverken de bofaste eller mobile informanter når; man kan uden undtagelse høre på dem, at de er fra Jylland.

5.1.2 Øverste halvdel af sprogpyramiden: regionalstandard

Under standardsproget findes *de regionale standardvarieteter*. Auer og Hinskens skriver:

”These demarcated varieties should be characterized linguistically by a certain amount of rigidity of the co-occurrence restrictions holding among the typical features of each variety in the repertoire, but they should also have an acknowledged folk-linguistic status, i.e., the speakers should be aware of these varieties and their conditions of usage.” (1996:6)

Senere skriver de, at en fremvoksende regional standardvarietet:

”... may be the outcome of a deliberate but only partly successful effort on the part of the dialect speakers to acquire the national standard variety.” (1996:8)

Det er således ikke helt klart, i hvilken udstrækning sprogbrugeren skal være bevidst om en regional standard, før den kan afgrænses. Det minder om diskussionen af regionalsprogs-begrebet i den danske forskningstradition. Her hersker der uenighed om: Hvorvidt der findes lingvistisk afgrænsede varieteter mellem de traditionelle dialekter og standardsproget, hvad man i givet fald skal kalde disse, og om sprogbrugerne er bevidste om sådanne niveauer.

I sin undersøgelse af sprogbrugen i Vinderup, skriver Inger Ejskjær:

”... der er flere sproglige lag således i hvert fald både ren dialekt og forskellige former for lejlighedsvis kompromisforsøg mellem rm. og dial., og så det sprog, som vi, der talte det, følte som rigsdansk. Også her er der en ret streng margin for, hvad der falder uden for dette lokale rigsmåls grænser og føles bondsk.” (1964:41f)

Det er sidstnævnte, der benævnes regionalsprog. Ejskjær definerer regionalsprog på følgende måde: Det opstår steder, hvor den lokale varietet afviger meget fra standardnormen, i områder med et kulturelt

centrum, og sprogbrugerne skal ”føle”, at de taler ”korrekt” (ibid.:40). Det betyder, at en afgrænsning kræver både sproglige og historiske analyser samt analyser af sprogbrugernes opfattelse af ”korrekt” sprog.

På baggrund af en grundig gennemgang af regionalprogs-begrebet i dansk sprogforskning konkluderer Tore Kristiansen, at der i Ejskjærs ungdom fandtes et vestjysk regionalprog på sprogbrugs- og normniveau²², men ikke på *normideal*-niveau. Kristiansen mener, at regionalprog kun er interessant, hvis det findes både på sprogbrugs- og på normidealniveau, dvs. at sprogforskeren kan afgrænse en regional varietet, og at de talende ligesom i første citat fra Auer og Hinskens er bevidste om det (1992). Det sidste ville if. Kristiansen kræve, at de talende holdt fast i regionalsproget, selvom de var klar over, at det ikke var korrekt rigsdansk. Han skriver:

”Og på det punkt er der ingen tvivl. Sådan var det ikke. De der brugte regionalprogstrækkene, følte at de talte korrekt rigsdansk. Et vestjysk regionalprog fandtes derfor ikke som normideal, hverken hos Inger Ejskjær og hendes familie eller hos nogen af de andre der følte deres lokalfarvede rigsdansk som ’korrekt’ i betydningen ’i overensstemmelse med den københavnske norm’. Deres normideal var rigsdansk.”. (1992:227f)

Ejskjær skriver imidlertid ikke nogetsteds, at det, der føltes ”korrekt” for hende og hendes omgangskreds var forbundet med københavnske normer. Nogle gange endda tværtimod som det fremgår af et interview med Ejskjær, hvor hun fortæller Frans Gregersen, hvordan hun kviede sig ved at bestille en mad med æg og tomat i kantinen, da hun lige var flyttet til København. Hun vidste godt, at *æ’j* var jysk, men i stedet for at sige *æ’g*, der lød for københavnsk, endte hun med at pege på maden (Sletten 2009:308).

Diskussionen af Ejskjærs og Kristiansens definitioner af regionalprog er vanskelig at komme til bunds i pga. metodiske, geografiske og tidsmæssige forskelle. Ejskjærs strukturalistiske undersøgelse er foretaget langt fra hovedstaden i 1964, Kristiansens undersøgelse er foretaget i Næstved – tættere på København – i 1989²³. På baggrund af tidspunktet for Ejskjærs opvækst er det imidlertid begrænset, i hvilken udstrækning der var adgang til københavnsk talesprog i omegnen af Vinderup (se Pedersen 2011). Og da Ejskjær laver en funktionel afgrænsning af vestjysk regionalprog, må man gå ud fra, at der

²² Kristiansen skriver ”en psykisk reel norm eller grammatik, et system som var abstraheret fra familiens sprogbrug og som selv reproducerede denne norm. I den forstand fandtes der, og findes der formentlig stadig væk, en vestjysk norm.” (1992:226)

²³ For yderligere indblik i diskussionen se bl.a. Kristiansen 1992, Pedersen 1996a, Kristensen 1977.

ikke alene herskede en margin for, hvor meget dialekt man måtte tale, før det betragtedes som ”bondsk”, men også for hvor mange københavnske træk, der kunne anvendes, før det faldt uden for de lokale rammer og blev ”københavnsk”.

Kristiansen har foretaget en række sprogholdningsundersøgelser bl.a. i Odder og Vinderup, der viser, at sprogbrug med få regionale træk nedvurderes i forhold til moderne og konservativt københavnsk i de underbevidste sprogholdninger. Hvorimod det lokale sprog vurderes højere end ”rigsdansk” og ”københavnsk” i de bevidste sprogholdninger (for det sønderjyske sprogsamfund se Maegaard 2001 om Tønder, for Odder og Vinderup se Kristiansen 2010). Kristiansen skriver, at sprogbrugerne i de bevidste holdninger holder den lokale fane højt – det har de lært, man skal – men underbevidst opvurderer de standardsprogstræk. De underbevidste sprogholdninger afspejler den igangværende dialektnivellering og viser, hvilken vej sprogforandringen går. Det vil denne undersøgelse ikke modsige, men i forhold til de kvantitative resultater vil det blive klart, at de enkelte steder er på forskellige stadier af dialektnivelleringen, og det kan ikke forklares alene ud fra københavnsk-rettede underbevidste sprogholdninger (se kap. 7). For undersøgelsens sigte er det også relevant at undersøge informanternes bevidste sprogholdninger og sprognormer i forsøget på at forklare, hvorfor dialektnivelleringen forløber så forskelligt de tre steder. Det vil blive forsøgt i de kvalitative analyser, hvor det viser sig, at ingen af informanterne italesætter et regionalsprog på normidealniveau, dvs. bestræbelser på at tale ”rigsdansk”, sådan som man gør i henholdsvis Øst-, Vest- og Sønderjylland. Men når det er sagt, så stræber de heller ikke efter at tale ”’korrekt’ i betydningen ’i overensstemmelse med den københavnske norm’”, som Kristiansen skriver. Tværtimod udtaler flere af informanterne, at københavnsk lyder ”grimt”. Det viser sig, at tilbøjeligheden til at italesætte en skelnen mellem ”rigsdansk” og ”dialekt” er influeret af lokale space- og place-effekter, samt det enkelte steds stadie i dialektnivelleringen.

Regionalsprogbegrebet er if. ovenstående omdiskuteret i den danske forskningstradition, der er skrevet en del om det, men der hersker fortsat uenighed om, hvorvidt det overhovedet eksisterer, og i så fald hvad det dækker over. I afhandlingen benyttes Auer og Hinskens’ terminologi *regionalstandard* om den funktionelle kode, der tæller som ”korrekt” og nogle gange omtales som ”fint” de enkelte steder. Auer og Hinskens har hentet regionalstandard-begrebet hos Thelander. Han skriver, at man skal være åben over for fluktuation mht. regionalstandard-varieteter. Idet de er opstået i normkollision mellem en dialekt og et standardsprog, kan man ikke vente andet end en forholdsvis løs struktur (1983:212ff).

I.L. Pedersen (1999, se Gregersen & Kristiansen 2009) og Jørgensen & Kristensen (1995) skriver, at det er umuligt at drage klare lingvistiske grænser for mellemformer mellem klassiske dialekt og

standardsproget i Danmark. Men de få masketest, der har inddraget både lokal dialekt, regionalt farvet standardsprog og standardsprog, har vist, at lokalbefolkningen skelner mellem disse – også i de underbevidste holdninger. Det gælder I.L. Pedersens sprogholdningsundersøgelse i Vissenbjerg, hvor opdelingen mellem regionalstandard og standard var relevant for de fynske informanter i forhold til underbevidste vurderinger af personerne bag de enkelte maskestemmer, deres personlige integritet, kompetencer og hvor ”urban” de blev opfattet. En københavnsk kontrolgruppe skelnede ikke underbevidst mellem disse to varieteter og grupperede regional fynsk sammen med dialekt og svækket dialekt. Til gengæld skelnede både de københavnske og fynske informanter kun mellem to varieteter, når det drejede sig om den socialt mest attraktive varietet; her blev standardsproget nedvurderet markant i forhold til de andre tre varieteter (1994:97). Maegaards masketest i Tønder viser, at de lokale gymnasieelever underbevidst skelnede mellem to koder, der formentlig skal tilskrives henholdsvis en regional udgave af standard og en nivelleret dialekt. Således blev de to kvindelige, sønderjyske maskestemmer vurderet markant mest positivt, når de talte standardnært (2001:151).

I afhandlingen benyttes en funktionel afgrænsning af regionalstandard, hvilket er i overensstemmelse med den sondring Køster og kollegaer anlægger i ’Kompendium i dansk dialektologi’ (1982).

Regionalstandard dækker over det sprog, dialekttalende skifter til, når de skifter væk fra dialekten, og udgør den lokale udgave af standardsproget. Sprogbrugerne er ikke nødvendigvis bevidste om, hvilke træk der afviger fra standarddansk, men de kan som regel godt adskille ”rigsdansk sådan som vi taler det her” over for ”københavnsk”. Sprog kan altså godt føles ”korrekt” jf. Ejskjærs definition, samtidig med at sprogbrugerne godt ved, det ikke er københavnsk og heller ikke ønsker, det skal være det.

5.1.3 Nederste halvdel af sprogyramiden

De to nederste trin i Auer og Hinskens’ model kaldes *traditionelle dialekter* og *regionale dialekter*; det vil sige, at der skelnes imellem rurale dialekter og dialekter, der er konvergeret mod hinanden og standardsproget i den forstand, at der er blevet færre snævert afgrænsede geografiske træk. De regionale dialekter er som regel opstået ved konvergens mellem de omkringliggende dialekter og er forenklet i forhold til disse. De kan være opstået på et tidspunkt, hvor der ikke var stor indflydelse fra standardsproget, ligesom de har en stilistisk og prestigemæssig funktion (Auer & Hinskens 1996:10ff).

Med hensyn til danske forhold plæderer K.M. Pedersen (Skærbæk) også for en funktionel sondring og skriver, at sprogforskeren ved at skelne mellem traditionel og regional dialekt kan komme de sprogbrugere i møde, der ikke taler traditionel dialekt, men som opfatter sig selv som dialekttalende

(1986:189). Pedersen skriver, at man risikerer at afskære sig fra at registrere funktionelle kodeskift hos sønderjyder, hvis man nøjes med at skelne mellem sønderjysk, regionalsprog og rigsdansk. Hun foreslår en skelnen mellem fire niveauer, der ligner Auer og Hinskens opdeling:

1. sønderjysk
2. sønderjysk iblandet regionale og/eller rigsdanske former
3. rigsdansk
4. rigsdansk iblandet regionale og/eller sønderjyske former (ibid:58ff).

Pedersen skriver, at de forskellige niveauer kan have forskellig status for den talende, og at nr. 2 og 4 opfattes som henholdsvis korrekt dialekt og rigsdansk af sprogbrugerne. I en nyere artikel kalder Pedersen nr. 1 og 2 for henholdsvis *traditionel* og *moderne sønderjysk*. Moderne sønderjysk betegner et sønderjysk regionalsprog, der er fælles for landsdelen og har en del særtræk fra en eller flere af de traditionelle dialekter, men der er ikke et krav om et fast antal særtræk og heller ikke, at disse skal indgå i bestemte kombinationer (Pedersen 2010:188).

5.1.4 Det trekantede sprogsamfund

Auer og Hinskens' model illustrerer de forskellige sproglige niveauer, undersøgelsen behandler. Toppen og bunden med det idealiserede standardsprog og de traditionelle, rurale dialekter er i fokus som enkelttræk i de kvantitative analyser. Imens de forskellige funktionelt afgrænsede mellemformer er i fokus i de kvalitative analyser. Ved hjælp af modellen kan man illustrere diskrepansen mellem informanternes opfattelse af deres sproglige univers og sprogforskerens syn på samme fænomen.

På baggrund af gennemgangen har jeg valgt at bruge følgende betegnelser om sprogbrugen i materialet: De variable, jeg undersøger i de kvantitative analyser, varierer mellem *standarddansk* og *dialekt* i Vinderup og Tinglev, og mellem *standarddansk* og *regionalstandard* i Odder; hver informant får et procenttal, der angiver andelen af henholdsvis dialekt- og regionalstandardvarianter i deres sprogbrug. Når det gælder de kvalitative analyser, og hvad informanterne opfatter som fx "dialekt", "fint" eller "rigsdansk", er der tale om større sproglig variation, der ikke beskrives lingvistisk, men forsøges afgrænset vha. sprogbrugernes udsagn. Hvad der tæller som dialekt eller rigsdansk afhænger af både den enkelte lokalitet og den enkelte informant.

Hvor mange lokale træk der skal være til stede, for at der fra sprogbrugerens synspunkt er tale om en dialekt, kræver inddragelse af sprogbrugernes bevidste sprogholdninger. Med hensyn til dialekt er

tendensen i de nordiske lande, at der skal færre og færre træk til for at signalere lokaltilknytning. Det er især tydeligt i nyere undersøgelser af sprogbrugen blandt unge i traditionelle dialektområder, fx skriver Schøning om unge Vinderup-boere: "... at jo mere dialekten bliver nivelleret, jo mindre skal der til, før en sprogbruger af sig selv og andre kan beskrives som dialekttalende." (2010:10). I en norsk undersøgelse skriver Hernes om sine unge informanter, at de kategoriserer sproglig variation på et kontinuum mellem 'osmål/nynorsk' og 'bergensk/bokmål':

"Det språklege handlingsrommet dei gjev seg sjølv og andre på same alder (dei objektiverte språknormene) ser ut til å vera knytt til bøyingsendingar og leksikon, og må haldast innafor visse grenser." (2006:279)

Hvis informanterne bruger sprogformer, der falder uden for disse grænser, risikerer det henholdsvis at blive opfattet som "ekstremt gammelt" og "hysterisk pænt". For at tale "almindeligt", skal informanterne undgå former, der opfattes som yderpunkter (ibid.). Røyneland konstaterer, at der blandt de unge i Røros er rimelig stor spændvidde for, hvad der opfattes som dialekt, hvilket hun mener, hænger sammen med øget mobilitet og urban-orientering, men hun understreger, at det varierer fra gruppe til gruppe (2005:491). Røyneland konkluderer, at enhver generation må vælge, hvad der er dialekt nok for dem til at fungere som identitetsmarkører (ibid:538).

Når Kristiansen skriver, at de danske dialekter er døende - og døde i den forstand at de ikke overleveres til næste generation - er det fordi, han taler ud fra et lingvistisk dialektbegreb, der tager udgangspunkt i de traditionelle rurale dialekter (se fx 2010). Dialekterne betragtes dermed i en fastfrosen tilstand (det gør standardsproget ikke), og det betyder, at man ikke kan gribe de sprogbrugere, der opfatter sig selv som dialekttalende.

5. 2 De tre kommuners indeksikalitetsorden

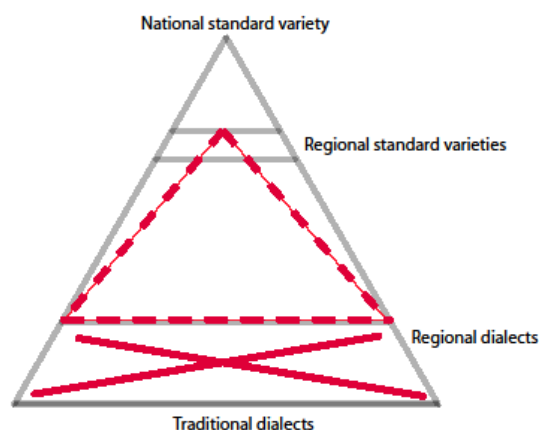
I kap. 2 skrev jeg, hvordan Blommaert efterspørger en mobilitetssociolingvistik, der undersøger det enkelte steds indeksikalitetsorden. Og i kap. 3 blev der argumenteret for, at disse i høj grad afhænger af space- og place-effekter knyttet til den enkelte lokalitet. På baggrund af de tidligere studier præsenteret i kap. 4, kan det udledes, hvordan den lokale indeksikalitetsorden og det sproglige råderum informanterne har de tre steder, forholder sig til Auer og Hinskens' model.

Den overordnede sprogudvikling går kun én vej i Danmark, og den ligner if. tidligere nævnte studier Auer og Hinskens' model, der altså kan ses som en abstraktion over "det danske sprogsamfund" - om end det er uafklaret, om de afgrænsede mellemformer kan afgrænses lingvistisk. De tre lokaliteters

indeksikalitetsordner er if. kap. 4 forskellige, selvom de er underordnet det danske sprogsamfund. I det følgende vil de enkelte steders indeksikalitetsordner blive illustreret med Auer og Hinskens' model som en bagvedliggende ramme. Modellen afspejler det danske sprogsamfund, hvori den lokale indeksikalitetsorden indplaceres. De forskellige udgaver af modellen er udledt af resultaterne fra de tidligere undersøgelser, der er således tale om en synkron og syntop udgave af sprogsamfundet, som det så ud, da informanterne voksede op. Der er i høj grad tale om en abstraktion uden faste grænser, hvilket forsøges illustreret med de stiplede linjer. Trekkanterne, der kan ses som en afbildning af Blommaerts begreb indeksikalitetsorden, kan anskueliggøre, hvor de bofaste og mobile informanter var indplacerede i forhold hinanden.

5.2.1 Odder

Nielsen og Nyberg konkluderer, at det ikke er muligt at afgrænse og beskrive et eller flere nogenlunde konsistente sproglag mellem dialekt og standardsprog i Odder i slutningen af 1980'erne (1992:180). De skriver desuden, at de 16 træk, der omtales som "dialektrækkene", næsten ikke høres hos informanter født efter 1946, og kun sjældent hos informanterne født 1906-1946 (ibid:162). På baggrund af gennemgangen i kap. 4 og ovenstående kunne man tegne en abstraktion over sprogsamfundet i Odder i informanternes opvækst således:

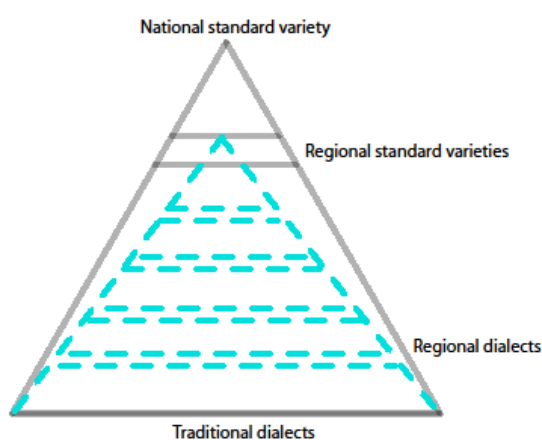

Figur 4: Den sproglige indeksikalitetsorden for Odder anno 1986-89

De traditionelle dialektræk er forsvundet, og der er ingen klare afgrænsninger på vejen mod standardsproget, der er dog stadig regionale træk i form af intonation og enkelte sproglige træk selv hos de mest standardnære informanter, derfor afbildes spidsen af Odders sprogtrekant som en regional standard. Sprogbrugerne i Odder skelner ikke mellem to funktionelle koder (se kap. 9).

5.2.2 Vinderup

En væsentlig del af Kristensens første Vinderup-undersøgelse var et forsøg på at lave en opdeling af sprogtrin mellem klassisk dialekt og standardsprog. På baggrund af en ren lingvistisk inddeling skelner Kristensen mellem seks sprogtrin: 1. dialekt, 2. dialektnært, 3. blandingsprog I, 4. blandingsprog II, 5. blandingsprog III og 6. rigsmålnært sprog. Når man skal tegne sprogtrekanten for Vinderup kan man bemærke, at han ikke benævner nogen af sprogtrinene rigsmål; sprogsamfundets top må altså afgrænses til den regionale standard. Med hensyn til om der skal indsættes nogle trin mellem regional standard og dialekten, så skriver Kristensen med en henvisning til Ejskjærs noget ”vage regional sprogsdefinition”: ”at det er lykkedes mig at vise at der er mere system i kompromisforsøgene end Ejskjærs formuleringer lader formode” (1977:83). Kristensen finder, at distributionen af de sproglige træk i betydeligt omfang følger nogle *co-occurrence-regler*, så brugen af én given dialektvariable medfører statistisk sandsynlighed for, at andre dialektvariable er distribueret på en bestemt måde i forhold til denne (ibid:42). Det er på baggrund af disse distributionsregler, Kristensen indfører de seks sprogtrin. På baggrund af gennemgangen af resultaterne i kap. 4 og ovenstående kunne sprogtrekanten for Vinderup i slutningen af 1970’erne gengives som neden for. De enkelte trin er afsat vilkårligt og siger intet om de faktiske sproglige forskelle, blot at de er distribueret systematisk i forhold til hinanden.

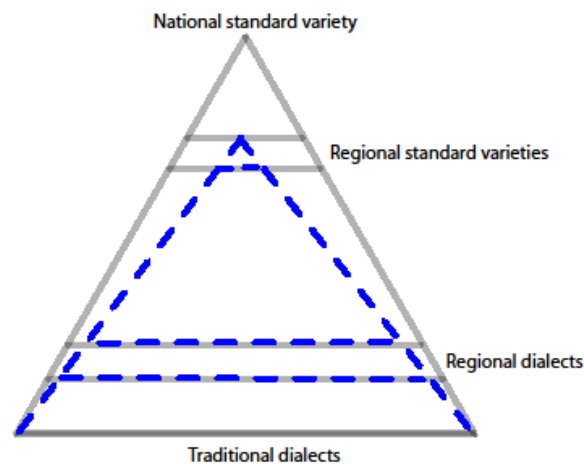

Figur 5: Den sproglige indeksikalitetsorden for Vinderup anno 1978

Kristensen skriver, at selvom antallet af sprogtrin kan forekomme vilkårligt og er diskutabelt, så viser de sproglige analyser, at man ikke kan nøjes med ét blandingsprog (ibid. 91). Han skriver endvidere, at hvis sprogbrugernes egne opfattelser af sprogbrugen skal med, vil der sandsynligvis ”fremkomme et ganske ringe antal sproglag som sprogbrugeren funktionelt sonderer mellem” (1977:90). Som det vil fremgå i kap. 9 er der, ganske som Kristensen skriver, ingen skarpe opdelinger mellem mere end to koder. Og evnen til at anvende to koder funktionelt og italesætte dette varierer ganske meget blandt informanterne.

5.2.3 Tinglev

K.M. Pedersen tager netop afsæt i sprogbrugernes funktionelle sondring og opfattelse af eget sprog, når hun foreslår en skelnen mellem fire koder i sin undersøgelse af sprogbrugen i Tinglev (1986:189). Modellen for Tinglev ligner Auer og Hinskens oprindelige model, dog uden faste grænser mellem varieteterne samt den forskel, at man kan høre på selv de mest standardtalende, at de er (sønder-)jyder; derfor er toppen af sprogsamfundet placeret som en regionalstandard.

Figur 6: Den sproglige indeksikalitetsorden for Tinglev anno 1986

I kap. 9 vil det fremgå, at alle informanter fra Tinglev - både mobile og bofaste - er bevidste om to funktionelle koder, og de er bevidste om, i hvilken udstrækning de behersker disse.

5.2.4 Den enkelte sprogbrugers adgang til forskellig sprogbrug

De ovenstående lokale sprogtrekanter er en abstraktion af de tre kommuners indeksikalitetsordner, da informanterne blev optaget første gang. De kvalitative analyser af informanternes livshistorier og mentale orientering i kap. 9 skal kaste lys over, om de bofaste og mobile informanter har haft adgang til samme udsnit af det lokale sprogsamfund. Ligesom det vil blive undersøgt, om sprogbrugernes fremstilling af de lokale indeksikalitetsordner svarer til de oven for tegnede modeller. Hvad der gælder som "dialekt" og "rigsdansk" de enkelte steder, kræver indgående analyse af det enkelte sprogsamfund. Der kan fx være lokale normer for, hvordan dialekttalende "må" tale, før de af andre bliver anset for at skabe sig og tale for "fint". I Norge kalder man dette fænomen "at knote" (se fx Mæhlum & Røyneland 2009). I Danmark har vi ikke en tilsvarende betegnelse, men her gælder det også - i hvert fald i nogle

dialektsamfund, at de dialekttalende ikke må ”skabe sig” og tale alt for ”fint” (Bornholm, if. feltarbejde nov. 2012, for Fyn se Pedersen 1986; for Sønderjylland se Monka 2005).

5.3 Kodeskift eller sprogændring

Af de kvantitative analyser i kap. 7 vil det fremgå, at der sker nogle markante skift i nogle af informanternes sprogbrug både diakront og synkront. I den forbindelse er det relevant at overveje, om forandringerne skal omtales som *kodeskift* eller *sprogforandring*. I nærværende undersøgelse kan der konstateres sproglige ændringer både diakront og synkront samt vha. kvantitative og kvalitative metoder: 1. diakront ved at sammenligne kvantitative analyser af gamle og nye optagelser med samme informant. 2. synkront ved at sammenligne informantens sprogbrug i forskellige optagelser fra samme år (se kap. 7.2 og 7.3). 3. samt ved at selvrapportering.

Kodeskiftsforskningen udgør et bredt forskningsfelt, som griber skift mellem forskellige sproglige varieteter an fra vidt forskellige vinkler. Mange af pionererne er stadig aktive, og der hersker uenighed blandt forskerne om terminologi, samt hvad der konstituerer et kodeskift (Milroy & Muysken 1995; Scotton 1997). Derfor - og fordi det falder uden for afhandlingens sigte - afstår jeg fra at forsøge at give en forskningsoversigt. I forhold til de sproglige ændringer, der findes i materialet til nærværende studie, er det kun de synkrone sammenligninger af informanternes sprogbrug i forskellige situationer og med forskellige samtalepartnere, der kan og vil blive omtalt som kodeskift. Det skal understreges, at betegnelsen kodeskift anvendes meget overordnet her og kun i de tilfælde, hvor der er så markante skift i brugen af de undersøgte dialekt- og standardvariable, at de kan konstateres ved simpel aflytning. I et kvalitativt studie af sprogbrugen i servicesituationer i Aabenraa finder Monka, at der kan være tale om endog meget fine nuancer, når der er tale om kodeskift mellem dialekt og standardnær sprogbrug (2005). Hvis fokus i nærværende studie havde været udelukkende på kodeskift, burde der foretages kvalitative analyser af de sekventielle og til tider minimale ændringer i samtalerne. Formålet med at inddrage kodeskift-begrebet i nærværende studie er imidlertid at gribe de store sproglige forskelle mellem forskellige optagesituationer i Vinderup- og især Tinglev-materialet. I kap. 7 og 9 vil det fremgå, at der er en del kodeskift i optagelserne fra Tinglev, og at Tinglev-informanterne er bevidste om dem. I Vinderup er der kun ét enkelt tilfælde af kodeskift i de nye optagelser samt begrænset bevidsthed om det at ændre sprogbrug. I Odder er der ingen eksempler på kodeskift, og der er kun én informant, der rapporterer noget der muligvis kunne være kodeskift.

Når sprogændringer mellem to situationer betegnes som kodeskift, følges K.M. Pedersens anbefalinger. Således er der tale om kodeskift, når der skiftes fra dialekt iblandet regionale og/eller standardsprog

former til standardsprog iblandet regionale og/eller dialektale former (1986:60, se 5.1.3). De kvantitative analyser fra Vinderup og Tinglev omfatter kun dialektvarianter, derfor behøver informanternes dialektprocent ikke at være 100 %, for at vedkommendes sprogbrug opfattes som dialekt af informanten selv og andre. K.M. Pedersen skriver, at der skal være tale om en arbejdsfordeling mellem sprogene, for at informanten bliver opfattet som tosproget. Hun skriver: ”Det der må være afgørende, er om den tosprogede kan blive accepteret som samtalepartner på begge sprog” (1986:10). I afhandlingen benævnes det kodeskift, når der mellem to optagelser med samme informant forekommer et markante skift i antallet af anvendte dialektvariable samt i andelen af dialektvarianter af den enkelte variabel²⁴ (se kap. 7.2.2. og 7.3).

5.4 Resistens og evne til forandring

I forhold til sprogforandring og diskussionen af, om en given sprogbrug afviger fra det københavnsbaserede, men ulokaliserbare normideal, er det interessant at undersøge informanternes sprogbevidsthed. Ved de, at deres sprogbrug afviger fra standardidealet, og hvad betyder det for deres sprogbrug? Sprogbrugernes bevidsthed er tidligere undersøgt på forskellig vis og under forskellige betegnelser fx saliens, orders of indexicality og bevidsthedsgrad.

Auer, Barden og Grosskopf har lavet en forbillidlig gennemgang af litteratur om saliens-begrebet og undersøgt, om det kan anvendes til at forudsige, hvilke sprogtræk der forsvinder, og hvilke der bevares ved dialektkontakt (1998:163). Forfatterne sammenstiller nogle objektive og subjektive kriterier for at anskueliggøre, hvornår enkelttræk bliver saliente for henholdsvis sprogforskeren og -brugeren. De objektive kriterier, forskerne kan undersøge, er:

- Den artikulatoriske afstand mellem de forskellige manifestationer af variabelen.
- Trækkets geografiske distribution
- Om manifestationerne er modsætninger eller del af et kontinuum
- Om trækket er begrænset til enkelte ord - dvs. ”leksikaliseret” - eller påvirker det alle ord, der indeholder den pågældende lyd.

²⁴ Denne brug betyder, at der udelukkende fokuseres på det Gumperz omtaler som *situationelle kodeskift*. Således fokuseres der ikke på næranalyser af evt. *konversationelle kodeskift*, hvor ændringerne bygger på samtalepartnernes abstrakte forståelse for normer for sprogbrugen, dvs. at brud på disse normer peger på, hvordan det sagte skal tolkes (Gumperz 1982:59-99). Velvidende, at der er fremsat en del kritik af Gumperz’ inddeling, bl.a. at korrelationen mellem sprog og situation aldrig er stærk nok til at forudsige sproget (se fx Auer 1984:4), fravælges fokus på konversationelle kodeskift i nærværende afhandling. Inddragelsen af kodeskift-begrebet tjener udelukkende til at give et overordnet indblik i den sproglige indeksikalitetsorden i de undersøgte sprogsamfund.

Objektivt set er trækket salient, hvis der er stor artikulatoriske afstand mellem manifestationerne, det er snævert geografisk distribueret, og manifestationerne *ikke* er del af et kontinuum. Hvorvidt leksikaliserede træk er mere saliente end træk, der omfatter alle ord med pågældende lyd, er omdiskuteret (se Auer et al 1998:168). Sprogforskerens kriterier for, hvornår et sprogtræk er salient kan godt være opfyldt, uden at trækket er salient for sprogbrugeren. For at trækket er salient for sprogbrugeren, skal følgende subjektive kriterier være opfyldt:

- Stor perceptuel afstand mellem manifestationerne
- Trækket udskiftes ved kodeskift
- Trækket markeres i dialektortografien, hvis en sådan findes
- Trækket bruges til at lave stereotyper med
- Trækket er svært at forstå.

Trækket er salient for sprogbrugeren, hvis de forskellige manifestationer perciperes som langt fra hinanden, det udskiftes ved kodeskift, staves anderledes i en eventuel dialektortografi, bruges til at lave stereotyper med og er svært at forstå for en udenforstående. Auer og kollegaer konkluderer, at de subjektive og objektive kriterier for saliens sjældent stemmer overens. I deres undersøgelse af hvorvidt informanter, der flytter fra det tidligere Øst- til Vesttyskland, ændrer deres sprog, viser det sig, at de subjektive faktorer er vigtigst (Auer, Barden et al. 1998:183). I en senere artikel konkluderer Auer og (nogle andre) kollegaer efter en kritisk diskussion af saliens-begrebet, at det er svært at bestemme, hvem et træk er salient for, og om det har betydning for, om et træk forandres (Auer, Hinskens et al. 2005:44f). Den overordnede konklusion er, at det er stærkt tvivlsomt, om saliens kan bruges til noget, uden at der inddrages overvejelser om sprogksterne forhold, forfatterne fremhæver kognitive, sociale og demografiske forhold, dvs. bl.a. lokale sprogholdninger og place-effekter. Flere andre undersøgelser konkluderer ligeledes, at saliens ikke er nok til at forklare sprogforandring (Lenz 2010; Kerswill 1994; se fx Trudgill 1986; Chambers 1992).

Øget fokus på sprogksterne forhold og place-effekter er netop, hvad Johnstone og kollegaer har, når de fremsætter et forslag til, hvordan man kan anskueliggøre et træks bevægelse mellem forskellige grader af bevidsthed hos sprogbrugerne. For at forklare hvilke træk der bliver brugt til at performe tilknytning til Pittsburgh, opstiller de en model, der viser, hvordan monoftongeringen af /aw/ i løbet af tre generationer har gennemgået tre forskellige niveauer af indeksikalitet, dvs. at trækket i større eller mindre grad peger på sig selv som lokalt (2006). Modellen er inspireret af Michael Silversteins overvejelser omkring sprogtræks *order of indexicality* (2003). Silverstein selv er inspireret af Labovs

sondring mellem *dialect indicator*, *dialect marker* og *dialect stereotype* (Labov 1972:170-180). I gennemgangen fokuseres på Johnstone og kollegaers fremstilling, da den i modsætning til Silversteins oplæg er anvendt i forhold til faktisk sprogbrug og sætter Labovs tredeling i relation til mobilitet.

Johnstone og kollegaer opererer med tre forskellige indeksikalitetsniveauer. Første indeksikalitetsniveau svarer til Labovs *dialektindikator*, her bemærkes det sproglige træk ikke, fordi alle taler sådan. Hvis trækket derimod enten bliver brugt til at performe en særlig identitet med eller til at fortolke nogen som værende en bestemt type, fx mand og arbejderklasse, så kalder Labov det en *dialektmarkør*, og det har if. Johnstone og kollegaer bevæget sig op på andet indeksikalitetsniveau. På andet indeksikalitetsniveau bliver trækkenes betydning formet af forestillinger om klasse og korrekthed. Den enkelte taler er imidlertid ikke altid bevidst om den sociale betydning, selvom vedkommende bruger trækkene afvekslende og ”korrekt” til at performe identitet, det er if. forfatterne socialt mobile sprogbrugere, der bemærker træk på andet indeksikalitetsniveau (2006:89). Det tredje indeksikalitetsniveau svarer til Labovs *dialektstereotyp* og hænger sammen med geografisk mobilitet; folk er blevet opmærksomme på enkelte træk og forbinder dem med ét bestemt sted. På tredje niveau kan både indfødte og ikke-indfødte, der ikke nødvendigvis har adgang til hele dialekten, bruge trækkene til at performe lokal identitet²⁵ (2006:82). Forfatterne bruger Assif Aghas *enregisterment* og skriver, at de enkelte træk på tredje niveau er blevet ’registergjort’, så de tilskrives et bestemt register, og i dette tilfælde altså sproget i Pittsburgh. På tredje niveau laves der if. forfatterne en essentiel forbindelse mellem sprog og sted (2006:93). Forfatterne påpeger, at det kun er få træk, der når op på tredje indeksikalitetsniveau (2006:97). Labovs tredeling og Johnstone og kollegaers model er udtænkt i forhold til fokus på enkelttræk og det amerikanske sprogsamfund, der er yngre, større og mere heterogent, hvad etnicitet og socialklasse angår, end de sprogsamfund jeg arbejder med. Labovs tredeling bygger på hans resultater fra Martha’s Vineyard og New York (Labov 1966, 1967). Johnstone og kollegaer undersøger sprogbrugen i Pittsburgh, der først i 1967 benævnes ”pittsburgheese” (2006:95). En interessant forskel mellem det amerikanske og danske sprogsamfund, der bør nævnes, er, at amerikanere if. Johnstone og kollegaer har en opfattelse af, at alle steder har en dialekt (ibid.:82), det samme er ikke tilfældet i Danmark, hvilket bl.a. ses i de kvalitative analyser fra Odder (se kap. 9.1).

I forhold til det danske sprogsamfund finder K.M. Pedersen (Hørsholm) en sammenhæng mellem saliens og resistens ved at analysere 72 indfødte langlænderes sprogbrug og sammenholde disse med

²⁵ Eckert skriver, at Johnstone et al. sidestiller indeksikalisk orden med en progression fra indikator (1. orden) over markør (2. orden) til stereotyp (3. orden), det mener Eckert er misforstået, da den eneste forskel mellem marker og stereotype er bevidsthedsniveau, og det medfører ikke ændringer i den indeksikalske værdi (se Eckert 2008:473, note 3).

deres selvrapporterede sprogbrug (1997). K.M. Pedersen undersøger 21 variable og finder, at de mindst saliente dialektformer har høj resistens - formentlig fordi de ikke opdages. Det understreges dog, at de kan udskiftes, men at det sker i et langsommere tempo end saliente træk. Det viser sig, at de dialektformer, informanterne er opmærksomme på, enten har høj eller lav resistens. K.M. Pedersen konkluderer ligesom de udenlandske undersøgelser, at geografiske og lingvistiske faktorer har en vis indflydelse, men de udgør ikke hele forklaringen. Hun opfordrer til, at man forsøger at forstå, hvordan og hvorfor forskellige træk er saliente.

5.5 Delkonklusion

Diskussionen af hvorvidt en variabel eller en samlet ”dialektpakke” er salient eller ej i det undersøgte materiale vanskeliggøres af, at der er tale om en geografisk bundet varietet – dialekt – over for et standardsprog. Som det er forsøgt illustreret med Auer og Hinskens model som baggrund for de lokale sproglige råderum, er standarddansk hele tiden til stede som et alternativ og et overordnet normideal de tre lokaliteter. Standardsproget bruges i en regional udgave i skolen, og i tv og radioen er der adgang til københavnsk. Og jo længere vi kommer op i tiden mellem de to sæt af optagelser, des mere er københavnsk-baseret standard til stede i en afslappet og efterstræbelsesværdig udgave i det lydbillede, der omgiver informanterne (Pedersen 2011:155). Fælles for tidligere undersøgelser af saliens er, at de koncentrerer sig om, hvorvidt sprogbrugerne er opmærksomme på enkelttræk, hvorimod samlede dialektpakker er mindre undersøgte (Pedersen 1999, se Gregersen & Kristiansen 2009:254). Det leverer de kvalitative analyser et forsøg på. I deres opvækst havde informanterne adgang til i hvert fald den lokale udgave af standardsproget hele tiden, men der er kun nogle, der benytter det (if. kap. 7). Lokale space- og place-effekter samt livshistorie spiller ind, når man vil forsøge at forklare sprogforandring. På grund af kontakten til standardsproget ved de mobile informanter allerede inden flytningen, hvilke træk der er gangbar mønt uden for deres hjemby.

6 Metode og empiri

I det følgende præsenteres undersøgelsens metodiske tilgang samt de data, der benyttes. I kapitlet lægges vægt på de grundlæggende metodiske overvejelser samt fremgangsmåden i de kvantitative analyser. I kap. 8 uddybes, hvordan de kvalitative analyser gribes an.

6.1 Panelstudie i virkelig tid

Undersøgelsen har to formål: dels at undersøge sprogforandring ved mobilitet, og dels at undersøge sprogforandring i de samfund der flyttes væk fra. I undersøgelser af sprogforandring skelner Labov mellem undersøgelser i *apparent time* (*forestillet tid*) og *real time* (*virkelig tid*) (1966; 1994). En undersøgelse i forestillet tid er en synkron sprogbeskrivelse, der er udtænkt som surrogat for en diakron undersøgelse. Ved at sammenligne unges og ældres sprogbrug udleder man, om der er sprogforandring og -variation i det beskrevne sprogsamfund. Undersøgelser i forestillet tid bygger på en hypotese om, at individers mest afslappede sprogbrug – den såkaldte *vernacular* som man taler med venner og familie i uformelle sammenhænge – er stabil efter en vis alder. Labov definerer vernacular som: ”that mode of speech that is acquired in pre-adolescent years” (1994:29), præpuberteten afgrænses senere i samme værk til 8.-11. år (ibid.:47). Troværdigheden af undersøgelser i forestillet tid bygger således på hypotesen om, at individers sprogbrug er uændret efter det 11. år. Det er der en del studier, der har modbevist (se fx Nordberg & Sundgren 1998; Kerswill 1994; Bowie 2000, mht. mobilitetsstudier se kap. 2.1.2). Og Labov har da også sidenhen skrevet, at det er muligt at ændre sprogbrug efter den kritiske alder (2006:199). De mobile informanter i nærværende studie flytter alle efter den kritiske alder.

Ud over at sprogbrugere kan ændre sprog efter den kritiske alder, peger Labov på et andet forhold, som gør det vanskeligt at fæstne ubetinget lid til undersøgelser i forestillet tid af dialektnivelleringen i Danmark:

”Studies in apparent time may be most successful in communities where single-style speakers prevail and where it is not normal for a person to adjust his speech radically to fit the social situation around him.” (2006:201)

På Marthas Vineyard fandt Labov, at det var mest udbredt, at informanterne ikke tilpassede sig situationen. Informanterne i nærværende studie er ikke *single-style speakers*, i flere af interviewene omtales det forhold, at informanten taler anderledes med interviewer end med sin nærmeste familie (se kap. 9), ligesom der findes eksempler på kodeskift i materialet (se kap. 7 og 9).

Nærværende undersøgelse adskiller sig fra Labovs undersøgelser på flere punkter. Således er Labovs undersøgelser synkrone, kvantitative og skal måle sprogforandringer hos geografisk stabile informanter. Dette studie er diakront, kvantitativt og kvalitativt, og de mobile informanter flytter alle efter den kritiske alder. I den forbindelse er det vigtigt at have in mente, at dialekttalende i Danmark kan være nødt til at ændre deres sprog for umiddelbart at blive accepteret og forstået. Det er desuden vigtigt at være opmærksom på, at den diakrone tilgang tager højde for, at hele sprogsamfundet og dets normer kan have ændret sig mellem de to datasæt, hvilket kan have påvirket sprogbrugen hos både bofaste og mobile informanter.

Undersøgelser i forestillet tid har indtil 1990'erne været den mest udbredte metode til undersøgelse af sprogforandring (Sankoff 2005:1003). Det har det været, blandt andet fordi undersøgelser i virkelig tid, der belyser den faktiske sprogforandring i et sprogsamfund, kræver adgang til gamle optagelser. I undersøgelser i virkelig tid skelnes imellem, om det er de samme personer, der er optaget med X antal år imellem – det kaldes et *panelstudie* – eller om den oprindelige gruppe sammenlignes med en gruppe, der ligner mht. alder, køn og socialgruppe – det kaldes et *trendstudie* (Bailey 2001:329). Selvom panelstudier i virkelig tid er mere ressourcekrævende end trendstudier, har der i Danmark i de seneste år været en stigende interesse for denne tilgang, jf. det arbejde der pågår ved Sprogforandringscentret (se fx Gregersen, Maegaard et al. 2009; Schøning & Pedersen 2007a; Jensen 2009) samt K.M. Pedersens igangværende undersøgelse i Tinglev (2004).

Det er et interessant metodisk spørgsmål, om panelstudie eller trendstudie er bedst til at belyse sprogforandring. Bailey peger på en række forhold, man skal være opmærksom på omkring panelstudier i virkelig tid. Han skriver, at det kan være problematisk at sammenligne data fra to forskellige optagetidspunkter af flere årsager: Der kan være sket ændringer i de demografiske forhold, som påvirker sprogbrugen, og det kan være problematisk at genfinde informanterne²⁶. Bailey understreger, at panelstudier er altafgørende for at kunne sige noget om, hvor stabil den enkelte talers sprogbrug er (2001:329).

Som det fremgår af kap. 2, er den hidtidigt mest udbredte metode i mobilitetsstudier undersøgelser i forestillet tid. Både Omdal og Anderson og Thelander argumenterer for, at det ideelle design til at undersøge mobilitets indvirkning på sprogforandring er panelstudier i virkelig tid, hvor mobile

²⁶ Sidstnævnte er ikke et problem i Danmark takket være Det Centrale Personregister.

informanternes sprogbrug sammenlignes med en bofast kontrolgruppe. Ved at sammenligne med en bofast kontrolgruppe undgår man fejlagtigt at tilskrive en eventuel sprogforandring hos de mobile selve mobiliteten, hvis variable, der ændres hos mobile, også er under forandring i det sprogsamfund, der flyttes væk fra (Andersson & Thelander 1994:58f, Omdal 1994:121). Ved at sammenligne med bofaste informanter kan den faktiske sprogforandring mellem to optagelser registreres, og det kan undersøges både om de mobile informanter markerede sig sprogligt anderledes allerede som børn (Bowie 2002:143), og om sproget på deres hjemegn har forandret sig.

Fordelen ved panelstudier i virkelig tid er, at man ikke bliver afhængig af informanternes selvrapporering, hvilket if. K.M. Pedersen er en stærkt tvivlsom metode blandt bofaste informanter (1991, se kap. 5.3). Og selvrapporering blandt mobile informanter afspejler if. Omdal samfundets normer snarere end den faktiske sprogbrug (1994). I de kvantitative analyser vil de gamle og nye datasæt derfor blive sammenlignet mht. udvalgte morfologiske og fonologiske variable. I kap. 9 vil det imidlertid blive tydeligt, at det også er interessant at undersøge informanternes bevidste sprogholdninger og selvrapporerede sprogbrug – de er nemlig vidt forskellige blandt informanterne fra de tre lokaliteter.

6.2 De benyttede data

Den metodiske tilgang i undersøgelsen er et panelstudie i virkelig tid. Og datamaterialet består dels af gamle optagelser, der indgår i tre forskellige dialektundersøgelser og dels af nye optagelser med de samme informanter, der indgår i nye undersøgelser af sprogforandring i virkelig tid²⁷. I undersøgelsen indgår én mand og én kvinde fra hver af de tre kommuner, der er flyttet så langt som muligt mod København (se nedenfor). De mobile informanternes sprogbrug sammenlignes med 17 informanter, der er blevet boende i de tre kommuner eller så tæt på som muligt. De bofaste informanter er fordelt således på de tre lokaliteter:

Kommune	Kvinder	Mænd
Odder	3	4
Vinderup	3	5
Tinglev	1	1

Figur 7: Antallet af bofaste informanter

²⁷ Af de 82 informanter fra første Odder-undersøgelse gentog Sprogforandringscentret i perioden 2005-2008 interview med de 53. Desuden blev der indsamlet 69 nye interview, dels med 33 unge og dels med 36 suppleringsinformanter. Af de 24 informanter fra Kristensens kodeskift-undersøgelse, gentog Sprogforandringscentret i perioden 2006-2007 interview med de 21. Desuden blev der indsamlet 33 nye interview, dels med 30 unge og dels tre informanter til et generationsstudie. Af de oprindelige informanter til én af undergrupperne i den første Tinglev-undersøgelse benyttedes de informanter, der passede til denne undersøgelses design, nemlig to mobile og to bofaste informanter (se kap. 4.2.3).

Idet der er tale om et panelstudie i virkelig tid, er der en del givne omstændigheder i nærværende undersøgelse. Det drejer sig om antallet af informanter, hvilke lokaliteter der undersøges, samt hvilke optagelser der er tilgængelige. Den vigtigste givne omstændighed er formentlig antallet af informanter. Et panelstudie i virkelig tid kræver, at der foreligger både gamle og nye optagelser med alle informanter, derfor er der et begrænset antal informanter til rådighed²⁸. For de mobiles vedkommende analyseres den person, der er flyttet længst mod København. I de få tilfælde hvor der var flere at vælge mellem, er informanter med landbrugsbaggrund valgt frem for andre, da man her vil forvente det mest dialektale sprog²⁹. For de bofaste informanters vedkommende indgår alle, der er blevet boende i kommunen. I undersøgelsen indgår nye og gamle optagelser med de i alt 23 informanter, således består den samlede empiri af i alt 46 optagelser. Desuden er der foretaget få supplerende indsamlinger (se nedenfor)

En anden given omstændighed, der følger med metodevalget, er undersøgelsens lokaliteter. Vinderup, Odder og Tinglev er i første omgang valgt, fordi der foreligger gamle optagelser derfra. Dermed bliver det muligt at foretage panelstudier i virkelig tid. Det skal dog understreges, at sprogbrugen de tre steder ingeniunde er uinteressant! I de oprindelige undersøgelser blev stederne valgt, netop fordi de var sprogligt interessante.

De gamle optagelser kommer som nævnt fra tre forskellige undersøgelser og er derfor forskellige mht. indsamlingsår, interviewere³⁰ og længde (se bilag 2) samt lyd kvalitet og indholdet af optagelserne. I kapitel 4.2 er de tre undersøgelser præsenteret, og her fremgår det, hvilke dele af materialet, der er behandlet i nærværende undersøgelse. De nye optagelser med informanterne består af interview af cirka halvanden times varighed, der er foretaget med udgangspunkt i en interviewguide (se bilag 3). Guiden dannede afsæt for interviewet, men var ikke fysisk til stede under indsamlingen.

²⁸ Udvælgelsen af Vinderup-informanterne kan tjene som eksempel. I Kristensens undersøgelse var der 24 informanter. Af disse indvilligede 21 i at deltage i et nyt interview med Sprogforandringscentrets medarbejdere. På tidspunktet for de nye optagelser boede 8 i kommunen, 11 boede spredt i andre jyske kommuner, to mænd var flyttet til Fyn og én kvinde til København.

²⁹ Fx blev den mobile Vinderup-mand valgt frem for en lærersøn, der også er flyttet til Odense. Den omtalte lærersøn indgår ikke i Kristensens afreportering, men er geninterviewet og kodet af undertegnede. Det viser sig, at han hverken havde dialektvarianter i de gamle eller nye optagelser.

³⁰ Vinderup-interviewene er foretaget af Kjeld Kristensen, og standard-interviewene fra Tinglev af Karen Margrethe Pedersen. Odder-interviewene er foretaget af Magda Nyberg og Bent Jul Nielsen; det er Magda Nyberg, der fører ordet i de fleste interview, Bent Jul Nielsen stiller kun lejlighedsvis spørgsmål.

Vilkårene for at lave en undersøgelse i virkelig tid har betydet, at der med få undtagelser er tale om forskellige interviewere i de gamle og nye optagelser. Man må naturligvis overveje, om det ideelle ville være at benytte samme interviewer i begge optagelser. Labov skriver:

“If the same observer is not available to make the second set of observations it is not enough to compare two reliability studies: we must find a way of relating the two sets of observations to some absolute standard.” (1994:44)

I delundersøgelserne i Vinderup og Odder har det ikke ladet sig gøre at benytte samme interviewer; Kjeld Kristensen arbejder inden for et andet forskningsfelt og Nielsen og Nyberg er gået på pension. Til gengæld har K.M. Pedersen forestået både de gamle og nye Tinglev-interview af Søren, Pia og Niels (se nedenfor). Dette materiale er tilstrækkeligt til at påvise, at den samme interviewer ikke nødvendigvis udløser samme sprogbrug. K.M. Pedersen har interviewet Søren både i 1986 og 2010, i det gamle interview har han 67,3 % sønderjyske manifestationer af de udvalgte variable, i det nye interview har han ingen (!) sønderjyske varianter af de undersøgte variable (se kap. 7.3). De kvalitative analyser i kap. 9 viser, at den tid, der er gået mellem de to optagelser og de forandringer, det har medført i Sørenes livsomstændigheder, er vigtigere for sprogbrugen, end om det er den samme interviewer, der interviewer han begge gange.

Ovennævnte eksempel kan give et indspark i den metodiske diskussion af, om det er informanterne, der tilpasser sig interviewerens sprog, eller om det snarere er omvendt. Alt tyder på, at man skal være åben for begge muligheder. Giles finder ifølge Eva Sundgren, at informanterne tilpasser sig interviewerens (1973:88f). Det modsiges af Trudgill i 'Dialects in Contact', hvor han viser, at det tværtimod er ham, der tilpasser sig informanterne (1986:7ff). Det samme finder Sundgren i analyser af sin egen sprogbrug i Eskilstuna-interviewene. Det viser sig, at hun tilpasser sit sprog til informanterne; ikke så meget i forhold til deres faktiske sprog, men mere det sprog, hun tilskriver dem ud fra deres alder, køn og klasse (2002:95). Af de kvalitative analyser fremgår det, at de bofaste informanter i flere tilfælde omtaler, at de tilpasser sig interviewerens sprogbrug. Det er imidlertid ikke undersøgt nærmere, hvorvidt interviewerens tilpasser sig informanterne i nærværende studie.

I diskussionen af hvem der tilpasser sig til hvem, tangerer man diskussionen af *autentiske tale* og *den autentiske taler*. I.L. Pedersen påpeger, at hverken dialektologien eller sociolingvistikken har gjort op med den nationalromantiske ide om, at der findes en ”ægte” dialekt (I.L. Pedersen 2009b:74). Dialektologer og sociolingvister har således ledt efter ”den autentiske taler”, hvis mest afslappede og private sprog er ”ægte”. Dette svarer til den vernacular, der omtales ovenfor. Forskerne vil gerne have adgang til

talernes mest private sprog, og dermed er de underlagt *the observer's paradox*: De ønsker adgang til den autentiske sprogbrug, som benyttes, når forskeren ikke er til stede. Ideen om at der overhovedet findes autentiske talere og autentisk tale er blevet problematiseret de senere år (Eckert & McConnell-Ginet 2003 ; se fx Bucholtz 2003; Quist 2010). I forhold til dialekttalende, der er vokset op i et land med så stærke sprognormer som det danske, er det formentlig umuligt at få adgang til det mest private sprog i interview. Her er nok snarere tale om den sprogbrug, de har erfaring med fungerer i samtaler med standardtalende. Under alle omstændigheder er alle informanterne til nærværende undersøgelse ikke single-style talere, sådan som det påstås at være tilfældet i Labovs undersøgelse på Martha's Vineyard. At det forholder sig sådan skyldes formentlig forhold knyttet til det enkelte sted.

6.3 Sammenligning mellem gamle og nye data

Man kan diskutere, om det er problematisk at sammenligne de gamle og nye optagelser, der er forskellige med hensyn til længde, indhold og formål. Der er en række forhold ved de gamle optagelser, som gør, at sprogbrugen i dem formentlig ikke er så afslappet som i de nye: De er forholdsvis korte (7-30 minutter), de er optaget i skoleregion (8. og 9. klasse), og interviewerne er meget ældre end informanterne. De nye optagelser er mere ensartede, de er foretaget efter samme interviewguide, de varer cirka halvanden time, de er med få undtagelser optaget i informanternes hjem, og i de fleste tilfælde er der tale om en interviewer, der er yngre end informanten.

Med hensyn til sammenligningen af data fremsætter Pedersen og Schøning (2007b) et argument for sammenligningen af gamle og nye optagelser i Vinderup, som jeg vil lægge mig i forlængelse af. Hvis man godtager to grundhypoteser, dels at dialektnivelleringen er nået længere i dag end i 1970'erne (for mit vedkommende også 1980'erne), og dels at sprogbrugere taler mere standardnært i en formel end i en uformel situation, finder Pedersen og Schøning det forsvarligt at sammenligne gamle formelle og korte interview med nye uformelle og lange interview. Ud fra hypoteserne skulle man forvente, at informanterne ville tale mere standardnært i de gamle, korte og formelle interview. Hvis sproget i de nye afslappede interview er mere standardnært end i de gamle, er der altså tale om sprogforandring.

Eftersom adskillige studier har påvist, at sprogbrug varierer afhængig af, hvilken situation informanten befinder sig i, fx om der er tale om interview eller selvoptagelser, kunne man påpege det problematiske i, at der ikke indgår selvoptagelser i min undersøgelse (se fx Maegaard 2001; Schøning 2010). Det er der kun i ét tilfælde, nemlig en optagelse af en telefonsamtale mellem en mobil Vinderup-kvinde og hendes mor (se nedenfor). I Vinderup og Tinglev er der desuden adgang til gamle optagelser fra forskellige situationer med informanterne, det er der ikke i Odder (se kap. 4).

6.3.1 Valg af sproglige variable

De kvantitative analyser af sprogbrugen i de nye interview tager afsæt i fonologiske og morfologiske variable, som de tidligere undersøgelser fandt særligt relevante for den aldersgruppe informanterne indgår i (se kap. 7). I Odder har jeg fx ikke kodet for de 16 variable, Nielsen og Nyberg omtaler som ”dialektrækkene”, da de slet ikke benyttes af den aldersgruppe, undersøgelsen fokuserer på (se kap. 5.2.1) Idet der er tale om lokaliteter, der ligger i tre forskellige dialektområder, er det forskellige dialektvariable, der undersøges.

Efter de kvantitative analyser er der beregnet en samlet *dialektprocent*³¹ for den enkelte informants sprogbrug, dvs. et samlet gennemsnit for hvor stor en procentdel af de undersøgte variable, der udtales på lokalsproget. Hvis den mobile Tinglev-kvinde, Eva, fx har 0 % af variabelen JEG, betyder det, at der ikke er nogen lokale manifestationer af det sønderjyske pronomener ”æ”. Sprogforandringen i virkelig tid hos den enkelte informant konstateret vha. dialektprocenten.

Idet der er tale om forskellige variable de tre steder, skal det understreges, at man ikke uden videre kan sammenligne dialektprocenter på tværs af lokaliteterne. Dialektprocenten afhænger således af, at de undersøgte variable er relevante for den undersøgte aldersgruppe på det undersøgte sted; den tager afsæt i en synkron og syntop sprogbeskrivelse og kræver kendskab til det enkelte sprogsamfunds indeksikalitetsorden (Blommaerts 2010, se kap. 5.2). Hvis man fx medtager en variable i den samlede dialektprocent, som kun benyttes af de ældste sprogbrugere, sænkes de unge sprogbrugeres samlede dialektprocenten, og hvis man undgår variabelen, stiger dialektprocenten (I.L. Pedersen 2003:24). Idet variablene er forskellige de tre steder, kan man ikke undersøge om informanterne i Vinderup og Tinglev har samme dialektprocent, men man kan undersøge, om udviklingen mellem de to optagelsestidspunkter går i den samme retning. Og hvis den ikke gør det – hvilket er tilfældet – må man gå mere kvalitativt til værks for at forklare forskellene.

6.4 Mit sprog under indsamlingen

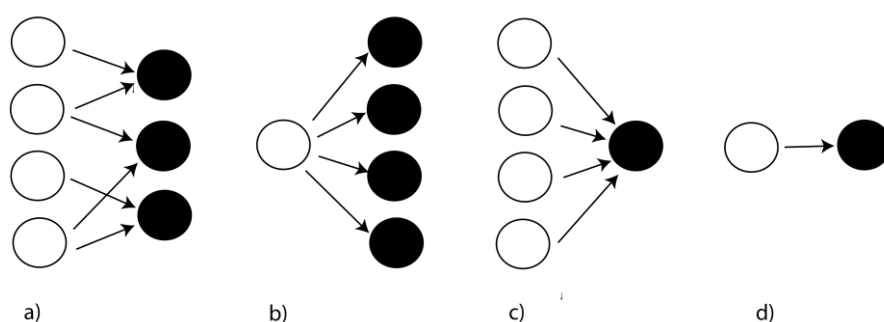
Med til de metodiske overvejelser hører, at jeg opfatter mig selv som tosproget. Mit førstesprog er sønderjysk, i dag taler jeg oftest tilstræbt standarddansk i min hverdag, dog ikke med mine børn, mine forældre, min søster og mine gamle venner. Min sproglige dobbeltrolle var ikke noget problem i

³¹ I Odder omtales denne procentsats *regionalstandardprocenten*, se kap. 7.1.

Vinderup og Odder, hvor jeg talte mit bedste standarddansk. Det samme gælder i det første Tinglev-interview med den mobile Eva. Hun taler ikke dialekt i det gamle interview med K.M. Pedersen, som jeg havde hørt inden den nye optagelse. Derfor faldt det mig naturligt at tale standardnært med hende. Oprindeligt havde jeg planlagt at tale standardnært med alle bofaste Tinglev-informanter – også i Tinglev. Derfor talte jeg intenderet standard til de to bofaste Tinglev-informanter, da jeg ringede til dem forud for interviewet. Til trods for at jeg fra de gamle optagelser vidste, at de talte sønderjysk, og at jeg derfor normalt ville tale sønderjysk til dem. Problemerne med hensyn til mit sprogvvalg løste imidlertid sig selv, da jeg interviewede den bofaste Pia. Hun havde nemlig lagt to og to sammen; ud fra mit efternavn på et tilsendt brev, konkluderede hun, at hun havde været min mors frisør i en årrække. Så idet jeg hilste på hende, sagde hun: ”Monka - æ do ik hæ fra?”. Så var jeg nødt til at tale sønderjysk. Det kan virke mærkværdigt for folk, der ikke taler to ”sprog” eller er opvokset med forestillingen om at kunne det, men som bidialektal er man underlagt visse forventninger og mekanismer, der for det første er dybt indgroede og svære at kontrollere, og som det for det andet kan have sociale omkostninger at bryde (se Monka 2005). Min sproglige dobbeltrolle betyder, at jeg har lavet sønderjyske interview med Pia, Niels og Søren. De standarddanske interview med de tre informanter, som indgår i de kvantitative analyser, er foretaget af K.M. Pedersen efter samme interviewguide som de øvrige interview (bilag 3).

6.5 Flyttet hvorhen

Når man undersøger mobilitets indvirkning på sprogforandring, skal man overveje, hvor informanterne ideelt set skal være flyttet hen, og om de alle skal være flyttet det samme sted hen. Andersson og Thelander viser i en model, hvilke fire typer af datasæt, man kan sammensætte i mobilitetsstudier.

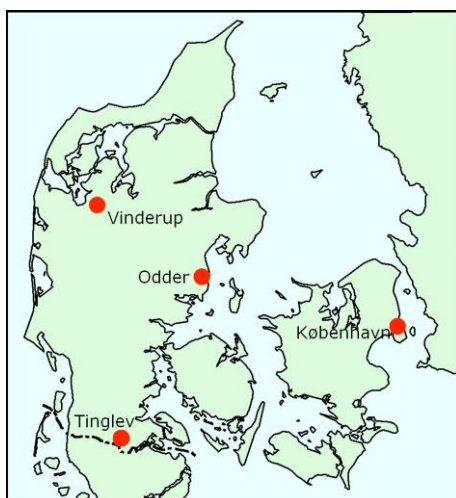

Figur 8. Hvide cirkler = steder der flyttes fra, sorte cirkler = steder der flyttes til (figur 2, Andersson & Thelander 1994:54).

I situation a er informanterne udvalgt tilfældigt. Den eneste fællesnævner er, at de er født et sted og nu bor et andet sted. Anderson og Thelander understreger, at det er vanskeligt at finde den laveste fællesnævner for så kompleks en gruppe, som gør det muligt at adskille dem fra en gruppe, der er blevet

boende. Kategorien kunne fx omfatte så forskellige typer som en bornholmer, der er flyttet til Aalborg, og en sønderjyde bosat i København. I situation b følger man migranter, der flytter fra ét sted til forskellige nye bosteder. Et sådant studie kan fx vise, hvilket variable fra den oprindelige dialekt der først forsvinder (Andersson & Thelander 1994:57). Det gælder fx Bowie 2000 (se kap. 2.1.1.) Situation c viser migranter fra forskellige steder, der flytter til det samme sted. Anderson og Thelander nævner Mæhlums studier i Longyearbyen på Svalbard som et eksempel (1992). Kerswill og Williams studie i Hull, Reading og Milton Keynes (2000) eller Randi Solheims undersøgelse i Høyanger (2006) er nyere eksempler på samme design. Designet er således først og fremmest brugt i studier af ”nye byer”, der er grundlagt som industribyer og derfor tiltrækker arbejdskraft fra et stort område. Situation d viser det ideelle scenarium, hvor man undersøger informanter født og opvokset ét sted, som flytter til samme sted. Ved at benytte det sidste design kan man kontrollere for indflydelse fra forskellige dialekter eller forskellig status for fraflyttersprog. Andersson og Thelander understreger, at det sidste design kan være vanskeligt at gennemføre, især hvis det drejer sig om flytning over større afstande. Det er nemlig atypisk kun at bo to steder, det typiske er enten at bo det samme sted hele sit liv eller at bo flere forskellige steder (1994:58). Vanskeligheden ved at finde informanter, der kun har boet to steder, betyder, at en del tidligere mobilitetsstudier benytter informanter, der har haft kortere ophold andre steder (Andersson & Thelander 1994; Omdal 1994; se fx Ivars 1986). I nærværende studie har det heller ikke været muligt at følge informanter, der er flyttet fra punkt a til b uden ophold andre steder. For at gennemføre et panelstudie i virkelig tid har det været nødvendigt at tage de mobile informanter, der var til rådighed. I nærværende undersøgelse har alle informanter boet mere end to steder.

Det ideelle tilflyttersted i forhold til studiets sigte ville af flere årsager være København: Byen er både geografisk og mentalt langt fra Jylland.

Figur 9: Afhandlingens tre lokaliteter ift. København, kilde: Anette Jensen, Afdeling for Dialektforskning.

Desuden tiltrækker hovedstaden tilflyttere fra hele landet pga. job- og uddannelsesmuligheder (dvs. mulighed for social mobilitet). Sprogbrugen knyttet til København er anderledes end jysk, og byen anses for at være arnested for den danske sprogudvikling både på sprogbrugs- og normidealniveau (Kristiansen 2009:190, se kap. 5). Men idet metoden er panelstudie i virkelig tid, er undersøgelsen underlagt virkeligheden og afhængig af, dels hvor mange af de informanter, der blev optaget i 1970'erne og 1980'erne, som endte med at flytte, og dels hvor de flyttede hen. At det er en undersøgelse i virkelig tid betyder, at det er umuligt at tage nye informanter ind, og derfor har jeg måttet arbejde med de informanter, der var til rådighed.

Det er kun fire af de seks informanter, der er flyttet til Sjælland, heraf én til København, de tre andre bor i pendlerafstand til hovedstaden (se kap. 9). Den mandlige Vinderup-informant er flyttet til Odense og den mandlige Tinglev-informant til Sønderborg. Det behøver dog ikke at ses som en svaghed ved designet. Tværtimod kan undersøgelsen dermed belyse: 1) Om de to informanter der flytter til henholdsvis Odense og Sønderborg, markerer sig sprogligt anderledes som børn end dem, der flytter til Sjælland. 2) Om disse informanter bruger de samme standardsproglige variable, som dem der flytter til Sjælland.

6.6 Socialgruppeinddeling

For at undersøge social mobilitets indvirkning på sprogforandring er det nødvendigt at foretage en socialgruppeinddeling, så eventuelle ændringer kan påvises. I forhold til nærværende undersøgelse er spørgsmålet, om inddelingen skal være så nuanceret, at den kan gribe de forskelle, tidligere undersøgelser har påvist mellem centrum og periferi i Odder, Vinderup og Tinglev Kommuner på den ene side og forskellene mellem de tre kommuner og de storbyer der flyttes til på den anden side. Eller om den blot skal kunne illustrere, om informanterne har været intergenerationelt socialt mobile – i så fald er en grovsortering tilstrækkelig. En finmasket inddeling ville skulle tage højde for følgende: 1. At det er et studie i virkelig tid, dvs. den skulle gribe de forandringer, der har været i den sociale lagdeling mellem de to optagelser, herunder det generelle uddannelsesløft. 2. At den sociale lagdeling har været – og er – forskellig på land og i by. 3. At den faktiske fordeling af socialgrupper er forskellig i de tre kommuner.

For dialektologer har inddelingen i socialgrupper, som nævnt i kap. 2, været unødvendig, da fokus er på en afgrænset socialgruppe. Inden for sociolingvistikken har socialgruppeinddelinger fra udgangspunktet været vigtige, men det er blevet grebet vidt forskelligt an. Tidligere undersøgelser har bl.a. baseret

socialgruppe-inddelingen på forældrenes sociale status, uddannelseslængde, omfanget af ledelsesansvar samt lønniveau. Men de enkelte forskere har truffet vidt forskellige valg mht. antallet af grupper, og hvor skellene går. I Labovs klassiske New York-undersøgelse blev en oprindelig ti-delning af det amerikanske samfund tilpasset Lower East Side, så der blev tale om fire socialgrupper (1966:65). I Tinglev er eleverne ikke inddelt i socialgrupper, men forældrenes jobfunktioner indgår i de kvalitative tolkninger. Og de tidligere undersøgelser fra Odder og Vinderup benytter forskellige inddelinger (se bilag 4). Nielsen og Nyberg skelner mellem fire socialgrupper, men pga. befolkningssammensætningen i Odder, er det problematisk at finde repræsentanter for alle fire grupper fordelt på undersøgelsens fem aldersgrupper. Derfor er repræsentanterne for socialgruppe I fx ikke alle født og opvokset i kommunen, og landbrugerne er svagt repræsenteret i undersøgelsen i det hele taget og blandt de yngste informanter i særdeleshed (1992:52). I Vinderup var der oprindeligt tale om fem socialgrupper, Kristensen skriver imidlertid:

”Idet der i socialgrupperne I og II kun findes to henholdsvis fire informanter [...] kan man for at få færre, men talrigere grupper (hvilket er en fordel ved korreleringen) [...] slå socialgrupperne I, II og III sammen.” (Kristensen 1977:68)

Og det gør han i de videre analyser, hvor der altså er tale om tre socialgrupper. I Nyboder-projektet blev informanterne delt i to socialgrupper *middelklasse* og *arbejderklasse* slet og ret for at nedbringe antallet af informanter:

”We realized, however, that we would have to work with ideal class concepts because dealing with more categories means dealing with more informants in order to meet reasonable demands of statistical significance”. (Gregersen & Pedersen 1991:20)

Sprogforandringscentret har fulgt denne praksis. Informanterne inddeles efter, om de har mere eller mindre end tre et halvt års uddannelse samt deres ledelsesansvar. I nærværende undersøgelse følges samme praksis, og informanterne og deres forældre kategoriseres fortrinsvis på baggrund af uddannelseslængde³². Det skal understreges, at inddelingen ikke tager højde for lokale prestigeforhold, hvor der – formentlig især i de gamle optagelser – kan være store prestigemæssige forskelle mellem to erhverv, der ikke kræver tre et halvt års uddannelse.

³² På baggrund af inddelingen kan det diskuteres, om den mobile Tinglev-kvinde, Eva, har været social mobil. Hendes mor er lærer, hvilket i dag er en fireårig uddannelse, men da moren blev uddannet var den treårig. Eva er cand.mag., så hendes uddannelse er længere end morens, men hendes klasserejse er ikke så lang som de andre informanternes (se bilag 9).

Det er omdiskuteret, hvor mange informanter der skal til for at udgøre en celle, så man kan analysere gruppesprog kvantitativt. I de synkrone studier i Odder har Nielsen og Nyberg celler med én informant (1992:52, bilag 5), imens Kristensen opererer med et minimum på tre informanter per celle, hvilket, han påpeger, bør medføre varsomhed mht. tolkningerne (1980:88). I sin undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid opererer Sundgren med celler med ned til to informanter (se Sundgren 2002:77). I nærværende studie er det ikke muligt at lave kvantitative tolkninger af informanterne på gruppeniveau. Kravet om gamle og nye optagelser med de samme informanter bevirker, at der kun ville være én celle med to³³ informanter; og da disse kvinders sprogbrug og -forandring til og med er forskellig, skønner jeg, det er mere interessant og frugtbart for analyserne at lade oplysninger om informanternes sociale tilhørsforhold indgå i de kvalitative analyser.

6.7 Lydoptagelserne og behandlingen af dem

De gamle optagelser er foretaget mellem 1978 og 1989. Vinderup-materialet blev optaget på spolebånd, Odder-materialet på en middelmådig kassette-båndoptager og Tinglev-materialet på en noget bedre kassette-båndoptager. Lydkvaliteten i de gamle optagelser fra Odder- og Vinderup er ikke optimal, men anvendelig til formålet. De gamle optagelser er sidenhen blevet digitaliseret. De nye optagelser er lavet med digitale harddisc-optagere og er i høj lydkvalitet. Materialet fra Vinderup og Odder er transskriberet af studentermedhjælpere ved Sprogforandringscentret, Tinglev-materialet er transskriberet af undertegnede. Optagelserne er udskrevet vha. transcriber³⁴ og opmærkede vha. praat³⁵. Med få undtagelser har jeg forestået opmærkningen af de nye interview; i tilfælde af tvivl i aflytningen har jeg fået hjælp af gode kollegaer.

Interviewene er transskriberet i almindelig ortografi, også i de tilfælde hvor informanten har en høj dialektprocent, man kan således ikke aflæse om det enkelte ord udtales på dialekt. Det ville være interessant, men det er ikke afgørende for de kvalitative analyser og måtte udgå af tidsmæssige årsager. For at få et indtryk af, om informanten taler dialekt, kan man medtænke vedkommende dialektprocent, der fremgår i kap. 7 og 9. Ved en nærlæsning af transskriptionerne vil det fremgå, at de er transskriberet med forskellig detaljerigdom. For Tinglev-interviewene gælder, at de i modsætning til Odder- og Vinderup-interviewene er transskriberet uden angivelser af pause, overlap og hørbart åndedrag. De kvantitative analyser af enkelttræk og de kvalitative analyser af udsagn om sprog og sted kræver ikke den elaborerede og tidskrævende udskriftskonvention (se bilag 6).

³³ Det drejer sig om to bofaste Vinderup-kvinder, der har identisk baggrund og er forblevet bofaste (se kap. 9.2).

³⁴ Se: <http://trans.sourceforge.net/en/presentation.php> (juni 2012)

³⁵ Se: <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/> (juni 2012)

I forhold til de gamle interview benyttes de kvantitative resultater fra tidligere undersøgelser i Vinderup og Odder. Da de kvantitative resultater ikke fremgår af den gamle Tinglev-undersøgelse, har jeg kodet disse. Der er kodet 32 forekomster af hver variabel, hvor det var muligt. Antallet er inspireret af I.L. Pedersen og Schønnings undersøgelser af sprogforandring i Vinderup (2007a), og lægger sig mellem de 20 og 50 forekomster som henholdsvis Maegaard (2007:82) og Eckert (2000:87) koder for. Variable der forekommer i citater, selvtætelser eller gentagelser, indgår ikke i analyserne. Hvis der forekommer flere variable i ét ord, analyseres disse uafhængigt af hinanden. Der kodes ikke for fremmed- og låneord, for gentagelser af egne ord samt gengivelse af andres tale (se også Kristensen 1980:80-81).

6.8 Datareparation

For at styrke afhandlingens udsigelseskraft er der i foråret/sommeren 2012 foretaget to former for datareparation. Alle informanter blev kontaktet telefonisk for at få nogle faktuelle oplysninger om deres integration i nærmiljøet (se kap. 8). Og fordi den mobile Vinderup-kvinde i interviewet fortæller, at hun taler mere dialektalt med sine forældre end med mig, blev hun bedt om at lave en selvoptagelse af en telefonsamtale med sin mor. Optagelsen indgår i de kvalitative tolkninger i kap. 9 og peger på, at nogle informanter ganske givet har sproglige ressourcer, som man ikke får adgang til med de indsamlingsmetoder, der er benyttet både i nærværende og i de tidligere undersøgelser.

6.9 Kvalitative analyser

Flere af de tidligere mobilitetsstudier påpeger, at det er nødvendigt at lave kvalitative analyser for at forstå sprogforandring hos mobile informanter. Resultaterne af de synkrone mobilitetsstudier viser, at de traditionelle sociolingvistiske variabler køn, alder og socialklasse ikke er finmaskede nok til at belyse nuancerne i og årsagerne til de mobile informanternes sprogforandring (Omdal 1994; se fx Mæhlum 1986; Andersson & Thelander 1994). Det samme gør sig gældende i nærværende studier, derfor inddrages kvalitative analyser af en række forhold, der skønnes relevante for at forklare den sprogforandring i virkelig tid, der findes blandt de mobile og bofaste informanter. Den analytiske fremgangsmåde i de kvalitative interview vil blive præciseret i kap. 8.

7 Kvantitative analyser

Resultatet af de kvantitative analyser af informanternes sprogbrug og -forandring præsenteres i det følgende kapitel. Først præsenteres resultaterne for Odder, derefter for Vinderup og Tinglev. De enkelte afsnit indledes med en præsentation af de undersøgte variable. Derefter følger de kvantitative resultater for først de mobile og siden de bofaste informanternes sprogforbrug og -forandring. For hver informant er der en tabel, der viser: 1. Hvor mange procent lokale varianter informanten har af de undersøgte variable. 2. En dialektprocent eller regionalstandardprocent der viser gennemsnittet af en informants brug af lokale varianter³⁶. 3. En udregning af hvor mange procentpoint forskel der er på informantens sprogbrug i de gamle og nye optagelser. For tabellerne over de bofaste informanternes sprogbrug og -forandring gælder, at informanterne fremstilles, så resultaterne for den informant, der har flest lokale varianter i de gamle optagelser, vises først. Afslutningsvis sammenlignes de mobile og bofastes sprogbrug for at belyse, om de seks geografisk og socialt mobile informanter markerer sig sprogligt anderledes end de bofaste informanter.

Fokus i kapitel 7 er på at sammenligne mobile og bofaste informanternes sprogbrug. Informanterne kan sammenlignes mht. køn og alder, men der er for få bofaste informanter til, at der kan foretages kvantitative sammenligninger baseret på socialgruppeinddeling. Oplysninger om de bofaste informanternes socialgruppetilørsforhold kan ses i bilag 9, og de vil blive inddraget i de kvalitative analyser i kap. 9.

7.1 Kvantitative resultater for Odder

I det følgende præsenteres resultaterne af de kvantitative analyser af Odder-materialet. Undersøgelsen bygger på en gentagelse af Bent Jul Niensens og Magda Nybergs undersøgelse af sprogbrugen i Odder udført 1986-1989 (se kap. 4.2.1). Undersøgelsen fokuserer på en gruppe på ni informanter født mellem 1964 og 1972, som indgår i Nielsen og Nybergs aldersgruppe 1, 2 og 3 (1992:52)³⁷. Af de ni informanter er én mand og én kvinde flyttet til Sjælland, imens fire mænd og tre kvinder boede i Odder Kommune i 2005. Det skal bemærkes, at informanterne fra Odder pga. aldersspredningen ikke har gået på samme årgang på samme skole, sådan som det er tilfældet for informanterne fra Vinderup og Tinglev (se bilag 2). I bilag 9 er der en oversigt over informanternes forældres beskæftigelse, som de er kategoriseret efter i Nielsen og Nybergs undersøgelse, samt deres beskæftigelse i 2006.

³⁶ Procentsatsen er fremkommet ved at lægge procenttallene for de enkelte variable sammen og dividere med antallet af variable. I de få tilfælde hvor der er færre end fem forekomster af en variabel, indgår dette ikke i beregningen.

³⁷ De er valgt, fordi de indgår i Sprogforandringscentrets aldersgruppe 2.

7.1.1 Valg af sproglige variable

Valget af sproglige variable bygger på, hvor Nielsen og Nyberg fandt variation i den undersøgte aldersgruppe i 1980'erne. I den oprindelige undersøgelse foretog Nielsen og Nyberg kvantitative analyser af 50 variable, som præsenteres i to foreløbige rapporter i Danske Folkemål 30 og 31 (Nielsen & Nyberg 1988, 1989). I den første rapport er der fokus på variable, der afviger fra *rigsmål*, og i den anden på variable der afviger fra *ynge rigsmål*³⁸. De endelige resultater af Nielsen og Nybergs undersøgelse præsenteres i Danske Folkemål 34 for rigsmålstrækkenes vedkommende og i Danske Folkemål 35 for de yngre rigsmålstræk. (1992, 1993, se også kap. 4.2.1).

I nærværende undersøgelse fokuseres udelukkende på variable, der kan have en lokal/regional eller en standardsproglig variant, dvs. de variable Nielsen og Nyberg omtaler som rigsmålsafvigende. Det kunne også være interessant at undersøge brugen af de 11 variable, der omtales som yngre rigsmåls-afvigende, men i så fald ville afhandlingen miste fokus på koblingen mellem sprogbrug og sted - da variationen i disse variable er mellem mere eller mindre konservative standardformer. Desuden er der, som det fremgår nedenfor kun to af variablene, der egner sig til at indgå i en diakron sprogbeskrivelse. Nielsen og Nyberg udpeger seks af de 11 variable som særligt interessante (1993:265). Det første er ét af de mere omtalte i dansk sociolingvistik, nemlig det såkaldte flade a (se bl.a. Gregersen & Pedersen 1991, Jørgensen og Kristensen 1994). Nielsen og Nyberg finder imidlertid ingen signifikante forskelle i sprogbrugen i Odder (1993:271), derfor er det uinteressant for nærværende undersøgelse³⁹. Den anden variabel - udtalen af langt a i ord som *gave* og *male* - viser nogle forskelle i den tidligere undersøgelse (1993:343), men da jeg havde svært ved at høre forskel på de to varianter af variabelen (ynge rigsmål [á', á] og yngre rigsmålsafvigende [a', a (a-', a-)]) (1989:125), bad jeg fire trænede fonetikere⁴⁰ om hjælp. Da det viste sig, at de kun var delvist enige om kodningen af ét af tre eksempler, indgår variabelen ikke i afhandlingen. Den tredje variabel, udtalen af: o + konsonant⁴¹, er ligeledes i samråd med Inge Lise Pedersen fravalgt, pga. vanskeligheder med at aflytte variabelen. Og den fjerde variabel, ræ + labial,

³⁸ Nielsen og Nyberg definerer yngre rigsmål som ”en række former om hvilke det vides [...] at de for kortere eller længere tid siden har været sær-københavnske, men at de i nyere eller nyeste tid har vundet en sådan udbredelse at de kan kaldes rigsmålsformer (alternerende med andre, ældre former) eller i hvert fald har påbegyndt en ekspansion således at de næsten kan betegnes som rigsmålsformer” (1989:123).

³⁹ Det skal desuden nævnes, at variabelen er vanskeligt at kode. Kristensen og Jørgensen fandt således, at det der gav den største variation i resultaterne for det flade a, var, hvem af de to forfattere, der forestod kodningen (1995:48). For yderligere diskussion se Kristiansen (1997:15).

⁴⁰ Tak til Inge Lise Pedersen, Nicolai Pharao, Gert Foget Hansen og Marie Maegaard.

⁴¹ Yngre rigsmål = [á], yngre rigsmålsafvigende = [0, o], eks. *rund, ung, gulv* (1989:125)

alveolær og nul⁴², er der for få forekomster af i de gamle optagelser til at lave diakrone sammenligninger. De sidste to variable, udtalen af, aj undtagen i *meget*⁴³ og aj i *meget*⁴⁴ kunne godt indgå i en diakron undersøgelse. Det gør de imidlertid ikke, primært fordi afhandlingen i så fald, som nævnt, ville miste fokus på variationen mellem stedbundne og standardsproglige variable, men også fordi to variable er for få til at give et indtryk af informanternes variation mellem mere eller mindre konservative former af standardsproget.

Under det omfattende kodningsarbejde finder Nielsen og Nyberg 16 variable, der omtales som ”dialektrækkene” (1992:59), om disse skriver de:

”Vi kan altså konkludere at der næsten ikke høres R-afvigende [rigsmåls-afvigende, MM] manifestationer af ”dialektrækkene” hos folk der er født efter 1946 [...] og - bør det tilføjes - heller ikke ret hyppigt hos de af vore informanter der er født mellem 1906 og 1946.”
(1992:162, min tilføjelse i parentes)

Da afhandlingens informanter er født 1964-1972, indgår de 16 dialektræk ikke i undersøgelsen. Citatet giver os imidlertid en vigtig oplysning om den sproglige indeksikalitetsorden i Odder: Dialekten var allerede i stor udstrækning nivelleret, da informanterne blev optaget første gang. En anden vigtig oplysning om den sproglige indeksikalitetsorden i Odder finder man, når man læser Nielsens analyser af sprogbrugen i Århus (1998). Undersøgelsen af de 17 århus-informanters sprogbrug er sammenlignelige med nærværende studies Odder-materiale mht. sproglige variable, tidspunkt for indsamling (1989-1990) og informanternes alder (født 1966-1976). Nielsen skriver følgende om sprogbrugen de to steder:

”Man kan ved at betragte det ovenfor fremlagte materiale ikke undgå at få det overordnede indtryk at de sproglige variationsmønstre i Århus og Odder er nogenlunde ensartede, og at forskellighederne blot kan skyldes en tidsforskydning...” (1998:77)

Nielsen finder hverken signifikante eller tendentielle forskelle i brugen af rigsmålstræk i Odder og Århus, og de dialektræk der findes i Odder, findes også i Århus (1998:68). Omtalen af ’tidsforskydning’ i citatet henviser til, at de 11 yngre rigsmåls-træk er mere udbredte i Århus end i Odder. Resultatet af Århus-undersøgelsen viser, at sprogbrugere fra Odder med lokal sprogbrug ikke skiller sig

⁴² Yngre rigsmål = [rɑ], yngre rigsmålsafvigende = [rǝ], eks. *tra, ret, frem* (1989:126)

⁴³ Yngre rigsmål = [ɑj], yngre rigsmålsafvigende = [ɑ+j (aj)], eks. *vej(en), tegne* (1989:126)

⁴⁴ Samme variation som aj undtagen i *meget*. Desuden er manifestationer med ”diftongforenkling” [mɑɑð] medregnet som yngre rigsmålsform (1989:126).

nævneværdigt ud fra - eller måske ligefrem kan forveksles med - sprogbrugere fra den nærmeste storby. Informanterne fra Odder kan bevæge sig rundt i Danmarks næststørste by, uden at deres sprog opfattes som "bondsk" eller anderledes.

Blandt de variable der er relevante for at beskrive den sproglige variation i Odder i slutningen af 1980'erne, udpeger Nielsen og Nyberg otte variable som særligt interessante (1992:59). I nærværende studie er der kodet for syv af disse (se nedenfor). Den ottende variabel – udtalen af den tryksvage endelse *-ing* (fx i *maling*)⁴⁵ – er ikke medtaget, dels er det vanskeligt at høre forskel på de to varianter af variabelen, og dels er det umuligt at lave en diakron sammenligning af sprogforandringen hos tre informanter, der har færre end fem forekomster af variabelen i de gamle optagelser. Ud over de syv variable analyses brugen af regional- og standardvarianten af udtale af skriftens *-or* i visse ord, fx *sort* og *jordbær* (se nedenfor). Der er ganske vist også færre end fem forekomster af variabelen hos tre af informanterne i de gamle optagelser, men den er yderst interessant i forhold til både de mobile og bofaste informanters sprogbrug og -forandring.

Neden for præsenteres de variable, der er kodet for i afhandlingen. Variablene angives med de forkortelser, der benyttes i resten af afhandlingen:

BLØDT d = Udtalen af *-d* i ord hvis standardvariant i trykstærke stavelser er [ð], og hvis regionale variant er [j, ð-] eller nul (Nielsen & Nyberg 1988:42). I overensstemmelse med Nielsen og Nyberg ses bort fra ord, der kan have konsonantsvind i standardsproget (fx *ved* (præsens) og *med* (præposition))⁴⁶ Den regionale variant er udbredt i et større område, således også i Århus, hvor det er tendentielt socialt korreleret, så soc. I og II har færre regionale varianter end soc. IV (Nielsen 1998:59). I Odder viser variabelen ingen væsentlige forskelle mht. køn, bopæl eller socialgruppe i den aldersgruppe, der indgår i afhandlingen. Den regionale variant er mest udbredt blandt de ældste informanter (1992:99).

OR = udtalen af skriftens *-or* i visse ord, hvor standardvarianten er [o()ɹ], og den regionale udtale er [å()ɹ, å()]. Nielsen og Nyberg har kodet for variation i følgende ord: *gjorde, gjort, historie, fjorten, jordbær, lort, skjorte, sort, torden* (1988:45). I Århus-undersøgelsen medtager Nielsen desuden *horn* og *korn*

⁴⁵ Rigmåls-afvigende = [jɪ], rigsmål= [eɪ]

⁴⁶ Nielsen og Nyberg påpeger, at ord med gammeldansk *-t* (fx *ud*) if. optegnelser fra 1940'erne udtales med [ð] i den oprindelige dialekt i Odder Kommune (på nær en smal stribe ved Torrild Sogn). Derfor kunne man forvente, at det lokale sprog stemte overens med standardsproget, det er imidlertid ikke tilfældet. Nielsen og Nyberg finder at *-j*-udtalen i udpræget grad høres hos informanter med høj andel af regionale manifestationer af de øvrige træk. (1988:42) Dvs. at *-j*-udtalen må regnes som den regionale variant.

(1998:55). I afhandlingens materiale er der søgt efter ovennævnte ord samt kodet for: *tror, fjortende, lortet*. Nielsen og Nyberg gør opmærksom på, at den regionale variant af variabelen ikke tilhører den oprindelige dialekt, men er udbredt i et større geografisk område og almindelig i fx Århus, Ålborg, Esbjerg og Tinglev (1992:176). I de tilfælde, hvor der kan konstateres forskelle i realiseringen af variabelen, finder Nielsen og Nyberg - som forventet - flere regionale varianter hos mænd end kvinder, der er kun få og tendentielle forskelle mht. informanternes bopæl og socialgrupper (1992:94-99). I Århus er *år*-udtalen ligesom i Odder det mest udbredte regionaltræk (Nielsen 1998:72).

-ET = udtalen af *-et* undtagen i *meget*: Standardvarianten af variabelen er [əð], den regionale er: [ət, əd] (Nielsen & Nyberg 1988:46). Foruden svage participiumsændelser, der ender på *-et* og den bestemte form af neutrale substantiver (fx *huset*), kodes også for neutrum af adjektiver og pronomener som *andet* og *eget*. Ordet *meget* behandles dog som selvstændig variabel (se nedenfor). Nielsen og Nyberg skriver følgende om variabelen:

”Det står os klart at en udtale med klusil ikke uden videre kan bestemmes som rigsmålsafvigende. For det første kan der også i den norm der normalt har *-ð*, i visse tilfælde forekomme *-d* (-t), f.eks. efter *-ð* i stammen. For det andet høres også ellers hos visse personer der ikke er regionalt prægede undertiden udtale med klusil. Klusiludtalen kan da måske betegnes som en rigsmålsform, men under alle omstændigheder en meget lavfrekvent sådan. Vi har valgt, som der fremgår af definitionen ovenfor, at lade enhver forekomst med klusiludtale tælle som en *-R*-manifestation [minus rigsmåls-manifestation, MM]. En sådan udtale er i overensstemmelse med dialekten.” (1988:46, min tilføjelse i parentes)

Nielsen og Nyberg konkluderer, at den lokale variant af variabelen ”absolut ikke kan kaldes stigmatiseret” (1992:171). I en undersøgelse af sprogbrugen blandt unge i Odder (født 1991), finder I.L. Pedersen, at den regionale variant af variabelen stadig bruges i betydeligt omfang i 2006 (2010:157). Den regionale variant er i overensstemmelse med dialekten. For et kort over udbredelsen se kort 11 og 12 i kortene til Danske Talesprog (Nielsen & Pedersen 1991).

- ET i meget = udtalen af *-et* i *meget*. Standardvarianten af variabelen er [əð], den regionale er: [ət, əd]” (Nielsen og Nyberg 1988:46). Variabelen er skilt ud fra *-ET*-variabelen, fordi Nielsen og Nyberg har iagttaget, at *meget* hos nogle personer i højere grad slutter sig til standardnormen end andre ord med samme svagtryksstavelse (1988:47). Den regionale variant er i overensstemmelse med dialekten. Variabelen viser ingen klare forskelle mht. køn eller socialgruppe i Odder, den regionale variant benyttes i større eller mindre udstrækning af både mænd og kvinder fra forskellige socialgrupper (1992:114). Og

den eneste signifikante forskel, Nielsen finder mellem Odder og Århus er, at soc. IV i Odder har flere regionale varianter end informanter fra den tilsvarende socialgruppe i Århus (1998:69).

-EDE = udtalen af *-ede* i præteritum (fx *startede*): Standardvarianten er udtale med [ð] (stavelsesdannende eller efterfulgt af [ə]), den regionale variant er udtale med [ət, əd]. Den regionale variant er i overensstemmelse med dialekten (Nielsen & Nyberg 1988:47). If. Nielsen og Nybergs resultater er der ingen signifikante forskelle mht. bopæl, eller væsentlige kønsforskelle, mht. socialgruppe-inddelingen er der tendentielle forskelle mellem undersøgelsens informanter, så de højeste socialgrupper har færrest regionale varianter af variabelen (1992:125). Nielsen finder, at den regionale variant er næsten lige så udbredt i Århus som i Odder (1998:68). Den regionale variant af variabelen bruges i et større geografisk område i Jylland og på Fyn (Køster 1998:47).

DEN/DET= Enklitisk *den* og *det* efter pronomener, præpositioner og verber. Den standardsproglige variant af variabelen er ikke-enklitisk, den regionale form er enklitisk (fx *mæ'et* = med *det*) (Nielsen & Nyberg 1988:47). Nielsen og Nyberg bemærker dog, at den enklitiske form af ”i hvert fald det ikke er ukendt i rigsmålet [...], men vi har antaget at formen er så sjælden i nutidigt rigsmål at det er berettiget at medregne disse forekomster til mængden af rigsmålsafvigende træk” (1988:47). Og if. Brink og Lund findes enklitiske form af *den* (’ən) i standardsproget, dog mest i faste vendinger, og den enklitiske form er socialt korreleret, idet den bevares længst i lavkøbenhavnsk. De skriver: ”I jysk rm. og endda ikke specielt l-jysk, er ’ən helt ned til de yngste ganske almindeligt” (1975:538). I Århus finder Nielsen, at den regionale variant af variabelen er socialt korreleret, idet soc. II/IV har tendentielt flere dialektforekomster end soc. I (1998:59).

Den enklitiske form regnes for at tilhøre den lokale dialekt, men de ovenstående udsagn peger på, at den regionale variant af variabelen tidligere har haft en generel geografisk - om end ikke social - udbredelse, og at den opfattes som ”korrekt” i jysk regionalstandard.

I de samlede resultater fra Odder lader det til, at den regionale variant af variabelen har vundet terræn, idet den bruges mere blandt de yngre end de ældre. I de årgange der indgår i nærværende undersøgelser er den regionale variant mere udbredt blandt mænd end kvinder, og blandt informanter bosat på landet end informanter bosat i byen (1992:133).

SÅDAN = udtalen af *sådan*. Den standardsproglige variant er [sɔdn̩, sɔn’ŋ] o.lign., den regionale er [sɔ.’n̩] (Nielsen & Nyberg 1988:47). På Kort over Danske Folkemåls særkort til §110 kan man se, at

[sɔ.ʔn]-udtalen i hvert fald tidligere har været udbredt i et større område i Jylland og på noget af Fyn (Bennike & Kristensen 1898-1912).

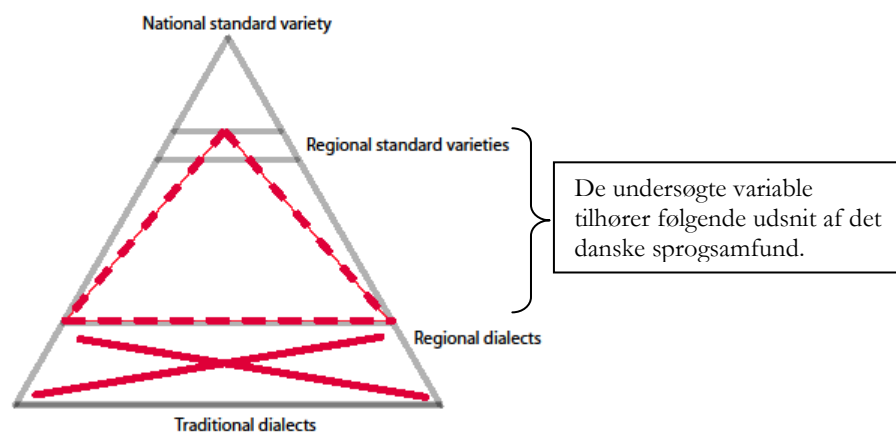
I Odder bryder variabelen i flere henseender med det forventede mønster, således er den regionale variant af variabelen tendentielt mere udbredt i byen, blandt de højestplacerede socialgrupper samt blandt de yngre informanter (1992:141). Ud fra disse resultater ville man forvente en ”levedygtig” variabel.

OGSÅ = Udtalen af *også*. Standardvarianten af variabelen er [ɔs(ə)], den regionale variant er [ɔ]. Nielsen og Nyberg bemærker, at formerne *også* og *óg* eksisterer side om side i den oprindelige dialekt, men enhver forekomst af *óg* i betydningen *også* tælles som standardafvigende (1988:48).

Den regionale variant af variabelen er også udbredt i Århus og har været det længe, således skriver Ella Jensen (født 1900) om sproget i sin barndomsby Århus: ”og Adv. også ”Du vil da ’og (ɔ) ,med?’ ”Ikke og(så)” hed *e’gɔ*. Ved siden af og i nævnte Betydning brugtes (også) (*ɔse*)” (1967:254).

Variabelen er mere udbredt blandt afhandlingens aldersgrupper end blandt de ældre informanter, hvilket tyder på en ”levedygtig” variabel. Der er ingen forskelle mht. om informanterne er bosat på landet eller i byen, og mht. køn er der kun tendentielle forskelle mellem de kvindelige og mandlige by-informanter (1992:141). I Århus har mændene tendentielt færre regionale forekomster end kvinderne og de højeste socialgrupper har signifikant færre regionale forekomster end de lavere socialgrupper (Nielsen & Nyberg 1992:59f). If. K.M. Pedersen (Hørsholm) forekommer variabelen i den traditionelle dialekt i det sydøstlige Jylland (syd for en linje Hobro-Ringkøbing), på Fyn, de sydfynske øer og på Vestlolland (1992:55). I Svendborg og på Langeland finder K.M. Pedersen og Horneman Hansen, at den standardafvigende variant ligesom i Odder er mere udbredt blandt yngre end ældre informanter (1996:260).

Hvis variablene i undersøgelsen skal afbilledes på modellen over Odders sprogsamfund, som den blev fremstillet ift. Auer og Hinskens’ model, så tilhører de undersøgte variable den regionale dialekt. Samtidigt skal det understreges, at de også kan høres i den regionale standard.

Figur 10. Den sproglige indeksikalitetsorden for Odder anno 1986 med angivelse af, hvor de undersøgte variable befinder sig.

Om deres kodninger skriver Nielsen og Nyberg: ”Der er normalt aflæst 15-20 minutter af hver optagelse”, og hvis der er færre end fem forekomster, er der gennemgået mere af interviewet (1988:49). I afhandlingen benyttes Nielsen og Nybergs kodninger af de gamle interview (1992:188-189), dog ikke mht. den mobile mand Klaus. Han indgår af uvisse årsager ikke i den oprindelige undersøgelse, derfor er hans interview fra 1986 kodet samtidig med det nye interview. De tal, der præsenteres under de enkelte variable, er procent regionale varianter af variabelen. Procenttallet for de enkelte variable er lagt sammen og divideret med antallet af variable til en *regionalstandardprocent*. I Vinderup og Tinglev kaldes det tilsvarende resultat *dialektprocenten*, fordi de undersøgte variable tilhører den traditionelle dialekt. I bilag 7 er der en oversigt over antallet af forekomster, der er kodet for. Tilsvarende oplysninger findes ikke for interview, der er kodet af andre.

7.1.2 Resultater for de mobile informanter

Den mobile kvinde, Lone, er opvokset lige uden for Odder på hendes forældres gartneri. Hun er uddannet kemiingeniør i Esbjerg, hvor hun boede i tre et halvt år. I 1994 flyttede hun til en by cirka 40 kilometer fra København; siden 1998 har hun pendlet til København for at arbejde. I 2006 arbejder Lone i en international salgsafdeling, hvor der er en del rejseaktivitet, og hun har efter eget udsagn en meget international hverdag, hvor det meste foregår på engelsk. Resultaterne for Lones sprogforandring i virkelig tid ser således ud:

Informant/ år	Procentpoint forsk. gl.-ny opt.	Regional Standard procent	BLØDT d	OR	-ET	-ET i meget	-EDE	DEN/ DET	SÅDAN	OGSÅ
Lone 1986*		25,4	8	100	67	0	0	21	7	0
Lone 2008	-5,8	19,6	6	88	50	0	7	3	3	0

Tabel 1⁴⁷. Kvantitative resultater for Lone, den mobile kvinde fra Odder.

Da Lone stadig boede i Odder havde hun regionale varianter af fem af de otte variable. For BLØDT d og SÅDAN drejer det sig om forholdsvis beskedne procenttal henholdsvis 8 og 7. Desuden har hun 21 % regionale varianter af DEN/DET, 67 % regionale varianter af -ET og gennemført regional brug af OR. Hendes samlede regionalstandardprocent er på 25,4.

I 2008 har Lone regionale varianter af seks af de otte variable i sin sprogbrug. For BLØDT d, -EDE, DEN/DET og SÅDAN drejer det sig om én eller få manifestationer (se bilag 7). Hvad der er mere interessant er, at den samlede andel af regionale varianter af OR og -ET ganske vist er gået tilbage, men hun har stadig henholdsvis 88 og 50 % regionale varianter af variablene. Hendes regionalstandardprocent er faldet med 5,8 siden 1986, men i betragtning af, at der er regionale varianter af de samme træk som i 1986 plus regionale varianter af -EDE, må hendes sprogforandring, efter hun har været geografisk og socialt mobil, betragtes som beskednen.

Den mobile mand fra Odder, Klaus, indgår som nævnt ikke i Nielsen og Nybergs afrapporteringer, men da han er den eneste mandlige informant fra Odder, der boede i københavnsområdet anno 2006, indgår han i nærværende studie. Klaus er landmandssøn og opvokset på en gård uden for Odder. Klaus har læst fysik i Århus. De første studieår boede han hjemme hos sine forældre, så flyttede han til Århus. Da han var færdig med studiet, boede han et år hos forældrene, inden han flyttede til København i starten af 1990'erne. Han har boet forskellige steder i København og nærmeste omegn, indtil han i 1996 flyttede til sin bopæl anno 2006. Byen ligger cirka 25 kilometer nord for København. Her er resultaterne for de kvantitative optællinger af Klaus' sprogforandring:

Informant/ år	Procentpoint forskel gl.-ny optagelser	Regional standard procent	BLØDT d	OR	-ET	-ET i meget	-EDE	DEN/ DET	SÅDAN	OGSÅ
Klaus 1986		46,4	13	100	83	50	25	22	78	0
Klaus 2006	-33,5	12,9	6	91	3	0	0	0	0	3

Tabel 2. Kvantitative resultater for Klaus, den mobile mand fra Odder.

I 1986 har Klaus regionale varianter af syv af de otte variable. Ligesom Lone har han 100 % regionale varianter af OR, og en høj andel regionale varianter af -ET (83 %). Disse variable er altså udbredt i de gamle optagelser med både den mobile kvinde og mand. Desuden har de begge beskedne forekomster af den regionale variant af BLØDT d og de regionale varianter af DEN/DET er på samme niveau.

⁴⁷ Symbolforklaring for tabellerne med resultater for Odder: - = færre end fem forekomster. * Resultaterne er hentet fra Nielsen & Nyberg 1992:188-189.

Klaus' og Lones sprogbrug i de gamle optagelser adskiller sig ved, at hun ingen regionale manifestationer har af -ET i meget og -EDE, hvor Klaus har henholdsvis 50 og 25 %. Og Klaus' 78 % regionale forekomster af SÅDAN er væsentligt højere end Lones 7 %. Klaus' samlede regionalstandardprocent er med 46,4 % da også højere end Lones 25,4 %

I 2006 er Klaus' sprogbrug ændret en del, hans regionalstandardprocent er på 12,9 %; ift. de gamle optagelser er der 33,5 procentpoint færre regionale varianter. Hvor han i 1986 havde regionale varianter af syv af de otte variable, er det kun tilfældet for fire i 2006. For tre af variablene - BLØDT d, -ET og SÅDAN - er der tale om én-to regionale manifestationer (se bilag 7). Og med hele 91 % regionale varianter er det OR, der udgør den største andel af hans regionalstandardprocent.

7.1.3 Resultater for de bofaste informanter

De bofaste kvinder er sorteret efter, hvem der havde den højeste regionalstandardprocent i det gamle interview (se kap. 9.1 for uddybning angående korrelation med sociale baggrundsvariable).

Informant/ år	Procentpoint forsk. gl.-ny optagelser	Regional standard procent	BLØDT d	OR	-ET	-ET i meget	-EDE	DEN/ DET	SÅDAN	OGSÅ
Julie 1986*		68,3 ⁴⁸	5	-	68	100	75	-	95	67
Julie 2005	-27	41,3	9	91	88	83	33	4	9	13
Heidi 1987*		50,8	0	100	82	70	27	24	79	24
Heidi 2005	-20,3	30,5	3	28	63	66	50	6	9	19
Tina 1987*		46,9	5	100	84	75	20	46	31	14
Tina 2005	-5,3	41,6	3	84	78	87	63	4	3	11

Tabel 3. Kvantitative resultater for de bofaste kvinder fra Odder

I både de gamle og nye optagelser har Julie og Tina regionale varianter af alle otte variable. Heidi har ingen regionale varianter af BLØDT d i det gamle interview, men eftersom hun har det i 2005, må man antage, at den også kunne forekomme i hendes sprogbrug i 1987. For alle bofaste kvinder gælder, at den regionale manifestation af BLØDT d er lavfrekvent og ikke viser nogen tegn på forandring.

I 2005 står den regionale udtale af OR forholdsvis stærkt hos Tina og Julie, imens Heidi er gået fra 100 til 28 % (for forklaring se kap. 9.1.3). Ligesom hos den mobile Lone finder vi, at brugen af den regionale variant af -ET er på nogenlunde samme niveau i de gamle og nye optagelser, her er altså ingen modsætning mellem bofaste og mobile kvinder. I modsætning til den mobile kvinde havde de bofaste

⁴⁸ OR og DEN/DET er ikke medregnet, da der er færre end fem forekomster i den gamle optagelse. Dog var to ud af to manifestationer af OR, og tre ud af fire manifestationer af DEN/DET regionale (if. Nielsen & Nyberg 1992:188).

kvinder regionale varianter af -ET i meget i det gamle interview, og der er ikke sket markante forandringer mellem de to optagelser. Procentdelen af regionale varianter af DEN/DET i 2005 ligner til gengæld den mobile kvindes. De bofaste kvinder havde en del regionale varianter i de gamle optagelser (mellem hver anden og hver fjerde manifestation var regional), i de nye optagelser er der tale om ganske få regionale manifestationer. En lignende udvikling ses mht. SÅDAN, i de gamle optagelser er der mellem 31 og 95 % regionale varianter af variabelen, dvs. dels er der stor spredning mellem de bofaste kvinder, og dels er den regionale variant ganske udbredt. I 2005 er spredningen begrænset, kvinderne har mellem 3 og 9 % regionale varianter, og standardvarianten er klart mest brugt. Mht. OGSÅ sker der et markant fald i Julies brug af den regionale variant, hun har 67 % regionale varianter i 1986 og 13 % i 2005. Heidis og Tinas brug varierer med nogle procent mellem de gamle og nye optagelser; i 2005 har de alle tre nogenlunde samme antal regionale manifestationer (mellem 11 og 19 %). OGSÅ-variablen adskiller de bofaste kvinders sprogbrug fra Lones, hun har ingen regionale varianter af variabelen i nogen af optagelserne.

Resultaterne for de bofaste mænds sprogbrug og -forandring er ligesom kvinderne sorteret efter, hvem der har den højeste regionalstandardprocent i det gamle interview.

Informant/ år	Procent- point forskel gl.-ny optagelse	Regional standard procent	BLØDT d	OR	-ET	-ET i meget	-EDE	DEN/ DET	SÅDAN	OGSÅ
Janus 1987*		74,6	6	100	75	80	100	83	90	63
Janus 2005	-9,8	64,8	16	100	88	100	100	16	69	29
Allan 1986*		63,4 ⁴⁹	18	-	88	-	100	67	-	44
Allan 2005	-9,1	54,3	41	91	78	84	63	13	38	26
John 1986*		63,1	21	100	80	100	64	47	93	0
John 2005	-7,8	55,3	0	96	84	100	47	18	97	0
Hans 1986*		35,5 ⁵⁰	12	-	80	27	37	80	37	11
Hans 2005	-0,4	35,1	13	90	69	9	64	36	0	0

Tabel 4. Kvantitative resultater for de bofaste mænd fra Odder.

Janus og Allan har regionale varianter af alle otte variable både i de gamle og nye optagelser (se fodnoterne til deres regionalstandardprocent). John har regionale varianter af syv variable i 1986 og seks variable i 2005. Hans har regionale varianter af alle variable i 1986 (se fodnote 50) og af seks i 2005.

⁴⁹ OR, -ET i meget og SÅDAN er ikke medregnet pga. færre end fem forekomster. I de gamle optagelser gælder det, at én ud af én manifestation af OR, én ud af to manifestationer af -ET i meget og to ud af fire manifestationer af SÅDAN udtales regionalt (if. 1992:188).

⁵⁰ OR er ikke medregnet pga. færre end fem forekomster. Fire ud af fire manifestationer af trækket udtales regionalt i 1986 (if. 1992:188).

Der tegner sig ikke noget klart billede for forandringer i brugen af BLØDT d. I de gamle optagelser har de bofaste mænd mellem 6 og 21 % regionale varianter. I Janus' og Allans sprogbrug øges andelen af regionale varianter. Hos Allan fra 18 til 41 %, så han i 2005 har den højeste andel regionale manifestationer af alle informanter. John går fra 21 % til ingen regionale varianter. Og Hans bliver på samme niveau.

Fuldstændigt parallelt til de bofaste kvinder er der en høj andel regionale varianter af OR og -ET i de bofaste mænds sprogbrug i de nye interview. Det samme gælder -ET i meget, på nær i Hans' sprog. Her var der 9 % regionale varianter, hvilket er markant mindre end de øvrige bofaste mænd, der havde mellem 80 og 100 % regionale varianter. Hans adskiller sig også fra de øvrige bofaste mænd mht. -EDE; i de gamle optagelser var der 37 % regionale varianter i hans sprogbrug, for de øvrige var andelen mellem 63 og 100 %. Til gengæld øges Hans' brug af den regionale variant til 64 % i de nye optagelser, her har Janus stadig 100 % regionale varianter, imens der er en vis nedgang i regionale varianter hos Allan og John.

Brugen af den regionale variant af DEN/DET er gået tilbage. I de gamle optagelser var der mellem 47 og 83 % regionale varianter af variabelen, i 2005 var der mellem 13 og 36 %. Sammenligner man de bofaste, kan man se, at den regionale variant er mere udbredt blandt mændene end kvinderne (de har mellem 4 og 6 % regionale varianter i 2005). Der er ingen tydelige mønstre mht. den regionale variant af SÅDAN; den er gået noget tilbage hos Janus (fra 90 til 69 %), hos John er den bevaret på nogenlunde samme niveau, og hos Hans er der tale om en forholdsvis markant nedgang fra 37 % til 0. Hvis man sammenligner de bofaste, er det interessant, at de mænd, der havde variabelen i 2005, havde mellem 38 og 97 % regionale varianter, for kvindernes vedkommende var der mellem 3 og 9 % regionale varianter. Der er heller ingen tydelige mønstre mht. OGSÅ, det er kun tre af de bofaste mænd, der har den regionale variant i de gamle optagelser, og blandt disse er der tale om stor variation i udbredelsen (mellem 11 og 63 %). I de nye optagelser er det kun to af de fire informanter, der har den regionale variant, og hos de to andre er der tale om en nedgang, så de har 26 og 29 % regionale varianter. Hos de to bofaste mænd, der har variabelen i 2005, er det en smule mere udbredt end blandt de bofaste kvinder, der har mellem 11 og 19 % regionale varianter.

7.1.4 Delkonklusion – kvantitative resultater for Odder

Hvis man sammenligner de mobile informanter med de bofaste, så markerer Lone sig anderledes end de bofaste kvinder: hun har ingen regionale varianter af -ET i meget og OGSÅ, de bofaste kvinder har regionale varianter af alle variable i større eller mindre omfang. I 1986 er Lones

regionalstandardprocent 25,4, dvs. en del lavere end den laveste regionalstandardprocent for de bofaste kvinder, nemlig Heidis 50,8 %. Lones sprogbrug er ikke markant forandret, efter hun har været geografisk og socialt mobil. I de nye optagelser er hendes regionalstandardprocent faldet med 5,8 procentpoint og er på 19,6 %. Det er dog stadig lavere end de bofaste kvinders regionalstandardprocenter, der er mellem 30,5 og 41,6 % i 2005.

Klaus markerer sig ikke anderledes end de bofaste mænd mht. antallet af variable, hvor der forekommer regionale varianter i 1986. Og i 1986 er hans regionalstandardprocent på 46,4 % højere end Hans' på 35,5 %, til gengæld er det lavere end Janus', Allans og Johns regionalstandardprocenter, der er mellem 63,1 og 74,6 %. Det mest bemærkelsesværdig ved Klaus' sprogbrug er forandringen mellem de to optagelser. Hans regionalstandardprocent i 2006 er 33,5 procentpoint lavere end i 1986; de tilsvarende tal for de bofaste mænds sprogforandring er mellem 0,4 og 9,8 procentpoint færre regionale varianter. Dertil kommer, at fire af de regionale varianter slet ikke forekommer i Klaus' sprogbrug i det nye interview (-ET i meget, -EDE, DEN/DET samt SÅDAN), og den regionale variant af -ET er gået fra 83 til 3 % manifestationer. Den regionale variant af OR er til gengæld bevaret i 91 % af tilfældene.

Hvis man sammenligner de to mobile informanter, har Klaus regionale varianter af syv og Lone af fem af de otte variable i 1986, og hans regionalstandardprocent på 46,4 er en del højere end hendes på 25,4. Denne forskel kunne man i 1986 forledes til at tilskrive deres køn, idet det er kendt fra dialektologien og den tidligste sociolingvistik, at køn er afgørende for sprogbrug (se fx Skautrup 1921, Labov 1972). I de nye optagelser er der imidlertid sket nogle forandringer, der ikke passer ind i de gængse kønsstereotyper; således er der regionale manifestationer af seks variable i Lones sprogbrug mod fire i Klaus'. Der er ganske vist tale om få forekomster af de fleste regionale varianter i Lones sprogbrug, men mht. -ET er forskellen mellem Lones og Klaus' sprogbrug tydelig. Lone har 50 % regionale varianter, Klaus har 0.

Nielsen og Nyberg fandt signifikante forskelle mellem kønnene i de aldersgrupper, afhandlingens informanter indgår i (1992:69). Der er ikke informanter nok i nærværende studie til at lave statistiske sammenligninger i virkelig tid, men der er alligevel interessante forskelle mellem de bofaste mænds og kvinders sprogbrug og -forandring. De bofaste kvinders regionalstandardprocent varierer mellem 50,8 og 68,3 % i de gamle optagelser og mellem 30,5 og 41,6 % i de nye optagelser, og de har mellem 5,3 og 27 færre procentpoint regionale varianter i de nye optagelser. De bofaste mænds regionalstandardprocent varierer mellem 35,5 og 74,6 % i de gamle optagelser og mellem 35,1 og 64,8 % i de nye optagelser, og de har mellem 0,4 og 9,8 færre procentpoint regionale varianter i de nye

optagelser. Forskellene mellem kønnene bliver tydeligere, hvis man udelader Hans, hvis mere standardnære sprogbrug kan forklares vha. baggrundsoplysninger (se kap. 9.1.3.). Overordnet ser resultaterne for de kvantitative analyser i Odder således ud:

- **Variable der er (helt eller delvist) resistente hos mobile og bofaste:** Der er ingen markant udvikling i brugen af den regionale variant af BLØDT d; den findes i begrænset omfang både hos de mobile og bofaste informanter, dog en smule mere udbredt hos de bofaste mænd og for to af de bofaste mænds vedkommende oftere i det nye end i det gamle interview. Den regionale variant er lavfrekvent, men er tilsyneladende både resistent hos de mobile og bofaste. Den regionale variant af OR forekommer til gengæld hyppigt, og den viste sig at være resistent både i de mobile og bofastes sprogbrug, idet de mobile har mellem 88-91 % og de bofaste har typisk mellem 84-100 % regionale varianter i de nye optagelser (med Heidis 28 % som en undtagelse; se kap. 9.1.x for en diskussion af Heidis forandring fra 100 til 28 % regionale varianter af OR). Den regionale variant af -ET må betegnes som resistent i de bofaste informanternes sprogbrug. Hos de mobile er den regionale variant kun bevaret i Lones sprogbrug, hvor den forekommer i 50 % af tilfældene, i Klaus' sprogbrug derimod sker der en forandring fra 83 til 3 % regionale varianter mellem de to optagelser. Forklaringen på at de regionale varianter af OR og -ET er så forholdsvis resistente kunne være, at de bruges i et større geografisk område. Tidligere nordiske undersøgelser har således påpeget, at variable der kun bruges i snævert geografisk afgrænsede områder står svagest i dialektnivelleringsprocessen (if. Omdal 1994:122, Thelander 1979/1:112-119, Ivars 1986:172-179).
- **Variable der er (helt eller delvist) resistente hos de bofaste:** Den regionale variant af -ET i meget er forholdsvis resistent blandt de bofaste (på nær Hans, se kap. 9.1.4), men findes slet ikke i optagelserne med Lone og heller ikke i de nye optagelser med Klaus.
- **Variable der er fraværende hos de mobile og forandrede hos de bofaste:** For SÅDAN, OGSÅ, DEN/DET og -EDE gælder, at de regionale varianter på nær enkelte forekomster er fraværende i de nye optagelser af de mobiles sprogbrug (se bilag 7). Procentdelen af regionale varianter af disse træk er blevet mindre i de bofastes sprogbrug, mht. OGSÅ ses forandringen hos både de bofaste mænd og kvinder, for SÅDAN og DEN/DET er forandringen mest markant blandt de bofaste kvinder. Resultaterne for -EDE er mere komplekse. Der er forskelle mellem de to optagelser hos de mobile, men i modsætning til de øvrige variable, er der flere regionale varianter af variabelen i de nye interview med Tina, Heidi og Hans; variabelen er 100 % regional i begge optagelser med Janus, mens der sket et fald mellem optagelserne med Allan, John og Julie.

I kap. 2.1.1 skrev jeg, at synkrona mobilitetsstudier ikke kunne svare på, om mobile informanter markerede sig sprogligt anderledes som børn, eller om deres sprogforandring er forårsaget af

mobiliteten (Bowie 2000:143). Resultaterne fra den diakrone undersøgelse i Odder er, at Lone, den mobile kvinde, markerer sig sprogligt anderledes end de andre kvinder, men til gengæld ændres hendes sprogbrug ikke nævneværdigt efter, hun har været geografisk og socialt mobil. Klaus, den mobile mand, markerer sig sprogligt anderledes end de bofaste mænd (på nær Hans der er vokset op i en højere socialgruppe), og hans sprogbrug er markant mindre regionalt, efter han har været socialt og geografisk mobil.

I sit mobilitetsstudie finder Bowie, at variable der er mest modtagelige for forandring i de mobiles sprogbrug, også er under forandring hos de bofaste, tilsvarende er variable der er resistente hos de bofaste, også er mere resistente hos de mobile. Noget tilsvarende kan kun konkluderes i Odder mht. den regionale variant af OR, for den regionale variant af -ET gælder det kun for Lones vedkommende.

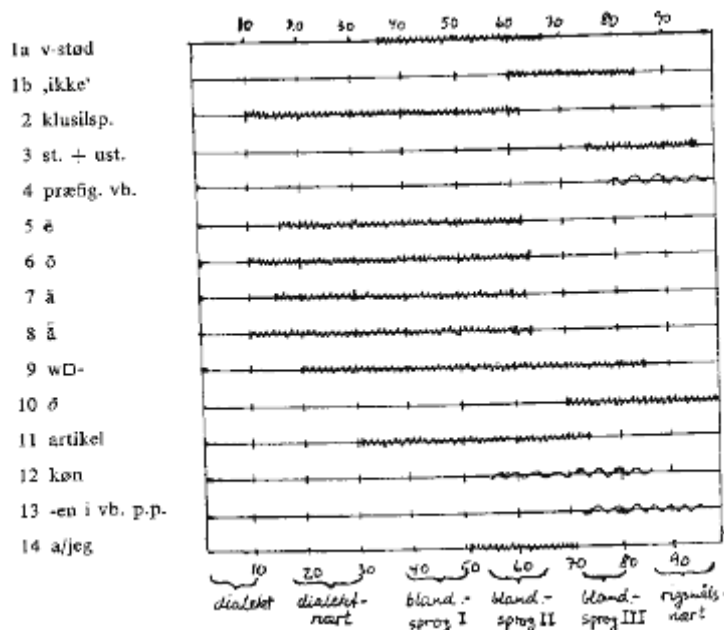
7.2 Kvantitative resultater for Vinderup

Undersøgelsen af sprogforandring i virkelig tid i Vinderup omfatter en geografisk og socialt mobil kvinde og mand samt tre kvinder og fem mænd, der boede i Vinderup Kommune i 2006. De formelle interview, Kristensen lavede med 8. klasseelever i Vinderup i 1978, sammenlignes med nye sociolingvistiske interview med de samme informanter⁵¹. I bilag 9 er der en oversigt over informanternes forældres beskæftigelse, som de er kategoriseret efter i 1978, og deres egen beskæftigelse i 2006. Indledningsvis præsenteres de dialektvariable, optagelserne er kodet for, så følger resultaterne for først de mobile og siden de bofaste informanternes sprogforandring i virkelig tid. Afslutningsvis sammenfattes, hvilke variable der er henholdsvis resistente og forandrede hos informanterne.

7.2.1 Valg af sproglige variable

De sproglige variable der indgår i de kvantitative analyser, er nogle Kristensen har udpeget, som særligt relevante for at afgøre, om afhandlingens informanter benyttede situationsafhængig sprogbrug, da de gik i 8. klasse. Der er tale om syv af 15 variable, der indgik i den første Vinderup-undersøgelse (1977:52; 1980:79). I 1977 opstiller Kristensen følgende totalindeks-skala for de 15 variable:

⁵¹ I bilag 2 er der en oversigt over, hvor interviewene er foregået, og hvem interviewereren var.

Figur 11: Oversigt over variabelenes udtynding i Vinderup. Variablenes omslagsområde er placeret på et totalindeks-skala fra 0-1⁵². Under totalindeks-skalaen er Kristensens inddeling i seks sprogrtrin angivet (se kap. 5.2.2) (gengivet efter Kristensen 1977:82, figur 7.5.4.2).

Med hensyn til udvælgelsen af de syv variable til beskrivelse af 8. klasselevernes sprogbrug lægger Kristensen vægt på, at der skal være tale om binære variable, hvor der er stor auditiv forskel mellem manifestation og ikke-manifestation. Og at variablene skal være forholdsvis frekvente (ibid.:77-78). I de kvantitative analyser har jeg gjort brug af følgende hjælpemidler: Kristensen 1977, 1979 og 1980, Feilbergs Bidrag til en Ordbog over Jyske Almuesmål, etymologisk ordbog samt Ordbog over det danske sprog.

I det følgende præsenteres de syv vestjyske dialektvariable, der er kodet for i afhandlingen og i Kristensen 1980. Variablen angives med den forkortelse, der anvendes i resten af afhandlingen.

V-STØD = Vestjysk stød undtagen i *ikke*. ”Vestjysk stød findes blot umiddelbart foran klusilerne p, t og k og findes overalt, hvor disse er i oprindelig indlyd efter stemt lyd i trykstærk stavelse. Vestjysk stød findes således også i ord, hvor p, t og k er kommet i udlyd på grund af en senere apokope”, således definerer Ringgaard vestjysk stød (1960:10). Køster og kollegaer definerer det på samme måde og skriver, at det er udbredt til Vestjylland inklusive Thy samt i vestslesvigsk og vesthimmerlandsk (Køster

⁵² Bemærk, at skalaens yderpunkter 0 og 1 repræsenterer henholdsvis dialekt og standard, hvor 1 er lig med standardrealisation. ”Et træks omslagsområde [dvs. den bølgede streg ud fra hvert træk, MM], er defineret som det interval på index-skalaen hvor sprogbrugen m.h.t. det pågældende træk vakler sådan at der gennemsnitlig findes mellem 9 (venstre endepunkt af omslagsområdet) og 1 (højre endepunkt) trækmanifestationer pr. 10 muligheder herfor (Kristensen 1980:86).

et al. 1982:II:7)⁵³ (For udbredelse se kort 1.4 og 1.5 i kortsamlingen til Jysk Ordbog). Vestjysk stød kan if. Schøning også forekomme i ordformer som skyldes påvirkning fra standarddansk, hvor der ikke er basis for vestjysk stød i den oprindelige dialektale form. Det gælder fx standardsprogets *førte*, der i dialekten udtales [fåw.t], if. Feilbergs Ordbog bøjes verbet i stærk form: [ky:jər], [ky:ər] og [fåw.t], men datidsformen findes også som [kjø.t] eller [kør.t], hvor den indførte svage bøjning – det standarddanske /te/ – giver mulighed for vestjysk stød (2010:20). Disse former er medtaget i de kodninger, der indgår i afhandlingen (For yderligere diskussion af realisationsmulighederne for vestjysk stød se Schøning 2010).

IKKE = Vestjysk stød i *ikke*. Det standarddanske *ikke* [egə, eg] svarer i dialekten til [æt] eller [æt], der følger ovenstående regler for vestjysk stød. If. Kristensen er vestjysk stød i *ikke* mere resistent end i andre ord med stødbasis, derfor er det en selvstændig variabel (1977:81). Variablen analyseres også, når den står enklitisk. For udbredelse se Jysk Ordbog under opslagsordet *ikke*.

KLUSIL = Klusilspring. I oprindelige enstavelsesord med langt i, u og y forekommer en parasitisk klusil i stedet for det fællesdanske stød. Klusilspringet kan if. Køster og kollegaer manifesteres som klusilerne [k], [g] eller som [g] i kombination med /Ø, -d, -l, -n, -r, -s/ (Køster et al. 1982:II:7). For yderligere diskussion af klusilspringet se Andersen 1955. For udbredelse se kort 2.1 i kortsamlingen til Jysk Ordbog.

EE = Udtalen af standardsprogets lange e er diftongeret til [iə] i ord som *hel* og *ben*, og til kortdiftongen [jæ] i talordet *en* og i sammensætninger som *benstump* og *stendynge*. Kristensen anfører, at nogle ord med oprindeligt langt e kan udtales med [i], det drejer sig om ”se, le (vb.) og ske (vb.)” (se 1980:79f). For udbredelse se kort 2.2 i kortsamlingen til Jysk Ordbog.

OO = Udtalen af standardsprogets lange o er i forlyd diftongeret til kortdiftongen [wo] i ord som fx *ost* og *orm*. I indlyd som i fx *skole* er udtalen [uə], og i udlyd som fx i *bro* er udtalen [bråw]. For udbredelse se kort 2.2 i kortsamlingen til Jysk Ordbog.

ARTIKEL = Hvor standardsproget markerer bestemthed vha. morfemerne *-en*, *-et* og *-ne* bruges der i dialekten foransat bestemt artikel *æ*. For udbredelse se kort 7.1 i kortsamlingen til Jysk Ordbog

⁵³ ”At det vestjyske stød også artikulatorisk adskiller sig fra fællesdansk stød [...], er derimod ikke blevet fremhævet i diskussionen tidligere, og det må da også erkendes, at forskellen er vanskelig at opfatte for det ikke-øvede øre, specielt hvis man ikke er indfødt” (Ringgaard 1960:9). Jeg er fået hjælp af en indfødt; tak til Signe Wedel Schøning.

JEG = Standardsprogets *jeg* svarer til *a* i dialekten. For udbredelse se kort 14 i Danske Talesprog (Nyberg & Pedersen 1991).

Kristensen skriver, at han vil inddrage fire ekstra variable ”når sprogbrugen ligger tæt på rigsmålet” (1980:79); det drejer sig om: Træk 8. Manglende stød ved stemt + ustemt konsonant (fx *mælk*, *kant*). Træk 9. Manglende stød ved præfigerede og sammensatte verber (fx *forbyde*). Træk 10. Manglende blødt *d* (fx *sted*). Træk 11: -en i præteritum participium af stærke verber (eks. *bleven*, *kommen*). Disse variables dialektvarianter er nogle af de sidste der forsvinder (se også totalindex-skalaen oven for).

I betragtning af nedenstående analyser, hvor det viser sig, at nogle af informanterne bruger et begrænset antal dialektvarianter af de syv variable, ville det være relevant at supplere med de fire ekstra variable. Inddragelsen af de fire variable falder imidlertid uden for afhandlingens sigte af to årsager. For det første er træk 8, 9 og 11 så lavfrekvente, at der for hovedparten af informanternes vedkommende er færre end fem forekomster i det gamle interview (if. Kristensens noter fra kodningen), dvs. at der kun ville kunne foretages en synkron sammenligning af den sproglige variation i de nye interview. Det ville også være interessant, men hører ikke hjemme i dette projekt. For det andet er træk 8 og 10 også udbredte på Fyn, hvor den mobile mand er flyttet hen. Dermed kan man ikke afgøre, om eventuelle ændringer i brugen af variablene skyldes mobilitet eller tilpasning til sprogbrugen på Fyn.

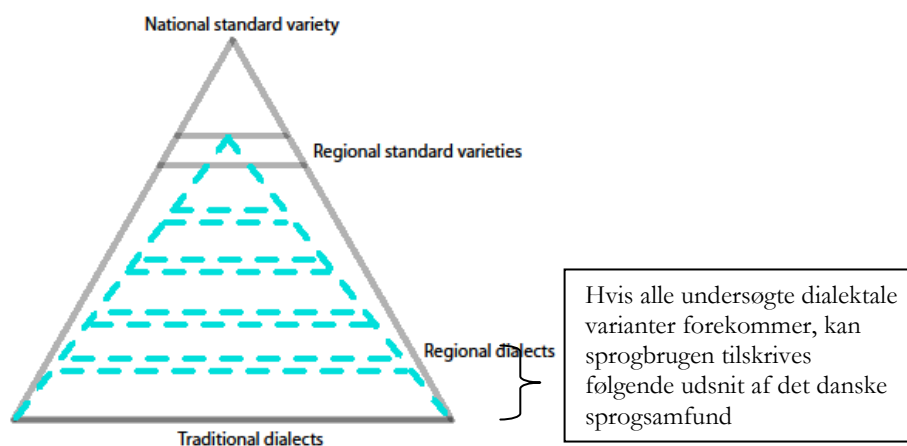
Schøning og I.L. Pedersen analyserer de samme syv variable i deres sprogforandringsstudier i Vinderup (2007a; 2007b, se kap. 4.2.2)⁵⁴. I de tilfælde hvor informanterne til nærværende projekt indgår i Schøning og Pedersens undersøgelser, benyttes de samme kodninger⁵⁵; de øvrige interview har jeg kodet. De nye kodninger følger samme retningslinjer som Kristensen: Accentuationstrækkene V-STØD, IKKE og KLUSIL analyseres kun, hvis den aktuelle stavelse har mindst bitryk, det samme gælder vokalismetrækkene EE og OO; der tages ikke hensyn til trykforhold i analysen af ARTIKEL og JEG (1980:80-81).

De variable, der indgår i de kvantitative analyser tilhører den traditionelle dialekt, men *ikke* den regionale standard, som det var tilfældet i Odder. I figur 11 oven for kan man se, hvor omslagsområderne for den enkelte variabel er ift. Kristensens totalindeks-skala over den trækvis

⁵⁴ I Schøning og Pedersens undersøgelse indgår desuden analyser af udtalen af -or i visse ord (se også Nielsen & Nyberg 1988:45). Variablen indgår ikke i Kristensens oprindelig undersøgelse, men er relevant for at beskrive sprogbrugen blandt informanter med få lokale træk. En gennemgang af interviewene fra 1978, der indgår i afhandlingen, viste imidlertid, at der er færre end fem forekomster af variabelen hos de fleste af informanterne, derfor indgår trækket ikke.

⁵⁵ Mindre uoverensstemmelser mellem kodningerne i afhandlingen og Schøning & Pedersen 2007a og 2007b skyldes, at Schøning har foretaget korrekturlytning af materialet.

udtynding. Under modellen har Kristensen indtegnet de seks sprogtrin, han inddeler sprogborgen i (se kap. 5.2.2). Her fremgår det, at hvis alle træk, der indgår i nærværende afhandling, er til stede i en informants sprogbrug, så vil vedkommendes sprogbrug kunne kategoriseres i følgende kategorier: dialekt, dialektner samt blandingsprog I og II. Derimod ville de ikke indgå i de sprogtrin, Kristensen kalder blandingsprog III og rigsmålsnært. Man skal huske, at de enkelte sprogtrin i modellen neden for er distribueret systematisk i forhold til hinanden. De er afsat vilkårligt og viser intet om de faktiske sproglige forskelle mellem de forskellige trin, ej heller om sprogbrugerne opfatter forskellene (se kap. 5.2.2). På baggrund af gennemgangen af de syv variable, ville man kunne placere de seks sprogtrin Kristensen fandt, og som jeg indsatte vilkårligt i kap. 5.2.2 mere præcist. Hvis alle syv undersøgte variable forekommer i dialektvarianter i en informants sprogbrug, befinder vedkommendes sprogbrug sig i spektret mellem traditionel dialekt og regionaldialekt (if. Kristensen 1977:82, figur 7.5.4.2, se ovenfor). Jeg har dog valgt ikke at ændre figuren, da der stadig ville være usikkerhed omkring, hvor blandingsprog III skulle placeres, i stedet har jeg indtegnet de syv undersøgte variable i forhold til Auer og Hinskens kategorier.

Figur 12. Den sproglige indeksikalitetsorden for Vinderup anno 1978 med angivelse af, hvor de undersøgte variable befinder sig.

7.2.2 Resultater for de mobile informanter

Den mobile kvinde, Lisa, er opvokset på en gård; hendes far var landmand uden boglig uddannelse ud over folkeskolen og hendes mor hjemmegående. Forældrenes gård ligger et par kilometer uden for Vinderup. Lisa er altså ikke opvokset i byen, men har gået de første syv års skolegang på Vinderup Kommuneskole og fra 8. klasse på Vinderup Realskole, Kristensen klassificerer hende derfor som ”by-elev”. I 2006 bor Lisa i København og har uddannet sig til sygeplejerske, dvs. hun har været både geografisk og socialt mobil ift. de krav, der blev opstillet i kap. 2.4. Resultaterne for Lisas sprogforandring i virkelig tid ser således ud:

Informant/ år	Procent-point forsk. gl.-ny optagelse	Dialekt- procent	V-STØD	IKKE	KLUSIL	EE	OO	ARTIKEL	JEG
Lisa 1978	0	0 ⁵⁶	-	0	0	-	0	-	0
Lisa 2006		0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 5⁵⁷. Kvantitative resultater for Lisa, den mobile kvinde fra Vinderup.

De kvantitative resultater viser, at der ikke er sket nogen forandring af Lisas brug af de syv variable mellem de to optagelser; hun brugte ingen af de undersøgte dialektvariable i 1978 - hverken i det formelle interview eller gruppesamtalen (Kristensen 1980:84-85) og heller ikke i 2006. Ud fra resultaterne kunne man forledes til at tro, at Lisa taler neutralt standarddansk. Det er imidlertid ikke tilfældet. Lisas intonation er jysk, ligesom der er dialektale eller regionale manifestationer af sproglige variable, der bruges i et større geografisk område, fx udtalen af *-or* i visse ord og udtalen af endelsen *-et* i neutrum bestemt form og *participium* (variable der også er udbredt i Odder, se afsnit 7.1.1).

Den mobile Vinderup-mand, Mads, er opvokset på en gård umiddelbart uden for Vinderup. Faren arbejdede som tømrer og drev samtidigt gården, hvor hele familien hjalp til; moren var hjemmegående. Mads har gået på Vinderup Kommuneskole fra 1.-7. og fra 8. klasse på Vinderup Realskole, derfor klassificerer Kristensen ham ligesom Lisa som ”by-elev” (1980:84). I 2006 er han bosat i Odense og er uddannet civiløkonom, han har dermed været både socialt og geografisk mobil ift. de krav, der blev opstillet i kap. 2. Bemærk, at Mads ikke er flyttet til københavnsområdet, men til Odense. Her ser vi en oversigt over Mads’ sprogbrug i 1978 og 2006:

Informant/år	Procentpoint forsk. gl.-ny optagelse	Dialekt- procent	V-STØD	IKKE	KLUSIL	EE	OO	ARTIKEL	JEG
Mads 1978	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mads 2006		0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 6. Kvantitative resultater for Mads, den mobile mand fra Vinderup.

Mads har ingen af de undersøgte variable, hverken i de gamle⁵⁸ eller nye optagelser, men ligesom i Lisas sprogbrug kan man høre på Mads’ intonation og udtalen af visse ord, at han er fra Jylland.

⁵⁶ V-STØD, EE og ARTIKEL er ikke medregnet, da der er færre end fem forekomster i den gamle optagelse. I den gamle optagelse var tre ud af tre manifestationer af V-STØD, fire ud af fire manifestationer af EE og tre ud af tre manifestationer af ARTIKEL standardvarianter (if. Kristensens noter). Desuden havde hun 0 dialektale manifestationer af nogen af de undersøgte træk i den mere uformelle gruppesamtale (if. Kristensen 1980:84-85).

⁵⁷ Symbolforklaring: - = færre end fem forekomster (jf. Kristensen 1980:83), * Resultaterne hentet fra Kristensen 1980:84-85. ** Resultaterne er udarbejdet af Signe Wedel Schøning og indgår i Schøning & Pedersen 2007a og 2007b. Mindre uoverensstemmelser mellem resultaterne i nærværende afhandling og artiklerne skyldes, at interviewene er blevet korrekturlæst i mellemtiden.

De kvantitative analyser af de mobile Vinderup-informanter viser altså, at de to mobile informanter ingen dialektvarianter har af de undersøgte variable, hverken i det gamle formelle interview eller i det nye sociolingvistiske interview.

7.2.3 Resultater for de bofaste informanter

Når man ser på de bofaste informanters sprogbrug og -forandring, tegner der sig et mere broget billede. Vi starter med at se på de tre bofaste kvinders sprogforandring. De bofaste kvinder er forholdsvis ens, hvad social baggrund angår. Deres mødre var hjemmegående, Anns far var landmand og Mary og Ilses fædre var ufaglærte arbejdere (se bilag 9). Deres forældre er lokale, og de har alle tre gået de første syv år af deres skolegang på Herrup Skole, herefter kom de på Vinderup Realskole i den såkaldte ”land-klasse”. I 2006 er Ann uddannet social- og sundhedsassistent, og Mary og Ilse har stået i lære som kommis⁵⁹.

Informant/ år	Procent-point forsk. gl.-ny optagelse	Dialekt- procent	V-STØD	IKKE	KLUSIL	EE	OO	ARTIKEL	JEG
Ann 1978	-45,4	77,3	94	100	82	36	40	100	89
Ann 2006		31,9	31	91	0	9	0	16	76
Mary 1978	-48,3	87,3	100	100	70	83	58	100	100
Mary 2006		49	50	100	0	16	0	91	86
Ilse 1978	+9,3	37,1	27	100	0	0	0	100	33
Ilse 2006		46,4	24	100	0	47	9	45	100

Tabel 7. Kvantitative resultater for de bofaste kvinder fra Vinderup.

Det mest slående resultat er, at de bofaste kvinders sprogudvikling har været forholdsvis omfattende mht. den lokale variant af nogle af variablene. For V-STØD gælder, at Ann har to tredjedele færre og Mary halvt så mange procentpoint dialektmanifestationer i 2006, Ilses brug må kaldes stabil. Alle kvinder har beholdt det vestjyske stød intakt i IKKE, hvorimod det iørefaldende klusilspring i KLUSIL er helt forsvundet i de nye interview. Hvad accentuationstrækkene V-STØD, IKKE og KLUSIL angår, kan man altså sige, at dialektvarianten er bevaret i det højfrekvente IKKE, der er udbredt i et større område (se dialektkort 13 i Kort over danske folkemål samt kort til opslagsordet *ikke* i Jysk Ordbog), imens den mere stedsbundne dialektvariant af KLUSIL er helt forsvundet (se dialektkort kort 2.1 i kortsamlingen til Jysk Ordbog).

⁵⁸ I gruppesamtalen fra 1978 har han henholdsvis 21 og 6 % dialektale varianter af IKKE og ARTIKEL. I de tilfælde hvor Kristensen finder situationsafhængig sprogbrug, drejer det sig netop om skift mellem disse variable (1980:86).

⁵⁹ En kommis er en faglært medhjælper og ekspedient i en kolonialhandel eller et supermarked (Ordbog over det Danske Sprog).

For Anns og Marys vedkommende er der sket et markant fald i brugen af dialektvarianten af EE, her har Ilse til gengæld øget brugen, fra 0 % i 1978 til 47 i 2006. Den dialektale variant af OO er helt forsvundet hos Ann og Mary, hvorimod Ilse har øget andelen fra 0 til 9 %. Alle kvinder havde gennemført foranstillet artikel i 1978; den mest markant ændring ses hos Ann, der i det nye interview kun bruger foranstillet artikel i 16 % af tilfældene. Mary har 91 % foranstillet artikel, og Ilses brug er godt og vel halveret, så hun har 45 % dialektmanifestationer i det nye interview. Med hensyn til JEG, så er det sammen med IKKE, den mest resistente variabel i de nye optagelser. Ann og Mary har henholdsvis 86 og 76 % dialektale varianter af JEG, imens Ilse øger sin andel af lokale varianter fra 33 % til 100 % (se kap. 7.2.4).

De synkrone forskelle mellem kvindernes sprogbrug i de gamle optagelser – hvor Anns og Marys samlede dialektprocent er 77,3 og 87,3 % og Ilses 37,1 % – og de diakrone forskelle i deres sprogforandring – hvor Ilses dialektprocent er øget med 9,3 procentpoint, og Anns og Marys er faldet med henholdsvis 45,4 og 48,3 procentpoint – kan ikke umiddelbart forklares. Kvinderne er ens mht. de klassiske sociolingvistiske baggrundsvARIABLE køn, alder og etnicitet. Dertil kommer, at de har gået i samme klasse hele deres skoletid og er vokset op i den samme landsby. Hvis man følger Kristensens socialgruppeinddeling, er Ilse og Mary endvidere placeret i samme socialgruppe. I forhold til Sprogforandringscentrets inddeling ville alle tre kvinder blive placeret i samme socialgruppe. Den forholdsvis store variation i kvindernes sprogbrug og deres sprogforandring i virkelig tid kan således ikke umiddelbart forklares vha. de klassiske baggrundsvARIABLE (for yderligere diskussion se kap. 9.3.3).

De bofaste mænd er ens mht. alder, køn og etnicitet, men derudover udgør de en mere heterogen gruppe end kvinderne, hvad angår social baggrund, opvækststed og skolegang fra 1.-7. klasse. Deres sprogbrug i henholdsvis de nye og gamle optagelser samt deres individuelle sprogforandring er også meget forskellige. Kristensen fandt som nævnt i kap. 4.2.2, at elever der havde gået hele deres skolegang i Vinderup, talte markant mindre dialekt, end elever der havde gået de første syv år på Herrup Skole, derfor angiver jeg under interviewene fra 1978, hvor de mandlige informanter har gået i skole (by = Vinderup, land = Herrup).

Informant/ år/skolegang 1.-7. kl.	Procent-point forsk. gl.-ny optagelse	Dialekt- procent	V-STØD	IKKE	KLUSIL	EE	OO	ARTIKEL	JEG
Jim 1978, land		79	67	100	33	86	72	100	95
Jim 2006	-7,2	71,8	59	100	28	81	69	72	94
Bo 1978,		66,6	43	100	40	50	50	83	100

land									
Bo 2006	-25,7	40,9	22	100	0	3	6	61	94
Jens 1978, by		33,3 ⁶⁰	6	89	-	0	0	93	0
Jens 2006	+0,9	34,4	0	95	0	8	0	94	44
Paul 1978, by		0	0	0	0	0	0	0	0
Paul 2006	+0,4	0,4	0	0	0	0	0	3	0
René 1978, by		1,3	9	0	0	0	0	0	0
René 2006	-1,3	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 8. Kvantitative resultater for de bofaste mænd fra Vinderup.

Hvis vi ser på sprogforandringen hos de to land-elever Jim og Bo, kan vi se, at Jim kun har ændret sit sprog nævneværdigt i retning af standard med hensyn til ARTIKEL, hvor han er gået fra 100 til 72 % dialektvarianter. Bos sprogbrug derimod har ændret sig en del; brugen af dialektvarianten af V-STØD er gået fra 43 til 22 %, han har ikke længere klusilspring i KLUSIL og han er gået fra 50 % dialektale varianter af EE og OO til henholdsvis 3 og 6 %. Han har 22 procentpoint færre foranstillede artikler i det nye interview, imens det personlige pronomen stadig er overvejende dialektalt, og han har bevaret gennemført vestjysk stød i IKKE. De to mænd har været socialt stabile, Jim er ufaglært ligesom sin far, og Bo er tømrer ligesom sin far. Til trods for den sociale stabilitet har de begge færre dialektvarianter i 2006 end i 1978, Jims dialektprocent er faldet med 7,2 og Bos med 25,7 procentpoint.

Jens har gået hele sin skolegang i Vinderup, han har været socialt stabil mellem de to optagelser og er ufaglært arbejder ligesom sin far. Han har øget andelen af dialektvarianter med beskedne 0,9 procentpoint mellem de to optagelser. Hvis man ser på, hvilke variable der er forandrede, er der beskednen sprogforandring i retning af dialekten i variableerne IKKE og EE, imens der er en markant forandring fra 0 til 44 % dialektale manifestationer af JEG (se kap. 9.2.4 for forklaring).

De to nederste informanter Paul og René, der ligesom de mobile informanter har gået i byskolen fra 1. klasse, har kun enkeltstående dialektmanifestationer af de undersøgte variable. Paul har én foranstillet artikel i 2006 og René ét vestjyske stød i 1978. René har været socialt mobil mellem optagelserne. Hans forældre havde deres egen forretning, og han har læst til journalist i Århus. Paul derimod har været socialt stabil, hans mor arbejdede på kontor, og han har selv en treårig uddannelse som bogholder.

⁶⁰ KLUSIL er ikke medregnet, da der er færre end fem forekomster. Jens havde ingen lokale manifestationer af trækket i den mindre formelle gruppesamtale fra 1978 (if. Kristensen 1980:84-85), derfor er det sandsynligt, at han ikke brugte variabelen i skolesammenhænge.

7.2.4 Delkonklusion - kvantitative resultater for Vinderup

De kvantitative analyser viste, at de mobile informanternes sprogbrug ikke er forandret mht. de undersøgte variable – der var ingen dialektvarianter i 1978, og der er ingen i 2006! De geografisk og socialt mobile informanter fra Vinderup markerede sig allerede som børn sprogligt anderledes, end informanter fra samme sociale baggrund der endte med at blive boende (Bowie 2000:143, se kap. 2.1.1). Kristensen fandt, at skolegangen de første syv år var en vigtig baggrundsvariabel, og begge de mobile informanter er da også by-elever. For de to bofaste by-elever, Paul og René, gælder, at de havde ganske få dialektmanifestationer i de gamle og nye interview. Blandt de bofaste informanter, der havde dialektvarianter i de gamle optagelser, er der sket en del sprogforandring i virkelig tid. En oversigt ser således ud:

- **Variable der er under forandring eller helt forsvundet:** dialektvariant af KLUSIL findes kun hos Jim, den mest dialekttalende mand. V-STØD, diftong i EE og OO er også kun bevaret på nogenlunde samme niveau hos Jim, hos resten er de enten forsvundet helt eller gået drastisk tilbage.
- **Variable der er (forholdsvis) resistente** er knyttet til enkeltordene IKKE og JEG.
- Resultaterne for ARTIKEL er ikke entydige. Den foranstillede artikel bruges stadig af alle, der havde den i de gamle optagelser. Men hos to af de mandlige informanter og de tre kvindelige informanter er der sket et større eller mindre fald i brugen af dialektvarianten af variabelen.

Det overordnede resultat er, at der er sket en tilbagegang i brugen af dialektvarianter, især blandt de kvindelige informanter og Bo. Hvis man ser på, hvilke variable det drejer sig om, så er det variable med en snæver geografisk distribution. Det samme resultat er fundet i andre danske og nordiske undersøgelser (se fx Omdal 1994:224, Thelander 1996:57, Nielsen og Nyberg 1993). I nærværende undersøgelse er de mest resistente varianter knyttet til enkeltordene IKKE og JEG, hvilket passer med det forventede ift. Kristensens totalindeks-skala (se ovenfor).

Kristensen fandt endvidere, at omslagsområdet for IKKE og JEG var tydeligere end for de øvrige variable; der var få informanter, som brugte både den dialektale og standardnære variant af IKKE og JEG (se figur 7.5.3.1 til 7.5.3.14 i Kristensen 1977), hvilket kunne tyde på bevidsthed hos informanterne. I en undersøgelse af sprogbrugen i Vissenbjerg på Fyn fandt I.L. Pedersen også, at de mest resistente varianter fortrinsvis var knyttede til frekvente enkeltord, herunder det personlige pronomen. Det, mener I.L. Pedersen, hænger sammen med, at netop enkeltord er velegnede til at markere lokal- og gruppetilknytning, og samtidigt er de forholdsvis lette at manipulere (1994:110f).

At netop den dialektale variant af det personlige pronomen er så forholdsvis resistent, og at Ilse og Jens øger andelen af dialektmanifestationer, er interessant, da det if. Kristensen kan være en vigtig indikator for, hvordan informanterne ser sig selv. Han skriver: ”jeg og a kan måske opfattes som markører for de to koder” (1980:112), og han anser det at skifte mellem *a* og *jeg* som ”et ekstraordinært udtryk for splittelse i sprogbrugen” (1977:91). Denne tolkning underbygges af, at der kun er få informanter, der skifter mellem de to varianter i hans undersøgelse (ibid.). I nærværende studie er der flere dialekttalende informanter, der har enkelte forekomster af standardvarianten af JEG (se bilag 7), men det er kun Jens og den bofaste Tinglev-kvinde, der varierer mellem de to varianter i de nye optagelser.

Kristensen fandt at sted for skolegang de første syv år var afgørende for sprogbrugen; elever, der havde gået i Herrup Skole de første syv år, talte mere dialektalt end elever, der havde gået i Vinderup Kommuneskole (1980:86). Vigtigheden af at skelne mellem land- og by-elevs sprogbrug er bevaret i forhold til undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid. Den største sprogforandring i virkelig tid blev konstateret hos de tre kvindelige land-elever og den ene af de to mandlige land-elever, Bo. Det er der ikke noget odiøst i, eftersom det netop var hos landeleverne, der var noget at ændre. Spørgsmålet - som de kvantitative resultater ikke kan besvare - er, hvorfor disse informanters sprogbrug forandrer sig så forholdsvis markant.

Med hensyn til kønsforskelle, så fandt Kristensen, at drengene overordnet set talte mere dialektalt end pigerne, men han understreger, at det pga. forholdsvis få informanter kræver nærmere undersøgelser (1980:91). Kønsforskellene gør sig ikke gældende for informanterne til nærværende studie mht. optagelserne fra 1978, hvilket hænger sammen med sted. De tre bofaste Vinderup-kvinder har gået i skole i Herrup de første syv år, hvilket if. Kristensen er årsagen til, at de har så forholdsvis høje dialektprocenter i de gamle optagelser, Mary har i 1978 med sin samlede dialektprocent på 87,3 en højere dialektprocent end den mest dialekttalende mand Jim med 79 %. I forhold til sprogforandring i virkelig tid kunne man tolke det, som om køn spiller en rolle for Ann og Mary, der i 2006 har forandret deres sprog henholdsvis 45,4 og 48,3 procentpoint i retning af standarddansk. Men køn som sociolingvistisk variabel kan ikke forklare, hvorfor Ilse har øget sin brug af dialektale varianter af de undersøgte variable med 9,3 procentpoint, imens Bo - trods sit køn - har 25,7 procentpoint færre dialektale varianter af de undersøgte variable i 2006. For at belyse disse forskelle må man inddrage flere variable end de klassiske (se kap. 10).

7.3 Kvantitative resultater for Tinglev

I det følgende afsnit gennemgås de kvantitative resultater fra Tinglev. Informanterne indgår i K. M. Pedersens omfangsrige undersøgelse af sprogbrugen blandt en-, to og flersprogede børn i Tinglev (1986), dvs. at der foreligger optagelser med informanterne i forskellige situationer, da de gik i 6. og 9. klasse, samt spørgeskemabesvarelser om deres sprogbrug fra 9. klasse. Informanterne indgår desuden i et igangværende studie af sprogforandring i virkelig tid (Pedersen 2004). For at kunne sammenligne sprogbrugen i Tinglev med den i Odder og Vinderup, fokuserer nærværende undersøgelse udelukkende på optagelserne fra 9. klasse på den danske skole fra 1986. Af de 12 informanter, der blev optaget i 1986 opfylder fire i 2010 - trods visse forbehold - kriterierne for at indgå i afhandlingen (se kap. 2.4.1, for diskussion se nedenfor). Undersøgelsen omfatter en mobil kvinde og mand samt en bofast mand og kvinde.

Selv om der pga. udvælgelseskriterierne kun kan foretages diakrone sammenligninger af fire informanters sprogbrug, mener jeg, det er interessant at undersøge sprogforandring i virkelig tid i et af de stærkeste dialektområder i Danmark. Og som det fremgår af både de kvantitative og kvalitative analyser, giver de fire informanter et indblik i nogle komplekse sprogbrugs- og sprogforandringsmønstre, der i allerhøjeste grad er knyttet til sted.

Oplysninger om informanternes sprogbrug i interview med sønderjyske interviewere i 1986 og 2010, indgår som supplerende oplysninger i dette kapitel og inddrages i de kvalitative analyser i kap. 9.3 Nedenfor præsenteres de dialektvariable, optagelserne er kodet for, så følger resultaterne for informanternes sprogforandring i virkelig tid.

7.3.1 Valg af sproglige variable

I sin undersøgelse af unge sønderjydere skriver Nyberg, at det er vanskeligt at afgøre, hvilke træk der skal med i en sproglig beskrivelse af Tinglev. Det er især de labile stødforhold, der volder vanskeligheder og bevirker, at en række sproglige træk, man normalt ville tage med i en trækanalyse, må udgå (1991:161). K.M. Pedersen, der har arbejdet mest indgående med Tinglev, analyserer 13 sproglige variable i undersøgelsen af en-, to- og flersprogede børn i kommunen (1986:61-63). I nærværende undersøgelse er der kodet for syv af de 13 variable. Følgende variable er udeladt, fordi der er for få forekomster til at lave diakrone sammenligninger: Træk 2: diftongering af langt ø, træk 9: præsens af verber på l, n, r eller s, der i dialekten udtales uden endelsen -er (fx *spiser, maler*), Træk 10: Omlyd i præsens af verberne få, gå og stå (*fæa, gæa, stæa*). Træk 5 og 7: udtalen af gammel dansk t og th, der i standardsproget udtales med blødt d, er udeladt; variablene er mindre velegnede til at beskrive den nære

geografiske tilknytning, da de dialektale varianter er udbredt i et større område end de øvrige variable, og den dialektale form desuden findes i sønderjysk regionalsprog. Træk 13: Dialektale gloser og former er udeladt, idet det er vanskeligt at kvantificere og sammenligne diakront.

I nærværende undersøgelse fokuseres udelukkende på binære variable, hvor der er variation mellem traditionel dialekt og standardsproget. Udover de 13 variable K.M. Pedersen arbejder med, inddrager Nyberg en række ekstra variable i undersøgelsen af unge sønderjydere rigsmål. Variationen i disse træk ville også være interessant at undersøge, men i så fald ville afhandlingen miste fokus på traditionelle og snævert stedbundne dialektræk, desuden har nogle af variablene tre varianter - en standard, en regionalstandard og en dialektal, fx præteritum-endelsen *-ede* (henholdsvis *-æð*, *-æt*, *-ə*, se kort 6.1 i kortsamlingen til Jysk Ordbog) og udtalen af *-et i meget* (henholdsvis *-æð*, *-æt*, nul, dialektformen er [mɔjə]).

Under kodningen er der gjort brug af følgende hjælpemidler: Ejskjær (1954), Jensen og Nyberg (1977), Olsen (1949), Feilbergs Bidrag til en Ordbog over Jyske Almuesmål samt Jysk Ordbog. Neden for præsenteres de syv sønderjyske dialektvarianter, der er kodet for i optagelserne. Variablene angives med den forkortelse, der anvendes i resten af afhandlingen.

EE = Udtalen af standardsprogets lange e er diftongeret til [eɪ] (fx i *se*, *bele*). Den dialektale variant er særegen for Sønderjylland - undtagen Als (if. kort 4 i Nielsen & Pedersen 1991:82). Og den er if. K.M. Pedersen sammen med OO et af de mest resistente dialektale varianter, når sønderjyder taler rigsdansk (1986:138), og en del af det sønderjyske regionalsprog (1986:11).

OO = Udtalen af standardsprogets lange o er diftongeret til [åw] (fx i *bro*, *skole*). Der kan være tale om en meget stærk glidning især ved udlyd. Således opfattede Ella Jensen under sine Frøslev-optegnelser i første omgang glidningen som manifestationen af to selvstændige fonemer - en vokal og konsonant. Jensen konfererede med Anders Bjerrum (1903-1984), der var sønderjyde. Han kunne oplyse, at ”ingen indfødt ville opfatte det fonetiske *ow* som en Forbindelse af Vokal + Konsonant, men som én Vokal” (Jensen & Nyberg 1977:79-80). Dette samme er tilfældet blandt sønderjyder i dag. I Nybergs undersøgelse fra Tinglev er OO den eneste variabel, hvor informanter fra landet har signifikant flere dialektale varianter end informanter fra byen (1991:163). I de traditionelle dialekter er varianten særegen for Sønderjylland - undtagen Als (if. kort 5 i Nielsen & Pedersen 1991:83). Den dialektale variant af OO er if. K.M. Pedersen sammen med den dialektale variant af EE de mest resistente træk, når sønderjyder begynder at tale rigsdansk (1986:138).

B til F = Udtalen af gammeldansk p i udlyd og mellem vokaler. Ord med gammeldansk p (i visse tilfælde bb), der i skriftsproget ofte skrives med b, udtales i udlyd og mellem vokaler som f, fx i ord som *skib* eller *gabe* (K.M. Pedersen 1986:61). Den dialektale variant bruges kun i det sydøstligste Sønderjylland (se dialektkort 4.3 i Kortsamlingen til Jysk Ordbog samt kort 7 i Nielsen & Pedersen 1991:83).

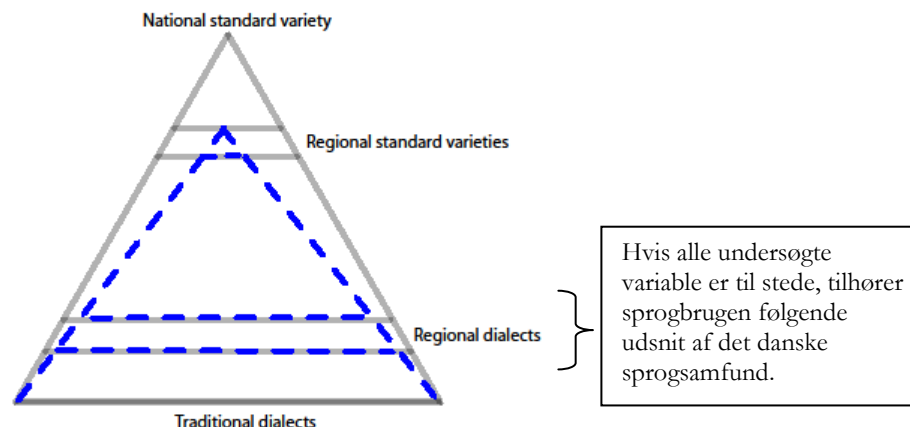
G til CH = Udtalen af gammeldansk k i udlyd og mellem vokaler. Ord med gammeldansk k (og i visse tilfælde gg), der i skriftsproget oftest skrives g, udtales i udlyd og indlyd mellem vokaler, så den nærmer sig den tyske -ch/-ach-lyd (fx *lugen, tog*). Dania-tegnet for den dialektale variant er x (Pedersen 1986:62). Variablen er særegen for det sydlige Sønderjylland (se dialektkort 4.2 i Kort til Jysk Ordbog). Der er set bort fra *ligge, kigge* og *lige* i kodningerne, da K.M. Pedersen fandt, at de sønderjysktalende børn i 1983 udtalte disse ord på standarddansk (Pedersen 1986:180).

ARTIKEL = Hvor standardsproget markerer bestemthed vha. morfemerne *-en, -et* og *-ne* bruges der i dialekten foransat bestemt artikel *æ*. Variablen er udbredt i store dele af Jylland (kort 7.1 i kortsamlingen til Jysk Ordbog).

JEG = Standardsprogets *jeg* svarer til *æ* i dialekten. Den dialektale variant benyttes kun i Sønderjylland, dog ikke i det nordvestlige hjørne, dvs. Haderslev-egnen (if. Nielsen & Pedersen 1991:39, se kort 14 i samme bog).

IKKE = Det standarddanske *ikke* [*egə, eg*] svarer i dialekten til [*it, id*]. Nyberg finder signifikante forskelle mellem kønnene i Tinglev, drengene bruger flest dialektale varianter (1991:163). Variablen er særegen for Sønderjylland (se opslagsordet *ikke* i Jysk Ordbog).

De undersøgte variable tilhører den traditionelle dialekt. På Auer og Hinskens abstraktion over et sprogsamfund befinder de sig således nederst i trekanten. Variablene indgår i den regionale dialekt, men for alle træk på nær EE gælder, at de ikke tilhører den regionale standard; OO høres dog i sønderjysktalendes intenderede standard.

Figur 13. Den sproglige indeksikalitetsorden for Tinglev anno 1986 med angivelse af, hvor de undersøgte variable befinder sig.

7.3.2 Resultater for de mobile informanter

Den mobile kvinde, Eva, er født i 1970, hun er opvokset i Tinglev, hvor hun også har gået i børnehaven og i skole. Hendes mor og far er fra henholdsvis Aabenraa og Silkeborg, og hun har siden sit tredje år boet sammen med en stedfar fra Aabenraa. Hendes mor, far, stedmor og stedfar er folkeskolelæreruddannede. Hun gik på gymnasiet i Tønder og har taget en humanistisk universitetsuddannelse i Odense, hvorefter hun boede tre et halvt år i udlandet. Siden 2002 har hun boet forskellige steder i og omkring København. I 2009 har hun en ledende stilling inden for en international studieorganisation. Eva har været geografisk og socialt mobil ift. de kriterier, der blev opstillet i kap. 2.4, dog skal det bemærkes, at hendes klasserejse ikke er så lang, som de øvrige mobile informanter. Hun har således uddannet sig én kategori højere end sine forældre, hvilket er det typiske for socialt mobile i hendes generation (Munk 2003:40). Resultaterne for Evas sprogforandring i virkelig tid, ser således ud:

Informant/år	Procentpoint forskel gl.-ny optagelse	Dialektprocent	EE	OO	B til F	G til CH	ARTIKEL	JEG	IKKE
Eva 1986		0,9	6	0	0	0	0	0	0
Eva 2009	-0,9	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 9. Kvantitative resultater for Eva, den mobile kvinde fra Tinglev.

Det fremgår af de kvantitative resultater, at der er tale om en yderst minimal ændring i Evas sprogbrug mellem de to optagelser. I 1986 er der kun to dialektale manifestationer i interviewet med K.M. Pedersen, nemlig den dialektale variant af EE i *bele* og *se*. Diftongering af EE findes if. K.M. Pedersen i mange sønderjydere regionale standard (1986:11), der er således ikke tale om en variabel, der opfattes som markør for lokal sprogbrug. I optagelserne fra 2009 benytter Eva ingen af de undersøgte dialekt

variable. Hendes intonation er dog jysk, og hun har ganske få forekomster af den regionale variant af nogle træk, fx OR og -ET (se kap. 7.1).

Det er optagelsen med standardtalende interviewere, der indgår i de kvantitative resultater, men ved gennemlytning af Evas interview med den sønderjyske interviewere i 1986 kunne der konstateres dialektale varianter af ti af de 13 variable, K.M. Pedersen undersøger. De sidste tre dialektvariable forekommer ikke i optagelserne, det drejer sig om dialektgloser, ”ikke” og ord med langt ø. Der er således tale om kodeskift mellem de to optagelser i 1986. Kodeskiftet er særlig interessant, fordi Eva er lærerdatter, i andre dialektområder hører lærerbørn sammen med præstens og dyrlægens børn ofte til den gruppe, der taler ”fint” (se kap. 9.3).

Den mobile mand, Søren, er opvokset på en gård cirka ti kilometer nordvest for Tinglev. Han blev passet hjemme, indtil han startede på Tinglev Skole, her gik han fra 1.-10. klasse. Hans forældre er fra Tinglev Kommune. Faren var landmand uden formel boglig uddannelse ud over folkeskolen, og hans mor var hjemmegående. Søren er uddannet ingeniør, i 2010 arbejder han som rådgivende ingeniør, dvs. at han har været socialt mobil ift. de kriterier, der blev opstillet i kap. 2.4.2. Derimod kan det, som det fremgik i kap. 2.4.1, diskuteres, om Søren har været geografisk mobil. Han flyttede til Sønderborg for at studere, og der har han boet siden - på nær et års studieophold i Tyskland. Han er således kun flyttet cirka 50 kilometer og er blevet boende inden for det sønderjyske dialektområde. If. Skifter Andersens definition af geografisk mobilitet kan man argumentere for, at Søren har været geografisk mobil (2010:13). Han har nemlig ikke længere nogen tilknytning til Tinglev Kommune; hans forældre er flyttet, han har ingen kontakt med sine barndomsvenner derfra, og han kommer ikke længere i byen. Som det fremgår af den følgende oversigt over Sørens sprogforandring i virkelig tid, kan der godt ske markante sprogforandringer i virkelig tid ved mobilitet over kortere afstande.

Informant/ år	Procentpoint forsk. gl.-ny optagelse	Dialekt- procent	EE	OO	B til F	G til CH	ARTIKEL	JEG	IKKE
Søren 1986		67,3	86	93	29	67	96	100	0
Søren 2010	-67,3	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 10. Kvantitative resultater for Søren, den mobile mand fra Tinglev.

I optagelserne fra 1986 er Sørens dialektprocent på 67,3 %. Han har 100 % dialektvarianter af JEG. Der er henholdsvis 86 %, 93 % og 96 % dialektvarianter af EE, OO og ARTIKEL, og 67 % dialektvarianter af G til CH i hans sprogbrug. Det er variablene B til F og IKKE, der med henholdsvis 29 og 0 % dialektvarianter trækker ned i hans samlede dialektprocent.

I de nye optagelser med Søren er der 0 % dialektale varianter af de undersøgte variable. I de 24 år, der er gået mellem optagelserne, er hans sprogbrug radikalt forandret. Fordi det er K.M. Pedersen der har forestået begge interview, kan det uden tvivl konkluderes, at Søren har ændret sproglig strategi mellem de to optagelser⁶¹, han taler ikke længere dialekt til den samme ikke-dialekttalende. Ovenfor og i kap. 2.4.1 blev det diskuteret, om Søren kunne kaldes geografisk mobil. Det kan han if. Skifter Andersens definition, men idet han er blevet inden for det sønderjyske dialektområde og bor i en by, hvor der tales bydialekt (if. Nielsen & Pedersen 1991:40), skal hans sprogforandring formentlig snarere tilskrives social end geografisk mobilitet.

Ved gennemlytning af de sønderjyske interview fra 1986 og 2010, er der fundet en vis variation i Søren's sprogbrug, der er således heller ikke tale om 100 % dialekt i samtale med en sønderjysktalende. Men 12 af de 13 variable K.M. Pedersen undersøger forekommer oftest i den dialektale variant. Den sidste variabel - IKKE - forekommer kun udtalt som standardvarianten. Forskellen mellem de to interview fra 2010 er stadig så store, at det er rimeligt at beskrive det som kodeskift.

7.3.3 Resultater for de bofaste informanter

Pia, den bofaste kvinde, er opvokset i Tinglev. Hun gik i halvdagsbørnehave, indtil hun kom på Tinglev Skole, hvor hun gik fra 1.-10. klasse. Hendes forældre er fra Tinglev Kommune. Da Pia boede hjemme havde forældrene en butik i Tinglev by, som de drev i fællesskab. I 2010 er Pia selvstændig frisør og bor 10 kilometer øst for sin barndomsby, uden for det der var Tinglev Kommune indtil 2007. I Odder og Vinderup er der kun medtaget informanter, der på tidspunktet for de nye optagelser var bosiddende inden for kommunegrænserne. I Tinglev-materialet er der ingen kvindelige informanter, der lever op til dette krav. Når Pia medtages i undersøgelsen, er det fordi der ud fra Skifter Andersens definition af geografisk mobilitet kan argumenteres for, at hun er geografisk stabil (se kap. 2.4.1). Hun er ganske vist flyttet uden for Tinglev Kommune, men hun har tæt kontakt til sine forældre, der stadig bor i Tinglev, og hun handler af og til i Tinglev. Pia har stadig familiemæssig tilknytning til og er handelsmæssigt orienteret mod byen, desuden kommer hun der if. interviewet fra 2010 forholdsvis ofte. Resultaterne for Pias sprogforandring ser således ud:

⁶¹Det ville han formentlig også gøre over for en hvilken som helst anden, der talte intenderet standard til ham, men i dette tilfælde kan det udelukkes, at det skyldes forskellige interviewere.

Informant /år	Procentpoint forskel gl.-ny optagelse	Dialektprocent	EE	OO	B til F	G til CH	ARTIKEL	JEG	IKKE
Pia 1986	+6,3	2,7 ⁶²	5	11	-	0	0	0	0
Pia 2010		9	6	0	0	13	3	41	0

Tabel 11. Kvantitative resultater for Pia, den bofaste kvinde fra Tinglev. - betyder færre end fem forekomster.

I optagelserne fra 9. klasse er der henholdsvis 5 og 11 % dialektale varianter af EE og OO i Pias sprogbrug, derudover er der ingen dialektale varianter af de undersøgte variable. De dialektale varianter af EE og OO er if. K.M. Pedersen de mest resistente og høres hos sønderjyder, der ellers taler standardnært (1986:138). Der er således formentlig tale om variable, Pia ikke er opmærksom på, og som ikke opfattes som særlig lokal sprogbrug.

I 2010 blev Pia ligesom i 9. klasse interviewet af K.M. Pedersen. En sprogændring kan derfor – ligesom det var tilfældet med Søren – ikke tilskrives ændring i interviewer, men må skyldes andre forhold. Og der er vel at mærke sket en ændring i Pias dialektprocent, den er noget overraskende steget med 6,3 procentpoint. Stigningen i sig selv kan ikke kaldes markant, men det er interessant at se på, hvilke variable der er forandrede. I forhold til den tidligere diskussion af det personlige pronomen som en særlig markør for lokalidentitet og -tilknytning, er det interessant, at det netop er JEG-variablen, der ændres fra 0 til 41 % dialektale varianter. Desuden er der i 2010 13 % dialektale varianter af G til CH; en variabel som heller ikke indgår i den sønderjyske regionalstandard. De træk, der udgør Pias dialektprocent i 2010, er efter alt at dømme mere iørefaldende - eller saliente om man vil - end dem der udgør hendes dialektprocent i 1986. Dette kan ikke forklares ud fra de traditionelle sprogforandringsteorier, men i kap. 9.3.3 vil det blive sandsynliggjort, at forklaringen kan findes ved at fokusere på sted og Pias nære geografiske mobilitet.

Den bofaste mand, Niels, er opvokset på en gård fem kilometer nordøst for Tinglev. Han blev passet hjemme, inden han kom på Tinglev Skole, hvor han gik fra 1.-10. klasse. Hans far er fra Tinglev Kommune og hans mor fra en lille by 15 kilometer nord vest for Tinglev by. Niels har arbejdet otte år som mekaniker i Sønderborg, hvor han dog boede hjemme. Sidenhen overtog han forældrenes gård. I 2010 er han selvstændig landmand. Resultaterne for Niels' sprogforandring i virkelig tid, ser således ud:

Informant/ år	Procentpoint forskel gl.-ny optagelse	Dialektprocent	EE	OO	B til F	G til CH	ARTIKEL	JEG	IKKE
Niels 1986	+4,5	93,4	97	88	100	69	100	100	100
Niels 2010		97,9	88	100	100	97	100	100	100

Tabel 12. Kvantitative resultater for Niels, den bofaste mand fra Tinglev.

⁶² B til F er ikke medregnet, da der er færre end fem forekomster

Niels er den informant, der har afhandlingens højeste dialektprocent både i de gamle og nye optagelser. Han har 93,4 % dialektvarianter af de undersøgte variable i 1986, og i 2010 er andelen øget med 4,5 procentpoint til 97,9 %. K.M. Pedersen skriver følgende om Niels, da han gik i 6. klasse i 1983:

”Men der er også skoleelever der udelukkende snakker sønderjysk – i hvert fald under optagelserne – og her tænkes på Niels. Om det kan lykkes at gå gennem folkeskolen som dialekttalende, vil optagelser i 9. klasse kunne sige noget om” (1986:179).

De kvantitative analyser af Niels' sprogbrug i 9. klasse og fra 2010 viser, at han har bibeholdt den dialektale sprogbrug i hele folkeskolen og i voksenlivet. Som det ses i oversigten er det kun i EE, OO og G til CH, at der er ganske få afvigelser fra dialekten.

I de sønderjyske interview fra 1986 og 2009 er der helt som forventet dialektale varianter af alle de 13 variable K.M. Pedersen undersøger. Det skal understreges, at Niels er et eksempel på en meget stedbundet person, men han er ikke et enestående eksempel (se kap. 9.3).

7.3.4 Delkonklusion - kvantitative resultater for Tinglev

Resultaterne af de kvantitative analyser af Tinglev-informanternes sprogbrug er komplekse. I det følgende fremhæves de pointer, der er mest interessant for nærværende studie. Den overordnede konklusion er, at resultaterne for de mobile Tinglev-informanter er anderledes end i Vinderup, selvom de undersøgte variable begge steder tilhører den traditionelle dialekt. I Vinderup har begge mobile informanter 0 % dialektvarianter i både de nye og gamle optagelser. I 1986 må den mobile Tinglev-kvindes sprogbrug - trods to lokale manifestationer af EE - betragtes som regionalstandard i samtale med den standardtalende interviewer. I 2009 har hun ingen dialektale varianter overhovedet. Den mobile Tinglev-mands sprogbrug og -forandring tegner et noget anderledes mønster. I 1986 har Søren 67,3 % dialektale varianter af de undersøgte variable i samtale med den standardtalende interviewer, i 2010 har han ingen.

I Tinglev sammenlignes de mobiles sprogbrug og -forandring med to bofaste informanter. Til trods for det begrænsede antal bofaste informanter tegner de kvantitative resultater et komplekst billede af sprogbrugen og -forandringen i Tinglev. Den bofaste Pia har ligesom den mobile Eva ganske få dialektmanifestationer i det gamle interview; hos Pia drejer det sig om variablene EE og OO, hvis dialektale variant if. K.M. Pedersen kan høres hos sønderjysktalende, der taler intenderet standard. I 2010 er Pias andel af dialektale varianter øget i interviewet med den rigsdansktalende interviewer; her

skyldes sprogforandringen vel at mærke de dialektale varianter af JEG og G til CH, der ikke hører til i den sønderjyske regionalstandard. Den bofaste Niels har afhandlingens højeste dialektprocent både i de gamle og nye optagelser, og den stiger mellem de to optagelser. Ændringen i Niels' dialektprocent er imidlertid ikke så bemærkelsesværdig som Pias, eftersom den skyldes beskedne ændringer i antallet af dialektmanifestationer af de enkelte variable. I sammenligningen mellem Søren og Niels er det interessant, at de begge er børn af landbrugere, dvs. at socialgruppe-tilhørsforhold ikke er tilstrækkeligt til at forklare forskellen i deres sprogbrug og -forandring.

De kvantitative resultater efterlader nogle spørgsmål, det mest iøjnefaldende er, hvorfor sprogforandringen i virkelig tid er så forskellig fra Vinderup, hvor de undersøgte variable er på samme niveau i sprogbrugen. På individniveau kan det undre, hvorfor Pia øger sin andel af lokale varianter, og hvorfor der er så markante forskelle mellem Søren og Niels' sprogbrug, når de er fra samme sociale baggrund.

Jeg mener, at den mest interessante forskel mellem Tinglev og afhandlingens to andre lokaliteter er, at kodeskift var så stor en del af den sproglige hverdag, da den første undersøgelse fandt sted. Når kodeskift er en integreret del af den sproglige indeksikalitetsorden, betyder det, at informanterne enten opfattes som en- eller tosproget af sig selv og andre. Her vil jeg holde mig til K.M. Pedersens definition af tosprogethed, hvor sprogene skal anvendes forskelligt, så der er en arbejdsfordeling mellem dem. Hun skriver: ”Det der må være afgørende, er om den tosprogede kan blive accepteret som samtalepartner på begge sprog” (1986:10, se kap. 5.3). Gennemlytning af Tinglev-informanternes interview med sønderjysktalende interviewere viste, at Eva og Pia accepteres som samtalepartnere på begge sprog i 1986, Søren og Niels gør ikke, de taler sønderjysk. I de nye optagelser accepteres Eva, Pia og Søren som samtalepartnere på begge sprog, Niels gør ikke, han taler sønderjysk. Søren sprogforandring er således gået fra en- til tosproget.

Af besvarelsene på K.M. Pedersens spørgeskemaundersøgelse fra 1986 fremgår det, at 61,1 % af eleverne på den danske skole opfatter sig som tosprogede med beherskelse af rigsdansk og sønderjysk (1986:24), heraf opgiver 57,9 % af eleverne, at de taler mest sønderjysk (1986:26). De sidste cirka 40 % består af elever, der betragter sig som etsprogede, de taler enten sønderjysk eller intenderet standard. Det er ikke kun den udbredte brug af kodeskift, der adskiller Tinglev fra Odder og Vinderup. Den sproglige indeksikalitetsorden var forskellig på andre punkter. Forskellene kommer fx til udtryk ift. hvem der taler dialekt, og hvordan man bliver opfattet som dialekttalende. Det faktum, at lærerdatteren Eva taler dialekt i samtale med den sønderjysktalende interviewer, viser, at børn af forældre med

længere uddannelse også talte dialekt. At Pia taler dialekt, viser desuden, at den dialektale sprogbrug også benyttes af børn af byens erhvervsdrivende, dvs. at dialekten ikke adskiller bønder fra erhvervsdrivende, og at den ikke kun er knyttet til de mere landlige dele af kommunen. Resultaterne passer med de overordnede resultater af Nybergs undersøgelse af unge sønderjydere rigsmålstilegnelse. Her finder hun, at de unges rigsmål er ens uanset informanternes sociale baggrund, de eneste signifikante forskelle er, at land-eleverne bruger flest dialektale varianter af OO, og drengene bruger flest dialektale varianter af IKKE (1991:163). Nyberg skriver imidlertid ikke, at børn i byen også ofte er tosprogede med sønderjysk og standardnær sprogbrug (som fx Eva og Pia), og at høj socialklasse ikke nødvendigvis korrelerer med standardsprog. Den oversete tosprogethed er sandsynligvis forklaringen på, at Nyberg - til sin overraskelse - konkluderer, at der ikke er forskel mellem det rigsmål børn af landmænd og funktionærer taler (1991:164). Fundet er ikke slet så overraskende, hvis funktionærbørnenes førstesprog er sønderjysk ligesom landbrugernes børn! Uanset det manglende fokus på tosprogethed, viser Nybergs resultater, at der til forskel fra Odder og Vinderup ikke var afgørende forskel i det intenderede rigsmål hos informanter fra land og by eller hos forskellige socialklasser, da Tinglev-informanterne voksede op.

Den udbredte kodeskift-strategi og de forholdsvis få informanter bevirker, at det er vanskeligt at udtale sig om, hvilke dialekttræk der eventuelt er resistente i Tinglev. Når man udelukkende fokuserer på interviewene med den standardtalende interviewer, vil kodeskifterne nemlig undgå varianter, de forbinder med dialekt. Men man kan ikke vide, om de dialektale varianter er resistente i interview med sønderjysktalende. Det er således ikke muligt at lave sammenfatninger om de undersøgte variables udvikling, som det blev gjort for Odder og Vinderup. Ud fra de kvantitative resultater af sprogbrugen blandt de informanter der kodeskifter, kan man dog udlede noget om, hvilke træk der markerer henholdsvis dialektal og ikke-dialektal sprogbrug. Hos Eva, Pia og Søren er der således tale om markante situationelle skift i brugen af alle de undersøgte variable, på nær IKKE hvis dialektale manifestation slet ikke forekommer i deres sønderjyske interview. Heraf kan vi udlede, at man ikke behøver at benytte den dialektale variant af IKKE for at blive opfattet som sønderjysktalende. Og det kunne tyde på, at trækket ikke er resistent. Desuden kan man udlede af de kvantitative resultater for Evas og Pias interview i 1986, at der kan være enkelte dialektmanifestationer af EE og OO, uden at den talende opfattes som - eller ønsker at blive opfattet som - sønderjysktalende. Hvor mange manifestationer der skal være tale om, og i hvilken kombination de skal forekomme, før den talende bliver opfattet som dialekt- eller ikke-dialekttalende må henlægges til et perceptionsstudie. Det kunne fx være interessant at undersøge, om Pias sprogbrug i det nye interview med forekomster af dialektale

varianter af JEG og G til CH bliver opfattet som dialekt i lokalsamfundet. Forskellen i Sørenss sprogbrug i det gamle og nye interview er til gengæld så markant, at det opfattes som sprogskift.

7.4 Delkonklusion for de kvantitative analyser

De kvantitative resultater tegner et komplekst billede af sprogforandring i virkelig tid hos mobile og bofaste informanter fra Odder, Vinderup og Tinglev (for oversigt se bilag 9). Der kan dog udledes nogle overordnede konklusioner, som peger på vigtigheden af at inddrage sted som forklarende faktor.

Undersøgelsen af de mobile informanters sprogbrug og -forandring i virkelig tid giver mulighed for at belyse sammenhænge, synkrone mobilitetsstudier ikke kan. Således er den overordnede konklusion, at de socialt og geografisk mobile informanter markerede sig sprogligt anderledes end de bofaste informanter, allerede da de voksede op sammen (se Bowie 2000:143 og kap. 2.1.1). Der er dog nuancer i denne konklusion, som er stedsspecifikke. I Odder har den mobile kvinde manifestationer af nogle af de regionale variable, men ikke lige så mange som de bofaste kvinder. Den mobile mand har en del regionale variable i sin sprogbrug, dog færre end tre af fire bofaste mænd⁶³. I Vinderup har begge de mobile informanter 0 % dialektvarianter af de undersøgte variable, dermed taler de markant anderledes end bofaste informanter fra samme sociale baggrund. I Tinglev markerer den mobile kvinde sig minimalt anderledes end den bofaste kvinde⁶⁴. Og den mobile mand har - til trods for at han taler sønderjysk i interview med den standardtalende interviewer - en lavere dialektprocent end den bofaste mand fra samme sociale baggrund. I de nye interview er det kun de mobile informanter fra Odder, der har lokale manifestationer af de undersøgte variable - disse er vel at mærke regionale og ikke dialektale. Og den mobile Tinglev-mand har foretaget et regulært sprogskift fra overvejende brug af sønderjyske varianter til ingen brug af sønderjyske varianter.

De kvantitative resultater for de bofaste informanters sprogforandring i virkelig tid er ligeledes komplekse, men kan meget overordnet gengives på følgende måde: I Odder er der sket et fald i alle de bofaste informanters regionalstandardprocent, hos to ud af tre kvinder er faldet større end hos mændene. I Vinderup er der sket et markant fald i dialektprocenten hos to ud af de tre kvindelige informanter, den tredjedes dialektprocent er øget en smule; i 2006 er kvindernes dialektprocent mere lig hinanden end i 1978. De bofaste Vinderup-mænd er mere sammensatte, hvad angår sociale baggrundsvariable, hvilket afspejles i resultaterne. Men overordnet set er de bofaste Vinderup-mænds

⁶³ Den fjerde mands lavere regionalstandardprocent hænger formentlig sammen med socialgruppetilhørsforhold, se kap. 9.1.

⁶⁴ Den mobile kvinde har to dialektmanifestationer af EE, den bofaste kvinde har enkelte dialektmanifestationer af både EE og OO. Forskellen må betragtes som minimal, eftersom begge variable indgår i sønderjysktalendes intenderede standard.

sprogbrug mere stabil end kvindernes. Mændenes dialektprocent varierer fra 0 til 79 % i 1978 og fra 0 til 71,8 % i 2006, og der er kun sket markante ændringer af dialektprocenten hos én informant. De to bofaste Tinglev-informanternes sprogbrug er meget forskellige fra hinanden i begge interview: Den mandlige informant har ganske få standardvarianter af de undersøgte variable, den kvindelige informant har ganske få dialektvarianter af de undersøgte variable, til gengæld kodeskifter hun til dialekt i samtale med den sønderjysktalende interviewer.

De store forskelle i de mobile og bofaste informanternes sprogforandring i virkelig tid viser, at det er vigtigt at have en bofast kontrolgruppe. Ved at foretage en synkron sammenligning mellem mobile og bofaste informanter kan man fx undersøge, om de undersøgte varianter stadig findes i det sprogsamfund, der flyttes fra. Og ved en diakron sammenligning kan man undersøge, om der er en sammenhæng mellem, hvilke lokale varianter der er resistente i de bofastes og mobiles sprogbrug (se Omdal 1994:34; Andersson & Thelander 1994:58). Desuden viser undersøgelsen, helt i tråd med tidligere undersøgelser, at det er vigtigt at kende til den geografiske udbredelse af de undersøgte varianter (if. Omdal 1994:122, Thelander 1979/1:112-119, Ivars 1986:172-179). To af de regionale varianter fra Odder er forholdsvis resistente i de mobiles sprogbrug; formentlig fordi de anvendes i et større geografisk område. Ingen af de mere stedbundne dialektvarianter er resistente i sprogbrugen hos de mobile fra Vinderup og Tinglev.

I kap. 5 blev det slået fast, at det er vanskeligt at afgøre, om et sprogligt træk er salient. Ikke desto mindre kan man argumentere for, at de variable der indgår i Vinderup- og Tinglev-undersøgelserne i højere grad opfylder kravene for at være saliente for sprogbrugerne, end de variable der indgår i Odderundersøgelsen (Auer et al. 1998:168, se kap. 5.4). For de fleste dialektvarianter, der undersøges i Vinderup og Tinglev gælder: At der er stor perceptuel afstand mellem dem og standardmanifestationerne, de udskiftes ved kodeskift, de markeres i dialektortografien⁶⁵, og de bruges til at lave stereotyper med. Det er vanskeligere at svare på, om det sidste krav er opfyldt, nemlig at dialektvarianterne skulle være sværere at forstå end standardmanifestationerne. De vest- og sønderjyske dialektvarianter høres imidlertid ikke nær så ofte uden for deres egne dialektområder som de geografisk mere udbredte østjyske regionaltræk. Alene af den grund kan de være mere eksotiske og muligvis sværere at forstå for udenforstående.

⁶⁵ Det kan kun bekræftes for Sønderjylland, hvor der ikke findes en skriftsprogsnorm, men hvor der skrives både sange, skilte og en del personlig kommunikation på dialekt.

Den geografiske udbredelse - og den mulige lavere saliens - kan være med til at forklare, at de mobile fra Odder beholder nogle få regionale varianter i deres sprogbrug, og at de mobile fra Vinderup og Tinglev ikke har nogen dialektvarianter i deres sprogbrug, efter de har været mobile. Men geografisk udbredelse kan ikke forklare de forskelle, vi finder mellem informanterne fra Vinderup og Tinglev. I Vinderup har de mobile informanter 0 % dialektvarianter i de gamle optagelser, og de kodeskifter ikke i samtale med deres skolekammerater. I 1986 kodeskifter den mobile Tinglev-kvinde til sønderjysk i interview med en sønderjysktalende interviewer og sønderjysktalende klassekammerater, og den mobile mand taler sønderjysk i samtale med den standardtalende interviewer. Blandt de bofaste informanter er der en del sprogforandring i virkelig tid hos de bofaste Vinderup-informanter - fortrinsvis hos kvinderne, det er der ikke i Tinglev.

Et andet geografisk parameter, som tidligere forskning har peget på som vigtig ift. sprogforandring, er afstande til hovedstaden og andre urbane centre (fx Trudgill 1986). Britain og Johnstone mener, som nævnt i kap. 3, at afstande og befolkningstæthed spiller en vis rolle for sprogforandring, men de understreger, at spredningsmodel som bølgemodellen og urban hierarki-modellen ikke kan forklare lokale forskelle (Britain 2002:617; Johnstone 2010c:12). I kap. 3 skrev jeg, at Horvath og Horvath konkluderer, at de ikke kunne nøjes med at se på space-effekter (afstande og beliggenhed), men at de måtte inddrage place-effekter (de samlede sociolingvistiske omstændigheder), for at forklare spredningen af l-vokalisering på New Zealand og i Australien (2001:52f). I nærværende undersøgelse drejer det sig ikke om spredning af ét træk, men om en undersøgelse af, hvad der henholdsvis medfører sprogforandring eller bevarelse af en række lokale træk. Hvis man alene tog hensyn til space-effekter kunne man forklare Odders mere standardiserede sprogbrug med, at det lå tættere på København end de to andre byer og tæt på Århus. Men man ville ikke kunne forklare, at sprogforandringen tager sig så forskelligt ud i Vinderup og Tinglev; begge kommuner var i 2007 beskedne i størrelse og beliggende i områder med vækststagnation, de ligger langt fra København og andre større byer.

For at forsøge at forklare de kvantitative resultater, vil de kvalitative analyser gå mere i dybden med place-faktorer knyttet til de enkelte steder. Desuden vil fokus være på informanternes holdninger til deres steder: om der evt. er tale om topophilia (Tuan 1990:92-92), i hvor høj grad sproget er knyttet til stedet (Britain 2010a:142; Johnstone 2004:66), og om der er tale om en sprog, sted og krop-kobling blandt informanterne (se kap. 3).

8 Tilgange til de kvalitative analyser

De kvantitative analyser i kap. 7 viste store forskelle i sprogforandringsmønstrene – både mellem de mobile informanter fra de tre steder og mellem de mobile og bofaste informanter. Tidligere mobilitetsstudier har understreget vigtigheden af kvalitative analyser for at forklare sprogforandringsmønstre hos mobile informanter (se fx Omdal 1994:224; Mæhlum 1986:3; Andersson & Thelander 1994:81). Omdal pointerer, at det er vanskeligt at forklare sprogforandring ved mobilitet vha. traditionelle sociolingvistiske baggrundsvariable; de er for få og grove til at resultaterne kan generaliseres. For at kunne sammenligne og opnå mere almengyldige resultater på udvalgte områder af de mere kvalitativt anlagte analyser, foreslår Omdal fokus på en række biografiske oplysninger om den enkelte sprogbruger (1994:224). Det mener jeg også gælder, når man vil forklare sprogforandring i virkelig tid hos bofaste informanter. I det følgende kapitel, vil jeg præsentere nogle redskaber, som jeg vil inddrage i de kvalitative analyser. Det drejer sig om begreber hentet fra den franske sociolog Pierre Bourdieu, der kan være med til at anskueliggøre forhold, der kan have haft indflydelse på, om den enkelte blev mobil eller bofast. Desuden vil jeg inddrage analyser af en række faktorer knyttet til de enkelte lokaliteter (geografiske, historisk og kulturelle).

Individer er unikke, og deres sproglige habitus er resultatet af mange forskellige påvirkninger, hvilket naturligvis bør medføre et forbehold over for generaliserbarheden af resultaterne. Det skal imidlertid understreges, at de emner der indgår i de kvalitative analyser på ingen måde er vilkårlige. Nedenfor præsenteres nogle analytiske indgangsvinkler, som tidligere sociolingvistiske undersøgelser af sted samt mobilitet har fundet relevante for sprogforandring, fx informanternes stedstilknytning og jobfunktioner. Desuden inddrages emner, som jeg ud fra et nært kendskab til de tre steder har fundet særlig interessante⁶⁶; det drejer sig fx om, hvordan informanterne omtaler den lokale sprogbrug, hvad de kalder den og om den kobles til lokalområdet.

8.1 Integrationsindeks

Når man undersøger sprogbrug og -forandring i virkelig tid, er det nærliggende at inddrage informanternes stedstilknytning for at finde evt. sammenhænge. Da der er tale om forholdsvis mange informanter - 23 i alt - kan analyserne ikke være lige omfangsrige og detaljerede for alles vedkommende. Én måde at give en oversigt over alle informanternes stedstilknytning er at lave et *integrationsindeks*. Integrationsindekset foretager en grovsortering og viser informanternes stedstilknytning i forhold til

⁶⁶ Jeg er opvokset tæt på Tinglev og har foretaget i omegnen af 80 interview med informanter fra Odder og Vinderup.

sproguafhængige parametre, som tidligere undersøgelser har fundet relevante for sprogforandring. Resultaterne af indeksene kan sammenholdes med de kvantitative resultater og bruges som afsæt for mere kvalitative analyser af forhold i den enkeltes livshistorie, der kan have betydning for vedkommendes sprogbrug. Integrationsindekset er hentet fra Andersson og Thelander (1994) og benyttes i Eva Sundgrens bearbejdelse (2002)⁶⁷.

Andersson og Thelander opstiller et integrationsindeks for deres mobile informanter for at undersøge, om graden af integration i Eskilstuna har indflydelse på deres sprogbrug. Hypotesen er, at velintegrerede migranter indoptager flere lokale træk end ikke-integrerede migranter (1994:83). Sundgren bruger indekset til at måle bofaste Eskilstuna-borgeres integration i lokalsamfundet og sammenholder det med deres sprogforandring i virkelig tid. Hun går ud fra hypotesen om, at velintegrerede informanter bibeholder et mere lokalt sprog over tid end mindre integrerede informanter (2002:89).

Sundgren har modificeret Andersson og Thelanders indeks en smule og tilføjet nogle uddybende variable⁶⁸. Sundgren lægger fx ikke vægt på, om informanten og dennes ægtefælle har deltids- eller fuldtidsarbejde, men på om svigerforældre er født på egnen, og om man føler sig hjemme på stedet. I Sundgrens indeks regnes følgende faktorer for vigtige for integration i lokalsamfundet: Hvor ægtefælle, forældre og svigerforældre er født, hvor søskende og ægtefælles søskende er bosat, om informanten har børn opvokset i lokalsamfundet, hvor kollegaer og venner er opvoksede, om informanten deltager i det lokale foreningsliv, om informanten kunne tænke sig at flytte, eller om byen/stedet føles hjemligt samt om informantens arbejdsplads ligger inden for kommunegrænsen. Det udmøntes i 12 spørgsmål, som informanterne blev stillet i umiddelbar forlængelse af interviewene. For hvert spørgsmål findes et svar, som giver 0-2 point, fx udløser ægtefællens fødested 2 point, hvis det er samme by, 1 point hvis det er samme kommune og 0 point, hvis det er uden for kommunen. Pointene lægges sammen og deles med antallet af spørgsmål (12 i alt) og multipliceres med 100; det giver et integrationsindeks mellem 0-200, hvor informanter med 200 point er mest integrerede. For børn fraregner Sundgren de fire spørgsmål, der refererer til ægtefælle og børn, derfor deles deres point med 8 og multipliceres med 100 (ibid. 89-90).

⁶⁷ Et andet eksempel på at give informanter en score i forhold til stedstilknytning findes hos Chambers. I beskrivelsen af dialekten i Quebec medtager Chambers migranters sprogbrug, men for at kunne udskille disse og påpege deres evt. påvirkning opstiller han et regionalitetsindeks. Konklusionen er, at regionalitet spiller en afgørende rolle for sprogvvalg på ordniveau. Chambers inddrager kun fire sprogksterne oplysninger: hvor informanten er født og opvokset (8-18 år), nuværende bosted samt hvor forældrene er fra (2000:179).

⁶⁸ Se bilag 10 for spørgsmålene til Andersson & Thelanders integrationsindeks og bilag 11 for Sundgrens integrationsindeks i min bearbejdelse.

Integrationsindekset knytter an til analyser af, hvor tætte informanternes netværk er. Netværksanalysen viser, at informanter med tætte netværk bestående af personer med sammenfaldende roller inden for kategorierne: familie, omgangskreds, naboer og kollegaer, taler mere lokalt, end informanter med netværk uden sammenfald i rollefordelingerne (fx Milroy 1980; Pedersen 1994; Auer, Barden et al. 2000). I integrationsindekset kvalificeres tætheden af netværket ikke, men oplysninger om informantens netværk suppleres med oplysninger om informantens affektive bånd til deres bosted – om de føler sig hjemme og kunne forestille sig at flytte, hvilket er en kvantificering af visse sider af Tuans topophilia-begreb (kap. 4). Netop netværk og affektive bånd til stedet hænger ifølge Sundgren tæt sammen med sprogbrug. Ved hjælp af integrationsindekset kan Sundgren udlede, at én bestemt og sjældent forekommende variabel – brugen af *i-supinum* – fungerer som lokal identitetsmarkør for både mænd og kvinder. Imens en anden variabel – vekslen mellem standardformen ”blev” og dialektformen ”vart” – kun fungerer som lokal identitetsmarkør for mændene (Sundgren 2002). Og overordnet viser indekset, at selvom de mandlige og kvindelige informanter er nogenlunde lige integrerede i Eskilstuna, er det kun mændene der – på nær den ene føromtalt variabel – viser tilknytningen vha. lokal sprogbrug. Et lidt uventet resultat er, at de socialt opstigende mænd taler mere lokalt end gennemsnittet (ibid.:307). I forhold til tidligere undersøgelser ville man forvente mere standardnær sprog des højere social placering eller social opadstræben (fx Labov 1967:58; Mees & Collins 1999). Ifølge Sundgren skal forklaringen findes i Eskilstuna historie, hvor stor ekspansion i 1970’erne gjorde det muligt at gøre karriere uden formel uddannelse; så hvis man(d) havde gode lokale forbindelser og dermed højt integrationsindeks, var det muligt at avancere (2002:126).

8.2 Jobfunktion

Ganske som det var tilfældet blandt de bofaste informanter i Odder, Vinderup og Tinglev, finder Sundgren store forskelle mellem de kvindelige og mandlige informanternes sprogforandring i virkelig tid i Eskilstuna. Kvinderne talte mere standardnært end mændene i de første optagelser, og tendensen var forstærket i de nye optagelser 30 år senere (2002:259). At kvinder bruger flere standardvarianter end mænd, er velkendt inden for sprogforskningen. I Danmark skrev Skautrup fx allerede i 1921, at det især var de unge piger fra Tvis Sogn, der var ”utro” mod dialekten, når de havde været inde at tjene i Holstebro (1921). Sundgren påpeger, at der ikke er fundet en entydig forklaring på tendensen. Det kan if. Milroy hænge sammen med, at mænd og kvinder har forskellige netværk (se Sundgren 2002:260). I nærværende studie kan man ud fra besvarelsene i integrationsindekset se, om informanternes netværk fortrinsvis består af lokale, men tætheden af netværket kvantificeres ikke. Sundgren peger på en anden kønsforskel, der kan påvirke de sproglige normer, nemlig at mænd og kvinder ofte har forskellige

jobfunktioner. Hun sorterer informanterne i tre kategorier efter, om deres arbejde indebærer mundtlig og/eller skriftlig sprogproduktion (2002:260):

+ = sprogproducerende, fx journalist og sekretærer

- = ikke-sprogproducerende, fx murere og fabriksarbejdere

B = blandet, fx social- og sundhedsassistenter og butiksmedarbejdere.

Som det vil fremgå i kap. 9 er inddelingen især interessant ift. de bofaste informanter, her viser det sig, at det kun er mandlige informanter, der har ikke-sprogproducerende job. De mobile informanter har enten sprogproducerende eller blandede job-funktioner (se bilag 9).

8.3 De mobiles flyttekontekst

Andersson og Thelander peger på, at det er vigtigt at undersøge forhold omkring mobile informanternes flytning for at forklare deres eventuelle sprogforandring. Derfor sammenholder de deres geografisk mobile informanternes integrationsindeks med tre centrale omstændighederne omkring deres flytning: 1) Om de inden flytningen kendte tilflytterstedet gennem familie og venner bosat der. 2) Om de flyttede alene eller sammen med deres familie eller en kæreste. 3) Om de stadig har forbindelse til mennesker fra hjemegnen. På den måde afgør Andersson og Thelander, om der er tale om *kontekstbrud* eller *kontekstkontinuitet*. Hypotesen er, at stor kontekstkontinuitet – dvs. man kender tilflytterstedet gennem venner og familie, flytter sammen med familie eller kæreste og har tætte forbindelser til mennesker fra hjemegnen – enten forsinker eller modvirker sprogforandring. Tilsvarende vil stort kontekstbrud betyde, at man skal skabe nye sociale netværker og genskabe sin sociale (og sproglige) identitet. I forhold til deres resultater er det vigtigt at huske, at Andersson og Thelander arbejder med geografisk mobile, men socialt stabile informanter, der er flyttet fra ét dialektområde til et andet. Der er altså på en anden måde end i mit materiale tale om en undersøgelse af tre former for sprogbrug, hjemstavnsdialekt, den nye dialekt og standardsvensk.

Andersson og Thelander finder klare sammenhænge mellem sprogbrug, integrationsindeks og flyttekontekst. Det viser sig, at brugen af træk fra den oprindelige hjemegn og standardformer er mest knyttet til kontekstkontinuiteten, og at brugen af træk fra tilflytterstedet er knyttet til graden af integration. Ved at fokusere på forhold omkring informanternes integration og flytning kan Andersson og Thelander forklare de individuelle forskelle, og deres overordnede resultater er, at:

- Informanter med lav kontekstkontinuitet og stærk integration bevarer få træk fra den oprindelige dialekt og erstatter dem enten med standardtræk eller træk fra det nye dialektområde.
- Informanter med høj kontekstkontinuitet og stærk integration beholder træk fra deres oprindelige dialekt og indoptager en del træk fra den nye dialekt, til gengæld bruger de ikke mange standardtræk.
- Informanter med høj kontekstkontinuitet og svag integration ændrer ikke deres sprogbrug.
- Informanter med lav kontekstkontinuitet og svag integration har få træk fra deres oprindelige dialekt og få fra den nye, hvorimod de taler udpræget standard (1994:81f).

Andersson og Thelander giver informanterne point på baggrund af oplysninger om deres flyttekontekst. Mine informanters flyttekontekster er meget forskellige, derfor omtales forhold omkring flyttekonteksten og dens eventuelle betydning i de kvalitative analyser.

Auer og kollegaer lægger også vægt på informanternes sociale integration, og hvor de foretrækker at bo. De undersøger tætheden af informanternes netværk og lægger sig dermed mere efter Milroys netværksanalyse, desuden undersøger de, hvor tilfreds informanten er med deres nye hjemsted. Der skelnes mellem tre typer af *Ortsbezogenheit*: 1) positiv holdning til tilflyttersted, 2) positiv holdning til fraflyttersted og 3) en neutral holdning, kaldet kosmopolitisk, fordi informanterne mener, de kunne bo hvor som helst (Auer, Barden et al. 2000:91). Forfatterne finder ligesom Andersson og Thelander, at det kun er informanter, der føler tilknytning til det nye sted, som indoptager træk derfra (ibid. 94).

8.3.4 Afhandlingens brug af integrationsindeks og flyttekontekst

Andersson, Thelander og Sundgren opererer i større bysamfund end nærværende undersøgelse. Sundgren skelner som nævnt mellem, om ægtefællen er født i samme by, inden for kommunen eller uden for kommunen. Mine informanter er fra forskellige steder inden for Odder, Vinderup og Tinglev Kommuner⁶⁹; nogle er fra steder med så få indbyggere, at det er meningsløst at spørge, om ægtefællen er fra samme sted. I materialet til denne undersøgelse mener jeg ikke, at de vigtigste mentale skel går mellem, om ægtefællen er født i samme by, kommune eller uden for kommunen, men om vedkommende er født i samme kommune, i samme landsdel eller uden for landsdelen. I forhold til de tre lokaliteter skønnes det, at den mentale forskel mellem den enkelte landsdel og resten af Danmark er vigtigere for sprogbrugen end skellet mellem egen landsby og kommune. Med andre ord er det vigtigere, at indekset griber, om ens søskende bor i Vinderup Kommune, Vestjylland eller uden for Vestjylland, end om de bor i landsbyen Herrup, Vinderup Kommune eller uden for kommunen.

⁶⁹ Her refereres som tidligere nævnt til kommunegrænserne før Kommunalreformen i 2007.

Integrationsindekset for de bofaste er beregnet med hjemkommunen som udgangspunkt for de betydningsgivende lokaliteter (fx Tinglev, Sønderjyllands Amt, uden for Sønderjylland), hos de mobile er det den nye bopæl. I afhandlingen anvendes Sundgrens bearbejdning af integrationsindekset; i de tilfælde hvor de nødvendige integrations-oplysninger ikke fremgik af de nye interview, blev informanterne kontaktet telefonisk i foråret/sommeren 2012.

Når man arbejder med grovsorteringer i form af indekser, bliver man nødt til at arbejde ud fra prototype. I dette tilfælde er prototypen ”hr. og fru Danmark”, dvs. at man kun har mulighed for at få 0-2 point i alle spørgsmålene, hvis man er (eller har været⁷⁰) samboende eller gift, har børn og er i arbejde. Det er imidlertid ikke alle informanterne, der er prototyper: To af de mobile kvinder er enlige uden børn, den tredje har to børn og er fraskilt. Og omvendt er fire af de bofaste mænd enlige, heraf har to børn. Selvom disse informanter ikke passer til den prototype indekset bygger på, er de typiske i en anden forstand; de afspejler, at der er flest enlige kvinder i byerne og flest enlige mænd på landet. Med hensyn til integration kan man overveje, hvorvidt enlige er mere eller mindre velintegrerede i lokalområdet, end den prototype indekset bygger på. På den ene side har enlige uden børn måske mere tid til at benytte sig af kultur- og fritidstilbud, møde nye mennesker og på den måde integrere sig bedre - også sprogligt. På den anden side bindes de ikke til lokalsamfundet af børn og deres relationer, og de har måske mere tid til at holde kontakt med deres hjemegn. I Randi Brodersens undersøgelse af hvordan danskere i Norge tilpasser sig sprogligt, viser det sig, at informanternes civilstatus – om de er enlige eller i et parforhold og om de har børn – spiller en rolle for tilpasningen. Hendes resultater tyder på, at barnløse er mere tilbøjelige til at bevare en tilknytning til det sted, de kommer fra. Brodersen understreger, at det især er kombinationen enlig og uden børn, der lader til at spille en rolle for manglende sproglig tilpasning⁷¹.

Selvom det ikke er alle informanter, der kan opnå point i alle spørgsmål, opstiller indekset nogle anvendelige sproguafhængige parametre, og de deraf udledte hypoteser giver ræson i forhold til forventninger om sprogbrug. I de tilfælde, hvor informanterne ikke har mulighed for at opnå point, har jeg udeladt spørgsmålet og for hver enkelt divideret antallet af mulige svar og multipliceret med 100. I bilag 9 ses en oversigt over informanternes point i integrationsindekset.

⁷⁰ Sundgren skriver: ”I vissa fall kan det vara svårt att bedöme vem som ska räknas som make/maka. För den som är skild och har brutit kontakten eller inte träffar f.d. maken/makan ofta har vi - något skönsmässigt - bestämt att det är rimligt att ge poäng på frågor angående make/maka om mindre än 15 % av levnadsåldern (den tid man hittills har levtt) har gått sedan skilsmässan” (2002:90).

⁷¹ If. personlig korrespondance med Randi Brodersen.

Integrationsindekset peger på forhold, der knytter informanterne til stedet og stabiliserer dem. I forhold til de mobile informanter er det også interessant at undersøge, om man kan pege på dynamiserende forhold. Hvad motiverer informanterne til at flytte? Andersson og Thelander peger på, at informanternes nummer i søskendeflokken og antallet af værelser i den bolig, man er opvokset i, kan være med til at forudsige, om man bliver mobil. Yngre søskende og informanter opvokset i lejligheder med få rum er mere tilbøjelige til at flytte (1994:77). I forhold til de mobile informanter i dette studie har fire forældre, der er landmænd, og det kunne man enten se som et stabiliserende forhold i form af binding til gården og forventninger om at overtage den, eller som dynamiserende idet strukturelle ændringer og moderniseringen af landbruget har medført drastisk nedgang i antallet af gårde. Ved at benytte begreber hentet fra Bourdieu og anvende dem på individniveau, kan man samle nogle af de forhold, der kan have påvirket de mobile i retning af geografisk og social mobilitet

8.5 Bourdieu

Bourdieu undersøgte igennem hele sit forfatterskab, hvilke samfundsmæssige forhold der påvirker – og især hæmmer - mulighederne for social mobilitet. I det følgende gives en kortfattet introduktion til nogle af Bourdieus centrale begreber – og til hans livsforløb. Dette sidste fordi det eksemplificerer hans teorier, og dermed udpeger en mulig personlig motivations- og inspirationskilde for dem. Der er tale om en kortfattet fremstilling, der ikke yder Bourdieus komplekse teorier retfærdighed, men som alene sigter på at præcisere og motivere anvendelsen af dem i denne undersøgelse. Gennemgangen bygger især på teorierne om habitus og symbolsk kapital i 'Outline of a Theory of Practice' (1977/2010:72-87) og teorierne om felter og smag i 'Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste' (1984:97-256). Bourdieu understreger selv, at begreberne er tankereds kabler, der skal anvendes i vekselvirkning med empirien (Waquant 1989:50), den følgende gennemgang skal vise, hvordan redskaberne tænkes anvendt i denne sammenhæng.

Bourdieus eget livsforløb er et eksempel på social og geografisk mobilitet med dertil hørende sprogforandring fra dialekt til standardsprog. Han blev født i 1930 som søn af postmesteren i Denguin, en lille landsby i det sydvestlige Frankrig. Da han døde i Paris i 2002, var han en af de mest indflydelsesrige sociologer i det 20. århundrede. Hans opstigning ad den sociale rangstige var i følge ham selv med til at forme hans karriere, idet den åbnede hans øjne for, hvilke mekanismer der vanskeliggør social mobilitet og bevarer ulighed i samfundet (for uddybning se fx Wilken 2006:18ff).

Det er vigtigt at understrege, at Bourdieu ikke interesserede sig særligt for individer som frit tænkende væsner i sit kvantitative og kvalitativt analyserende arbejde. Hans fokus er på individets vilkår som

medlem af en gruppe med et bestemt klassemæssigt udgangspunkt – hvor der med klasse både menes noget rent materielt, men også noget kulturelt og historisk betinget. Der er megen historisk materialisme i Bourdieus tænkning. Men hvor den historiske materialisme levner den enkelte meget begrænsede handlemuligheder og stort set ingen valgfrihed, betragter Bourdieu det historiske og materielle udgangspunkt, *klassehabitus*, som netop et udgangspunkt. Herfra kan det enkelte individ i princippet – selv om det så muligvis sker sjældent i realiteten – bevæge sig ud på en hvilken som helst livsbane. Hvad individet så faktisk gør, er influeret af udgangspunktet og den kumulerede erfaringsdannelse der følger efter – og til en vis grad af – dette, nemlig den individuelle habitus. Den individuelle habitus er på den ene side er unik, men på den anden side er den ofte struktureret af de samme forhold, som strukturerer alle andre ”individuelle” habitusser, nemlig de omgivelser som menneskerne lever deres liv i og styrer deres liv igennem. Bourdieus forfatterskab er således en balancegang: Han arbejder på at formulere en teori om de klassebestemte grundvilkårs indflydelse på det enkelte menneskes handlinger, som hverken abonnerer på ideer om total determinisme eller ubegrænset fri vilje. En sådan teori må nødvendigvis tilstræbe at holde balancen på et andet område også: Der må gives forklaringsmæssig plads til både reproduktion og kreativitet. Bourdieus interesse for det førstnævnte synes langt hen ad vejen dominerende i hans empiriske analyser. Analyserne fokuserer på, hvordan sociale uligheder produceres og reproduceres – også af dem, der ikke får del i goderne (1977/2010; 1984; 1991).

I ’Den umulig samtale’ (1998), der handler om sprogbrug i jobsamtaler, skriver Jann Scheuer, at det kan opfattes som et betænkeligt forehavende at overføre Bourdieu på kommunikativ adfærd. Bourdieu beskæftiger sig først og fremmest med hverdagen i den kabylske agrarkultur med dens gentagende og reproducerende mønstre af såning, pløjning og religiøse ritualer. Indvendingen mod at benytte Bourdieus termer kunne ifølge Scheuer være, at kommunikative handlinger i højere grad end såning og pløjning tvinger mennesket til kreativitet og giver plads til intentionel tænkning, så man kan beregne, hvilken effekt en given sproglig adfærd vil have. Scheuer anfører imidlertid, at megen kommunikativ adfærd ikke kan forklares som intentionel handling, men må forstås som ”reproduktion eller transformation af erfaringsmateriale”, fx syntaksen som man ikke reflekterer over. Og han skriver, at også kommunikationens indhold og den kommunikative påvirkning samtaleparterne udøver på hinanden må ses som reproduktion af eksisterende strukturer (1998:40). Scheuer demonstrerer i bogen, hvordan centrale Bourdieu-begreber kan være med til at forklare, hvorfor nogle individer har større chance for at få succes i jobsamtaler. Inspireret af denne tilgang vil jeg i de kvalitative analyser benytte centrale Bourdieu-begreber, som præsenteres i det følgende. Begreberne skal danne en overordnet teoretisk ramme for de komplekse forhold, der spiller ind i de mobile informanternes sprogforandring

over tid - eller mangel på samme. Jeg er ligeledes inspireret af Scheuer 2003, der er et indlæg i diskussionen af, hvordan kritisk diskursanalyse kan inddrage kontekst ved at kombinere lingvistiske og samfundshistoriske analyser; dermed fremstilles den sociale agent som et kreativt, men også socialt determineret individ (ibid.:143). Scheuer inddrager såvel makroniveauet – udviklingen i det danske samfund – som mikroniveauet – den enkelte informants livshistorie.

8.5.1 Felter og kapital

Bourdieu opfatter ikke samfundet som en homogen enhed, men som opdelt i sociale rum, såkaldte *felter*; han taler fx om det akademiske felt eller det kunstneriske felt. Felterne er ifølge Bourdieu adskilte i den forstand, at der er forskellige værdier og interesser knyttet til det enkelte felt. Jo mere komplekst et samfund er, des flere felter er der tale om. Agenterne har forskellige positioner i det enkelte felt, afhængig af hvilke regler der gælder for feltet, og hvordan agenten lever op til forventninger om opførelse i det enkelte felt.

Bourdieu taler om forskellige former for *kapital*, når han skal beskrive de ressourcer, der skal til for at begå sig i de enkelte felter. Kapital bliver inddelt i forskellige former, fx *økonomisk*, *kulturel*, *social* og *symbolsk kapital*. Økonomisk kapital er lig med adgang til penge og materielle goder. Kulturel kapital indbefatter dannelse og sproglige kompetencer, der er afgørende for, at individer kan begå sig i samfundets højere kredse, fx uddannelsessystemet (1977/2010:187). Social kapital henviser til den værdi, man har i kraft af sit sociale netværk eller gennem medlemskab af en specifik gruppe. Den ikke-materielle symbolske kapital kan sammenlignes med anerkendelse eller prestige. Det er den prestige og det gode rygte, der er knyttet til ens (familie)navn, og den omfatter al ikke-materiel kapital, herunder social og kulturel kapital. Den, der har mest symbolsk kapital inden for et felt, har mest prestige og fører an inden for det givne felt. Ideen med at bruge kapital-begrebet er, at alle de forskellige former for kapital kan veksles til økonomisk kapital. I en præsentation af Bourdieu giver Loïc Waquant det eksempel, at riges velgørenhedsarbejde omformer økonomisk kapital til moral - eller symbolsk kapital - som de kan have gavn af i andre sammenhænge (1998). Wilken giver virksomheders sociale ansvar som et andet eksempel, hvor virksomheder konverterer økonomisk kapital til symbolsk kapital, som de sidenhen kan omsætte til økonomisk kapital (2011:64). Et eksempel kunne være Fairtrade-mærker på fx kaffe og chokolade, hvor det moralske i at et firma betaler en rimelig pris for varerne og behandle arbejderne forsvarligt, er lig med symbolsk kapital, der kan medføre mersalg og dermed resultere i øget økonomisk kapital.

8.5.2 Habitus og praksis

Bourdieu mener, at mennesker i høj grad handler ud fra det, det de har lært gennem deres opvækst:

”The structures constitutive of a particular type of environment (e.g. the material conditions of existence characteristic of a class condition) produce *habitus*, systems of durable, transposable *dispositions*”. (1977/2010:72, kursivering som i original)

Bourdieu understreger i en note til citatet, at ”disposition” synes særligt egnet til at dække betydningen af habitus. Habitus bevirker, at man ud fra de erfaringer, man har gjort, vil være disponeret for at agere på en bestemt måde. Habitus er et produkt af socialisering, og især den tidlige socialisering er afgørende for de dispositioner, individet senere handler ud fra. Det skyldes, at der i den tidlige barndom sker en overvejende ubevidst internalisering af strukturer gennem erfaring snarere end gennem forklaring. (ibid.:87ff). Bourdieu er som nævnt ikke interesseret i individet, men for dette studies vedkommende, er det interessant, når han skriver:

”each individual system of dispositions may be seen as a *structural variant* of all the other group or class habitus, expressing the difference between the trajectories and positions inside or outside the group” (ibid.:86).

Det er netop variationen i informanternes habitus, vi er interesserede i: Hvorfor nogle af informanterne ender med at flytte, imens andre bliver, og hvordan det afspejles i sprogbrugen. Wilken skriver, at man kunne oversætte habitus til kropslige og mentale vaner. Og hun understreger, at det både er et individuelt, kollektivt og samfundsmæssigt begreb. Det er individuelt og individualiserende, fordi den integrerer summen af individets erfaringer, og fordi ethvert individ har en unik historie. Det er kollektivt, fordi det er tilegnet i et socialt miljø, der gør det muligt at forstå og ofte også forvente individuelle handlinger i bestemte situationer. Og det er samfundsmæssigt, fordi den bekræftes, reproduceres og forandres gennem den socialisering, vi gennemlever i forskellige samfundsinstitutioner (2006:45). Habitus vil ofte bevirke, at agenten reproducerer de sociale forhold, de er opvokset under, men forandring er muligt og nogle gange nødvendigt. Forandringsbehovet hænger især sammen med ændringer i de ydre omgivelser, sådan som det er tilfældet med de mange børn af landbrugere, der ligesom informanterne i dette studie har måttet finde nye beskæftigelsesmuligheder (kap. 2).

Aktantens handlinger kaldes *praksis*. Praksis er genereret og struktureret af habitus, dvs. at handlingerne udspringer af de påvirkninger, aktanten har været udsat for, og de erfaringer vedkommende har gjort sig. Bourdieu giver som eksempel, at der kan opstå generationsmodsatninger, fordi generationer

opvokset under forskellige kår har fået forskellige habitus. Dette udmønter sig i forskellige praksisser, som giver sig udslag i forskellige meninger om, hvad der er rigtigt og forkert. Det, den ene gruppe – som regel den unge – finder helt acceptabelt, opfattes af den anden gruppe – som regel den ældre – som utænkeligt og skandaløst (1977/2010:72). Og det kan vel at mærke skifte med tiden, fx kunne topløs badning ved de danske strande forarge (især) ældre medborgere i 1960'erne, hvor det i dag snarere er unge, der tager afstand fra fænomenet som en reaktion på den seksuelle frigørelse og deraf følgende ”pornificering” af bryster i det offentlige rum.

Forandringsmulighederne hænger if. Bourdieu sammen med, at habitus har den egenskab at kunne genererer handlinger, der kan være funktionelle i stadigt skiftende livsforhold (1977/2010:95). Habitus producerer strukturerede handlinger, der undertiden kan transponeres med held. Resultaterne forandrer habitus; habitus er med andre ord lærende (Scheuer 1998:37).

Bourdieu skriver, at hvis man ikke har penge til at tage en uddannelse eller til at rejse, så forsvinder ens behov for det, og der sker ingen forandring. Hvis ens klasse fx rent statistisk ikke har adgang til nogle goder, udelukkes de som ”utænkelige”. Og der gøres en dyd ud af det, og det indgår i fortællinger om ting, der ikke er noget for ”os” i betydningen ”socialgruppe” (1977/2010:77). Generelle samfundsændringer kan gøre, at den yngre generation får andre muligheder end deres forældre, i dette projekt skal det naturligvis hele tiden sammentænkes med mulige påvirkninger af sprogbrugen. I kap. 4 skrev jeg om nogle af de samfundsmæssige og historiske årsager, der kan påvirke sprogbrugen i retning af standardsproget, fx det generelle uddannelsesløft, der har været i den danske befolkning samt den udvidede medieflade.

8.5.3 Livsbane og mulighedsrum

De mobile informanternes udvikling hen mod at blive geografisk og socialt mobile kan beskrives ved hjælp af *trajectory* (herefter *livsbane*). Bourdieu lægger vægt på, at ens livsbane ikke er tilfældig, den afhænger af, hvor og af hvem man er født:

”To a given volume of inherited capital there corresponds a band of more or less equally probable trajectories leading to more or less equivalent positions (this is the *field of possibles* objectively offered to a given agent).” (1984:110)

Det er med andre ord mest nærliggende for den enkelte at opnå noget, vedkommende er rustet til og har erfaret gennem sin opvækst; således ligger det mere lige for at tage en universitetsuddannelse, hvis man er barn af akademikere og opvokset i København, end hvis man er bondedatter fra Vinderup.

Det *field of possibles* Bourdieu omtaler i citatet ovenfor, vil herefter blive omtalt som *mulighedsrum*. I nærværende studie vil jeg forsøge at udlede, hvordan de mobile og bofaste informanternes mulighedsrum adskiller sig fra hinanden. Selvom de mobile og bofaste informanter i nogle tilfælde er vokset op under samme materielle grundvilkår, er der nuancer i deres opvækst, som kan have påvirket deres livsbane. Det lader fx til, at den enkelte informants mulighedsrum kan være påvirket af forældre, der har lagt vægt på uddannelse (kulturel kapital), eller venner fra såkaldte højere sociale lag (social kapital) (se kap. 9).

De mobile informanter er som nævnt undtagelser fra reglen, hvilket bl.a. kan ses i diverse statistikker om social mobilitet (se kap. 2). Spørgsmålet er, hvordan disse undtagelser opstår, Bourdieu fortsætter:

“[...] the shift from one trajectory to another often depends on collective events – wars, crisis etc. – or individual events – encounters, affairs, benefactors etc. – which are usually ascribed as (fortunate or unfortunate) accident, although they themselves depend statistically on the position and dispositions of those whom they befall.” (1984:110)

I mit materiale kunne det generelle uddannelsesløft i den danske befolkning være forklaringen på nogle informanternes sociale mobilitet, dvs. der er tale om en kollektiv begivenhed. Med hensyn til den enkelte informant vil de kvalitative analyser vise, at der er nogle individuelle begivenheder, der adskiller de mobile og bofaste informanter (se kap. 9). Bourdieu fortsætter:

“It follows from this that positions and individual trajectory are not statistically independent; all positions of arrival are not equally probable for all starting points.” (1984:110)

Og netop det forhold, at det ikke er lige så sandsynligt at få en ph.d.-grad eller blive ingeniør, når man er barn af landbrugere, gør, at man benytter termen *monsterbryder* om disse spring i uddannelsesniveau. Men der er mulighed for forandring i habitus og dermed ens evne til at begå sig i andre sammenhænge. I forbindelse med social mobilitet har man altså en habitus med fra sin oprindelige baggrund, denne kan imidlertid godt ændres, om end der ifølge Bourdieu er tale om en langsommelig og ”træg” proces:

”Habitus is not the fate that some people read into it. Being the product of history, it is an *open system of* dispositions that is constantly subjected to experiences, and therefore constantly affected by them in a way that either reinforces or modifies its structures. It is durable but not eternal. Having said this, I must immediately add that there is a probability, inscribed in the social destiny associated with definite social conditions that experiences will confirm habitus, because most people are statistically bound to encounter circumstances that tend to agree with those that originally fashioned their habitus.” (Bourdieu & Wacquant 1992:133)

I de kvalitative analyser vil der være fokus på forhold i de mobile informanternes opvækst, der kan være med til at forklare, hvorfor de bliver geografisk og socialt mobile mønsterbrydere.

Bourdieu skriver, at individer, der har skiftet social position - opad eller nedad i det sociale hierarki - vil afvige fra dem gruppe, de har bevæget sig til på forskellige måder. Og derfor vil andre kunne udpege dem som udefrakommende. Det kan fx være deres manerer, og den måde de bevæger sig på, der afslører, at de har fået en anden livsbane end den gruppe, de oprindeligt tilhørte (1984:110). Med hensyn til dette studies fokus på sprogforandring i forbindelse med mobilitet, viste de kvantitative analyser, at de socialt og geografisk mobile informanter allerede inden de flyttede skilte sig ud rent sprogligt. Efter de har været mobile er der dog stadig visse træk – såsom intonationen og udtalen af enkeltord – som ikke indgår i de kvantitative analyser, der ”afslører” deres oprindelige steds- og muligvis klassesammenhæng.

Bourdieu baserer sine analyser af forskellige socialgrupper på mangfoldige oplysninger og opstiller korrelationer mellem disse i den såkaldte korrespondance-analyse (se 1984:262). Inden for sociolingvistikken har Gunnstein Akselberg (1995) og Unn Røyneland (2005) benyttet korrespondance-analysen til at undersøge, hvordan en række forhold korrelerer ved dialektforandring. Randi Brodersen benytter samme tilgang i sin undersøgelse af, hvordan danskere tilpasser sig sprogligt, når de flytter til Norge (2010). Studierne bekræfter, at de forhold den variationistiske sociolingvistik beskæftiger sig med, har indflydelse på sprogforandring, og giver mulighed for at pege på forhold, der er særlig vigtige i det specifikke undersøgelsesområde. Fx finder Røyneland, at i forhold til de sociale kategorier, hun anvender, er det tydeligste skel langs en mobilitets-/lokalitetsakse og en modernitets-/traditionsakse (2005:483). Studierne anvender ikke begreber hentet fra Bourdieu i de kvalitative analyser.

Korrespondance-analysen er beregnet til større grupper og indgår ikke i nærværende studie. I stedet vil jeg med inspiration fra Scheuer (1998, 2003) inddrage Bourdieu i de kvalitative analyser af de mobile informanter for at komme nærmere på mulige forklaringer på de forskellige sproglige habitus, vi så i kap. 7.

I sine samfundsanalyser interesser Bourdieu sig for institutioner, der er med til at legitimere magten og magtfordelingen, herunder skolen. I forbindelse med nærværende studies fokus på sprogbrug og -forandring (sproglig habitus) ved social og geografisk mobilitet er det nærliggende at pege på skolen, som det sted man kan opnå de redskaber (kapital), der kræves til social mobilitet. I ’Udtalenormering i skolen – Skitse af en ideologisk bastion’ viste Kristiansen (1990), at der i perioden 1960-1989 herskede

en sproglig intolerance over for dialekter og sociolekter i den danske folkeskole. En opfølgning i 2003 viste, at det ikke havde ændret sig i de mellemliggende år (Monka 2003). Målet med alle officielle skrivelser var ganske vist overordnet sympatisk, nemlig at alle skulle have lige muligheder, men det betød reelt, at alle skulle tale standardnært. Bourdieu ville sige, at det var en del af den symbolske vold, hvorved den dominerende klasse (højtuddannede standardtalende) holdt de dominerede (mindre uddannede dialekttalende) klasser nede. Det er imidlertid vigtigt at understrege, at normeringen har været håndhævet forskelligt de tre steder, afhandlingen fokuserer på (se kap. 9).

8.5.4 Bourdieu og sted

I forhold til afhandlingens fokus på sted, er det interessant, når Bourdieu skriver, at agenternes geografiske sted skal analyseres på linje med deres uddannelsesniveau. Geografisk sted er aldrig neutralt, og det smugles ifølge Bourdieu ind ad bagvejen som forklaring (1984:102). Geografisk opholdssted har if. Bourdieu indflydelse på en række forhold. Med hensyn til afhandlingens skelnen mellem space- og place-forhold, gælder det begge forhold ved et sted. Den geografiske beliggenhed i periferien (space-effekt) betyder fx, at koncentrationen af kulturel kapital er mindre end i centrum, hvor flere veluddannede er samlet på ét sted (place-effekt). I byerne har man nemmere adgang til kulturelle oplevelser og dermed øgning af den kulturelle kapital. Place-effekter bevirker, at ens kulturforbrug intensiveres, hvis man bor et sted, hvor der lægges vægt på det, og det mindskes, hvis man bor et sted, hvor det ikke tillægges vægt (1984:105). Sted skal således også medtænkes i Bourdieus klassebegreb, der er noget bredere end i den gængse sociologi.

I 'Outline of a Theory of Practice' beskriver Bourdieu indgående, hvad stedslige forhold betyder i en kabylsk landsby i det nordlige Algeriet. Sted bliver en del af de sociale agents habitus, hvem er ude og inde i husene, hvordan strukturerer husenes og landsbyens indretning aktanternes habitus. Bourdieu finder fx, at kvindernes sted er inde i huset, imens mændenes sted er uden for huset. I denne undersøgelse kunne man spørge, hvordan opvækststed og geografiske forhold i forbindelse med dem strukturerer informanternes habitus.

Man må tage det generelle forbehold i forhold til Bourdieus arbejde, at det er udtænkt med udgangspunkt i feltarbejde blandt indfødte agerdyrkere i Algeriet i 1960'erne og det franske samfund i 1970'erne. Begge samfund var mere traditionelle og klasseopdelte end det danske. Fx var der flere muligheder for social mobilitet alene i kraft af gratis uddannelse, da informanterne voksede op i 1970'ernes Vinderup og 1980'ernes Odder og Tinglev. Til trods for dette så vi i kap. 2, at geografisk og social mobilitet også er en undtagelse i Danmark. Med forskellene mellem det franske og danske

samfund in mente og passende forbehold for forskelle i tid og sted, mener jeg, Bourdieus ideer om samfundets organisering og individers handlemuligheder er yderst relevante til at beskrive forhold, der har betydning for sprogforandring, mobilitet og sammenhængen mellem disse.

I de kvalitative analyser vil jeg lægge vægt på informanternes klassehabitus, dvs. de materielle grundvilkår i deres opvækst, og nogle deraf afledte vurderinger af informanternes generelle historiske materielle vilkår – som varierer med de tre steder. Det har vi fået adgang til gennem redegørelse for og analyse af stedernes historie, demografi og geografi (kap. 4). Desuden suppleres analyserne med informanternes retrospektive redegørelser for biografiske data, hvoraf man kan pege på forhold, der kan have påvirket deres sproglige habitus, livsbane og mulighedsrum.

8.6 Hvad siger informanterne om sted

Sociolingvisten Greg Myers giver et bud på, hvordan man kan foretage mikroanalyser af de mere komplekse betydninger det har at være fra et sted. I 'Where are you from? Identifying Place' (2006), undersøger han, hvordan informanter i fokusgruppeinterview svarer på, hvor de kommer fra:

"I argue that the ways people answer this question, interactively, can tell us about them, and us, as well as about their map of the world." (Myers 2006:320)

If. Myers er der nogle forhold, der går igen omkring svaret: 1) Det er *fleksibelt* og tilpasset samtalepartneren og det kendskab, man tror, de har om stedet på forhånd. Man svarer altså forskelligt, afhængig af om samtalepartnere er den lokale købmand, der burde kende området, eller en udlænding. 2) Det er *del af en rutine*; man svarer forholdsvis ofte på, hvor man kommer fra. 3) Det er *relationelt*, man forsøger at gætte, hvorfor der spørges og at svare i henhold til det (ibid.:321). Svaret er dog ikke helt fleksibelt, idet steder sjældent er neutrale. Ofte vil tilhøreren have en forestilling om stedet på forhånd; nogle steder er stigmatiserede som "dårlige", fx fordi det har ry for at være et skidt nabolag. Hvis man kommer fra sådan et område, vil man måske undskylde sit sted og sige, at der er okay at bo (ibid.:332). Med inspiration i Schegloff (1972) skelner Myers mellem geografisk sted (tre kilometer fra Tinglev) og relationel sted (ti minutter fra hovedvej A10 eller et stenkast herfra). Myers skriver, at hvis man nøjes med at placere folk ud fra deres geografiske sted (dvs. space-forhold) og ikke, hvordan de konstruerer deres sted i samtalen, så risikerer man kun at se dem som subjekter på et kort og går glip af, hvordan de konstruerer deres verden (2006:340). I analyserne vil der være fokus på, hvordan informanterne konstruerer deres sted: Om de giver udtryk for topophilia (Tuan 1990). Eller om de snarere giver udtryk for manglende topophilia.

8.7 Hvad siger informanterne om sprog

Johnstone gør i sine studier i Pittsburgh opmærksom på, at de processer, der fører til dialektnivellering, herunder geografisk og social mobilitet, også kan føre til forskellige grader af metasproglig bevidsthed, i nogle tilfælde medfører det tendens til italesættelse af sprogbrugen, såkaldt ”talk about talk” (2010b:398, se kap. 3.1). I nærværende studie er der stor forskel på, i hvilken udstrækning informanterne fra de tre steder er tilbøjelig til at italesætte egen og andres sprogbrug, samt hvilke typer af historier der fortælles om den lokale variant. I Vinderup og Tinglev bliver den lokale sprogbrug omtalt flere gange i løbet af interviewet, i Odder omtales den regionale sprogbrug i de fleste tilfælde først efter, at informanterne er blevet bedt om at foretage en sproglig selvvurderingsopgave. Alle informanterne i Sprogforandringscentrets materiale blev mod slutningen af interviewet bedt om at vurdere deres egen sprogbrug ift. tre stemmer - en højkøbenhavnsk, en lokal og en lavkøbenhavnsk. Efter at have hørt de tre stemmeprøver, der er cirka 20 sekunder, blev informanterne bedt om at angive på en trekant, hvordan de ville placere deres eget sprog ift. stemmerne. Resultaterne af selvvurderingerne indgår ikke i nærværende studie, men det gør informanternes metasproglige udsagn. Herved bliver forskellen mellem sprogforskerens og sprogbrugernes sprogsyn tydelig, og analyserne viser, hvorfor vi ofte taler forbi hinanden. Som I.L. Pedersen påpeger, ser sprogforskeren sprog som elementer såsom fonemer og morfemer, imens sprogbrugeren har et mere holistisk sprogsyn, hvor den lokale sprogbrug enten er en social realitet – det er ”sprog” eller ”ord” (opr. 1999, se Gregersen & Kristiansen 2009:240ff).

Analyserne af informanternes udsagn om sted og sprog vil antage en mere fænomenologisk karakter end de øvrige forhold, der inddrages i de kvalitative analyser. Analyserne underbygges af og tydeliggør nogle af de tolkninger, der udledes på baggrund af oplysninger om historiske, kulturelle, geografiske og socioøkonomiske forhold de enkelte steder.

9 Kvalitative analyser

I det følgende vil informanterne bag de kvantitative resultater blive præsenteret mere indgående. Analyserne af de mobile informanter lægger vægt på at give indsigt i forhold, der skønnes særligt relevante for dannelsen af deres sproglige habitus. Der fokuseres på de materielle grundvilkår i informanternes opvækst, herunder de push- og pull-faktorer, som if. tidligere mobilitetsforskning kan påvirke individers (sproglige) habitus (Jæger 2003:10, se kap. 2). I kapitlet analyseres både de mobile og bofaste informanternes rapporterede sprogbrug og -holdninger samt deres fortællinger om stedtilknytning og -orientering (se kap. 2 og 3). Der inddrages en række mere subjektivt prægede oplysninger i analyserne, eksempelvis narrativt fremførte fremstillinger af sted og sprog samt en eventuelle kobling mellem disse..

Fire af de seks mobile informanter er børn af landbrugere uden boglig uddannelse ud over folkeskolen. Det er formentlig ikke tilfældigt, men snarere et udtryk for den (materielt historiske) periode undersøgelsen strækker sig over. Fra 1970'erne og frem udgør bønderne ikke samme majoritet eller nyder samme prestige i Danmark, som de gjorde indtil 1950'erne og 1960'erne (I.L. Pedersen 1996:161). De landbrug, de mobile informanter er opvoksede på, er ikke længere rentable. Landbrugene er blevet færre, imens landbrugsarealet er uændret, dvs. jorden er over tid blevet koncentreret på færre og større gårde (NYT fra Danmarks Statistik 261, 8. juni 2012). De samfundsmæssige ændringer slår tydeligt igennem i Levekårsundersøgelsen - en undersøgelse af social mobilitet fra fødselsårgangene 1960-1967 målt i 2000⁷². Her er børn af landbrugere den gruppe, der som voksen procentvis fordeler sig mest i otte undersøgte stillingskategorier⁷³ (Munk 2003:15). De strukturelle ændringer har altså bevirket, at børn af landbrugere ikke uden videre kunne reproducere deres forældres habitus, de blev nødt til at være omstillingsparate. Ændringer har desuden betydet, at de årgange, afhandlingen beskæftiger sig med, har haft lettere ved at få en uddannelse end deres forældre (ibid.:61). Men det er usædvanligt for børn af forældre uden uddannelse over grundskoleniveau at få så lang en uddannelse som de mobile informanter (ibid.:tabel 9, se kap. 2).

⁷² Dermed er de forholdsvist sammenlignelige med informanterne til nærværende studie mht. fødselsårgange (1964-72) og undersøgelsestidspunktet (2005-2010).

⁷³ Børn af landbrugere født 1960-1976 fordeler sig således erhvervmæssigt i 2000: Ikke-faglærte 31,6 %, Faglærte 8,2 %, Selvstændige i landbrug 19,4 %, Underordnede funktionærer uden ledelsesansvar 4,6 %, Funktionærer 2,3 %, Selvstændige i by med under 20 ansatte 16,0 %, Overordnede funktionærer 6,5 %, Selvstændige i by med mere end 20 ansatte og liberalt erhverv 11,4 % (Munk 2003:15, tabel 1).

De kvalitative analyser af informanternes holdninger til sted og sprog er baseret på oplysninger fra de interview, der ligger til grund for de kvantitative analyser. I informanternes integrationsindeks indgår desuden faktuelle oplysninger, som er indhentede via telefonsamtaler (se kap. 6), og der vil være enkelte ekskursioner til andre optagelser, hvis sådanne er tilgængelige.

I det følgende kapitel er det vigtigt, at læseren holder sig for øje, at excerpterne *ikke* afspejler informantens faktiske sprogbrug og dermed heller ikke vedkommendes dialekt- eller regionalstandardprocent. Excerpterne er gengivet i standardortografi og følger de regler, der fremgår af bilag 6. Hvis en informant if. de kvantitative resultater fx har 100 % dialektvarianter af variabelen JEG, så er det transskriberet ”jeg”, selvom dialektudtalen er ”a” i Vinderup og ”æ” i Tinglev.

9.1 Odder

I det følgende afsnit analyseres den mobile kvinde og mand fra Odder med fokus på forhold, der kan have været med til at danne deres sproglige habitus og forklare deres geografiske og sociale mobilitet. Herefter følger kvalitative analyser af forhold, der kan forklare de bofaste informanternes sprogbrug.

9.1.1 Lone - den mobile kvinde

Lone er opvokset på et gartneri uden for Odder. Hendes far er fra Odder, moren er opvokset i Randers. Lone har gået på Parkvejens Skole til 8. klasse, hvor hun skiftede til en privatskole. Hun er interviewet første gang i 1986, da hun gik i 2. g på Odder Amtsgymnasium. Efterfølgende flyttede Lone til Esbjerg for at læse til kemi-ingeniør. Uddannelsen tog fire år, hvoraf hun boede seks måneder hos sine forældre, imens hun var i praktik i Århus. I 1994 flyttede hun til en provinsby med ca. 35.000 indbyggere 40 km fra København i 1994; siden 1998 har hun pendlet til København for at arbejde. Vi så i afsnit 7.1.2.1, at der er forholdsvis få regionale træk i Lones sprogbrug i 1986:

Informant/ år	Inte- gration	Regional standard procent	BLØDT d	OR	-ET	-ET i meget	-EDE	DEN/ DET	SÅDAN	OGSÅ
Lone 1986	19	25,4	8	100	67	0	0	21	7	0
Lone 2008		19,6	6	88	50	0	7	3	3	0

Tabel 13. Kvantitative resultater for Lone, den mobile kvinde fra Odder: procent regionalstandardvarianter, samlet regionalstandardprocent og integrationsindeksscore.

Siden de første optagelser er der sket et fald i Lones regionalstandardprocent fra 25,4 % til 19,6 %. Det er OR, -ET og DEN/DET, der tegner sig for forandringen – det var her der var noget at forandre!

Brugen af den regionale variant af DEN/DET er faldet fra 21 til 3 %. Det bemærkelsesværdige er, at det er OR og -ET, der ud over enkelt regionale manifestationer af andre variable, udgør så stor en del af den samlede dialektprocent. I 2008 har Lone bevaret hhv. 88 % og 50 % regionale manifestationer af OR og -ET. Dermed er hun den mobile informant, der har bevaret flest variable fra sin hjemegn. Som det vil fremgå af det følgende er der en række mulige årsager til dette.

9.1.1.1 Integrationsindeks og flyttekontekst

Lones integrationsindeksscore med udgangspunkt i bopælen anno 2008 er på 19 point af 200 mulige. Idet hun er single, uden børn er indekset beregnet på baggrund af otte af de 12 spørgsmål. Her opnår hun 1,5 ud af 16 mulige point. Et nærmere blik på Lones integrationsindeks afslører, at de pointgivende forhold slet ikke er stedstilknyttende (se bilag 8.1). Lone får 0,5 point, fordi hun har en søster – der vel at mærke bor i udlandet. Desuden opnår hun et point i spørgsmålet: ”Kunne du forestille dig at flytte fra din hjemkommune?”, hvortil hun svarede ”ja, måske”. De 19 point peger altså snarere væk, end binder Lone til stedet.

Andersson og Thelander opregner forhold omkring mobiles flyttekontekst, der kan have betydning for en eventuel sproglig tilpasning (kap. 8.3). Lone flyttekontekst er som følger: Hun flyttede på grund af et job, hun kendte ikke byen eller mennesker derfra, inden hun flyttede, og hun flyttede alene, hvilket peger i retning af et kontekstbrud. På den anden side er der tale om kontekstkontinuitet, fordi hun stadig har tæt forbindelse til sine forældre, hun besøger dem seks-otte gange om året og taler forholdsvis ofte i telefon med dem. Lones flyttekontekst og -kontinuitet er vanskelig at indpasse i de fire typer Andersson og Thelander nævner (1994:81f). Hun hører enten til i gruppen med høj kontekstkontinuitet pga. forældrene, hvilket burde virke sprogbevarende, eller til gruppen med lav kontekstkontinuitet, fordi hun flyttede alene og uden at kende nogen i forvejen, hvilket burde give rum til sprogforandring (1994:81ff). Selvom der har været en vis nedgang i Lones brug af regionale varianter, er der tale om en forholdsvis beskedne ændring, hvilket altså kan hænge sammen med hendes lave integration og den tætte kontakt til Odder.

9.1.1.2 Materielle grundvilkår i opvæksten

Lone er vokset op på et gartneri uden for Odder. I 1986 spørger Magda Nyberg hende, om hendes forældre er udearbejdende, hvortil Lone svarer: ” øh # vi ha:r eller min far og mor har et gartneri”

(excerpt 1)⁷⁴. Ved at sige ”vi ha:r” og så rette det til ”min mor og far har et gartneri” viser Lone, at hun føler et medansvar for gartneriet. I 2008 fortæller Lone da også, at hun har hjulpet til i gartneriet gennem hele sin opvækst, hvilket er typisk for børn af selvstændige (se Mygind 2009:114). Det at have et gartneri kan på mange måder sammenlignes med at have et landbrug, begge erhverv har siden 1960’erne oplevet en drastisk nedgang i antallet af selvstændige⁷⁵, og begge er *primære erhverv*, der frembringer råstoffer uden at forarbejde dem. Begge erhverv kræver opsyn med hhv. besætningen og drivhuse, så det er vanskeligt fx at tage på ferie; begge er stedbindende livsstile.

Både i 1986 og 2008 fremgår det, at forældrene støttede Lone i retning af en boglig uddannelse. I 8. og 9. klasse gik hun på Rathlouskolen, en privatskole med et godt fagligt ry, og derefter gik hun på gymnasiet. Så selvom forældrene ikke selv har længerevarende uddannelse, er hun opvokset i et uddannelsesfremmende miljø.

9.1.1.3 Sted

I 1986 fortæller Lone, at forældrenes virksomhed har givet hende lyst til at læse til hortonom. Da Magda Nyberg spørger hende, hvor hun i så fald skal studere, svarer Lone: ”øh på landbrughøjskolen <XMN: ja> det er jo det eneste sted så <XMN: ja> at læse det” (excerpt 2). Lone overvejer altså at flytte til København i 1986, dvs. at hun er mentalt mobil. Der er imidlertid intet, der tyder på fascination af København som sted. Landbohøjskolen - som det retmæssigt hed - var, som Lone siger, simpelthen det eneste sted, man kunne læse til hortonom. At der ikke var tale om fascination af København bestyrkes i 2008, hvor det viser sig, at Lone endte med at læse til kemi-ingeniør i Esbjerg. Hun fortæller, at hun valgte Esbjerg frem for København, fordi det var lettere at få et sted at bo, studieforholdene var bedre, og geografisk var der ikke så langt til Odder.

Lone boede i Esbjerg tre et halvt år efter studentereksamenen. I interviewet er det tydeligt, at hun distancerer sig fra byen, og hun fortæller, at hun ikke faldt godt til. Da hun blev færdig med uddannelsen, flyttede hun til den by, hvor hun boede i 2008. I det følgende excerpt svarer hun på, hvor hun føler sig mest hjemme. Efter en indledning, hvor hun siger, det er svært at svare på, for ”hvad betyder det at høre hjemme ikke altså” (se hele excerptet i appendikset) bliver det tydeligt, at tilknytningen til Odder i høj grad er baseret på menneskelige relationer:

⁷⁴ Alle excerpter findes i det selvstændige appendiks. Excerpter, der indgår i afhandlingen, gentages i appendikset.

⁷⁵ De to erhverv regnes som én gruppe af Danmarks Statistik; det samlede antal selvstændige landmænd og gartnere var 181.837 i 1966 mod 31.992 i 2009, se Danmarks Statistik: <http://www.statistikbanken.dk/NAT18N> (sept. 2012).

Excerpt 3: Hvis mine forældre flyttede fra Odder

Lone: altså man kunne sige lad os nu sige for eksempel at at øh # mine forældre ikke længere boede i Odder # og # mine # venner # at der ikke var nogen der der længere kom i Odder # jamen så # så er det et spørgsmål så så tror jeg da ligesom at den forbindelse den den <**XMM:** ja> # øh forsvinder ikke altså <**XMM:** ja> # øh

XMM: ja

Lone: altså fordi jeg tror da også hvis jeg flytter tilbage til Odder ikke jamen så tror jeg da også at # at øh så ville jeg jo nok heller ikke synes at

XMM: nej # nej spørgsmålet er om man ikke ligesom giver køb på det når man først flytter

Lone: flytter ja <**XMM:** en gang>

XMM: og så ja <**Lone:** ja> # ja

Lones relation til Odder er baseret på, at hendes forældre bor der, og at hendes venner kommer der – formentlig for at besøge deres forældre. Og hun bekræfter interviewerens i, at man giver køb på noget af forbindelsen til sin hjemby, når man én gang er flyttet. Senere i interviewet bliver Lone spurgt, om hun kunne forestille sig at flytte tilbage til Odder (excerpt 4), her henviser hun igen til menneskelige relationer og siger, at hun ikke kender så mange der, men til gengæld ved hun, hvor tingene er, hvilket er med til at få hende til at føle sig hjemme.

Når man tænker på, at Lone sammenkobler tilknytningen til Odder med menneskelige relationer, kan man ud fra svarene til hendes integrationsindeksscore aflæse, at hun næppe føler sig hjemme på sin bopæl 2008. Hun har ingen sociale bånd i form af venner, kollegaer eller andet. Den manglende tilknytning afspejles bl.a., da hun siger, at menneskene på tilflytterstedet ”virker anderledes” og ”de virker fremmede på en eller anden måde” (se hele excerpt 5 i appendikset). Byen bliver aldrig til locale, dvs. baggrund for sociale relationer (se kap. 3.3.3). Lone identificerer sig ikke med menneskene, derfor er det ikke forventeligt, at hun vil tale som menneskene derfra (Britain 2002:609).

Som det fremgik oven for, var Lone ikke specielt orienteret mod København, da hun skulle vælge uddannelse. Og selvom hun arbejder i København i 2008, fremgår det neden for, at hun ikke føler sig hjemme der.

Excerpt 5: men er København så blevet din by

XMM: mm # har du du har boet fast i [bopæl 2008] og så arbejdet herinde [København, MM] hele tiden <**Lone:** ja ja> ja

Lone: ja

XMM: ja

Lone: det har jeg

XMM: men er København så blevet # din by fordi du arbejder her eller er det en by du kommer til

Lone: det er en by jeg kommer til altså <**XMM:** for at arbejde> ja <**XMM:** og så> ja <**XMM:** ja> # altså så meget er jeg heller ikke herinde altså jo ja selvfølgelig i forbindelse med arbejde og sådan noget men jeg er så in- hh i princippet så vil jeg sige jamen altså hvis nu man skal

sammenligne noget så er der jo lidt lidt ligesom når du har øh Odder og Århus ikke så i princippet så kan man sige jamen så er det her bare en spejling ikke så er det [bopæl 2008]# København

Lone svarer prompte, at København er en by, hun kommer til, inden interviewerens formulering af spørgsmålet helt færdigt. Hun har ikke forandret hovedstaden fra space til place og fyldt den med betydning (se kap. 9.2.1 om den mobile Vinderup-kvinde). Lone uddyber senere i interviewet, at hun for at kunne føle sig hjemme i København savner at vide, hvem folk er, hvad de har gjort for byen og at kende stedets historie (excerpt 6). I sit forslag til fornyet fokus på den sproglige fremstilling af sted, skriver Tuan netop, at viden om et steds historie kan få mennesker til at se stedet på en anden måde og styrke de affektive bånd til stedet, dvs. tophophilia (1990:92f).

9.1.1.4 Sprog og identitet

I de kvantitative analyser fremgik det, at Lone fortsat har nogle lokale varianter i sin sprogbrug. Hun opfatter det dog ikke som dialekt, hvilket fremgår af følgende excerpt:

Excerpt 7: Lidt i tvivl om hvor meget dialekt jeg faktisk har talt

XMM: hva- hvad øh kan du høre forskel på # på dig selv og så dine forældres generation om der er ændret noget i sproget eller hh # om de s- bruger mere dialekt eller lyder mere

Lone: nej det kan jeg ikke # altså nu nu er jeg sådan også lidt i tvivl om hvor meget dialekt jeg faktisk har talt altså

XMM: ja

Lone: øh

XMM: ikke så meget

Lone: nej nej <**XMM:** nej> det det det de:t # det er også mit indtryk altså at at jeg ikke har

XMM: ja

Lone: og jeg tror heller ikke at mine forældre har altså fordi jeg kan ikke s- jeg kan ikke umiddelbart se # at der er nogen ord som # adskiller sig væsentligt fra fra fra hvad det nu end er rigsdansk er ikke # øh det de:t det tror jeg altså ikke

Excerptet illustrerer, at man som sprogforsker skal være meget varsom med sine formuleringer, og at ”dialekt” muligvis er lige så problematisk at anvende som ”rigsdansk”. I dette tilfælde sad jeg med baggrundsviden, der viser, at der er sket et drastisk fald i brugen af lokale varianter i løbet af de sidste generationer (Nielsen & Nyberg 1992). If. Lone er der ikke den store forskel mellem hendes eget og forældrenes sprogbrug. Og hun mener ikke, deres sprogbrug adskiller sig væsentligt fra ”rigsdansk”. Hendes geografiske mobilitet har således ikke ført til øget metasproglig bevidsthed om egen eller forældrenes sprogbrug (Johnstone 2010b:398). Den geografiske mobilitet har imidlertid givet Lone en større metasproglig bevidsthed om sprogbrugen på Sjælland. Hun fortæller forud for excerptet, at hun tidligere - ligesom mange andre jyder - opfattede alle fra Sjælland som københavnere (se hele excerpt 8 i appendikset).

Excerpt 8: Jeg siger æj

Lone: det der var ikke ligesom nogen forskel # i i ens øh # verden # øh men det man s- det så jeg kan se efter at være flyttet til Sjælland # det er så at øh jamen der er selvfølgelig dem man # o- eller jeg # skråstreg andre opfatter som københavnere # det er mere centreret i et bestemt sted i! København # mere end det er # resten af Sjælland # og øh der kan man selvfølgelig også høre forskel på hvor folk kommer fra # det sjove er jo så lidt at jeg har svært ved at høre # at jeg taler anderledes end # sjællændere # eller

XMM: ja

Lone: men til gengæld kan de godt høre at jeg taler anderledes

XMM: okay det får du at vide eller <**Lone:** det får jeg at vide> ja ja

Lone: jeg får at vide # nåh nu har du vist været i Jylland hva # nåh har jeg det eller nu har du vist nok talt med din veninde # eller sådan et eller andet altså

XMM: ja

Lone: det # det kan jeg ikke selv # ja jeg kan godt høre det når de så gør opmærksom på kan jeg godt høre nogen bestemte ord # hvor jeg # udtrykker mig anderledes end de gør # altså # dem der bor her på Sjælland hh # men om det er så udpræget det er jeg ikke så sikker på eller om det er bare fordi at de øh # nu lige # synes at de skal gøre mig opmærksom på det

XMM: mm

Lone: det kan jeg ikke da kan j- så kan jeg godt være sådan

XMM: ja ja hvad er det så for nogen ting de siger at øh

Lone: jamen noget som jeg ved at jeg ud- øh siger anderledes det er æg # eller æg æg æg eller hvordan man nu lige siger det

XMM: mm

Lone: det er i hvert fald et ord som er # så er der # jo! så bruger jeg jo træls i # i stor udstrækning det gør man jo ikke her på Sjælland

XMM: det kommer snart det er jeg sikker på ha

Efter Lone er flyttet, har hun nuanceret sit syn på sjællændere og københavnere og opdaget, at det, hun opfattede som ”københavnere”, er knyttet til et bestemt sted i København. Det sted beskrives ikke nærmere, men hun kan ”høre forskel på hvor folk kommer fra”. Til gengæld har hun svært ved at høre, at hun selv taler anderledes end ”sjællændere”. Men det bliver hun gjort opmærksom på. På spørgsmålet om hvilke ting der bliver påtalt, svarer Lone ”jamen noget som jeg ved at jeg ud- øh siger anderledes det er 'æ'g ælɔ 'æ'j 'æ'j 'æ'g eller hvordan man nu lige siger det”. Her viser daniatransskriptionen, at Lone har svært ved at producere forskellen mellem de forskellige udtaler af ”æg”. Tidligere i interviewet forekommer samme regionale variant to gange i ordet ”vægmalig”, udtalt 'væ:jmɑ:lɛŋ (se excerpt 9), og det til trods for, at Lone er blevet gjort opmærksom på den regionale variant af andre, dvs. den er salient og over bevidsthedsniveau (se kap. 5.4).

9.1.1.5 Delkonklusion for Lone

Med til de push-faktorer, der kan føre til social mobilitet, hører, at Lone er blevet støttet i retning af en boglig uddannelse. Hun har gået på privatskole, og if. telefonsamtalen i 2012 bakkede forældrene også op om gymnasieuddannelsen. Hun er således vokset op i et uddannelsesfremmende miljø, selvom hendes forældre ikke selv har en længerevarende uddannelse. I 1986 er Lone orienteret mod at flytte for

at få en uddannelse, som nævnt i kap. 2.4.3 medfører mental mobilitet - hvis den er rettet mod det urbane - forventninger om mere standardnær sprogbrug. I Lones tilfælde er orienteringen knyttet til uddannelse og ikke ét bestemt urbant sted, men det indebærer stadig mindre regional sprogbrug end hos informanter, der ikke er mentalt mobile.

De 19 point i Lones integrationsindeks er ikke stedbindende – tværtimod. Pointene er tildelt, fordi hun har en søster, der bor i udlandet, og fordi hun godt kunne forestille sig at flytte. If. interviewet føler hun sig da heller ikke hjemme på sin bopæl i 2008. Det understøttes af, at hendes forestillinger om at føle sig hjemme er knyttet til kendskab til menneskene på stedet samt dets historie og geografi; og det har hun ikke opnået for sin bopæl i 2008. Det skal tilføjes, at det Lone forbinder med at føle sig hjemme, er vanskeligt at opnå, medmindre man bor samme sted i lang tid og har et tæt socialt netværk. Det har hun i nogen udstrækning bibeholdt til Odder, selvom hun er flyttet. Hendes forældre bor i kommunen, hendes venner kommer der, og hun kender stedets historie. Lone bekræfter således hypotesen om, at der er forbindelse mellem stedstilknytning og sprogbrug. Hun har nemlig if. de kvantitative analyser bevaret en del af de regionale træk fra sin hjemegn. I forhold til sammenhænge mellem sprog og sted, er det interessant, at Lone ikke opfatter sig selv som dialekttalende, og at hun ikke knytter sin sprogbrug til Odder.

Omdal nævner, at der er individuelle forskelle på, hvor god sprogbrugere er til at lære en ny dialekt (1994:216). Det samme gælder, hvor god den enkelte er til at ændre udvalgte regionalvarianter. Lone har efter eget udsagn svært ved at høre, hun taler jysk, og hun har svært ved at gengive et træk, andre har påtalt, nemlig at hun siger 'æ'j for 'æ'g. Excerptet viser, at Lone ikke er så lydhør over for sin egen sprogbrug, og hun er trods sin geografiske og sociale mobilitet ikke tilbøjelig til talk-about-talk om sin egen sprogbrug eller sprogbrugen i Odder (Johnstone 2010b:398).

9.1.2 Klaus - den mobile mand

Klaus er opvokset på en gård uden for Odder. Faren er opvokset lige uden for Odder Kommune og moren i en landsby 8 kilometer fra Odder by. Forældrene drev et mindre landbrug. Klaus, der er enebarn, blev passet hjemme indtil skolestart. Han gik på privatskolen Rathlouskole, indtil han startede på Odder Amtsgymnasium. Her blev han optaget i 1986. Klaus er cand.scient. fra Århus Universitet og er således socialt mobil. Han blev først geografisk mobil efter sit studie. De første år af sin uddannelse boede han hos sine forældre, derefter på kollegium i Århus. Efter uddannelsen boede han igen et år hos sine forældre, hvorefter han flyttede til København, fordi jobmulighederne var større. I 2006 bor han 25 kilometer nord fra København og pendler dagligt cirka 30 kilometer til sit job som it-konsulent.

Arbejdspladsen ligger 17 kilometer uden for Københavns centrum. Neden for gentages tabellen over Klaus' sprogforandring i virkelig tid:

Informant/ år	Inte- gration	Regional Standard procent	BLØDT d	OR	-ET	-ET i meget	-EDE	DEN/ DET	SÅDAN	OGSÅ
Klaus 1986	30,1	41,5	13	100	83	50	25	22	78	0
Klaus 2006		11,4	6	91	3	0	0	0	0	3

Tabel 14. Kvantitative resultater for den mobile mand fra Odder: procent dialektvarianter, samlet regionalstandardprocent og integrationsindeksscore.

Klaus' sprogbrug er ændret en del, hans brug af lokale varianter er faldet med 30,1 procentpoint. Og hvor han tidligere havde lokale varianter af syv af otte variable, er det faldet til fire i de nye optagelser. Der er tale om enkelte lokale manifestationer af BLØDT d, -ET og OGSÅ (se bilag 7), det er den regionale variant af OR, der med 91 % producerer den suverænt største andel af hans regionalstandardprocent.

9.1.2.1 Integrationsindeks og flyttekontekst

Klaus' integrationsindeks i hans nye hjemby er på 30 af 200 mulige point. Når man ser på de opnåede point, er det kun et, der kan tolkes som egentlig stedbindende, nemlig at han har hjemmeboende børn. Derudover får han ét point, fordi han "kunne forestille sig at flytte", og ét fordi han føler sig "ganske godt hjemme"⁷⁶. De to sidstnævnte point er ikke nødvendigvis stedbindende, men peger også væk fra stedet. Ud fra hypotesen om sammenhæng mellem integration og sprogforandring ville man ligesom i Lones tilfælde ikke forvente sproglig tilpasning hos Klaus.

Klaus' flyttekontekst er ikke entydig mht. de forventninger, man kan have til hans eventuelle sprogforandringer (kap. 8). Man kunne forvente forandring, fordi han flyttede alene, og if. interviewet fra 2006 besøger hans mor oftest ham, så han kun sjældent er i Odder Kommune. Til gengæld kunne det virke sprogbevarende, at han blev kollega med en barndomsven, der skaffede ham job i København (excerpt 10). Det interessante er, at Klaus' sprogbrug trods den lave integrationsindeksscore er ændret så forholdsvis markant i 2006. Hans sprogforandring hænger således næppe sammen med integration i lokalsamfundet.

⁷⁶ Svar på hhv. spørgsmål 10 og 11 til integrationsindekset, svar indhentet i telefoninterview 2012, se bilag 8.

9.1.2.2 Materielle grundvilkår i opvæksten

Klaus' far er pensioneret landmand. I 1986 fortæller Klaus, at de stadig bor på gården, men den blev nedlagt, da faren gik på pension, fordi den ikke var rentabel (excerpt 11). Klaus er således en af de informanter, der pga. strukturelle ændringer ikke havde kunnet overtage gården efter sine forældre, hvis han ville (se kap. 4). Og det har forældrene formentlig været klar over. I interviewet fra 2006 fortæller Klaus, at en af årsagerne til, at han kom på privatskole var, at forældrene lagde vægt på boglig uddannelse (excerpt 12). I forhold til push-faktorer, som kan have betydning for social mobilitet, er valget af privatskole interessant (se kap. 2). Skolevalget viser, at forældrene aktivt har taget et uddannelsesfremmende valg. Det betød if. Klaus også, at han fik venner fra andre samfundslag. Det var ikke noget, han dengang tænkte over, men en af hans bedste venner var højskoleforstanderens søn, og det er en anden mulig push-faktor. Venskabet kan have været med til at synliggøre andre måder at leve på - udvidet hans mulighedsrum om man vil - så han fik øje på muligheden af at tage en længerevarende uddannelse (excerpt 13).

Hvis Klaus havde indgået i Nielsen og Nybergs undersøgelse - hvilket han ikke gør - ville de formentlig have forklaret de forholdsvise mange regionale varianter i hans sprogbrug med hans baggrund i landbruget. Det kan imidlertid ikke være hele forklaringen, eftersom nogle af de bofaste informanter fra andre sociale baggrunde har højere regionalstandardprocent (se kap. 7.1). I kap. 2 fremgik det, at mental mobilitet og det at være rettet mod et bestemt sted kan medføre, at man taler som menneskene derfra. Derfor er det interessant, at Klaus i 1986 fortæller, at han ville læse til læge i Århus (excerpt 14). Han var således både mentalt mobil og indstillet på uddannelse, da han blev optaget første gang. Og alle de regionale varianter, der genererer Klaus' regionalstandardprocent i 1986, findes også i Århus (Nielsen 1998). Hans sprogbrug i 1986 var således umarkeret i den by, han orienterede sig imod. Neden for fremgår det, at den mere radikale sprogforandring formentlig først skete, da han flyttede til København.

9.1.2.3 Sted

I forhold til Andersson og Thelanders hypotese om, at kontekstkontinuitet kan modvirke sprogforandring, er det værd at bemærke, at Klaus har et andet forhold til Odder end Lone. Han kommer der ikke ofte, fordi moren oftest besøger ham. Og da jeg i det nye interview spørger, hvordan det var at vokse op i Odder, svarer Klaus: "Odder sagde mig ikke så meget # altså jeg jeg var mest da jeg var barn var jeg mest på gården" (excerpt 15). Han fortæller, hvordan han gik meget op i at passe dyr og blandt andet deltog i dyrskuer. Han siger desuden, at han ikke føler trang til at komme tilbage til Odder, fordi alle dem han kender, er rejst til Århus, København eller udlandet (excerpt 12). Det er ligesom i Lones tilfælde de menneskelige relationer, der lægges vægt på i beskrivelsen af

stedstilknytningen. Og når man ser bort fra moren, er de mere eller mindre brudt for Klaus' vedkommende.

I det følgende excerpt fortæller Klaus om, hvordan han oplever afstanden til Odder i 2006, og hvilken betydning hans opvækststed har for den person, han er blevet:

Excerpt 16: Der er også langt geografisk (2006)

Klaus: altså man kan sige # jeg kom så ikke fra Vestjylland eller Nordjylland hvor det var sådan <XMM: mm> rigtig langt til alting <XMM: nej> vel altså man kan sige <XMM: nej> jeg var en halv time fra Århus og fem minutter fra en større provinsby ikke så det <XMM: ja> var da ikke sådan at man skulle køre i bus i fyrre minutter for at <XMM: mm> komme i skole vel hh # øh men men alligevel så så er der langt synes jeg

XMM: mm

Klaus: sådan mentalt øh # der er også langt g- geografisk men alligevel der er jo ikke så det tager jo ikke andet end et par timer eller tre hh øh # men altså jeg føler at jeg har # at så nogen som har en større og rigere ballast # end københavnere som # øh # altså som kun kender det og synes # øh at hold kæft mand at bo ud på landet det er jo det må da være altså man de har ikke <XMM: mm> den der øh hh oplevelse vel altså jeg mener <XMM: mm> hh jeg føler ikke # at jeg ville have vundet noget ved at opvokse i byen # altså som barn altså men <XMM: mm> det kan godt være at jeg havde været # øh # lidt længere fremme i min øh # om at tingene går hurtigere eller sådan et eller andet men altså jeg tror bare at børn de har det bedre af at # opleve # opvæksten # på landet egentlig altså jeg <XMM: mm> synes at jeg er meget harmonisk menneske # så så jeg kan godt lide at jeg ligesom har den ballast og og ligesom føler at jeg har udviklet mig undervejs

XMM: ja

Klaus: det kan jeg godt lide altså det har jeg det godt med

XMM: mm

I excerptet fremgår det, at Klaus skelner mellem geografiske og mentale afstande. Geografisk er der kun fem minutter fra hans barndomshjem til Odder og en halv time til Århus. Og selvom den geografiske afstand til København er større og tager et par timer at overkomme, synes Klaus også, der er langt "sådan mentalt". Det er uklart, hvad den omtalte mentale afstand refererer til, men det fremstilles som noget positivt at være vokset op på landet, det giver: "en større og rigere ballast # end københavnere". I forhold til fokus på sammenkobling af sted og identitet, bliver det at komme fra et bestemt sted - landet - associeret med at være på en bestemt måde - "et meget harmoniske menneske". Det er også interessant, at hans opvækst bliver fremstillet i kontrast til "københavnere". Det viser, at Klaus ikke identificerer sig fuldt ud med "københavnere". Han opfatter sig som anderledes, og derfor ville man heller ikke forvente hundrede procent sproglig tilpasning (se fx Le Page & Tabouret-Keller 1985).

Til trods for at Klaus' opvækststed kobles sammen med hans identitet, forekommer han mere afklaret end Lone, når han siger, at han ikke kunne forestille sig at flytte tilbage. Han har prøvet at bo "ude på de åbne vidder og have ti kilometer til den nærmeste købmand" og føler ikke trang til det igen, desuden

vil hans kone helst bo ”inden for civilisationen”; begge dele udelukker at flytte tilbage til hans barndomsgård (excerpt 10).

Som vi så ud fra svarene til integrationsindekset, er Klaus ikke særlig knyttet til sin bopæl i 2006. I interviewet fortæller han, at de oprindeligt havde set efter hus i andre forstadskommuner, men at de købte hus der, hvor hans hustru fik arbejde (excerpt 10). Der er intet i hans fremstilling, der tyder på topophilia eller særlig tilknytning til det nye sted.

9.1.2.4 Sprog og identitet

Med til beskrivelsen af Klaus' sprogbrug og -forandring hører, at hans forældre er cirka én generation ældre end hans venners forældre, og at de er lokalfødte landbrugere. Ud fra Nielsen og Nybergs resultater, hvor ældre og landbrugere benytter flest lokale varianter, kunne man derfor forvente, at Klaus har hørt lokalfarvet sprogbrug i sin opvækst (se kap. 7.1). Og det har if. næste excerpt formentlig været med til at give ham større metasproglig bevidsthed end hans jævnaldrende:

Excerpt 17: Jeg lagde virkelig mærke til det når jeg kom hjem (2006)

XMM: mm # ved du om du s- øh a- om du gjorde noget for at ændre dit sprog eller om du bare <**Klaus:** nej ikke bevidst> nej

Klaus: men jeg har helt sikkert ændret det ubevidst

XMM: mm

Klaus: altså fordi du taler med # altså nå- når jeg kom hjem og snakkede med nogen af mine forældres øh bekendte som alle sammen var # en ældre generation ikke # altså hold da op de snakkede jo altså altså jeg lagde virkelig mærke til det når jeg kom hjem at øh <**XMM:** mm> hh at de snakkede jo meget mere # øh jysk altså l- meget! mere rigtig meget endda altså fordi <**XMM:** mm> # alle mine forældres bekendte var jo i den ældre generation ikke så jeg hørte det hele tiden ikke jeg var når jeg var hjemme ved mine forældre så hørte jeg ikke så meget sådan # folk på min egen alder som havde et lang mere neutralt sprog # eller talte århusiansk

XMM: mm

Klaus: altså som # som mere var sådan en # hh hvad skal man sige en øh # øh hvad hvad pokker hedder det sådan øh # øh at de de havde et tonefald eller sådan et eller andet ikke men de sagde ikke ordene mærkeligt altså <**XMM:** mm> det gjorde min forældres venner ikke altså # ja

XMM: gjorde din forældre ikke det eller

Klaus: jo præcis altså <**XMM:** mm> når de snakkede med mig i telefonen eller hjemme ikke så snakkede de sådan # meget ligesom mig øh men alligevel med # med dialekt ikke hh men når de så snakkede med # deres bekendte så! slog de bare helt over fuldstændig og kammede over i det der hh så så det lå lige # til højrebenet

XMM: mm

Klaus: så det var lidt sjovt sådan at de # min mor snakkede meget! mere jysk når # hun snakkede med de andre

XMM: mm

Klaus: det var lidt sjovt

Der er mange interessante oplysninger om Klaus' sprogbrug og metasproglige bevidsthed i excerptet. For det første fremgår det, at han er klar over, at der er sket en forandring med hans sprog, selvom han ikke har gjort noget bevidst for at ændre det. For det andet er der en række interessante oplysninger om

hans forældres og deres venners sprogbrug. Det fremgår ikke af excerptet, om han blev opmærksom på, at hans forældre og deres venner talte anderledes, da han flyttede til Århus, eller om det først var, da han flyttede til København. Men det indtraf i forbindelse med geografisk mobilitet, hvilket netop fremhæves af Johnstone som årsag til større metasproglig bevidsthed (2010b:391).

Efter Klaus flyttede hjemmefra, blev han opmærksom på sprogbrugen i sit hjem. Det er svært at vide, hvad beskaffenheden af den omtalte sprogbrug er, men den omtales som ”jysk” med en række forstærkere: ”meget mere # øh jysk altså l- meget! mere rigtig meget endda”. Det sprog, han hørte, når han var på besøg, var de ældre landbrugeres sprog og ikke nogen på hans egen alders. Den sproglige generationsforskel bliver tydelig, når han siger, at de unge havde ”et lang mere neutralt sprog # eller talte århusiansk”. Klaus’ beretning er en opsummering af Nielsen og Nybergs resultater: De traditionelle dialekttræk er forsvundet i de unges sprogbrug, og de få regionale varianter der er, findes også i Århus (Nielsen 1998).

En anden interessant observation ifm. sprogbrug er, at det er vanskeligt for Klaus at finde de rette ord til at beskrive den sproglige variation i hans egen og andre unges sprogbrug. Han omtaler det i kontrast til de ældres sprog, som enten mere neutralt eller århusiansk. Men når han skal beskrive det nærmere, er det tøvende: ”altså som # som mere var sådan en # hh hvad skal man sige en øh # øh hvad hvad pokker hedder det sådan øh # øh at de de havde et tonefald eller sådan et eller andet ikke men de sagde ikke ordene mærkeligt altså”. Hverken de ældres eller de unges sprogbrug har en betegnelse, der er knyttet til Odder, de ældres sprog omtales som ”jysk” og de unges som ”neutralt” eller ” århusiansk”. I excerptet ovenfor fremgår det, at Klaus’ forældre tilsyneladende kodeskifter, når de taler med ham. En praksis der if. I.L. Pedersen har været udbredt blandt dialekttalende forældre i Danmark siden 1960’erne. En udbredt begrundelse er, at et standardnært sprog ville gøre det lettere for børnene i skolen (2009b:63, se også kap. 9.2.3.3)⁷⁷. I Vinderup-materialet er der eksempler på informanter, der kodeskifter, når de taler med deres forældre. Det gør Klaus imidlertid ikke bevidst, men han mener, han taler en smule anderledes med sin mor. Der kan dog ikke være tale om et markant skift, da hans hustru – der er fra Nordsjælland og tilfældigvis til stede under interviewet – mener han taler på samme måde til sin mor som til andre (excerpt 18).

⁷⁷ Det samme fænomen er kendt fra andre nordiske lande (se fx forordet til Grønberg 2004).

I interviewet fortæller Klaus, at hans sprogbrug blev kommenteret, efter han flyttede til København - både af folk i København og Odder. Og han oplevede at blive kategoriseret ud fra sin sprogbrug (se hele excerptet i appendikset):

Excerpt 19: Jeg havde lige sådan lige lidt rodløshed der i nogle år (2006)

Klaus: [...] så jeg havde det sådan lidt at jeg var jyden i København ikke og når jeg så var hjemme så var jeg sådan ligesom ham der # københavneren hh så det var sådan lidt mærkelig og Fynbo var jeg i hvert fald ikke # ha <XMM: mm ha> jeg havde sådan lige lidt rodløshed der i nogle år hh men nu føler jeg mig helt klart som # øh # en # en fra Storkøbenhavn altså identificere mig med det ikke altså men <XMM: mm> halvdelen er af dem der bor herover er jo jyder ikke men det var bare sådan hh da havde jeg sådan lidt # et mærkeligt forhold til det fordi jeg føler ikke rigtig jeg var accepteret i København men men altså # nu # har jeg overhovedet ingen problemer med det

XMM: mm

Klaus: men det var virkelig mærkeligt at der var nogen der # de kunne slet ikke de kunne slet ikke koncentrere sig om hvad jeg sagde fordi det var hold da op du er da vist lige kommet ind fra fire-toget eller hh også var der andre der ikke kunne høre det det syntes jeg var mærkeligt

Den måde andre betragtede Klaus på - som jyden i København og københavneren i Odder - knyttes sammen med den rodløshed, han følte de første år i København. Han følte sig ikke ”accepteret i København”. Den manglende accept eksemplificeres med, hvordan folk i stedet for at lytte til det, han sagde, kommenterede måden, han sagde det på. Det lader til, at kommentarerne om hans sprogbrug er stilnet af, muligvis fordi han har tilpasset sit sprog, så det ikke længere generer såkaldte ”dovne ører”, der ikke er vant til sproglig variation. I 2006 identificerer han sig selv som ”en fra Storkøbenhavn”. Man kan ikke afgøre, om han først følte sig accepteret, efter hans sprogbrug havde ændret sig, eller om han ubevidst ændrede sprogbrug for at blive accepteret. Men man kan udlede, at det er frustrerende ikke at blive taget alvorligt pga. sin sprogbrug.

9.1.2.5 Delkonklusion for Klaus

Klaus er opvokset i et uddannelsesfremmende miljø i den forstand, at forældrene, der ikke selv havde boglig uddannelse, støttede ham i retning af uddannelse. Det gjorde de bl.a. ved at vælge privatskole, et valg der har været med til at udvide hans mulighedsrum, fordi han fik venner fra andre sociale lag. Der er således de samme push-faktorer til stede i hans opvækst som i Lones. Et andet forhold, der kan tolkes som uddannelsesfremmende, er, at forældrene ikke talte dialekt til Klaus. Det fremgår dog ikke af interviewet, om der var tale om et bevidst valg fra forældrenes side. Men faktum er, at den dialekt han hørte i sit barndomshjem fra forældrene og deres venner, blev både tydelig og påfaldende for ham, da han blev geografisk mobil. Og den store sproglige kontrast mellem sproget i hans barndomshjem, og det han mødte som social og geografisk mobil, kan være årsag til, at han har ændret sprogbrug mere markant end Lone, der ikke er bevidst om sin egen sprogbrug.

Klaus opnår 30 point i integrationsindekset, men det er reelt kun hans hjemmeboende børn, der knytter ham til hans bopæl i 2006, de øvrige point er opnået, fordi han if. telefonsamtalen anno 2012 siger, at han ”kunne forestille sig at bo et andet sted”, og ”føler sig ganske godt hjemme”, hvor han bor (se bilag 8). Hans forestilling om at høre hjemme et sted, er ligesom Lones knyttet til menneskelige relationer, dem har han ikke opnået på det nye sted, men han har heller ikke bevaret en tæt tilknytning til Odder. Klaus’ beretning om, at han ikke blev taget alvorlig pga. sin sprogbrug de første år i København, og at det tilsyneladende ikke længere er et problem, kan tolkes som et udtryk for, at den sprogforandring der blev konstateret mellem de to optagelser, først er indtrådt, efter han flyttede til København. En sådan tolkning understøtter hypotesen om sammenhæng mellem mental orientering og sprogbrug. Det betyder nemlig, at hans sprogbrug i 1986 - med 41,5 % regionale varianter af de undersøgte variable - var acceptabel i Århus, som han orienterede sig mod dengang.

9.1.3 De bofaste kvinder

Neden for gengives tabellen med de kvantitative resultater for de tre bofaste Odder-kvindes sprogbrug med tilføjelse af deres integrationsindeksscore:

Informant/år	Integration	Regional standard procent	BLØDT d	OR	-ET	-ET i meget	-EDE	DEN/DET	SÅDAN	OGSÅ
Julie 1986	109	68,3 ⁷⁸	5	-	68	100	75	-	95	67
Julie 2005		41,3	9	91	88	83	33	4	9	13
Heidi 1987	158	50,8	0	100	82	70	27	24	79	24
Heidi 2005		30,5	3	28	63	66	50	6	9	19
Tina 1987	116	46,9	5	100	84	75	20	46	31	14
Tina 2005		41,6	3	84	78	87	63	4	3	11

Tabel 15. Kvantitative resultater for de bofaste kvinder fra Odder.

De kvantitative analyser i kap. 7.1.3 viste følgende overordnede resultater: I de gamle optagelser er der en forskel på 21,4 procentpoint mellem højeste og laveste regionalstandardprocent. I 2005 er der sket et fald i alle kvinders regionalstandardprocent, og forskellen mellem højeste og laveste score er indskrænket til 11,1 procentpoint. Overordnet set er BLØDT d, -ET, -ET i meget og -EDE uforandrede. Det er især i variable knyttet til enkeltord (DEN/DET, SÅDAN og OGSÅ), der er sket en nedgang i brugen af regionale varianter. Den forandring, der umiddelbart kan undre mest, er, at Heidi er gået fra 100 til 28 % regionale varianter af OR - et træk der er forholdsvis resistent hos såvel mobile som bofaste informanter (se forslag til forklaring nedenfor).

⁷⁸ OR, -EDE er ikke medregnet, da der er færre end fem forekomster.

Julie, Heidi og Tina er sammenlignelige mht. køn, alder⁷⁹ og etnicitet. I Nielsen og Nybergs socialgruppe-inddeling kategoriseres Heidi og Julie som socialgruppe II og Tina som socialgruppe IV (se kap. 6.6 samt bilag 4). I de få tilfælde hvor Nielsen og Nyberg fandt sproglige forskelle mellem de yngste informanter i socialgruppe II og IV, var det socialgruppe II, der havde flest standardvarianter (1992:186). Sprogbrugen hos nærværende studies bofaste kvinder går dermed mod Nielsen og Nybergs resultat: Tina (socialgruppe IV) har i 1987 en regionalstandardprocent, der er 21,4 procentpoint lavere end Julies (socialgruppe II).

Med hensyn til kvindernes beskæftigelse i 2005, har Heidi været opadgående mobil - hun har uddannet sig til pædagog. Julie og Tina har derimod været socialt stabile i forhold til Sprogforandringscentrets todelte socialgruppeinddeling. Fælles for alle tre kvinders job er, at de er mere eller mindre sprogproducerende (se kap. 8.2). Heidis jobfunktion er blandet (både sprogproducerende og praktisk), og som pædagog i Odder Kommune interagerer hun mest med lokale. Tina er grafiker, hvilket jeg kategoriserer som en blandet jobfunktion, der indebærer både sprogproducerende og praktiske opgaver. Hendes arbejdsplads ligger uden for Odder Kommune, og kunderne er primært – men ikke udelukkende – fra Jylland. Julie er kontoruddannet og har en koordinerende funktion i en århusiansk virksomhed, hendes arbejde er sprogproducerende⁸⁰. Kunderne er oftest fra Jylland, men hun har en del telefonisk kontakt til samarbejdspartnere i København.

Nielsen og Nyberg benytter bopæl - i Odder by eller omegnen - som baggrundsvariabel i deres undersøgelse. I modsætning til Vinderup-undersøgelsen viser resultaterne ingen sammenhænge mellem bopæl og sprogbrug blandt de aldersgrupper informanterne til nærværende studie tilhører. Den minimale forskel mellem land og by blandt de unge informanter skyldes if. Nielsen og Nyberg, at der er få landbrugere tilbage på egnen. Det betyder, at folk med bopæl på landet i stor udstrækning har samme erhverv som folk i byerne (1992:186). For de bofaste kvinders vedkommende er der heller ingen umiddelbar sammenhæng mellem sprogbrug og bopæl. Julie og Tina er vokset op uden for Odder og har gået på forskellige landsbyskoler de første 7 år af deres skoletid, derefter gik de på to forskellige skoler i Odder. Heidi er opvokset i Odder og har gået på to af byens skoler.

⁷⁹ De er født mellem 1965 og 1971, dvs. de ikke har gået i samme klasse eller på samme årgang, sådan som informanterne fra Vinderup og Tinglev. Den mobile kvinde er født 1968.

⁸⁰ Kategoriseringen kan naturligvis diskuteres, men Julies jobfunktion består hovedsageligt af at sælge ydelser og mundtlig koordinering af produktionen af den solgte ydelse.

9.1.3.1 Stedstilknytning og -orientering

Der er ingen korrelation mellem kvindernes stedstilknytning og -orientering og deres sprogbrug og -forandring. Således korrelerer høj integrationsindeksscore og høj regionalstandardprocent hverken synkront eller diakront (se tabellen ovenfor). Julie har med 109 point den laveste integrationsindeksscore, samtidigt har hun den højeste regionalstandardprocent i 1986. Heidi har med 158 point den højeste integrationsindeksscore, samtidigt har hun den laveste regionalstandardprocent i 2005.

Der er heller ingen klare sammenhænge mellem stedstilknytning og sprogbrug, hvis man sammenholder kvinderne med de to spørgsmål, Sundgren fandt særlig afgørende for lokal sprogbrug, nemlig hvor godt kvinderne føler sig hjemme, og om de kunne forestille sig at flytte (2002:307). Tina - hvis sprogbrug er forholdsvis stabil - opnår to point, fordi hun føler sig ganske godt hjemme og godt kunne forestille sig at flytte. Julie - hvis regionalstandardprocent er forandret 27 procentpoint i 2005 - får tre point, fordi hun føler sig ganske godt hjemme og ikke kunne forestille sig at flytte. Heidi - hvis regionalstandardprocent er forandret 20,3 procentpoint i 2005 - får fire point, fordi hun føler sig godt hjemme og ikke kunne forestille sig at flytte (se bilag 8).

På spørgsmålet om, hvilken by de tager til for at shoppe tøj og købe ting, man ikke kan få i Odder, svarer alle kvinderne Århus. Tina mener også, at de fleste unge vælger at studere i Århus og ikke København (excerpt 20). Hovedstaden spiller ingen større rolle i kvindernes liv; de kommer der sjældent og orienterer sig mod Århus som kulturby.

9.1.3.2 Sprog

De bofaste kvinder fra Odder er ikke tilbøjelige til at italesætte sprogbrug - hverken deres egen eller andres i lokalsamfundet. Således forekommer langt hovedparten af udsagnene omhandlende sproglige emner efter afspilningen af selvvurderingsopgavens stemmeprov (se kap. 8.7). Julie og Tina er opvoksede uden for Odder. De fortæller, at deres klassekammerater på Saksild og Boulstrup Skoler talte ligesom dem selv, og at der aldrig var nogen, der blev rettet af læreren pga. dialektal sprogbrug. Heidi husker heller ikke, at hun eller hendes klassekammerater blev rettet sprogligt, men hun fortæller, at elever fra omegnsskolerne talte dialekt, da de kom til Odder i 8. klasse (excerpt 21). Heidis iagttagelse kan hænge sammen med, at hun i højere grad end andre er blevet opdraget til at være sproglig opmærksom (se nedenfor).

Efter selvvurderingstesten siger Tina om sit sprog: ”jeg snakker vel garanteret jysk” (excerpt 22), men hendes sprogbrug bliver if. hende selv sjældent påtalt af andre. Muligvis fordi hendes jobfunktion er blandet, og hun primært taler med jyske kunder. Julie derimod får ofte at vide, at hun taler ”jysk” eller ”århusiansk”. Det kan hænge sammen med, at hendes jobfunktion er sprogproducerende, og at det firma, hun arbejder for, har københavnske samarbejdspartnere. Heidi sætter intet mærkat på sin egen sprogbrug, men man får indtryk af, at hun opfatter det som ”korrekt”, idet hun beretter om en række sproglige forhold, og at hun er opmærksom på at ”tale ordentligt” (se nedenfor).

Tina og Julie omtaler den stemme, der repræsenterer Odder i selvvurderingsopgaven som ”bondsk”. I det følgende excerpt fremgår det, at Heidi også mener, at sprogbrugen er ”ude fra landet af”.

Derudover er der nogle interessante oplysninger om Heidis sprogsyn. Når Heidi i excerptet siger ”to’eren” og ”nummer tre”, henviser hun til rækkefølgen på stemmeprøverne; stemme to repræsenterer sprogbrugen i Odder, stemme tre repræsenterer højkøbenhavnsk.

Excerpt 23: Om fordomme om dialekter og Københavnstrup - 1

Heidi: hh to’eren det e:r hh det er ude fra landet af

XMM: fra landet af ja <**Heidi:** ja> ved du hvor henne fra landet du har du et bud på det hh

Heidi: jeg ville sige at øh # mm # det lyder meget som lige her i området # når du kommer bare lige her du du behøver faktisk ikke at tage andet end hh til Ørting

XMM: mm

Heidi: hh og den øh det øh eller Hundslund # så øh lyder det meget # ja hh og jeg vil skyde på nummer tre kommer mere inde fra hh en lidt større by

XMM: mm

Heidi: ja men ikke helt # fra Københavnstrup af

XMM: ha <**Heidi:** nej > hh <**Heidi:** hh> nej <**Heidi:** nej> hvorfor hvo- m- hvem synes du der taler pænest <**Heidi:** hh> # af dem

Heidi: hh det synes jeg faktisk også nummer tre gør

XMM: mm <**Heidi:** fordi>

Heidi: at hh # jeg kan blive fuldstændig nu jeg kan i- hvis du sådan hh # jeg har in- øh jeg synes det er så! charmerende også med dialekter hh men igen hvis det hvis det hvis jeg s- øh i går! for eksempel der sad jeg og så et program øh omkring en ejendomsmægler jeg ved ikke følger du med Hammerslag

XMM: nej ikke rigtig <**Heidi:** nej hh>

Heidi: der var der øh ja de her ejendomsmæglere og der var en! så sidder jeg og siger til Bent [anonymiseret, MM] hele tiden det var sådan også rigtig hh virkelig! fra landet af

XMM: mm <**Heidi:** sagde>

Heidi: jeg kan godt sige dig en ting jeg ville ikke kunne tage han seriøs hvis jeg skulle handle hus <**XMM:** mm> hh og jeg kan heller ikke modsat med københavnere hh det kan jeg heller ikke hh

Heidi har ret i, at stemme to ”lyder meget som lige her i området”, men den tilhører en kvinde fra Odder by og ikke én ”fra landet af”. Fejlplaceringen hænger muligvis sammen med den nivellering, der blev konstateret i kap. 7. I perioden mellem 1986 og 2005 er stemmeprøvens sprogbrug gået fra at være passende (eller i hvert fald fra at forekomme) i Odder, til at den tilskrives de mere landlige omegnsbyer.

Heidi betragter stemme tre, der tilhører en kvinde fra København, som ”pænest”. Hun forbinder den imidlertid ikke med København. Ved at omtale hovedstaden som ”Københavnstrup⁸¹”, lægger Heidi en vis afstand til byen og indikerer, at hun ikke på et bevidst niveau finder sprogbrugen derfra eftertraktelsesværdig.

I excerptet får man indtryk af grænserne i Heidis sproglige indeksikalitetsorden. Hun kan ikke tage en ejendomsmægler seriøst, hvis han taler som én, der er ”sådan også rigtig hh virkelig! fra landet af”, men heller ikke hvis han er københavner. Grænserne for den sprogbrug, Heidi finder acceptabel - eller umarkeret - for en ejendomsmægler, skal således hverken være for dialektal eller københavnsk. Efter en kortere udeladt passage om Heidis aversion mod mode-ord, fortæller hun, at hun går op i sproglig korrekthed (se hele excerptet i appendikset):

Excerpt 23: Om fordomme om dialekter og Københavnstrup - 2

Heidi: øh # og jeg går også meget op i med hh min egen pige det der med med at tale ordentligt <XMM: mm> # og tale <XMM: mm> rigtigt # så # ja # det øh # jeg kan blive sådan helt og så # øh Bent [anonymiseret, MM] har en kollega som bor i Horsens hh xxx o- op i æ seng # siger han hh så det hedder jeg kan sådan blive helt sådan til sidst <XMM: ha> hedder det ikke ha <XMM: ha> så og der tror jeg sådan <XMM: ha> # min mormor har altid sagt hvis hun skulle øh leve sit liv om så ville hun være øh # talepædagog

XMM: mm

Heidi: og det har jeg nok hørt for meget på

XMM: mm

Heidi fortæller, at hun går meget op i, om hendes datter taler ”rigtigt”, og det fremgår, at dialektale træk som fx foranstillet artikel ikke indgår i den forestilling. Heidi mener, at hendes sprogopfattelse er influeret af hendes mormor, der havde uopfyldte aspirationer om at blive talepædagog. Tidligere i interviewet har Heidi fortalt, hvordan hun i sin barndom bevidst provokerede mormoren ved fx at sige ”jeg blev vågnet” i stedet for ”jeg blev vækket” (excerpt 24). Ud fra hendes fremstilling får man indtryk af, at hun fra barnsben er blevet gjort bevidst om, hvad der er korrekt, og at hun finder sin egen sprogbrug ”korrekt”, dvs. hverken for dialektal eller københavnsk.

9.1.3.3 Delkonklusion for de bofaste kvinder

Som det fremgik ovenfor, kan man ikke umiddelbart forklare de enkelte kvinders sprogbrug eller -forandring vha. de klassiske baggrundsvariable - køn, alder, etnicitet eller socialgruppe. Og heller ikke ved at inddrage Nielsen og Nybergs skelnen mellem bopæl i land eller by eller kvindernes

⁸¹ Se kap. 9.2.4.1 for andre eksempler på brugen af ”Københavnstrup”.

stedstilknytning. De kvalitative analyser peger på nogle mulige forklaringer på Julie og Heidis sprogforandring i virkelig tid. Julies sprogforandring på 27 procentpoint kan hænge sammen med, at hun i sit arbejde har en del telefonisk kontakt med samarbejdspartnere i København; dels siger hun i interviewet, at hun ikke vil lyde ”for jysk og bonderøvsagtig” i disse samtaler, og dels giver samtalerne hende muligheden for at øve sig i at tale med ikke-regionalsprogtalende. Og Heidis sproglige bevidsthed, som hun har fået i arv fra sin mormor, kan være blevet skærpet mellem de to optagetidspunkter og forklare hendes sprogforandring på 20,3 procentpoint. Faldet fra 100 til 28 % regionale variant af OR kunne måske hænge sammen med, at Heidi er blevet opmærksom på varianten. I de tilfælde hvor kvinderne omtaler dialektal sprogbrug (fx med foranstillet artikel), omtales den som ”bondsk”; dvs. at traditionel dialekt forbindes med noget ruralt. Og i den udstrækning kvinderne overhovedet omtaler deres egen sprogbrug, opfatter de den som afvigende fra ”rigsdansk” og ”københavnsk” og benævner den ”århusiansk” eller ”jysk”.

9.1.4 De bofaste mænd

I det følgende afsnit gennemgås mulige årsager til de bofaste Odder-mænds sprogbrug og -forandring i virkelig tid. Neden for gentages de kvantitative resultater for mændenes sprogbrug med tilføjelse af deres integrationsindeksscore:

Informant /år	Integration	Regional standard procent	BLØDT d	OR	-ET	-ET i meget	-EDE	DEN/DET	SÅDAN	OGSÅ
Janus 1987	136	74,6	6	100	75	80	100	83	90	63
Janus 2005		64,8	16	100	88	100	100	16	69	29
Allan 1986	155	63,4 ⁸²	18	-	88	-	100	67	-	44
Allan 2005		54,3	41	91	78	84	63	13	38	26
John 1986	125	63,1	21	100	80	100	64	47	93	0
John 2005		55,3	0	96	84	100	47	18	97	0
Hans 1986	83	35,5 ⁸³	12	-	80	27	37	80	37	11
Hans 2005		35,1	13	90	69	9	64	36	0	0

Tabel 16. Kvantitative resultater for de bofaste mænd fra Odder.

De kvantitative resultater i kap. 7.4 viste, at der er en forskel på 39,1 procentpoint mellem mændenes højeste og laveste regionalstandardprocent, i 2005 er forskellen indskrænket til 29,7 procentpoint. Det generelle fald er sket i mændenes brug af den regionale variant af DEN/DET samt OGSÅ. Derimod er andelen af regionale forekomster af OR og -ET overordnet set uforandrede; det samme gælder -ET i

⁸² OR, -ET i meget og SÅDAN er ikke medregnet pga. færre end fem forekomster. I de gamle optagelser gælder det, at én ud af én manifestation af OR, én ud af to manifestationer af -ET i meget og to ud af fire manifestationer af SÅDAN udtales regionalt (if. 1992:188).

⁸³ OR er ikke medregnet pga. færre end fem forekomster. Fire ud af fire manifestationer af trækket udtales regionalt i 1986 (if. 1992:188).

meget med undtagelse af Hans' sprogbrug. I brugen af de regionale varianter af BLØDT d eller SÅDAN er der ikke noget klart mønster at finde.

De fire mænd er sammenlignelige mht. alder⁸⁴, køn og etnicitet, men begge Hans' forældre har mellemlange videregående uddannelser, hvilket betyder, at han blev kategoriseret som socialgruppe I i de gamle optagelser. Janus og Allan blev kategoriseret som socialgruppe IV og John som socialgruppe II. Nielsen og Nyberg fandt netop signifikante forskelle mellem socialgruppe I og II, imens der kun var få og tendentielle forskelle mellem socialgruppe II og IV (1992:183f). De overordnede mønstre fra Nielsen og Nybergs resultater genfindes i nærværende studie, idet Hans' sprogbrug adskiller sig fra de øvrige informanternes.

Hans, Janus og Allan har været socialt stabile mellem de to optagelser, John har været socialt mobil (se bilag 9). Den sociale mobilitet lader imidlertid ikke til at have haft nogen afgørende betydning for Johns sprogforandring, idet den ligner Janus' og Allans. Heller ikke det forhold, at Janus' og Allans jobfunktioner er ikke-sprogproducerende, hvor Johns (og Hans') er blandede, kan umiddelbart forklare de sprogbrugsmønstre, vi ser i tabellen ovenfor (se bilag 9).

9.1.4.1 Stedstilknytning og -orientering

Nielsen og Nyberg fandt få forskelle mellem informanter fra land og by blandt de aldersgrupper, der indgår i nærværende studie (1992:185). Det genfindes i resultaterne ovenfor, hvor der ingen sammenhæng er mellem højeste regionalstandardprocent, og hvor informanten er opvokset: Janus og John er opvokset i Odder by, imens Allan og Hans er opvokset på landet i hhv. Boulstrup og Saksild. Når man ser på mændenes integrationsindeks, adskiller Hans sig fra de øvrige ved at have en lavere score. Den lavere score skyldes, at hans forældre og svigerforældre ikke er født i lokalområdet, og at hans søskende og hustrus søskende ikke bor i nærheden (se bilag 8). Det er imidlertid umuligt at afgøre, om det er den mindre lokaltilknytning eller hans socialgruppetilhørsforhold, der er årsagen til hans lavere regionalstandardprocent; formentlig er der tale om en kombination. Jeg vil dog pege på en mulig forklaring: Ingen af Hans' forældre er født og opvoksede i Odder Kommune, hvorimod de øvrige bofaste mænd har minimum en lokalfødt forælder (ibid.). Det betyder, at Hans ikke har haft adgang til at lære lokal sprogbrug i barndomshjemmet.

⁸⁴ De er født mellem 1964 og 1972, dvs. de ikke har gået i samme klasse eller på samme årgang som informanterne fra Vinderup og Tinglev. Den mobile mand er født 1970.

Ud fra hypotesen om at topophilia kan styrke lokal sprogbrug, er det interessant, at mændene konstruerer Odder forskelligt, når de omtaler byen (Tuan 1990, se kap. 8.6). Hans, John og Janus siger, at de kunne bo hvor som helst, og at de primært bliver i området pga. deres børn. Dermed giver de udtryk for det, Auer og kollegaer kalder kosmopolitisk Ortsbezogenheit (2009:91, se kap. 8.3). Ingen af dem fortæller om at være særlig knyttet til Odder eller fremhæver positive forhold ved byen.

Allan er den eneste, hvis udsagn om Odder kan tolkes i retning af topophilia. Og det er formentlig ikke tilfældigt, at han er den eneste, der svarer ”nej” på spørgsmålet om, hvorvidt han kunne forestille sig at flytte fra kommunen (se bilag 8). I det følgende excerpt forsvarer han Odder by og fremhæver den som et sted, hvor der sker noget, også selv om Søs - hans sambo der var til stede under interviewet - mener, man skal tage til Århus for at shoppe:

Excerpt 25: Vi er ikke helt et udsted (2005)

Allan: nåh ja hh hvis du skal på museum så er der faktisk udstilling om julekalendere igennem øh Danmarks Radios julekalender igennem hh ja helt fra det star- helt helt tilbage <**Søs:** helt helt tilbage> fra starten af <**Søs:** ja> hvor der er en <**XMM:** nå> udstilling om det

XMM: ja

Søs: med alle dukkerne

Allan: ja al- ja alt hvad rekvisitter og sådan noget det er en <**XMM:** nå> hh det er et rimeligt museum vi har faktisk fordi der har hh <**XMM:** ja> der er faktisk rimeligt meget deroppe der har lige ej for et par år siden der var der den om Kronprins Frederiks øh slædetur deroppe i: i Grønland # jo ja

Søs: ja <**XMM:**ja>

Allan: der var en god udstilling hvor han også var åben var at åbne udstillingen og sådan noget så hh vi er ikke <**XMM:** ja> et helt udsted altså <**XMM:** mm>

XMM: næ jeg synes da også altså der er jo mange ting her <**Allan:** ja> sådan

Søs: ja

XMM: øh

Allan: ja det er fordi du har spurgt et par gange om hvad vi kører til Århus altså når vi kører til <**XMM:** ja> Århus jamen hh det gør vi jo faktisk ikke altså øh det skal hun hvis hun skal have en speciel nye sko eller tøj eller sådan noget

Søs: ja sko der er vi et udsted

Allan: ha

XMM: og d- og det er jo et vigtigt punkt øh med sko

Søs: altså <**XMM:** ja> ja ikke

Da Allan fortæller om udstillingen på Odder Museum, siger han: ”vi er ikke et helt udsted altså”, hvormed han insinuerer, at jeg - interviewereren - mener, det skulle være tilfældet. Jeg svarer, at jeg synes, der er ”mange ting” i Odder. Hvorpå Allan begrundes sit første udsagn med: ”ja det er fordi du har spurgt et par gange om hvad vi kører til Århus altså når vi kører til Århus”. Myers fremhæver, at svar på spørgsmål relateret til hvor man kommer fra er *fleksible*, dvs. man svarer ud fra det kendskab om stedet, man tillægger samtalepartneren. Desuden er svarene på spørgsmål om sted *relationelle*, idet man forsøger at gætte, hvorfor der spørges og at svare i henhold til det

(2006:321, se kap. 8.6). Jeg har ganske rigtigt spurgt ind til relationen til Århus, og Allan kan ikke vide, at det er for at få et indtryk af hans kulturelle (og sproglige) orientering. Den gentagne interesse for Århus kunne godt tolkes i retning af, at der ikke sker noget i Odder, især hvis der allerede eksisterer en diskurs om, at det skulle forholde sig sådan⁸⁵. Udover at Allan tager Odder i forsvar, viser hans integrationsindeksscore på 155, at han er velintegreret i lokalsamfundet. Dette bekræftes af, at han i interviewet viser et stort kendskab til lokalområdet og dets historie - forhold som også Tuan fremhæver som vigtige for at opnå topophilia (1990:92-93).

Alle mænd - også Allan - nævner ligesom de bofaste kvinder Århus som kulturby og det sted, de køber ting, man ikke kan få i Odder. En interessant forskel mellem de bofaste kvinder og mænd er, at tre af mændene kommer til København jævnligt. Allan og John kommer der én til to gange om måneden i forbindelse med deres arbejde, og Hans kommer der et par gange om året, fordi han har svigerfamilie på Sjælland. Det lader dog ikke til at have nogen sproglig betydning, da mændenes regionalstandardprocent (på nær Hans') er højere end kvindernes.

9.1.4.2 Sprog

Ligesom de bofaste Odder-kvinder er mændene ikke tilbøjelige til at omtale deres egen eller andres sprogbrug, og alle sproglaterede emner berøres først efter selvvurderingsopgaven. Ingen af mændene husker at være blevet rettet for brug af dialekt i skolen. I de nye interview erindrer Janus og Allan ikke, at der overhovedet blev talt dialekt i skolen. Hans har ændret opfattelse af sine klassekammeraters sprog mellem de to optagelser. I 1986 mener han ikke, at de andre på Saksild Skole talte mere dialekt end ham, han siger: ”jeg synes aldrig rigtig jeg har gået i skole med nogle man sådan set kalder bondsk eller som taler bondsk” (se excerpt 26). I 2005 har han imidlertid en anden opfattelse:

Excerpt 27: Hvordan var det med sproget i din klasse (2005)

XMM: hvordan var det med sproget i din i din skoleklasse kan du huske om der var nogle af børnene der sådan talte meget dialekt eller

Hans: mm der var nogle af landmandssønnerne øh som havde en rimelig kraftig dialekt men dialek- øh jeg også huske min barnepige øh tal- hun var xxx gammelt par her fra Østjylland og de talte virkelig det var *wå.um*⁸⁶ og jeg ved ikke hvad altså øh og meget sådan ja virkelig den egnens grimme dialekt hvis man kan sige det sådan ikke særlig charmerende det var sådan lidt primitiv

XMM: mm

Hans: hh øh det er sådan set men jeg kan huske alle de der forskellige dialekter her fra egnen af men altså man hører dem ikke mere

XMM: mm

⁸⁵ Odder omtales ikke som udsted i de øvrige interview, hvorimod betegnelsen ”soveby” optræder flere gange.

⁸⁶ Orm

Forklaringen på, at Hans er blevet mere sproglig bevidst i årene mellem optagelserne, er formentlig, at han pga. et job i militæret har været geografisk mobil i Danmark og udlandet. Her gjorde kollegaer fra alle egne af landet ham if. interviewet opmærksom på sproglige forskelle. Med Johnstones ord kunne man sige, at den geografiske mobilitet har givet ham større metasproglig bevidsthed (2010b:398, se kap. 3.1). I excerptet ovenfor tilskrives brugen af dialekt blandt hans jævnaldrende ét bestemt køn og én socialgruppe, nemlig ”landmandssønnerne”. Derudover tilskriver han dialekten en anden generation og tid, nemlig den gamle barnepige, og han siger, at man ikke hører den længere. Denne forestilling svarer helt til Nielsen og Nybergs resultater (1992). I forhold til undersøgelsen af sprogforandring er det interessant, at Hans’ omtale af den lokale dialekt udelukkende er negativ. I 1986 omtaler han den som ”bondsk” og i excerptet fra 2005 kalder han sin gamle barnepiges sprogbrug for ”egnens grimme dialekt” og ”ikke særlig charmerende det var sådan lidt primitivt”.

John udtaler sig ligeledes negativt om enhver form for sprogbrug, han opfatter som lokal. På spørgsmålet om, hvorvidt der blev talt dialekt på Parkvejens Skole i Odder by, svarer han benægtende: ”jeg synes ikke vi her øh døjer med noget dialekt”; her udlægges dialekt altså som noget ”man døjer med”, ligesom man døjer med en sygdom eller et problem (excerpt 28). Og da han har hørt den lokale stemmeprøve, omtaler han den som ”lige lovlig lokal” og pointerer, at han kan høre nogle af de ting, han selv kæmper med at undertrykke (excerpt 29). Han har desuden følgende beskrivelse af sprogbrugen i Odder: ”og så har vi det er synes jeg her i området øh hh platte sprog hvor vi nok stræber efter noget rigsdansk og nogle render rundt og taler meget om at det er det vi taler det tror jeg ikke på” (excerpt 30). Den lokale sprogbrug omtales som ”plat” og ukorrekt i den forstand at det er et forgæves forsøg på at tale ”rigsdansk”. En vigtig oplysning i forhold til at afgrænse, hvad John opfatter som lokal sprogbrug, er, at han trods en regionalstandardprocent på 55,3 i 2005 opfatter sit eget sprog som ”rigsdansk” (excerpt 29) (for uddybning af diskussion se kap. 9.1.5).

9.1.4.3 Delkonklusion for de bofaste mænd

De bofaste mænds sprogforandring lader sig umiddelbart bedre forklare vha. socialgruppe end de bofaste kvinders. Således taler Hans, der tilhører den højeste socialgruppe, som ventet mest standardnært. Desuden understøtter det forhold, at Hans har en lavere integrationsindeksscore end de øvrige mænd, hypotesen om, at jo lavere integrationsindeksscore des lavere regional sprogsprocent kan man forvente. Det lader sig ikke afgøre, om det er socialgruppetilhørsforhold eller den lavere integrationsindeksscore, der har haft størst betydning for Hans’ sprogbrug. I min analyse påpegede jeg, at der formentlig er tale om en kombination af de to, og at Hans havde et andet og ringere

udgangspunkt for at lære stedbunden sprogbrug end de øvrige bofaste mænd, fordi ingen af hans forældre er fra egnen.

I forhold til mændenes holdninger til sprogbrug samt hvorvidt denne kobles til sted, er der en række interessante observationer i analyserne. For det første udtaler de bofaste mænd sig udelukkende negativt om den lokale dialekt, den omtales som ”bondsk”, ”ucharmerende”, ”plat” og ”primitiv”. For det andet omtaler ingen af de bofaste mænd deres egen sprogbrug som ”jysk” eller ”århusiansk”. For det tredje giver to af de bofaste mænd udtryk for, at de opfatter deres egen sprogbrug som ”rigsdansk” eller ”tæt på rigsdansk” til trods for at deres regionalstandardprocent er på henholdsvis 54,3 og 55,3 %, og de dermed har en højere regionalstandardprocent end de kvinder, der omtaler deres egen sprogbrug som ”jysk” eller ”århusiansk”.

9.1.5 Diskussion og sammenfatning

De kvantitative analyser i kap. 7 viste, at de mobile informanter, Lone og Klaus, talte mindre lokalt end deres jævnaldrende fra samme sociale baggrund, allerede inden de flyttede. Den bofaste informant Hans var den eneste, der havde en lavere regionalstandardprocent end Klaus i de gamle optagelser; formentlig pga. hans tilhørsforhold i socialgruppe I, samt at hans forældre var tilflyttere. I forhold til fokus på mental mobilitet er det interessant, at Klaus’ sprogbrug i 1986 lignede sprogbrugen i Århus, hvor han ville læse medicin. Alle de regionale varianter, der fandtes i hans sprogbrug i 1986, fandtes også blandt hans jævnaldrende i Århus (Nielsen 1998).

I forhold til forskellene mellem Lones og Klaus sprogforandring er det interessant at fokusere på deres metasproglige bevidsthed. Klaus er således mere sproglig bevidst end Lone. Det kunne hænge sammen med, at han i kraft af sine forældres forholdsvis høje alder og baggrund i landbruget er opvokset med større sproglig variation end hende. Lone er ikke særlig opmærksom på sprogbrug, og hun opfatter ikke sin egen eller forældrenes sprogbrug som forskelligt fra ”rigsdansk”. Et eksempel på hendes manglende sproglige bevidsthed er, at hun har svært ved at gengive de sproglige træk, ”sjællændere” har påtalt som jyske i hendes sprogbrug. Den manglende metasproglige bevidsthed kunne være forklaringen på, at Lone har bevaret den regionale variant af -ET i højere udstrækning end Klaus, og at hendes regionalstandard er 8,2 procentpoint højere end hans i de nye optagelser.

For de bofaste informanter gælder, at kvinderne har en lavere regionalstandardprocent end mændene fra samme socialgruppe både i de nye og gamle optagelser, og to af kvindernes regionalstandardprocent har forandret sig mere end mændenes mellem de to optagelser (se tabel 16 og 17). Det svarer til

Sundgrens undersøgelse af bofaste informanter fra Eskilstuna. Her talte kvinderne mere standardnært end mændene i de første optagelser, og tendensen var forstærket i de nye optagelser (2002:259). Én forklaring på den forskellige sprogbrug kunne være forskellige jobfunktioner (kap. 8.2). De bofaste kvinder i Odder har blandede eller sprogproducerende jobfunktioner, de bofaste mænd har ikke-sprogproducerende eller blandede jobfunktioner.

En interessant iagttagelse i forhold til de bofaste informanter fra Odder er, i hvilken udstrækning de omtaler deres egen og andres sprogbrug, samt hvornår det forekommer. De bofaste kvinder omtaler kun i få tilfælde sprogbrug før afspilningen af stemmepøverne til selvvurderingsopgaven, mændene gør det udelukkende efter stemmepøverne. Sprog og sproglig variation synes ikke at være så oplagte emner i Odder, som i Vinderup og Tinglev. Sandsynligvis fordi if. den sproglige indeksikalitetsorden for Odder, der blev opstillet i kap. 5.1, er mindre sproglig variation i lokalsamfundet (Nielsen & Nyberg 1992:162).

Når de bofaste informanter fra Odder udtaler sig om den lokale dialekt, er der udelukkende tale om negative vurderinger. Kvinderne omtaler dialekten som ”bondsk” og tilskriver den dermed socialgruppetilhørsforhold og det rurale. Mændene er endnu mere negative, så dialekten ud over ”bondsk” omtales som ”plat”, ”ikke særlig charmerende” og ”primitiv”.

I forhold til koblingen mellem sprog og sted er det sigende, at informanternes betegnelse for deres sprogbrug ikke knytter den til Odder eller Østjylland. To af de kvindelige informanter med regionalstandardprocenter på henholdsvis 41,3 og 41,6 omtaler således deres egen sprogbrug som ”jysk” eller ”århusiansk”. Dermed kobler kvinderne deres sprogbrug til det urbane - den nærmeste storby Århus - eller til et større jysk område. Der er således ingen forbindelse mellem sprog, krop og snævert geografisk afgrænset sted, og der er ingen udsagn, der peger på, at de taler på en bestemt måde, fordi de kommer fra netop dette sted. Årsagerne til koblingen mellem det regionalfarvede sprog og Århus er formentlig, at de træk, der findes i Odder, vitterligt findes i Århus (if. Nielsen 1998), desuden har Odder været socioøkonomisk og administrativt knyttet til storbyen Århus både før og efter kommunalreformen af 1970 (se kap. 4.1.1). Britain nævner, at netop administrative grænser kan have betydning for, hvordan sprogbrugere orienterer sig sprogligt, og hvad de identificerer sig med (2002:616, se kap. 3).

En interessant kønsforskel er, at to af de bofaste mænd med regionalstandardprocenter på henholdsvis 54,3 og 55,3 % omtaler deres eget sprog som ”rigsdansk” eller ”tæt på rigsdansk”. Det kan være en af

forklaringerne på, at mændene ikke har ændret sprogbrug i samme udstrækning som kvinderne. Hvis man anser sin egen sprogbrug for at være ”rigsdansk”, er der ingen umiddelbar grund til at ændre den.

Netop definitionen af ”rigsdansk” er interessant, når man undersøger sprogforandring i Odder. I excerpt 30 siger John: ”nogle render rundt og taler meget om at det (*dvs. rigsdansk, MM*) er det vi taler det tror jeg ikke på”. Dermed henviser han til en interessant forestilling, jeg er stødt på flere gange i de cirka 50 sociolingvistiske interview, jeg har lavet i Odder-undersøgelsen. Blandt såvel yngre som ældre informanter er der en forestilling om, at ”rigsdansk er sådan som vi taler her”. Diskursen, om at rigsdansk hører hjemme i Odder, forekommer også blandt afhandlingens informanter. Således benægter John i ovenstående citat, at det skulle forholde sig sådan, han siger ”det tror jeg ikke på”. Allan derimod siger: ”jeg ved ikke om der er noget der hedder rigsdansk mere men det kommer meget tæt på det vi taler” (excerpt 31). Mændenes udsagn viser, at man godt kan have en del regionale varianter og samtidig betragte sig selv som ”rigsdansktalende”. Det samme gælder den mobile Lone, der selv efter at have været geografisk og socialt mobil og trods en regionalstandardprocent på 19,6 opfatter sit sprog som ”rigsdansk”.

I excerpt 23 får vi et indtryk af de grænser, man skal bevæge sig inden for, hvis ens sprogbrug skal være ubemærket i Odder. I excerptet udtaler Heidi sig om, hvordan en ejendomsmægler *ikke* skal tale, hvis hun skal købe et hus af ham. Der er således grænser for, både hvor dialektal og københavnsk sprogbrugen må være. Den måde, ejendomsmægleren må tale på, synes at svare til den sproglige indeksikalitetsorden for Odder, der blev fremstillet på baggrund af resultaterne af Nielsen og Nybergs undersøgelse; dialekten er forsvundet, men der er stadig nogle regionale træk tilbage (se kap. 5.2.1). Heidis udsagn minder desuden om Ejskjærs fremstilling af, hvad der var passende sprogbrug i Vinderup i hendes barndom, den måtte hverken være for bondsk eller københavnsk (1964:41, se kap. 5.1.2).

9.2 Vinderup

I det følgende analyseres de mobile Vinderup-informanter med fokus på faktorer, der kan have påvirket dem i retning af geografisk og social mobilitet. Herefter følger analysen af de bofaste informanter.

9.2.1 Lisa - den mobile kvinde

Lisa var et år, da hendes forældre overtog bedsteforældrenes gård to kilometer uden for Vinderup. Inden da boede familien i en landsby 12 km fra Vinderup. Hendes far er opvokset på samme gård som Lisa og hendes mor i en landsby 21 km vestpå; begge forældre taler if. Lisa ”jysk”. Hendes forældre og

brødre bor stadig i Vinderup og nærmeste omegn. Lisa og hendes to brødre blev passet af moren, indtil de startede i Vinderup Kommuneskole. Efter 7. klasse kom Lisa i Vinderup Realskole. Her kom hun i klasse med andre elever fra Vinderup Kommuneskole, dét Kristensen refererer til som *byklassen*; eleverne fra omegnsskolerne kom i den såkaldte *landklasse* (1980:43). Da Lisa var færdig som student fra Struer Statsgymnasium, blev hun uddannet kontorassistent på Vinderup Kommune. I 1986 flyttede hun til København og uddannede sig til sygeplejerske. Det betyder at hun har været både geografisk og socialt mobil i forhold til de opstillede kriterier i kap. 2.

De kvantitative analyser viste, at Lisa ikke havde nogen af de udvalgte dialekttræk i 1978, hverken i det formelle interview - som jeg fokuserer på - eller i den intenderede uformelle gruppesamtale med tre klassekammerater (Kristensen 1980:83-84). Hun har heller ingen dialekttræk i det nye interview.

Informant /år	Integration	Dialekt-procent	V-STØD	IKKE	KLUSIL	EE	OO	ARTIKEL	JEG
Lisa 1978	94	0 ⁸⁷	-	0	0	-	0	-	0
Lisa 2006		0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 17. Kvantitative resultater for Lisa, den mobile Vinderup-kvinde: procent dialektvarianter, samlet dialektprocent og integrationsindeksscore.

9.2.1.1 Integrationsindeks og flyttekontekst

Lisas integrationsindeks-score ift. hendes bopæl i 2006 er på 94, hvilket er den højeste blandt de fire informanter, der er flyttet til Sjælland. Hun scorer point i forhold til, at hun har hjemmeboende børn, at cirka halvdelen af hendes kollegaer er københavnere, at hun har mange københavnske venner, at hun kun ”måske” kunne tænke sig at flytte, at hun føler sig ”ganske godt hjemme” samt at hendes arbejdsplads ligger inden for kommunen. Lisas score er divideret med ni i stedet for tolv, idet hun havde været skilt mere end 15 % af sin levetid, da interviewet foregik, derfor udgår de spørgsmål, der omhandler ægtefællen (if. Sundgren 2002:90). Det, at de tre spørgsmål udgår, medfører en forholdsvis høj integrationsindeksscore. Hos de gifte mobile informanter trækker spørgsmålene om ægtefællens baggrund nemlig ned, idet ingen af dem har lokalfødte ægtefæller (se bilag 8). Det er imidlertid umuligt at afgøre, om den forholdsvis højere score har sproglige konsekvenser, idet der ikke er sket nogen forandring med Lisas sprogbrug mht. de undersøgte variable.

Den manglende sprogforandring, gør det også vanskeligt at afgøre, om flyttekonteksten kan have påvirket Lisas sprogbrug. Samtidigt er omstændighederne omkring hendes flytning ikke helt entydige.

⁸⁷ NB: Gennemsnittet er beregnet uden V-STØD, EE og ARTIKEL.

Lisa kendte ikke byen, før hun flyttede, hvilket er et kontekstbrud. Til gengæld er der tale om kontekstkontinuitet, idet hun flyttede med en kæreste hjemmefra, og idet hun stadig har god kontakt til sin familie i Vinderup. Forventningerne om at kontekstkontinuitet medfører dialektbevaring nuanceres af, at Lisa aldrig har talt dialekt med den kæreste, hun flyttede til København med, til gengæld fortæller hun, at hun (stadig) taler dialekt med sine forældre (se nedenfor).

9.2.1.2 Orientering og livsbane

I interviewet fra 1978 tyder intet på mental mobilitet – Lisa orienterer sig hverken geografisk eller socialt væk fra Vinderup. Adspurgt om sine fremtidsplaner svarer Lisa, at hun vil på handelsskole og bagefter uddanne sig til bankassistent (excerpt 32). I 2006 viser det sig, at hun i stedet blev student fra Struer Statsgymnasium. Bourdieu skriver, at skift i livsbane ofte skyldes enten kollektive eller individuelle begivenheder (1984:110), i Lisas tilfælde er der formentlig tale om en kombination. Som nævnt i indledningen bevirkede effektiviseringen af landbruget, at kun 19,4 % af landmandsbørnene fulgte i deres fædres fodspor, resten måtte finde andre leveveje. Børn af landmænd født i 1960-1967, der skulle vælge en uddannelse, valgte oftest en uddannelse, der gav dem mulighed for at blive selvstændig (Munk 2003:15); og her er handelsskolen en mere direkte vej end gymnasiet målt både i tid og erhvervede kompetencer. Lisas udsagn i 1978, om at hun vil på handelsskole, passer således godt til hendes forventede klassehabitus.

At Lisa ender med at fravælge handelsskolen og flytter til København, skyldes imidlertid individuelle begivenheder og indgriben udefra. I 2006 fortæller Lisa, at hendes uddannelsesvalg blev afgjort af forstanderinden på en sygeplejerskole. Egentlig ville Lisa tage en etårig sygehjælper-uddannelse, hvilket hun tog til samtale om hos sygeplejerskolens forstanderinde. Ifølge Lisas gengivelse, siger denne: ”det får du ikke lov til # du kan få lov til at søge på s- på sygeplejeuddannelsen”. I genfortællingen fejrer forstanderinden Lisas indvendinger mod forslaget væk med et ”visse vasse”. Hun har en studentereksamen, derfor skal hun if. forstanderinden læse noget, der er mere fremtid i end en sygehjælperuddannelse (se hele excerpt 33 i appendikset). Umiddelbart i forlængelse af den beretning kommer en anden beretning om indgriben udefra, da Lisa fortæller, hvorfor hun ikke kom på handelsskolen, men erhvervede den studentereksamen, som – godt hjulpet på vej af sygeplejerskolens forstanderinde – afgjorde hendes karrierevalg:

Excerpt 33: Uddannelsesvalg (2006)

Lisa: ret pudsigt <MM: ja> da jeg var færdig på realskolen også da # havde vi jo # det var lærer Mortensen [anonymiseret, MM] som jeg havde i matematik som man # forfærdelig skrap lærer som vi alle sammen var bange for øh der havde jeg efter f- kommuneskole eller realskolen søgt

ind på handelsskolen ude i Struer # fordi at jeg troede at jeg skulle jeg ved ikke hvad jeg troede jeg vidste ikke hvad jeg skulle # så gjorde jeg bare det

Lisa: og øh der ringede han så hjem til mine forældre # og sagde at øh # det! var ikke i orden jeg skulle ikke på nogen handelsskole jeg skulle på gymnasiet

Lisa: nej det mente de nok ikke og det var nok ikke og handelsskolen og det var så kunne man da få en god handelsuddannelse så det er jo rigtig sådan en fornuftig jysk ting

Lisa: og det skulle jeg i hvert fald ikke # det! syntes han var noget pjat og det ville han ikke overhovedet deltage i så jeg skulle søge over på gymnasiet

XMM: ha

Lisa: og så gjorde jeg det så det har jeg sådan nogle gange tænkt <a-> det er lidt skægt der kommer sådanne nogle <j- ja!> mennesker udefra og

XMM: ja

Lisa: og præger hvad det er man skal i sit liv ikke

I forhold til det at have søgt handelsskolen i første omgang siger Lisa i 2006 ”fordi at jeg troede at jeg skulle jeg ved ikke hvad jeg troede jeg vidste ikke hvad jeg skulle # så gjorde jeg bare det”. Det at vælge handelsskolen udlægges dermed som det mest nærliggende, som klassehabitus - ganske som det fremgår af undersøgelsen af hendes jævnaldrendes uddannelsesvalg (Munk 2003). Det, der ændrer Lisas livsbane, er, at den ellers så skrappe lærer Mortensen ringer til hendes forældre og påvirker hendes uddannelsesvalg⁸⁸. Lisa gengiver det som om, forældrene faktisk forsøgte at modsige læreren: ”nej det mente de **nok** ikke og det var **nok** ikke og handelsskolen og det var så kunne man da få en god handelsuddannelse”. De to gange ”nok” tager brodden af det potentielt face-truende i, at forældrene modsiger lærerens autoritet, forældrenes holdning (og klassehabitus) fremgår af: ”så kunne man da få en god handelsuddannelse”. De meritter, man opnåede på handelsskolen, kunne umiddelbart omsættes til noget, nemlig en god uddannelse. Forældrenes og Mortensens replikker gengives stereotypiske i forhold til det sociale skel mellem parterne, forældrenes udsagn kan modsiges (jf. ”nok”), hvorimod Mortensens replikker fremstilles som uimodsigelige. Han synes, det er noget ”pjat”, som han ”overhovedet ikke ville deltage i”, hvis Lisa skal på handelsskolen, hun skal på gymnasiet. Lisa slutter narrativen af med: ”Og så gjorde jeg det”. Efter gymnasiet kommer Lisa i lære på Vinderup Kommune, efter eget udsagn mest fordi hendes bror kunne skaffe hende pladsen. Lærepladsen passer umiddelbart ikke godt i forlængelse af hende gymnasie-uddannelse, til gengæld passer den godt i forhold til hendes klassehabitus.

Ved at gå i lære orienterer Lisa sig mod Vinderup og det liv, der leves der. Det viser sig også, at Lisa kun flyttede til København pga. sin kærestes uddannelse; intet tyder på en bevidst stræben mod København (excerpt 34). Da Lisa efter ankomsten til København vil vælge den korte, umiddelbart brugbare uddannelse som sygehjælper, lægger hun sig igen i forlængelse af sin klassehabitus. Men fordi

⁸⁸ Historien om en lærer, hvis indgriben afstedkommer social mobilitet, går igen i andre interview i Sprogforandringscentrets materiale, se også Mygind 2009:79.

hun har uddannelsesmæssig kapital i form af en studentereksamen, udvælger sygeplejerskolens forstanderinde hende til en anden levevej. Til trods for at Lisa fremstiller det som om andre vælger hendes livsbane, må hun have været velvilligt indstillet over for valgene, i hvert fald følger hun dem.

Bourdieu ville sige, at individer ikke uden videre foretager valg – eller accepterer at andre træffer valg for dem – der kan ændre deres livsbane. Det gør de kun, hvis de har været præsenteret for muligheden for at træffe sådanne valg i deres opvækst, dvs. at deres habitus skal være blevet påvirket, så de får øje på muligheden for at foretage et sådan valg (1984:110). De nedenstående analyser viser, at Lisa qua sin nære stedsorientering i barndommen fik en omgangskreds, der præsenterede hende for andre socialgruppers levemåde.

9.2.1.3 Sted

Lisa er som nævnt ikke orienteret mod København i sin ungdom, men når man analyserer hendes fremstilling af stederne i sit liv, lader der alligevel til, at orientering mod sted kan være med til at forklare hendes sprogbrug. Da Lisa bliver bedt om at fortælle sin første barndomserindring, fortæller hun først om livet på gården, bagefter får man et indtryk af, hvordan hun opfattede Vinderup:

Excerpt 35: Men jeg synes jo bare at det var en helt anden verden inde i byen (2006)

Lisa: så kan jeg huske: # så kan jeg huske at mine bedsteforældre # som flyttede i det # hus de byggede et hus da mine forældre overtog gården og det var i nitten hundrede og femogtres # da de boede nede i det der hus og vi var på gården og jeg var nede og var hos mine bedsteforældre jeg syntes det var et # slaraffenland at være der det er jo ikke mere end der er to kilometer fra så jeg syntes men jeg syntes jo bare at det var en helt anden verden # inde byen og

Som mange andre landmænd af den generation flyttede Lisas bedsteforældre til den nærmeste stationsby, da de solgte gården. Disse flytninger har if. I.L. Pedersen været med til at øge kontakten mellem land og stationsby. Sprogligt bliver stationsbyerne ”en slags trædesten på vejen fra den lokale dialekt til en regional sprogbrug, der har karakter af et standardsprog med regionale træk” (2009:59); det bliver det også for Lisa. Det fremgår tydeligt af excerptet, at Lisa var tiltrukket af Vinderup, der blev opfattet som: ”et slaraffenland” og ”en helt anden verden”. Lisa fik flere veninder i Vinderup, bl.a. skoleinspektørens datter – et venskab der har givet hende indsigt i andre socialgruppers levemåde, herunder mulige uddannelsesvalg og standardnære sprogbrug. Lisa fortæller, at hun stadig ser den første veninde, hun fik i Vinderup. Pigen boede i Vinderup, og hendes bedsteforældre var naboer til Lisas bedsteforældre. Dengang syntes Lisa, at veninden havde ”det mest fantastiske liv fordi hun boede inde i byen”, hvor man kunne stå på rulleskøjter på asfalten, desuden var hun enebarn og havde ingen pligter derhjemme. Venindens byliv stod i kontrast til livet på gården, hvor der var flere pligter og mindre fritid

(se hele excerpt 35 i appendikset). If. Lisa kom hendes legekammerater fra byen også med hjem på gården, men hun ville helst være i Vinderup (excerpt 36). I forhold til hypoteserne om, at man taler som den gruppe, man gerne vil tilhøre (Le Page & Tabouret-Keller 1985), og som menneskene det sted, man orienterer sig imod (Ito & Preston 1998), så ville Lisa gerne være en del af gruppen ”børn i Vinderup”, ergo burde hun if. hypoteserne tale som børnene i Vinderup. Og netop denne gruppe har if. Kristensens resultater væsentligt færre dialekttræk end de unge fra omegnen (1980:86).

Efter Lisa er flyttet til København, har hun en mindre glamourøs opfattelse af Vinderup. I 2006 siger hun:

Excerpt 37: Alt er enormt småt (2006)

Lisa: [...] hh altså lige pludselig så syntes jeg jo alt er enormt småt når jeg kommer det synes jeg jo stadigvæk når jeg kommer til Vinderup altså de ting man taler om og det man interesserer sig for og om stakittet det er malet hvidt eller rødt eller blåt eller: # det e:j kom videre udvid jeres horisont lidt ikke

XMM: ja

Lisa: # men sådan er det # og det er jo: det er jo fint nok altså der er jo ikke <XMM: mm> noget forkert i det <XMM: nej> man trives jo <XMM: nej > bare med forskellige ting ikke <XMM: ja>

I forhold til den humangeografiske vinkel er det interessant, at stedet Vinderup gøres lig med menneskene, der bor der. Lisa synes, de har et snævert udsyn, alt er ”enormt småt”, ”de ting man taler om og det man interesserer sig for”. Det begrænsede udsyn eksemplificeres med ”om stakittet det er malet hvidt eller rødt eller blåt eller”. Så følger en slags opfordring til de – efter Lisas mening – statiske beboere i Vinderup om, at de skal udvide deres horisont. Det er formentlig ikke noget, Lisa på noget tidspunkt har sagt til folk i Vinderup, men det viser hendes holdning, og samtidig tilskriver hun sig selv en bredere horisont. Herpå konstaterer Lisa: ”men sådan er det og det er jo: det er jo fint nok altså der er jo ikke noget forkert i det man trives jo bare med forskellige ting ikke”. Dermed tages brodden lidt af kritikken, men samtidig fremstiller Lisa sig yderligere som en, der ikke trives med den snævre horisont. Senere i interviewet siger Lisa, at hun ikke kunne forestille sig at flytte tilbage til Vinderup, pga. den snævre horisont, hun siger: ”så skulle det være et sted hvor der var lidt me:re lidt f- lidt flere nuancer i: # i hverdagen vil jeg sige” (excerpt 38). Beskrivelsen af en snæver horisont og (rapporterede) opfordringer til at udvide den er typisk for mønsterbrydere (se fx Mygind 2009:170).

I Lisas beretning om at flytte til København er det ud fra en humangeografisk vinkel interessant, at hun giver en karakteristik af byen som space, der bliver forvandlet til place - fra stor og uoverskuelig til hendes hjem:

Excerpt 39: Jamen det var da en kæmpe omvæltning (2006)

XMM: mm # hvad altså faldt du hurtigt nok til da du flyttede herover det har måsk- eller det må have været noget af en omvæltning

Lisa: jamen det var da en kæmpe omvæltning <**XMM:** mm> ø:h altså det jeg tror da vi flyttede ind første gang i lejligheden inde på Amager på Østrigsgade [anonymiseret, MM] det var jo simpelthen et kulturchok uden lige at komme <**XMM:** ja> fra øh # fra øh lille Vinderup og så pludselig så var man der og syntes det hele det var kæmpestort o:g upersonligt o:g # øh men altså da var det jo så vi sådan rimeligt hurtigt fandt ud af at jamen vi ville gerne udenfor byen at bo i hvert fald noget der lignede noget af det vi kendte hjemmefra ikke

XMM: ja

Lisa: # og så starter Carsten [anonymiseret, MM] på den uddannelse og så blev det ligesom så fik man et netværk der fordi nog- mange af dem kom også fra Jylland o:g skulle uddannes her så så det blev sådan en naturlig ting at at så var det så # dem vi kendte ikke # og da jeg så selv startede på sygeplejeskolen og begyndte a:t øh f- kende nogle der så var det ligesom så trak jeg lidt ind mod byen igen o:g # og da: da: Carsten rejste til udlandet da havde jeg slet ikke lyst til a:t bo ude altså da v- da v- havde jeg vænnet mig til: # til bylivet da syntes jeg det va:r # det var det jeg gerne ville ikke

Lisa bruger en række værdiladede ord om København i forbindelse med flytningen, det første ”kæmpe omvæltning” gentager hun efter mit spørgsmål. Derefter omtaler hun flytningen som et ”kulturchok”, og når man kom fra ”lille Vinderup”, var det hele ”kæmpestort og upersonligt”. Hermed stilles den rolige landsby over for den hektiske storby. Når Lisa fortæller, at de gerne ville bo i ”noget der lignede noget af det vi kendte hjemmefra”, fremstiller hun København som for stor og upersonlig. Men efter at hendes mand rejste til udlandet, og hun havde fået nyt netværk i forbindelse med sin uddannelse, siger hun: ”da v- havde jeg vænnet mig til: # til bylivet da syntes jeg det va:r # det var det jeg gerne ville ikke”. København bliver her fremstillet som baggrund for hendes sociale relationer (dvs. locale, se kap. 3.2.2); det er ikke længere et stort og upersonligt sted, men der hvor hun har sit netværk. Imens København omdannes fra space til place, beskriver Lisa sig som en, der har udviklet sig fra landbo til bybo.

9.2.1.4 Sprog og identitet

I selvvurderingsopgaven vurderer Lisa sit eget sprog som liggende mellem den lavkøbenhavnske stemme og stemmen fra Vinderup; tættest på Vinderup-stemmen. Efter eksperimentet siger hun: ”jeg ved godt at jeg har fået noget københavnersprog ind over”. Men samtidig fortæller hun, at hun taler jysk med sine forældre og brødre. Ud fra interviewet kan vi ikke vide hvor dialektalt, men åbenbart tilstrækkeligt til at hendes børn griner ad hende (se excerpt 40 og 41). Lisa fortæller, at hendes familie ikke har udtrykt forventninger om, at hun skal tale jysk. Men det har de heller ikke været nødt til, Lisa lægger nemlig et sprogligt solidaritetskrav nedover sig selv, hun vil ikke ”forråde” det, hun kommer fra ved at tale anderledes (excerpt 42). Lisa er således bevidst om, at standardnær sprogbrug kan påpege det sociale skel, der er opstået mellem hende og hendes familie. Hun er også bevidst om, hvordan de sociale skel blev afspejlet i sprogbrugen i hendes barndom, fx refererer hun til, at hendes veninde, hvis

far var skoleinspektør, ikke talte dialekt, og det samme gjaldt faren til hendes børn, der kom fra et hjem med tradition for lange uddannelser (excerpt 42).

At man skal være varsom med selvrapportering understreges af, at Lisa mener, hun må have talt jysk i skolen; også i ottende klasse hvor Kristensens resultater viser det modsatte (1980:84). Det var formentlig først, da hun flyttede til København, hun blev opmærksom på sin sprogbrug. Hun mener dog ikke at have talt jysk til folk i København, hvilket lyder plausibelt. Givet danskernes generelt ”dovne ører” og uvilje til at forstå og acceptere sproglig variation, ville Lisa formentlig have fået mindeværdige reaktioner på det. Flytningen bevirkede, at hun blev bevidst om, hvor anderledes sprogbrugen var i hendes barndomshjem, og efter flytningen tog hun en bevidst beslutning om, at hun skulle tale jysk, når hun var i Jylland (excerpt 43). Sprogligt er det interessant, at Lisa omtaler skiftene til jysk som en bevidst strategi, hvilket er et enestående tilfælde blandt de vestjyske informanter.

For at undersøge om Lisa virkelig kan kodeskifte, bad jeg hende i foråret 2012 om at optage en telefonsamtale med sin mor. Telefonoptagelsen understøtter Lisas selvrapportering. Hendes sprogbrug er markant anderledes end i det øvrige materiale, hvor hun ingen dialektvarianter har. I telefonsamtalen benytter Lisa dialektale manifestationer af følgende variable, der indgår i afhandlingen: V-STØD, IKKE, JEG og ARTIKEL, mht. EE siger hun ”jen” for ”en”, men det er det eneste eksempel på diftongering af gammel langt e. Desuden forekommer OR i den dialektale variant, og der er forekomster af andre dialektale træk: -en i participium (”kommen”, ”gåen”), a til å (i ”har” og ”betale”), stemt og ustemt konsonant⁸⁹ (se Kristensen 1977:51f for beskrivelse af variablene). Man kan bemærke, at Lisa ikke har manifestationer af de dialekttræk, der er nivellerede eller helt forsvundet hos de bofaste Vinderup-informanter, nemlig EE (undtaget ”jen”), OO og KLUSIL (se kap. 7). Lisas sprogbrug i telefonsamtaler er ikke gennemført dialektal, men der er ingen tvivl om, at hun signalerer noget andet med sin sprogbrug i samtalen med moren, end i interviewene i 1978 og 2006.

9.2.1.5 Delkonklusion for Lisa

Der er en række forhold i Lisas livshistorie, der gør, at man kunne forvente lokale træk i hendes sprogbrug anno 1978: Hun er barn af lokale, dialekttalende forældre, hun er vokset op på en gård uden for Vinderup, hun er blevet passet hjemme indtil skolestart og var efter eget udsagn ikke orienteret mod København. At der ikke er dialekttræk i Lisas sprogbrug i skolen anno 1978 kan formentlig forklares vha. hendes helt nære stedsorientering. Bedsteforældrenes bopæl i Vinderup er med til at udvide Lisas

⁸⁹ Tak til Inge Lise Pedersen for at lytte med.

mulighedsrum på flere måder. Hun får adgang til børnelivet i Vinderup og til veninder fra andre sociale lag (skoleinspektørens datter), og hun kom i hjem, hvor hverken forældre eller børn talte dialekt. Lisa var således ikke orienteret mod livet på gården – der sprogligt er forbundet med dialekt – men mod Vinderup, hvor børnene if. Kristensen talte standardnært (1980:117). Venner fra ikke-dialekttalende hjem var også en vigtig faktor for dialektnivellering blandt Røynelands informanter fra Røros og Tynsett (2005:506).

Lisas nære stedsorientering og de veninder hun fik i Vinderup, har givet hende adgang til en mere standardnær sprogbrug end forældrenes. Hun har derigennem kunnet opøve en kodeskift-strategi, hvor hun talte dialekt med forældrene, men ikke i skolesammenhænge. Lisas sproglige habitus kan være en vigtig årsag til, at hun har været positiv synlig for en af skolesystemets gatekeepere, lærer Mortensen, som if. Lisas fortælling påvirkede hendes uddannelsesvalg. If. Bourdieu ville Lisa dog næppe have fulgt Mortensens anbefaling, hvis ikke hun allerede qua sin omgangskreds var blevet præsenteret for muligheden af at vælge en boglig og ikke umiddelbar praktisk uddannelse; det at gå i gymnasiet lå inden for det, hun kunne forestille sig.

9.2.2 Mads - den mobile mand

Mads er ligesom Lisa opvokset på en gård lidt uden for Vinderup. Faren drev gården og var tømrer ved siden af, moren var hjemmegående, og hele familien hjalp til på gården. Begge hans forældre er født 19 kilometer fra Vinderup by, fire kilometer fra Herrup; if. Mads taler de begge ”jysk”. Mads blev passet hjemme sammen med sine fire yngre søskende, indtil han startede i 1. klasse på Vinderup Kommuneskole. Herefter fortsatte han i 8. klasse på Vinderup Realskole, hvor han ligesom Lisa gik i by-klassen. Han gik på Struer Statsgymnasium og er uddannet civiløkonom; i 2006 arbejdede han som it-konsulent. Mads har boet flere forskellige steder, inden han flyttede til Odense i 1990. I forbindelse med sin grunduddannelse boede han i Herning og Kolding, overbygningen tog han i Odense; desuden har han boet i Juelsminde, Struer, Holstebro og København i kortere perioder. I dag bor hans ene søster i Holstebro, derudover har han ingen nære slægtninge i Vestjylland.

Det nye interview blev optaget i Mads’ hjem i Odense i 2006. Intervieweren var en mandlig studentermedhjælper, som viste sig at have gået på samme efterskole som Mads. Det fælles referencepunkt betyder, at der bliver talt en del om efterskolen, og desværre også at der mangler oplysninger om nogle af de forhold, der fokuseres på i de øvrige kvalitative analyser. Derfor indgår der i analysen i begrænset omfang oplysninger, som er indhentet via et telefoninterview med Mads i efteråret 2012. De kvantitative resultater bygger på interviewet fra 2006. Her kunne det forhold, at Mads og

intervieweren har gået på samme efterskole, have affødt en mere uformel situation end i de øvrige interview. Og det kunne potentielt have udløst en mere afslappet (og dialektal) sprogbrug (Labov 1966:240). Som det ses nedenfor, blev det ikke tilfældet.

Informant/ årstal	Integration	Dialekt- procent	V-STØD	IKKE	KLUSIL	EE	OO	ARTIKEL	JEG
Mads 1978	92	0	0	0	0	0	0	0	0
Mads 2006		0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 18. Kvantitative resultater for Mads, den mobile Vinderup-mand: procent dialektvarianter, samlet dialektprocent og integrationsindeksscore.

Mads' sprogbrug ligner Lisas, men i modsætning til hende er der en smule forskel mellem hans sprog i det formelle interview med Kristensen og gruppesamtalen med klassekammeraterne fra 1978. Således har han hhv. 21 % og 6 % dialektale manifestationer af IKKE og ARTIKEL i gruppesamtalen (se bilag 7). Det svarer til Kristensens analyser af by-eleversnes sprogbrug: I de tilfælde hvor der var nogen videre forskel mellem sprogbrogen i de to situationer, drejede det sig netop om disse to variable (1980:87).

9.2.2.1 Integrationsindeks og flyttekontekst

Det særlige ved Mads i forhold til undersøgelsens design er, at han er flyttet til Odense og ikke København. Dermed ligner han informanterne i Anderssons og Thelanders oprindelige mobilitetsstudie mere end de informanter, der er flyttet længere mod København (1994). Anderssons og Thelanders informanter er flyttet fra ét dialektområde til et andet og ikke til normcentret Stockholm og omegn⁹⁰. Deres analyser viste, at kun informanter med høj integrationsindeksscore indoptog dialekttræk fra tilflytterstedet (ibid. 85). Mads' integrationsindeksscore på 92 point er ganske vist højere end de fleste mobile informanters, men den afspejler også, at han ikke er integreret på alle punkter (se bilag 8). Han mangler fx familiemæssig tilknytning til lokalfødte, hverken hans hustru eller svigerforældre er fra Odense. Ud fra Mads' integrationsindeksscore kan man ikke umiddelbart forvente fynske træk i hans sprogbrug, hvilket blev bekræftet ved en gennemlytning af det nye interview⁹¹. Den manglende sproglige tilpasning kan måske forklares med, at Mads kun opnår et af to mulige point i de to spørgsmål, Sundgren fandt særlig relevant for lokal sprogbrug (2002:307). Mads kunne "måske" tænke sig at flytte fra Odense Kommune, og han føler sig kun "ganske godt hjemme" på sin nuværende bopæl. Hans forholdsvis høje integrationsindeksscore hænger sammen med, at hans venner og kollegaer primært er fra Odense (se bilag 8).

⁹⁰ If. Teleman findes den "bedste udtale" i Nyköping (i nærheden af Stockholm); her er sprogbrogen fri for nogle stigmatiserende prosodiske træk, der findes i stockholmsk (2003:35).

⁹¹ Tak til Lena Wienecke Andersen og Karen Margrethe Pedersen (Hørsholm) for hjælp til gennemlytning.

Mads og hans kone kendte hverken Odense eller nogen derfra, før de flyttede, hvilket udgør et kontekstbrud, men det, at de flyttede dertil sammen, er udtryk for kontekstkontinuitet. Efter de flyttede er der opstået et (kontekst-)brud i Mads' kontakt til Vinderup. I 2006 bor hverken hans forældre eller søskende længere i kommunen. Han har dog stadig kontakt til en tidligere klassekammerat, der også bor i Odense.⁹² I telefoninterviewet fra 2012 fremgår det, at han på intet tidspunkt har overvejet at flytte tilbage. Og der er ingen udsagn i nogen af optagelserne, der kan tolkes som topohilia.

9.2.2.2 Orientering og livsbane

I interviewet fra 1978 fremgår det, at Mads overvejer at tage en hf-eksamen, og at det formentlig skal være i Struer (excerpt 44). Det fremgår også, at han læser en del bøger og er interesseret i film. Begge dele – men formentlig især læselysten – må siges at være kapital i forhold til skolesystemet. Desværre fremgår det ikke, om han overvejer en videregående uddannelse i 1978. Da der i interviewet fra 2006 manglede oplysninger om Mads vennekreds i barndommen, samt hvordan han blev sporet ind på en videregående uddannelse, kontaktede jeg ham telefonisk i 2012. Her fortalte han, at han i sin opvækst havde flere venner, hvis forældre havde ”byerhverv” og var selvstændige erhvervsdrivende i Vinderup, men ingen af dem havde videregående uddannelser. Det var først, da han kom på Struer Statsgymnasium, han fik venner, hvis forældre havde lange videregående uddannelser. Disse venskaber var if. ham selv med til at påvirke hans uddannelsesvalg. Ligesom det var tilfældet hos Lisa, kan venskaber have været med til at åbne Mads' øjne for andre måder at leve på – eller som Bourdieu ville sige udvidet hans mulighedsrum.

9.2.2.3 Sted

Da Mads i 2006-interviewet bliver spurgt, hvordan det var at vokse op i Vinderup, får vi et indtryk af hans orientering.

Excerpt 45: Hvordan var det at vokse op der (2006)

XMS: hva:d jeg kunne godt tænke mig at høre lidt om om Vinderup hva:d hvordan øh hvordan var det a:t # at vokse op der

Mads: ja: det er jo svært at svare på ikke <XMS: ja> fordi man man har <XMS: [rømmen] > ikke rigtig noget at at relatere det til vel men # men for mig var det et fint sted ikke # øh fordi der var de muligheder der skulle være ikke der var en # idrætsklub ikke der var en hal

XMS: ja

Mads: der var svømmehal ikke øh da jeg var interesseret i del ting <XMS: ja> så øh # så var der hvad vi skulle være ikke <XMS: ja> ø:h # øh på den måde

⁹² Denne informant er både optaget i 1978 og 2006, men indgår ikke i Kristensen 1980. Han er lærerbarn, og en optælling foretaget af undertegnede viser, at han ingen dialektvarianter har af de undersøgte dialektvariable, hverken i de gamle eller nye optagelser.

XMS: boede I i øh Vinderup by eller
Mads: nej vi boede sådan mine forældre havde en gård
XMS: ja
Mads: øh den første der lå lige uden for byen ikke så og så så vi havde cykelafstand til det hele ikke
XMS: ja # sådan så det var lige altså lige uden for selve <**XMS:** ja> Vinderup ja
Mads: ja
XMS: <**Mads:** altså> okay
Mads: vi havde jo halvanden kilometer til skole eller
XMS: <**XMS:** noget i den> okay
Mads: stil ikke så man kunne nemt cykle rundt det <**XMS:** ja> man kunne også nemt cykle ud til kammeraterne <**XMS:** ja> om om eftermiddagen hvis man havde tid til det
XMS: ja ja

Mads' fremstilling er mere afdæmpet end Lisas. Vinderup fremstilles ikke som et slaraffenland, men byen var stadig centrum for hans fritidsliv i opvæksten. Hans kammerater boede i Vinderup, og der var "de muligheder der skulle være" for sportsaktiviteter. Af det øvrige interview fremgår, at han hjalp til hjemme på gården, så det var kun "om eftermiddagen hvis man havde tid til det", han kunne cykle til Vinderup. Fra telefonsamtalen i 2012 kan tilføjes, at Mads ligesom Lisa allerede inden skolestart havde venner i Vinderup.

Mads fremstiller det, at han og hans hustru flyttede til Odense som et tilfælde. Han var if. interviewet "ret ligeglad med hvor # vi skulle være henne", hans hustru var heller ikke orienteret mod ét bestemt sted, snarere kunne man sige, at hun var orienteret væk fra et område, idet hun gerne ville bo i en by, der lå uden for Holstebro- og Struer-området. Mads sammenfatter ved at sige "og så faldt valget på # Odense af en eller anden mærkelig årsag" (excerpt 46). Odense fremstilles dermed på ingen måde som et prioriteret valg, og intet tyder på, at de skulle have orienteret sig sprogligt mod byen, inden de flyttede (se kap. 2.4.3, Ito & Preston 1998). Til gengæld orienterede de sig væk fra det, de kendte, og det er muligvis det, vi ser afspejlet i de kvantitative optællinger - Mads er ikke bundet til Vinderup rent sprogligt. Mads fortæller i 2006, at han og hans familie befinder sig godt i Odense, og de bruger byen en del i forbindelse med kultur- og fritidstilbud. Det meste af deres omgangskreds er lokale. Det sidste mener Mads, kan være årsagen til, at børnene har noget fynsk i deres sprog (se excerpt 47), men det har altså ikke smittet af på hans egen sprogbrug.

Med hensyn til Mads' forhold til København, viser det sig at være en del af familiens praksis at tage dertil.

Excerpt 48: Tror du man er kommet tættere på København (2006)

XMS: nej er I sådan fø- a:- ha:r har man en fornemmelse af øh på Fyn tror du: at man er kommet tættere på: København for eksempel efter at Storebæltsbroen < [Mads rømmer sig] > og så videre det er der er der sket noget med regionen at ø:h
Mads: ja: det <**XMS:** man godt kan> tror jeg <**XMS:** tage en tur> altså

XMS: ø:h

Mads: ja absolut [dunk] men men spørgsmålet er om det er fynboerne der gør det <**XMS:** ja> det det kan jeg have mine tvivl om <**XMS:** ja> eller det er tilflytterne fra Fyn der gør det

XMS: nå: ja det ja okay

Mads: ja

XMS: ja

Mads: altså for vores vedkommende er de:t # tager vi ofte # øh til København men også fordi vi har familie og

XMS: ja

Mads: og rent arbejdsmæssigt er jeg jo tit derovre ikke

XMS: okay

Mads: ja

XMS: ja

Mads: men men det er jo blevet klart nemmere ikke altså hvor vi bare lige kan sådan < [XMS rømmer sig] > tage toget eller eller bilen og køre over for en dag ikke

XMS: ja ja

Det fremgår af excerptet, at Mads såvel privat som arbejdsmæssigt er orienteret mod København. Byen er en del af hans oplevede og ofte udførte praksis. I forhold til diskussionen ovenfor om hvorvidt hans integration i Odense har en karakter, så man kan forvente lokale eller regionale træk i hans sprogbrug, er det interessant, at han omtaler sig selv og sin familie som ”tilflyttere”, Dermed passer hans selvbillede sammen med hans sprogbrug - han opfatter sig ikke som fynbo, og der er ingen fynske træk i hans sprogbrug.

9.2.2.4 Sprog og identitet

I interviewet omtaler Mads den dialektale variant af sit sprog som ”jysk” eller ”dialekt” - sidstnævnte dog først efter at interviewereren har brugt betegnelsen. I 10. klasse blev Mads sendt på efterskole i nærheden af Juelsminde i Østjylland, ca. 140 km fra Vinderup. Intervieweren spørger, om han talte dialekt, da han startede på efterskolen:

Excerpt 49: Jeg mumler for meget

XMS: kan du husker du det som om du øh talte du sådan: havde du: meget dialekt fra egnen a:f da du kom til efterskolenavn [anonymiseret, MM] i tiende klasse < **Mads:** nej det> der

Mads: tænkte jeg aldrig over < **XMS:** nej> nej

XMS: nej

Mads: øh ik- ikke dialekten tror jeg < **XMS:** nej> jeg har altid jeg mere tænkt over at at øh # jamen at jeg skal tale tydeligere jeg mumler for meget og alt sådan nogle ting < **XMS:** ja> altså de der sprogmæssige ting har jeg < **XMS:** ja> jeg stammede også som barn ikke og

XMS: ja

Ud fra Kristensens resultater fra 1978 kan vi antage, at Mads’ rapporterede sprogbrug på efterskolen er korrekt. I forhold til fokus på informanternes metasproglige bevidsthed er det interessant, at Mads ikke har tænkt over dialekten. Han har mere tænkt over, at han skal tale tydeligt og ikke mumle for meget. Når Mads nævner brug af dialekt sammen med det at stamme og mumle, tyder det på, at der er tale om

fænomener, der grænser op til hinanden i hans forståelse, eller som tilhører samme kategori. Både det at stamme og mumle er noget, der traditionelt ses som forhold, der skal undgås og lægges af. Så hvis Mads fra barnsben er blevet gjort opmærksom på, at han stammer og mumler, kan det meget vel også have påvirket hans sproglige habitus i retning af mere standardnær sprogbrug.

I interviewet er der noget, der tyder på, at vi ikke får adgang til hele Mads' sproglige repertoire i de tilgængelige optagelser. I selvvurderingsopgaven vurderer han nemlig noget overraskende sin egen sprogbrug som identisk med Vinderup-stemmen, som vel at mærke har en del dialektvarianter. Næste excerpt tyder på, at Mads' selvrapportering kan være baseret på, hvordan han taler med sine forældre (se hele excerptet i appendikset).

Excerpt 50: Jeg vil sige mit sprog har ikke ændret sig meget (2006)

XMS: [...] jeg vil sige mit sprog har ikke ændret sig meget faktisk < **XMS:** nej> fra fra fra dengang af

XMS: nej

Mads: det tror jeg ikke vi s- vi vi brugte ikke # dialekt som sådan

XMS: nej

Mads: ikke i skolen vi gjorde det måske mere hjemme

XMS: ja

Mads: vil jeg tro ikke

XMS: ja

Mads: # ø:h jeg kan ikke huske der var nogen der blev rettet sådan rigtig # der var ikke nogen der blev drillet på nogen måde

XMS: nej <**Mads:** de:t> så der var en lille forskel på hvordan du snakkede i hjemmet <**Mads:** ja det var der> o:g ja

Mads: det det er der ingen tvivl om

XMS: ja og stadigvæk med dine forældre: <**Mads:** ja> elle:r <**Mads:** ja sp-> ja

Mads: spe- specielt med min far vil jeg sige der er der stadigvæk <**XMS:** nå ja> forskel ja

XMS: ja

Mads: altså min kone driller os med at sige hun kan ikke forstå hvad vi siger

XMS: nå <**Mads:** ej ga- så så galt tror jeg nu ikke> nå det er så ø:h det er så! anderledes

Mads: det er

XMS: nej okay ha <**Mads:** men der> nej ha

Mads: ah det er nok mere fordi der bliver mumlet ikke end end det er < **XMS:** okay> selve dialekten vil jeg tro

XMS: ja

Mads har ret i, at hans sprog ikke har ændret sig meget, hvad de syv dialektvarianter angår. Og han siger "vi brugte ikke dialekt som sådan". Hvis "vi" refererer til ham og hans klassekammerater i byklassen, understøttes hans udsagn af Kristensens resultater. Til gengæld mener han, at de "måske" brugte mere dialekt hjemme. Da interviewereren spørger til hans eget sprog og om "der var en lille forskel på hvordan du snakkede i hjemmet", svarer han: "det er der ingen tvivl om", og det er der stadigvæk, specielt når han taler med sin far.

Desværre er det ikke lykkedes at fremskaffe optagelser af en telefonsamtale mellem Mads og hans far. Derfor kan vi ikke vide, hvor dialektalt han taler med faren, men åbenbart tilstrækkeligt til, at hans hustru driller dem med, at hun ikke kan forstå dem. Det kommenterer Mads med: ”så galt tror jeg nu heller ikke det er” og ”det er nok mere fordi der bliver mumlet ikke end end det er <XMS: okay> selve dialekten vil jeg tro”. Ligesom i ovenstående excerpt er det at tale ”dialekt” og det at ”mumle” sammenblandet. Spørgsmålet er, om det ”mumleri”, der gør det svært for Mads’ hustru at forstå det sagte, skal tilskrives dialekten eller andre sproglige forhold. Mads har tidligere omtalt det at mumle som knyttet til sig selv, sine søskende og sin far, dvs. det meget vel kunne dreje sig om et dialektalt sprog (se hele excerpt 50).

9.2.2.5 Delkonklusion for Mads

Der er flere forhold i Mads livshistorie og de materielle grundvilkår i hans barndom, der gør, at man kunne forvente dialektvarianter i hans sprogbrug anno 1978: Han er barn af dialekttalende forældre, opvokset på en gård, og han blev passet hjemme indtil skolestart. Men ligesom i Lisas tilfælde lader det til, at den helt nære stedsorientering og skoledistriktsinddelingen er vigtigere for Mads’ sprogbrug - i hvert fald på de tilgængelige optagelser. Mads fremstiller ganske vist ikke Vinderup som et slaraffenland, ligesom Lisa, men også han var orienteret mod byen, det var her hans venner boede, skolen lå og hans fritidsinteresser foregik. Med hensyn til sprogbrug er det formentlig også væsentligt, at hans venner kom fra hjem, hvor forældrene var selvstændige i byerhverv, og vennerne talte, så vidt Mads husker, ikke dialekt derhjemme⁹³.

For Mads er ”jysk” sprogbrug ikke knyttet til stedet Vinderup, men til bestemte samtalepartnere, især hans far. Men selvom han omtaler en vis variation i sin sprogbrug, får man ikke indtryk af, at han er lige så sprogligt reflekteret som Lisa. Han omtaler ikke skiftene som noget, der foregår mellem to sprog med forskellige socialpsykologiske betydninger eller klart adskilte funktioner. Han taler i stedet om, at han ”mumler” mere, når han taler med faren.

Mads’ sprogbrug og -udvikling er for lille et grundlag til at afvise, at danskere, der flytter fra et dialektområde til et andet dialekt- eller regionalprogsområde, indoptager lokale eller regionale træk fra tilflytterstedet. Men vi kan konstatere, at Mads ikke tilpasser sprogbrugen til tilflyttersteder, sådan som nogle af Andersson og Thelanders informanter gjorde (1994). Forskellen mellem de to studiers

⁹³ Det understøttes af, at han i telefonsamtalen i 2012 fortalte, at han var venner med Paul, en af de bofaste mænd, der har hhv. 0 og 0,4 % dialektvarianter af de undersøgte variable i 1978 og 2006 (se kap. 7.2).

resultater kunne ud over forskel i tid og sted skyldes, at Andersson og Thelanders informanter kun har været geografisk og ikke socialt mobile. Selvom Mads giver udtryk for at føle sig ganske godt tilpas og hjemme i Odense, og at han har et lokalt netværk og er velintegreret i foreningslivet, er der ingen fynske træk i hans sprogbrug. De kvalitative analyser viste imidlertid, at Mads ikke ser sig selv som ”fynbo”, men regner sig til gruppen af ”tilflyttere på Fyn”, dermed vil han ud fra hypotesen om sammenhæng mellem sprogbrug og stedstilknytning, heller ikke være tilbøjelig til at tilpasse sig sprogligt.

9.2.3 De bofaste Vinderup-kvinder

De bofaste Vinderup-kvinder, Ann, Mary og Ilse, ligner hinanden på en række punkter. Med hensyn til de klassiske sociolingvistiske baggrundsvariable har de samme alder, køn og etnicitet; i forhold til Kristensens socialgruppeinddeling var de dog fordelt på to socialgrupper: Mary og Ilse var placeret i socialgruppe V, fordi deres fædre var ikke-faglærte arbejdere, Ann var placeret i socialgruppe III, fordi hendes far havde et mindre landbrug (se bilag 9). I 2006 tilhører de tre bofaste kvinder samme socialgruppe både i Kristensens inddeling (socialgruppe IV som faglærte med kortere uddannelse⁹⁴) og i afhandlingens mere overordnede inddeling (de har under tre et halvt års uddannelse). Det betyder, at de eneste informanter, der er helt ens mht. de sociale baggrundsvariable i barndommen og voksenlivet er Mary og Ilse.

De tre kvinders sociale mobilitet – det at de har uddannet sig én kategori højere end deres forældre - er typisk for deres aldersgruppe (1960-1967) (Munk 2003:61). Kvinderne er desuden typiske for deres alder og sociale baggrund, idet de som børn af forældre uden uddannelse over grundskoleniveau vælger en erhvervsfaglig uddannelse (ibid.:25), dvs. deres uddannelsesvalg kan ses som udtryk for en generel klassehabitus.

Med hensyn til faktorer, der inddrages for at nuancere de klassiske baggrundsvariable, så ligner de tre kvinder hinanden så meget, at de fremstår som en type: De havde samme beskedne materielle grundvilkår i opvæksten, de er opvoksede i nærheden af Herrup, de blev passet hjemme, indtil de startede i Herrup Skole, og i 8. klasse kom de i landklassen på Vinderup Realskole (Kristensen 1980:43). Dertil kommer, at deres integrationsindeksscore er lig hinanden. Deres scorer spænder fra Marys 150 til Ilses 167 point (se nedenfor). Pointforskellen dækker over, at Ilse er aktiv i det lokale foreningsliv; de øvrige spørgsmål svarer kvinderne fuldstændigt ens på (se bilag 8). I forhold til integrationsindekset kan

⁹⁴ De er alle tre faglærte med kortere uddannelser: Ann er social- og sundhedsassistent, Mary og Ilse er uddannet kommis'er i mindre købmandsbutikker.

man bemærke, at kvinderne får to point i forhold til de spørgsmål, som Sundgren fandt mest afgørende for lokal sprogbrug: De føler sig hjemme og kunne ikke tænke sig at flytte (2002:307).

Til trods for de mange ligheder mellem kvinderne fremgik det i kap. 7.2.3, at de bofaste Vinderupkvinders sprogbrug og -forandring er forskellig såvel synkront som diakront.

Informant/år	Integration	Dialektprocent	V-STØD	IKKE	KLUSIL	EE	OO	ARTIKEL	JEG
Ann 1978	158	77,3	94	100	82	36	40	100	89
Ann 2006		31,9	31	91	0	9	0	16	76
Mary 1978	150	87,3	100	100	70	83	58	100	100
Mary 2006		49	50	100	0	16	0	91	86
Ilse 1978	167	37,1	27	100	0	0	0	100	33
Ilse 2006		46,4	24	100	0	47	9	45	100

Tabel 19. Kvantitative resultater for de bofaste Vinderup-kvinder: procent dialektvarianter, samlet dialektprocent og integrationsindeksscore.

I 1978 havde Ilse markant færre dialektvarianter end Ann og Mary, og der er slet ingen dialektale forekomster af KLUSIL, EE og OO i hendes sprogbrug. Anns og Marys sprogbrug er til gengæld blevet markant mindre dialektal mellem de to optagelser, hvorimod Ilses andel af dialektforekomster noget overraskende er øget fra 37,1 til 46,4 %. Det er værd at bemærke, at Mary og Ilse, de eneste informanter der ligner hinanden fuldstændig mht. baggrundsvariable, ikke udviser samme sprogmønstre - hverken synkront eller diakront. Det skal dog siges, at Mary og Ilse's dialektprocent i 2006 – hvor de tilhører samme socialgruppe – er meget tæt på hinanden, 49 og 46,4 (men det er forskellige dialekttræk, der udgør den samlede dialektprocent). I 2006 adskiller Ann sig ved at have en noget lavere dialektprocent end de andre, nemlig 31,9 %.

9.2.3.1 Stedstilknytning og -orientering

Anns lavere dialektprocent i 2006 kan måske forklares ud fra de tre kvinders nære stedstilknytning. Der er nemlig én forskel mellem dem, der kan have stor sproglig betydning: Ann er flyttet de ca. 15 km fra Herrup til Vinderup mellem de to optagelser, imens Mary og Ilse er blevet i omegnen af Herrup. Det fremgår ikke af interviewet, hvordan Ann oplevede det at flytte til Vinderup, men der har været tale om fuld kontekstkontinuitet if. Andersson og Thelanders definition (se kap. 8.3): Ann kendte Vinderup indgående, hun flyttede sammen med sin mand, der er fra Herrup, og de beholdt de samme sociale kontakter. Ann har altså ikke været geografisk mobil i forhold til afhandlingens definition (kap. 2.4.1). I forhold til sammenhænge mellem sprogbrug og orientering er det nok så væsentligt at bemærke, at Ann ikke – som den mobile Lisa – var orienteret mod Vinderup i sin tidlige barndom, hvor habitus grundlægges. Hun begyndte at komme til Vinderup, da hun startede på realskolen.

De tre kvinder er if. integrationsindekset tæt knyttede til Vinderup Kommune. Ingen af dem orienterer sig væk fra Vinderup. I interviewene kommer dette fx til udtryk, da Ann siger, at hun ikke har overvejet at flytte, fordi hele hendes familie bor inden for kommunen (se excerpt 51). Ilses og Marys nærmeste familie og vennekreds bor også inden for kommunen. Skifter Andersen omtaler netop familiemæssige bånd som en af de vigtigste faktorer for stedstilknytning (2010). Og set med Bourdieus briller betyder de bofaste kvinders stedbundne netværk, at de sjældent (eller slet ikke) bliver præsenteret for det at bo i andre egne af landet; det bliver ikke en del af deres oplevede mulighedsrum, eller noget de har nogen rimelig chance for at få smag for.

Selvom Ann ikke oplevede kontekstbrud ved flytningen til Vinderup, er der for Mary og Ilse en forskel mellem deres landsby uden for Herrup og Vinderup. De udtaler begge, at de ikke kunne forestille sig at flytte til ”æ by”, dvs. Vinderup (excerpt 52). Marys og Ilses holdning viser, at der findes en mental grænse mellem Vinderup og de omkringliggende byer, en grænse som Kristensen fandt afspejlet i mere dialektbrug blandt de unge fra omegnen (1980:87). Set fra afhandlingens humangeografiske vinkel er det interessant, at Mary og Ilse opfatter deres lille landsby som centralt beliggende, ”sådan lige midt i det hele”, som Mary formulerer det (excerpt 53). De to kvinder er med andre ord meget lokalt orienterede. Forskellen mellem center og periferi kan meget vel være årsagen til, at Ann bruger færre dialekttræk end Mary og Ilse. I sin hverdag i Vinderup interagerer Ann sandsynligvis med flere der taler nivelleret dialekt end Mary og Ilse (if. Kristensen 1977:99 og 1980:114f).

For at give et indblik i sammenfald mellem sprogbrug og geografisk orientering blev alle informanter spurgt om deres syn på København, og om byen indgår i deres hverdag. Det viser sig, at hovedstaden ikke er en del af kvindernes hverdag. Mary og Ilse praktiserer slet ikke at tage dertil (se fx excerpt 54). Ann derimod fortæller, at hun og hendes mand har været to gange i København året før interviewet. Først tog de børnene med dertil, for at de skulle se byen (excerpt 55). Og kort efter løb Anns mand København Maraton. Det er imidlertid usædvanligt for familien at tage to gange til København på ét år, hvilket viser sig ved, at Ann siger: ”det kan være der det er ti år siden vi har været der sidst” (excerpt 56). For Anns familie er København noget, man ”ser”, en seværdighed, men det er ikke en by, man orienterer sig mod, hverken i den daglige praksis eller i forhold til steder, man gerne ville bo. De to ture dertil viser imidlertid, at det er relevant nok at besøge hovedstaden. Ann siger senere i interviewet, at det er blevet lettere at tage til København både pga. det økonomiske aspekt – folk har fået flere penge mellem hænderne – og fordi transporttiden er blevet kortere (excerpt 57). Det at tage til København er blevet en del af Anns families oplevede, men ikke ofte udførte mulighedsrum. Byen

er blevet en del af deres smag som kulturelt objekt, ”noget man bør se”, men ikke et sted, de umiddelbart kunne forestille sig at bo.

9.2.3.2 Sprog

Med undtagelse af få nuancer omkring overlevering til næste generation og oplevelsen af sprogligt mindreværd er Anns, Marys og Iles rapporterede sprogbrug og -holdninger lig hinanden. De bruger samme betegnelser for den dialektale variant af deres sprogbrug: ”dialekt”, ”jysk” og ”bred jysk”.

De bofaste Vinderup-kvinder er opmærksomme på, at der er sket forandringer med dialekten. Ann fortæller, at hendes far bruger udtryk, hendes børn har svært ved at forstå, og selv bruger hun udtryk, børnene ikke bruger (excerpt 58). Dermed beskriver Ann vha. sin egen familie dialektnivelleringen i Vinderup, som den er fundet i flere studier ved Sprogforandringscentret. Groft sagt, er sprogbruken i Vinderup i løbet af de sidste tre generationer forandret fra genuin dialekt til intenderet standard. Blandt de unge bruges dialekttræk yderst sjældent og er blevet til markør for en særlig lokal og maskulin livsstil (Schøning & Pedersen 2007, Schøning 2010, Jensen & Mægaard 2010, se også kap.4.2.2).

Ann siger om sine børn: ”de kan også godt ø:h jysk hvis det er”, men de gør det kun, hvis de laver ”lidt fis” (excerpt 59). Det vil sige, at Anns børn behersker (vest)jysk, formentlig takket være forældrenes sprogbrug, men at de kun bruger det for sjov. Mary og Ilse fortæller, at deres børn i modsætning til Anns taler jysk derhjemme, dog ikke som de selv eller deres egne forældre gør (excerpt 60 og 61). Denne forskel kan muligvis forklares vha. forskellen mellem center og periferi. Iles og Marys børn er vokset op uden for Herrup med lokalfødte forældre og har gået i Herrup Skole. Anns børn har ganske vist også forældre fra Herrup, men de er vokset op og har gået i skole i Vinderup. I 1978 fandt Kristensen netop, at elever, der havde gået hele skolegangen i Vinderup, brugte færre dialektvarianter, end eleverne der havde gået 1.-7. klasse på Herrup Skole (1980:86). Denne forskel er muligvis stadig gældende.

I.L. Pedersen har påpeget, at mange dialekttalende danskere fra 1960’erne og frem bevidst valgte at tale intenderet standardsprog til deres børn, for at de skulle få det lettere i skolen (2009b:63). De bofaste Vinderup-kvindes svar på, hvilket sprog, de bruger over for børnene, er forskellige. Ann og Ilse svarer i første omgang, at de ikke har talt anderledes til deres børn end fx til deres mænd, men så siger de begge, at de måske alligevel har ændret deres sprog lidt væk fra dialekten (excerpt 59 og 62). Mary derimod siger, at hun og hendes mand bevidst har talt ”rigsdansk” til deres børn:

Excerpt 60: Vi har faktisk lært vore børn at snakke rigsdansk (2006)

XMM: hvad me:d altså # hvad med din søn der er herovre synes du han snakker han ligesom dig! eller snakker mindre eller <**Mary:** hh> mere jysk eller

Mary: han snak- øh ham vi har faktisk lært vore børn at snakke rigsdansk <**XMM:** okay> fordi det var en mareridt for mig at gå på æ handelsskole fordi # jeg var faktisk fuldstændig til rin grin fordi jeg snakkede som jeg gjorde <**XMM:** nå> ha <**XMM:** nå okay> ha dengang der var jeg mere jyde end jeg er n- nu nu

XMM: ja

Mary: ja men altså der kommer da mange jyske ord indimellem

XMM: [snøfter]

[...]

Mary: så d- det bestemte vi dengang vi fik b- børn at hh de skulle lære at snakke rigsdansk

XMM: ja hh hvo- hvordan gjorde I det så det så snakkede I rigsdansk til dem <**Mary:** ja> eller <**Mary:** det> ja

Mary: kan du sige <**XMM:** ja> ha ja

XMM: hv- hv- hvordan var det ikke mærkeligt at skulle gøre det

Mary: ne:j <**XMM:** mm # [snøfter] > det syntes jeg faktisk ikke det var altså det skulle de bare ikke udsættes for det samme <**XMM:** nej> som jeg egentlig har været udsat <**XMM:** nej> for så de de snakker rigsdansk men # der kommer mange især den bitte

XMM: ja

Mary: men han er jo også på æ land sådan

XMM: <**Mary:** ha> ja det kan godt <**Mary:** ha> det kan godt have noget <**Mary:** ja> med det at gøre hh ja

Ligesom de forældre I.L. Pedersen henviser til, begrundet Mary deres sprogvvalg over for børnene med, at dialekten ikke skal være en ulempe for dem i forbindelse med uddannelse. Men spørgsmålet er, hvor meget Mary og hendes mand rent faktisk har ændret deres sprogbrug. Det kan vi ikke vide, men Marys udsagn tyder på, at der måske alligevel var en del dialekt i deres sprogbrug. Således siger hun, at der kommer ”mange jyske ord indimellem” i hendes sprog, og hun svarer ”ja” – men modificerer det med ”det kan du sige” – på spørgsmålet om, hvorvidt de talte rigsdansk til børnene. Et andet tegn på, at der har været dialekt i forældrenes sprogbrug er, at hun siger om børnene ”de snakker rigsdansk men # der kommer mange”, dvs. at der kommer mange jyske ord i børnenes sprog. Især den yngste søn bruger mange jyske ord. Forklaringen på hans mere dialektale sprogbrug end sine søskende er if. Mary, at han arbejder på landet. Mary kobler altså brugen af dialekt til socialgruppen ”landbruger”. Set fra sprogforskerens synsvinkel, skal det tilføjes, at forklaringen på de (rapporterede) lokale træk i Marys børns sprogbrug også kan være det ”rigsdanske”, der blev talt med dem i barndommen. Mary omtaler nemlig sit eget sprog i interviewsituationen som ”rigsdansk” (se nedenfor), men de kvantitative resultater viser, at der trods alt er en del lokale træk i hendes sprogbrug – træk hendes børn har haft mulighed for at lære.

Ilse fortæller også, at hendes børn taler en eller anden form for (formentlig nivelleret) jysk derhjemme, men hun siger ”mine børn de snakker ikke jysk når de snakker med andre”. Og det begræder hun ikke, hun mener tværtimod, at det er ”godt nok”, at de ”snakker rigsdansk på en eller anden facon # fordi så kommer de da ikke i de barrierer som vi andre ind imellem så har været i ikke” (excerpt 61 og 62). En

af de sproglige barrierer, Ilse har oplevet, handler ligesom Marys beretning om handelsskolen i Holstebro. Her var Ilse ude for, at en engelsklærerinde på meget upædagogisk vis påtalte hendes sprog og sagde: ”jamen snak da ordentligt dansk! så vi kan forstå! hvad du siger” (excerpt 63).

Det er formentlig først på handelsskole i Holstebro, Ilse og Mary konfronteres med, at dialekten kunne være problematisk i forhold til uddannelse. Således er der ingen af dem, der nævner, at lærerne på Vinderup Realskole rettede dem pga. dialekten. Ann nævner ikke uheldige situationer med dialekten i forbindelse med sin uddannelse til social- og sundhedsassistent, der foregik i Herning. Det kan naturligvis hænge sammen med, at hun ikke husker sådanne episoder, men kan også afspejle, at handelsskolen sigter mod at uddanne eleverne til jobfunktioner, der er mere skriftligt orienterede end social- og sundhedsassistentuddannelsen.

9.2.3.3 Sprogændring og autenticitet

Kvindernes arbejde falder ind under det, Sundgren definerer som ”blandede jobfunktioner”. Ann arbejder i plejesektoren, Mary og Ilse er butiksansatte. I deres hverdag interagerer de med kunder og klienter i ansigt til ansigt-samtaler, og der er fortrinsvis tale om lokale beboere. I forhold til sprogforandring i virkelig tid er det interessant, at de alle tre udtaler, at de ikke tænker specielt meget over, hvordan de taler, men alligevel har de bemærket, at deres sprogbrug ændrer sig ”lidt” afhængigt af, hvem de taler med (se fx excerpt 64 og 65). Når kvinderne siger, at de tilpasser sig ”lidt”, omtaler de ikke sig selv som kodeskiftere; de fremstiller det ikke som skift mellem to forskellige ”sprog”, snarere som en glidning fra ”jysk” mod ”rigsdansk”.

Analyserne viser, at man som dialekttalende elev anno 1978 ikke kunne ændre sit sprog ved overgangen mellem Herrup Skole og Vinderup Realskole, uden at det havde sociale konsekvenser. Det blev opfattet som usolidarisk af andre dialekttalende. Det fremgår, når Ann og Ilse uafhængigt af hinanden 27 år efter episoden fortæller om samme pige fra Herrup, der ændrede sprogbrug, da de startede på Vinderup Realskole. Ann giver pigens sprogbrug dengang følgende skudsmål: ”hold da fast hvor lyder det bare dumt” (excerpt 66). Og Ilse siger: ”vi grinte simpelthen sådan af hun da lavede hun totalt! om på hendes sprog altså simpelthen snakkede rigsdansk o:g det synes vi da var simpelthen så fjollet” (excerpt 67). Ved at ændre sprogbrug forbryder pigen sig mod den sproglige indeksikalitetsorden og dét ”man” gør. I sin undersøgelse af sprogforandring blandt unge finder Røyneland lignende sproglige solidaritetskrav, hun finder tilmed, at de unge dialekttalende drenge retter på deres venner, hvis de taler ”fint” (2005:495).

Det går igen i interviewene med kvinderne, at de føler, det lyder ”forkert” eller uautentisk, når de ændrer deres sprog væk fra ”jysk” (se også excerpt 65). I nedenstående excerpt spørger interviewerens Ilse, hvordan hun oplever sit sprog i forhold til andre (se hele excerptet i appendikset):

Excerpt 68: Så er du ikke dig selv (2006)

XSS: hh men har du egentlig <**Ilse:** ja> nogensinde oplevet det har jeg i hvert fald

Ilse: ja

XSS: hh ø:h # når ø:h # når jeg er i nogle forsamlinger

Ilse: ja

XSS: # så synes jeg at jeg tal- at den måde jeg taler på ikke er særlig pæn i forhold til andre

Ilse: ja det har jeg <**XSS:** hvis der er>

XSS: nogen der kommer fra andre steder

Ilse: ja det har jeg det kan jeg sige dig ø:h m:en det er f- det tror jeg det har noget med at gøre så føler du dig du føler dig simpelthen så bred jysk # altså det øh og så så laver du jo om og så bliver jeg sådan hel øh øh det bliver noget træls noget så er du ikke dig selv # ikke også <**XSS:** mm> jeg har jeg føler heller ikke nu jeg er sådan hundrede procent mig selv det bliver bedre og bedre når jeg kommer til at snakke med dig længere tid man altså så er du ikke helt hundrede procent dig selv # så det det har øh jeg tror virkelig det har mere at sige ubevidst end man man man tror det har

XSS: mm

Excerptet viser, at sprogbrug og identitet hænger sammen for Ilse, hun er kun autentisk, når hun taler dialekt. Ilse siger også, at hun ikke er ”hundrede procent” sig selv i interviewsituationen, dvs. hun taler mindre dialekt, end hun plejer. Det går igen i interviewene med Ann og Mary (se også excerpt 61, 69 og 70). Udtalelser af den karakter fra informanterne må naturligvis afstedkomme refleksioner over, hvad det egentlig er for sprogbrug, vi får adgang til i de sociolingvistiske interview. Det vil blive diskuteret yderligere i den afsluttende diskussion (kap. 10).

9.2.3.4 Delkonklusion for de bofaste kvinder

De tre bofaste kvinder ligner hinanden mht. en række baggrundsfaktorer, som tidligere undersøgelser har udpeget som relevante i forhold til habitus-dannelse. De ligner hinanden mht. alder, køn, socialgruppe og stedstilknytning, ligesom deres rapporterede sprogbrug og -holdninger ligner hinanden. Til trods for de mange ligheder er kvindernes sprogbrug ikke ens – hverken synkront eller diakront. Ilse og Mary, der er sociologiske tvillinger mht. baggrundsvARIABLE i såvel 1978 som 2006, har forskellige sprogbrugs- og sprogforandringsmønstre, der heller ikke lod sig forklare ved at inddrage de sprogeksterne forhold, afhandlingen fokuserer på. Deres stedstilknytning og fremstilling af deres landsby som centrum for deres livsverden er ens, hvilket sammen med de øvrige baggrundsvARIABLE kan forklare, at deres sprogbrug i 2006 ligner hinanden så meget. Men det forklarer ikke, hvorfor Ilse dialektprocent er markant lavere end Marys i 1978; intet tyder fx på, at Ilse var orienteret mod Vinderup i barndommen. De to kvinder udgør en interessant case og understreger, at man skal være

varsom med, hvilken lid man fæster til kvantitative fremstillinger baseret på køn, alder, etnicitet og socialgruppe; i hvert fald når tolkningerne er baseret på få individer.

Forskellene mellem kvindernes sprogbrug i 1978 kan ikke umiddelbart forklares vha. stedorientering eller -tilknytning; alle kvinder er meget lokalt forankrede mht. de parametre, der indgår i analyserne. Forskellene mellem de bofaste kvinders dialektprocent i 2006, derimod, kan forklares vha. den nære stedstilknytning. Ann, der har den laveste dialektprocent i 2006, er flyttet til Vinderup mellem de to optagelser, imens Mary og Ilse er blevet boende i omegnen. Til trods for at alle kvinders familier og vennekredse er lokale, har Ann i kraft af sin bopæl i Vinderup if. resultaterne af Kristensens undersøgelser større kontakt med ikke-dialekttalende – eller i hvert fald mere nivellerede dialekttalende – end Mary og Ilse (1977:66; 1980:114f). Det betyder, at Ann har haft større mulighed for at øve sig i at tilpasse sig sprogligt end Mary og Ilse. Anns sprogudvikling viser på individniveau, hvordan stationsbyen er en sproglig trædesten på vejen fra dialekt til mere standardnær sprogbrug (I.L. Pedersen 2009b:59).

Med hensyn til overleveringen af dialekten til næste generation peger de kvalitative analyser på, at den (rapporterede) forskel mellem sprogbrugen blandt kvindernes børn snarere skyldes bopæl end forældrenes (rapporterede) sprogvælg over for dem. Anns børn, der er opvoksede i Vinderup, bruger kun dialekten til ”at lave fis”, selvom hun og hendes mand har talt jysk til dem. Og både Marys og Ilses børn, der er opvoksede uden for Herrup, bruger en eller anden form for jysk derhjemme. De opfører sig altså lig hinanden, selvom Ilse rapporterer at have talt dialekt (om end muligvis lidt nivelleret) til sine børn, og Mary rapporterer, at hun og hendes mand har talt ”rigsdansk” til deres børn. Udsagn om at hun – trods en dialektprocent på 49 – ikke taler ”jysk” i interviewet, viser, at der formentlig alligevel har været en del lokale træk i sprogbrugen, men der er alligevel en signalværdi i at vælge at tale ”så lidt dialekt som muligt” til sine børn.

9.2.4 De bofaste Vinderup-mænd

Vi så i kap. 7.2.1, at de kvantitative resultater for de bofaste Vinderup-mænds sprogbrug og -forandring er komplekse:

Informant / årstal	Integration	Dialektprocent	V-STØD	IKKE	KLUSIL	EE	OO	ARTIKEL	JEG
Jim 1978	108	79	67	100	33	86	72	100	95
Jim 2006		71,8	59	100	28	81	69	72	94
Bo 1978	125	66,6	43	100	40	50	50	83	100
Bo 2006		40,9	22	100	0	3	6	61	94

Jens 1978		33,3 ⁹⁵	6	89	-	0	0	93	0
Jens 2006	100	34,4	0	95	0	8	0	94	44
Paul 1978		0	0	0	0	0	0	0	0
Paul 2006	133	0,4	0	0	0	0	0	3	0
René 1978		1,3	9	0	0	0	0	0	0
René 2006	88	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 20. Kvantitative resultater for de bofaste Vinderup-mænd: procent dialektvarianter, samlet dialektprocent og integrationsindeksscore.

I 1978 var der en forskel på 79 procentpoint mellem de informanter, der havde flest og færrest dialektvarianter af de undersøgte variable. I 2006 er forskellen 71,8 procentpoint. Det helt overordnede mønster er, at Jim og Bo har en forholdsvis høj dialektprocent med manifestationer af alle de undersøgte variable både i de gamle og nye optagelser. Jens har en noget lavere dialektprocent, og han har ikke dialektale varianter af alle de undersøgte variable. Paul og René har kun enkeltstående dialektmanifestationer.

Den store interpersonelle sproglige variation i 1978 kan for fire af informanternes vedkommende forklares ud fra Kristensens resultater (kap. 4.2.2). I 1977 fandt han, at informanter bosat i Vinderup talte mindre dialektalt, end informanter bosat i omegnen (1977:99). I 1980 fandt han, at skoleelever, der havde gået de første syv års skolegang på Vinderup Skole, talte mindre dialektalt, end elever der havde gået på Herrup Skole (1980:86). Resultaterne for socialgruppertilhørsforhold er ikke undersøgt nærmere i 1980, men i 1977 talte yngre informanter, der var placeret i de højeste socialgrupper mindre dialekt, end de øvrige informanter (1977:99). Dette resultat svarer til, hvad man kunne forvente ud fra andre sociolingvistiske undersøgelser.

Hvis man alene ser på opvækststed og skolegang de første syv år, så kan de ganske få dialektvarianter i Pauls og Renés sprogbrug forklares med, at de er opvokset i Vinderup by og har gået hele deres skolegang der. Tilsvarende kan Jims og Bos højere dialektprocent i 1978 forklares med, at de er opvoksede i Herrup og har gået i skole der de første syv år. Den eneste informant, hvis sprogbrug ikke lader sig forklare alene ud fra opvækststed er Jens. Han er opvokset i Vinderup, hvor han også har gået i skole. Hans dialektprocent på 33,3 % i 1978 er højere end de øvrige by-drenge fra Kristensens undersøgelse (se oversigt 1980:84). Den er dog stadig lavere end land-drengene Jims og Bos, og den udgøres af manifestationer af færre dialektale varianter. Jens har således ingen dialektvarianter af V-STØD, EE, OO og JEG i 1978. Det har Jim og Bo. Spørgsmålet er, hvorfor Jens trods sin opvækst i Vinderup har så forholdsvis mange dialektvarianter i sit sprog, og hvorfor andelen af dialektale

⁹⁵ NB: Uden KLUSIL

varianter af JEG er steget i 2006 (se mere nedenfor). Den sprogforandring, der umiddelbart kan undre mest, er, at Bos dialektprocent er faldet med 25,7 procentpoint i 2006 (se bud på forklaring nedenfor).

Mændenes jobfunktion understøtter hypotesen om, at ikke-sprogproducerende jobfunktioner hænger sammen med dialektal sprogbrug. Således er Jims, Bos og Jens' jobfunktioner ikke-sprogproducerende⁹⁶, Pauls er blandet⁹⁷ og Renés er i allerhøjeste grad sprogproducerende, idet han er journalist. René er den eneste, der har været socialt mobil. Der lader således til - ligesom hos de geografisk og socialt mobile informanter - at være en sammenhæng mellem beherskelsen af standardnær sprogbrug og social mobilitet.

9.2.4.1 Stedstilknytning og -orientering

Når man sammenligner mændenes dialektprocent og integrationsindeksscore, er der ingen sammenhæng mellem høj dialektprocent og høj integrationsindeksscore. Således har Paul den højeste integrationsindeksscore på 133 ud af 200 mulige point, samtidig med at han har en dialektprocent på hhv. 0 og 0,4 % i de to optagelser. Og Jim, der har den højeste dialektprocent i både 1978 og 2006, har med 108 point kun den tredje højeste integrationsindeksscore. Der er heller ingen sammenhæng mellem høj dialektprocent og svarene på de to spørgsmål, Sundgren fandt særlig afgørende for lokal sprogbrug i Eskilstuna (2002:307). Således har René kun enkeltstående dialektmanifestationer. Samtidigt er han den eneste mandlige informant, der får to point i de sprogfølsomme spørgsmål; han føler sig hjemme, hvor han bor og kunne ikke tænke sig at flytte fra Vinderup Kommune (se bilag 8). De kvalitative analyser nuancerer svarene på integrationsindeks-spørgsmålene og forklarer, dels hvorfor netop René får fire point i de sprogfølsomme spørgsmål, og dels hvorledes de øvrige bofaste mænd er mere stedbundne, end deres svar i telefoninterviewet giver indtryk af.

Af interviewet fremgår det, at René er meget reflekteret omkring, hvor han vil bo. Han er opvokset i Vinderup by, hvor forældrene havde en manufakturhandel. Da René var ti år, købte hans far en landbrugsejendom uden for byen, som han drev, imens moren fortsatte driften af forretningen. René fortæller, at han hver dag efter skole cyklede ud på gården for at hjælpe sin far. Efter gymnasiet læste René til journalist i Århus, og han har boet i København to gange halvandet år i 1980'erne og 1990'erne. Da han boede i Århus og København, fortæller han, var han klar til at "vende snuden hjem", når der begyndte at dufte af hø. Og på et tidspunkt fulgte han længslen og overtog farens gård, hvor

⁹⁶ Jim og Jens er ufaglærte arbejdere, Bo er uddannet tømrer.

⁹⁷ Paul er uddannet bogholder.

han bor i 2006 (excerpt 71). På et tidspunkt spørger jeg, om René og hans hustru kunne forestille sig at bo i København. Det kan de ikke. René siger: ”vi synes selv det er en lil- lille perle vi har # øh hh dejlig tilværelse og med plads til de heste og hh dyrke vores interesser for naturen” (excerpt 72). Han fortsætter med at sige, at de rent økonomisk ikke ville kunne bo i nærheden af København og have de samme muligheder for dyrehold og naturoplevelser. Desuden bor deres familie og nærmeste omgangskreds inden for en radius af 50 kilometer.

I forhold til undersøgelser af geografisk mobilitet er René usædvanlig i den forstand, at det rent statistisk er en undtagelse at flytte tilbage til sin hjemegn (Skifter Andersen 2010:106), og det er usædvanligt at flytte fra by til land (ibid.:32). Desuden er det interessant, at René definerer sig selv som landmand ved siden af sit job som journalist (excerpt 71). Ud fra tidligere dialektologiske og sociolingvistiske undersøgelser ville man umiddelbart forvente, at René's geografiske bevægelse og selvopfattelse ville korrelere med en eller anden grad af dialektal sprogbrug. Fx knyttes dialekt ofte sammen med det at tilhøre socialgruppen ”landbruger”, eller at ens omgangskreds består af landbrugere (fx Gal 1979). Og Labov fandt, at informanter, der vendte tilbage til Martha's Vineyard efter at have været bortrejst, talte mere dialekt end dem, der var blevet boende. (Labov 1967:74). At René's sprogbrug alligevel er standardnær kan formentlig forklares ved at kombinere viden fra Kristensens undersøgelser med de kvalitative analyser af hans livsbane. Således er det ikke uventet, at han taler standardnært, når han er opvokset i stationsbyen, hvorimod dialekten først og fremmest associeres med omegnsbyerne, og at der ikke blev talt dialekt i hans barndomshjem, fordi forældrene var tilflyttere og havde byerhverv.

Hos de bofaste mænd eksisterer der ligesom hos kvinderne en mental grænse mellem Vinderup og de omkringliggende landsbyer (se 9.2.3.1). Forskellen kommer tydeligst til udtryk i interviewet med Jim, der flere gange omtaler Vinderup som ”æ by” og Herrup som ”et bette landsbysamfund”. Da han fortæller, hvordan han og hans kammerater fra Herrup blev modtaget i Vinderup i deres ungdom, omtaler han ligefrem Vinderup som storby og siger: ”når vi kommer i storbyen som Vinderup her der ville de jo slås med os” (excerpt 73). Forskellen er også tydeligt, da Jim bliver spurgt, om han kunne forestille sig at flytte fra Herrup (se hele excerptet i appendikset):

Excerpt 74: har du nogen sinde tænkt på at flytte derfra

XSS: hh mm har du nogen sinde tænkt på at flytte derfra! eller kunne du forestille! <Jim: ne;> dig det <Jim: ja>

Jim: det kunne jeg godt # det kunne jeg godt # men hvor skulle jeg flytte hen # til København # det tror jeg sgu ikke jeg har fandeme været i København engang og det hh hh nej hh # nej det tror jeg ikke bare Holstebro tror jeg der vil være fint ha hh

XSS: mm

Jim: det er svært! for os at komme øh # ovre fra: # inde fra en bette by hvor at man faktisk kan gå over æ vej uden at man kigger sig for altså # vi siger godt nok til æ knægte at øh # de skal se sig for men øh

XSS: ha

Jim: ikke også men <**XSS:** hh> så København # jeg tror bare det vil være # være en stor overvindelse at flytte til # til Vinderup eller Holstebro # men det kan godt være hvis de rigtige tilbud o:g # hvis det skall være også hvis skæbnen er at jeg ska:l # bo i Odense Ålborg eller ø:h København eller Holstebro eller hh jamen så er det jo det! ikke også

Jim svarer, ”det kunne jeg godt”, så er der en lille pause, og han gentager ”det kunne jeg godt”, og så siger han: ”men hvor skulle jeg flytte hen”, hvilket viser, at han måske alligevel ikke er helt mentalt mobil. Han giver København som et eksempel på et sted, han kunne flytte til, men byen affærdiges som reel mulighed med ordene ”det tror jeg sgu ikke jeg har fandeme været i København engang”. Herpå fremhæves den mentale afstand mellem Herrup og Vinderup atter, idet han siger, at det ville være en stor overvindelse bare at flytte til Vinderup eller Holstebro. Senere i interviewet påpeger Jim, at en flytning fra Herrup ville betyde, at han skulle flytte væk fra sin nærmeste familie, at han ikke havde samme mulighed for at tage ud i naturen, og at det ville være svært at komme af med huset (se hele Excerpt 74). De kvalitative analyser nuancerer Jims svar i telefoninterviewet, hvor han svarede ”ja måske” på spørgsmålet om, hvorvidt han kunne tænke sig at flytte. Dermed fik han kun ét af to mulige point, i det ene af de if. Sundgren særligt sprogfølsomme spørgsmål. Analysen af interviewet gør imidlertid, at en flytning fremstår mindre sandsynlig. Trods integrationsindeksscoren på 108 er Jim stærkt stedstilknyttet, hvilket samsvarer med hans sprogbrug.

I telefoninterviewet svarer den anden informant fra Herrup, Bo⁹⁸, også ”ja måske” på spørgsmålet om, hvorvidt han kunne tænke sig at flytte fra Vinderup Kommune. Men i interviewet får man ligesom hos Jim indtryk af en stærk stedstilknytning. Han svarer fx, at der skal ske noget drastisk, før han og hans kone flytter fra deres landejendom uden fra Herrup. De skal nemlig helst have ”lidt at makke⁹⁹ med”, fx heste og hunde (excerpt 75). Nogle af de øvrige svar til integrationsindekset peger også på stærk stedstilknytning: Hans far, kone og svigerforældre er opvokset i Herrup. Hans egne og konens søskende bor i nærområdet, han har to hjemmeboende børn i slutningen af teenageårene, han er medlem af lokale foreninger og har et tæt netværk med lokale venner og sine naboer. Dertil kommer en meget sted- og familiebundet bibeskæftigelse. Hans kone og hendes søskende har en minkfarm, som Bo deltager i driften af. Forklaringen på nedgangen i Bos dialektprocent skal formentlig findes i hans arbejdsliv, det har nemlig ikke været stedstilknyttet. Bo har arbejdet i forskellige egne af Danmark, og

⁹⁸ Hans datter, søn, kone og svigerfar indgår i et generationsstudie ved Sprogforandringscentret (Schøning & Pedersen 2007a), og hans børn i en undersøgelse af de unges sprogbrug i Vinderup (Schøning 2010).

⁹⁹ sysle

han har boet i udlandet op til halvandet år ad gangen, når han ikke kunne få arbejde i Vestjylland (se nedenfor).

De bofaste mænds forhold til København er lige så forskelligt som deres sprogbrug. Fra René med en dialektprocent på 0 %, der har boet i København i sammenlagt tre år, til Jim med en dialektprocent på 71,8 %, der if. ovenstående excerpt ikke kunne forestille sig at bo i byen. Mellem disse yderpunkter finder vi de øvrige mænd - men ingen af dem er orienterede mod hovedstaden. Således er der ingen sammenhæng mellem Pauls lave dialektprocent på 0,4 og mental orientering mod København. I interviewet siger han, at København er ”rigtig! meget langt væk”, og at det føles som en stor rejse at tage dertil. Paul og hans familie kommer sjældent dertil, og selvom de har nogle venner fra Vinderup, der bor i København, besøger de dem ikke. Paul siger: ”fordi hvis vi skal # derover jamen så skal vi jo pakke det hele! og vi skal jo køre helt! derover” (excerpt 76).

Jens og Bo har begge i en periode på cirka halvandet år arbejdet i nærheden af København fra mandag til torsdag. De fortæller begge, at de tog ind til byen for at se sig omkring, når chancen bød sig, men heller ingen af dem kunne forestille sig at bo der. I 2006 arbejder Jens inden for Vinderup Kommunes grænser og kommer ikke længere til København. Bo kommer der én gang om året i forbindelse med kurser i minkavler-foreningen. Han tager imidlertid mest dertil, når der kræves fysisk tilstedeværelse, som ved kurserne. Den årlige pelsauktion foregår i Valby, og Bo fortæller, at de andre lokale minkavlere kører derover og tager en overnatning i København, imens han og hans hustru oftest følger auktionen via internettet (excerpt 77).

Bo udtaler sig ikke direkte negativt om København, men det er interessant, at han i interviewet tre ud af seks gange kalder byen ”Københavnstrup”. Første gang da han fortæller om, hvordan han tog til Holstebro for at more sig som ung, fordi der ikke var noget natteliv i Vinderup; herpå spørger han til forholdene i København: ”men sådan er det vel ikke i Københavnstrup” (excerpt 78). Anden gang kommenterer han den lavkøbenhavnske stemmeprobe til selvvurderingsopgaven med ordene: ”det kan godt være hun kom fra Københavnstrup af” (excerpt 79). Tredje gang fortæller han, at hans sidste besøg i København var jobrelateret: ”sidst jeg var på Københavnstrup da var jeg ovre i: Ballerup # lave noget derovre noget noget boliger” (excerpt 80). Det er vanskeligt at udlede, hvad det betyder at kalde København for Københavnstrup, men det er ikke neutralt. Christiansen (2011) skriver, at betegnelsen

Københavnstrup giver hovedstaden et bondsk skær, eller i hvert fald gør byen mindre betydningsfuld¹⁰⁰.

9.2.4.2 Sprog

De bofaste mænd er ligesom de bofaste kvinder enige om, at der er sket en ændring med sprogbrugen i løbet af de sidste generationer (for Paul se excerpt 81). Jens har ikke tænkt på, om de unge taler dialekt, før han bliver spurgt, men så svarer han: ”ikke nogen jeg kender i hvert fald # selvom deres foræld- forældre er bondske også # de snakker stadigvæk ø:h # ø:h almindeligt dansk” (excerpt 82). I modsætning til kvinderne kommenterer de dialekttalende mænd ikke på, om det er bedre for børnene at tale standardnært. Det er heller ikke så relevant for dem, eftersom det kun er Bo, der taler dialekt med sine børn. Jens har ingen børn, og Jim bor ikke sammen med sin søn og laver if. interviewet sin sprogbrug om ”sådan han forstår hvad jeg siger” (excerpt 83).

De bofaste mænd omtaler den lokale dialekt forskelligt.

Informant	Omtaler i 2006 dialekten som:
Jim	bondsk, jysk (dialekt)
Bo	Jysk (dialekt)
Jens	Bondsk (dialekt)
Paul	”virkelig jysk”, bondsk
René	jysk, ravjysk, dialekt

Tabel 21: Oversigt over hvad de bofaste Vinderup-mænd kalder den lokale sprogbrug.

Jim, Bo og Jens omtaler deres egen sprogbrug som ”jysk” eller ”bondsk”. Som det vil fremgå neden for associeres ”bondsk” imidlertid ikke nødvendigvis med noget negativt. I interviewene får man desuden indtryk af, at ordet ”dialekt” ikke indgår i deres almindelige sproglige praksis. Ordet anvendes ofte tøvende, og først efter at interviewerens har gjort det, hvilket er markeret med en parentes i tabellen. Paul kalder den lokale sprogbrug ”virkelig jysk” og ”bondsk”. René kalder den ”jysk”, ”ravjysk”, og så bruger han som den eneste ”dialekt”, inden interviewerens gør det.

¹⁰⁰ Kaj Bom skriver følgende om endelsen -strup i en artikel om slang: ”En parallel [til endelsen -um i ”Drantum”] findes i det bornholmske husnavn *Ljngstrup* [...], hvor man har importeret den på det landsbyløse Bornholm ellers ukendte navneendelse -strup for at raillere over stedets ubetydelighed” (Bom 1952:51). Tak til Torben Christiansen.

9.2.4.3 Sprogændring

I modsætning til de bofaste kvinder siger Jim, Bo og Jens intet om at føle sig forkert, når de ændrer sprogbrug, og tilsyneladende kommer de kun sjældent i situationer, hvor det er nødvendigt (se fx Jim excerpt 84). Det hænger muligvis sammen med, at de i modsætning til kvinderne har ikke-sprogproducerende job, og derfor sjældent interagerer med ikke-dialekttalende på jobbet.

Selvom ingen af de bofaste dialekttalende opfatter sig selv som tosprogede, har der formentlig været kodeskift i Vinderup anno 1978. Dels så vi, at Lisa i 2006 kan kodeskifte i telefonsamtale med sin mor, og dels fortæller både Paul og René om klassekammerater, der skiftede så markant mellem to sprogvarieteter, at de stadig husker det i 2006. René fortæller om nogle klassekammerater, der talte: ”almindeligt med med den her sådan gode jyske eller Vinderup øh tone! som vi jo selvfølgelig har øh # men men ellers sådan pænt dansk”, at de kunne ”vende sig om til deres forældre og så # tale fuldstændigt ravjysk”. At der vitterligt har været tale om en markant sproglig forskel, kommer til udtryk, idet René siger: ”den første gang jeg hørte det jeg blev helt forskrækket jeg tænkte hvad foregår her ikke” (excerpt 85). På spørgsmålet om sprogbrugen på Vinderup Skole svarer Paul, at der ikke var nogen, der talte dialekt i skolen, men han fortæller følgende om en klassekammerat: ”Kurt når hans: mor ringer eller hans far ringer hh bum! [knipselyd] så slår han over fuldstændig over i # virkelig # <XMM: okay> jysk” (excerpt 86). Det, at Paul husker episoden, knipser med fingeren og siger ”bum”, viser, at der må have været tale om en tydelig sprogændring.

Selvom de dialekttalende mænd ikke opfatter sig selv som tosprogede, forekommer det, at de ændrer sprogbrug. Der er imidlertid tale om nogle andre situationer, end vi så hos kvinderne; sprogændring er ikke en del af mændenes hverdag. Jim ændrer fx sprog, når han er til fagforeningsmøder og -kurser rundt om i landet (se hele excerptet i appendikset):

Excerpt 87: Når man er sådan ude til møder

Jim: [...] hh men når man er sådan # er ude! # til møder og sådan noget # eller til nogle ting ikke også # så bliver man nødt til en gang i mellem li:ge at tænke på hvordan man udtaler sig # fordi # ellers så sidder de jo og griner af en # hvad for en ko siger de så hh <XSS: hh> [host host] og sådan er det

XSS: mm men er det irriterende eller er det <Jim: nej> det er okay <Jim: vi er>

Jim: kold # det er jeg kold overfor

XSS: mm

Jim: for kan folk ikke klare det så # så må de jo finde en anden sted # de jeg kan jo ikke tvinge folk til at være sammen med mig # jeg kan <XSS: nej> jo ikke tvinge folk til at snakke med mig hh <XSS: hh> men de må jo gerne ville snakke! med mig # det kan je:g øh altså kan de ikke øh # det har aldrig været en problem hh aldrig! og det bliver det heller aldrig # det gør det ikke

Jim tænker over, hvordan ”man udtaler sig” til møderne. Man må antage, at det også betegner, at det er dialekt, der er tale om. Men i modsætning til Mary, der oplevede det som et ”mareridt” at tale dialekt i visse situationer (kap. 9.2.3.2), så fremstiller Jim det som om, han er ligeglad med de sproglige drillerier. Han siger ”det er jeg kold overfor”, men at han ikke er helt upåvirket af det, fremgår af, at han trods alt tænker over, hvordan han ”udtaler sig”.

Da Bo arbejdede i andre egne af landet, rejste han oftest sammen med andre fra Vinderup, så det var kun, når der var håndværkere fra andre egne med på en opgave, det kunne være nødvendigt at ændre sprog (se hele excerptet i appendikset).

Excerpt 88: Om at ændre sprog

Bo: [...] da man så begyndte at rejse rundt jamen så mødte du jo <XMM: [rømmen] > # jamen det var jo alle mulige mennesker du mødte jo

XMM: ja

Bo: du lige pludselig skulle arbejde sammen med håndværkere fra: jamen fra hele fra hele æ land af jo

XMM: mm og snakker du da øh ens med alle dem eller laver du om på

Bo: jamen nogle når de overhovedet ikke kunne forstå så var du jo nødt til at prøve at lave om på det jo for ellers sådan gjorde jeg ikke fordi <XMM: nej> det gjorde man altså det har jeg sgu aldrig haft

XMM: mm

Bo: nogen grund til at gøre

XMM: nej

Bo: men så: øh når det så var tilstrækkelig mange gange så var man nødt til at prøve at forklare dem på: på rigsdansk jo

XMM: ja

Bo: hvad det var de:r der skulle foregå jo

XMM: ja

Excerptet kan være med til at forklare Bos sprogforandring mellem de to optagelser. Hans arbejdsliv har formet sig sådan, at han i perioder har været nødt til at rejse væk. Det fremgår af excerptet, at Bo ikke er en fast kodeskifter, han ændrer ikke sprogbrug efter samtalepartneren, det har han ”sgu aldrig haft nogen grund til at gøre”. Men han ændrer sprog, når kommunikationen bryder sammen.

Jens bliver ikke spurgt, om han nogle gange ændrer sprog i retning af standardsproget i interviewet, og han kommer ikke selv ind på det. Til gengæld får man i nedenstående excerpt nogle interessante oplysninger om Jens’ opfattelse af sit eget og andres sprog. Intervieweren spørger til hans fars sprog:

Excerpt 89: For ikke at sidde ligesom en kylling

XSS: men talte # altså talte din far så anderledes til dig end til sin far

Jens: nej # det var altid bondsk # det var det

XSS: mm

Jens: hh de:t øh det har alt- det har han sgu aldrig lavet om på # det skulle han nu heller ikke det var ikke det da <XSS: ha> men altså ha ø:h # nej men det v- selvfølgelig har jeg da nok tage

nogle ting med fra ham af jo <XSS: mm> altså det er der nok ingen tvivl om jo # ø:h nej men han var han var den der snakkede mest ø:h bondsk

XSS: ja

Jens: hh og det gør jeg da nok også selv # hvis jeg kommer i ø:h hvis jeg nu sidder og snakker med nogle arbejdskolleger o:g # der er en fem-seks stykker nede fra Ejsing og jeg sidder inde midt i og er fra Vinderup af hh så laver jo nok også sådan lidt om på det jo # det gør du jo det skal jeg tage mig i mange gange # altså # hvor jeg også sidder og snakket bondsk jo

XSS: mm

Jens: eller hvad skal man sige # laver lidt om på det # for ikke at sidde ligesom en kylling <XSS: ha> derinde midt i det hele ha

XSS: ha mm

Jens: jo men det det det det har jeg taget mig i flere gange

XSS: ja

Jens' far talte på samme måde til alle, nemlig ”bondsk”. Det er uklart, om Jens mener, han taler ”bondsk” hele tiden. Men jeg tolker ovenstående excerpt sådan, at han gør det for at overkomme forskellen mellem det at være fra Vinderup og Ejsing. Ejsing er en landsby uden for Vinderup, som flere Vinderup-informanter omtaler som et sted, hvor der bliver talt meget dialektalt. Jens fortæller om en situation, hvor: ”der er en fem-seks stykker nede fra Ejsing og jeg sidder inde midt i og er fra Vinderup af”, i sådanne situationer har han flere gange taget sig selv i at ændre sprog - ud fra mit kendskab til egnen forstår jeg det som en ændring i mere dialektal retning. Og så har Jens også siddet ”og snakket bondsk” for at være en ligeværdig del af fællesskabet, ”for ikke at sidde ligesom en kylling¹⁰¹ derinde midt i det hele”. Det, at han har taget sig selv i at tale ”bondsk” ”flere gange”, peger på, at han er bevidst om disse ændringer. En øget sproglig bevidsthed kunne forklare, hvorfor det er den dialektale variant af JEG, der er med til at øge hans dialektprocent mellem de to optagelser. Som omtalt i kap. 7.2.4, kan netop det personlige pronomen bruges til at markere tilhørsforhold, og hvordan man vil opfattes.

Jens gik ud af skolen få måneder efter optagelserne i 1978, og på nær det halvandet år han pendlede til København sammen med lokale kollegaer, har han kun haft ufaglært arbejde i Vinderup og nærmeste omegn. Jens' livsbane samt den gruppe, han orienterer sig imod, kan være med til at forklare, at hans dialektprocent er højere end de andre drenge fra Vinderup i 1978, samt at den er blevet øget en smule i den nyeste optagelse. Excerptet oven for eksemplificerer, at Jens færdes i kredse, hvor man risikerer at føle sig uden for og blive opfattet ”ligesom en kylling”, hvis man ikke taler dialekt. Hvis han gerne vil være en del af den gruppe, er det nærliggende at forklare hans dialektale sprogbrug med denne stræben (Le Page & Tabouret-Keller 1985).

¹⁰¹ Det er uklart, hvad ”kylling” betegner i excerptet. I min opvækst var en ”kylling” en tøsedreng, eller én der ikke var lige så sej som de andre. I ordbog over det danske sprog har kylling følgende bibetydning: “(mere ell. mindre nedsættende): som ikke er tilstrækkelig erfaren, udviklet, begavet til at kunne klare sig selv, regnes for helt voksen og lignende.”

9.2.4.4 Delkonklusion for de bofaste mænd

De bofaste Vinderup-mænd udgør, som det fremgår ovenfor, en mere kompleks gruppe end de bofaste Vinderup-kvinder. Til gengæld er deres sprogbrug og -forandring umiddelbart lettere at forklare vha. resultaterne af Kristensens undersøgelser og kvalitative analyser af deres interview. Renés og Pauls standardnære sprogbrug kan forklares med, at de er opvokset i Vinderup by. Dertil kommer, at de begge har job, hvor sproget indgår i større eller mindre udstrækning. På samme måde kan Jims og Bos høje dialektprocenter i 1978 forklares med, at de er opvoksede i Herrup. Den sprogforandring i virkelig tid, der er registreret i Bos sprog, skyldes formentlig, at han i sit arbejdsliv har boet forskellige steder i ind- og udland. Selvom han oftest rejste sammen med andre fra Vinderup Kommune, har opholdene uden for egnen formentlig betydet, at han har lært at undgå de mest stedbundne varianter, der kan være svære at forstå. Og endelig kan Jens' sprogbrug forklares med, at han måske allerede i 1978 orienterede sig mod en livsstil, hvor dialekten ud fra hans fremstilling kan betyde, at man er en del af gruppen. Og i 2006 er hans liv netop knyttet til denne livsstil.

Den informant, hvis udsagn om sted lettest kan tolkes som udtryk for topophilia, er René. Han har taget bevidst stilling til, at han bor det helt rigtige sted for ham. De fire andre informanter svarer alle ”ja måske” i telefoninterviewet, da de bliver spurgt, om de kunne tænke sig at flytte fra Vinderup Kommune. De kvalitative analyser viser imidlertid, at de er mere stedbundne af familiemæssige og økonomiske bånd, end deres svar umiddelbart lader ane.

9.2.5 Diskussion og sammenfatning

De bofaste kvinder er meget ens mht. de klassiske sociolingvistiske baggrundsvARIABLE, så ens at de mere eller mindre fremstår som en type. Alligevel er der både synkrone og diakrone forskelle i deres sprogbrug. Ann og Mary havde forholdsvis høje dialektprocenter i de gamle optagelser, og disse er faldet forholdsvis meget i de nye optagelser. Ilse's dialektprocent er derimod øget en smule. Forskellene mellem Mary og Ilse er særlig interessant, fordi de er afhandlingens eneste sociolingvistiske tvillinger, dvs. de er helt ens i begge optagelser, både hvad angår køn, alder, etnicitet og socialgruppetilhørsforhold samt mere kvalitative forhold såsom stedstilknytning og mentale orientering. Den sproglige forskel mellem de to kvinder illustrerer med al tydelighed, at kvantitative analyser baseret på få individer, er problematiske. Og den viser, at heller ikke kvalitative analyser kan forklare alle sprogbrugsmønstre i materialet.

Trods forskelle i deres sprogbrugsmønstre forholder de bofaste kvinder sig stort set ens til sprog. De er alle metasprogligt bevidste i den forstand, at de har ord til at beskrive den sproglige variation i deres

hverdag, og de er klar over, at de ikke taler standarddansk. Mary og Ilse omtaler endvidere situationer, hvor det at tale dialekt er problematisk; en sandsynlig forklaring er, at deres uddannelsesforløb har ført dem til handelsskolen i Holstebro, hvor der sigtes mod at uddanne eleverne til jobfunktioner, der er mere skriftligt orienterede, end Anns social- og sundhedsassistent-uddannelse.

De bofaste mænds sprogbrug og -forandring er meget forskelligartede. Og mændene udgør en mere uhomogen gruppe end de bofaste kvinder mht. socialgruppertilhørsforhold og bopæl. Men i modsætning til de bofaste kvinders sprogbrug, så er mændenes sprogbrug til at forklare vha. Kristensens resultater samt kvalitative analyser af deres livsbane og stedstilknytning. Paul og René, der har ganske få dialektvarianter har således, ligesom Lisa og Mads, gået i skole i Vinderup de første syv år. Dertil kommer, at deres forældre havde byerhverv, samt at deres egne jobfunktioner er helt eller delvist sprogproducerende. Alle sammen er forhold der peger i retning af standardnær sprogbrug. Ud fra interessen for sprogforandring er det umiddelbart de tre bofaste mænd med flere dialektvarianter i deres sprogbrug, der er mest interessante. Jims og Bos høje dialektprocenter i 1978 kunne forklares med opvæksten i Herrup, hvor dialekten stod stærkere end i Vinderup by. Det, at Jens, trods opvækst og skolegang i Vinderup, har en del dialektvarianter i 1978, kan forklares med hans formodede orientering mod en ikke-sprogproducerende livsstil forbundet med dialektal sprogbrug. Tilsvarende kan stabiliteten i hans sprogbrug forklares med, at den dialektale sprogbrug passer med hans livsstil i 2006. Faldet i Bos dialektprocent i 2006 skyldes formentlig geografiske mobilitet i forbindelse med hans arbejdsliv. Mobiliteten har betydet, at han - hvad enten det er bevidst eller ej - har fået praktisk erfaring med at undgå varianter, der kan være svære at forstå for ikke-lokale.

De kvantitative resultater for de mobile informanter, Lisa og Mads, er entydige. De taler ingen dialekt i 1978 og markerer sig dermed sprogligt anderledes end deres jævnaldrende med samme sociale baggrund, der ender med at blive bofaste (se kap. 2 samt Bowie 2000:143). Den mest oplagte årsag til deres standardnære sprogbrug er den forskel, Kristensen fandt mellem sprogbrogen i centrum og periferi. Informanter bosat i Vinderup talte mindre dialektalt, end informanter bosat i omegnen (1977:99). Og det samme gjaldt skoleelever, der boede uden for byen, som gik de første syv års skolegang i Vinderup Skole, sådan som Lisa og Mads (1980:86). Ud fra afhandlingens interesse for geografisk og mental orientering samt dannelsen af sproglig habitus er det interessant, at Lisa og Mads allerede var orienterede mod Vinderup inden skolestart. Og da de startede i skole, var stationsbyen centrum for såvel deres fritids- som skoleliv. Den nære stedsorientering bevirkede, at de allerede fra en tidlig alder fik venner fra ikke-dialekttalende hjem, hvilket formentlig har påvirket deres sproglige habitus.

Lisa er den eneste af de informanter, der behersker dialekt, der omtaler sig selv som tosproget. Hendes beretning om, at flytningen gjorde hende opmærksom på sproglige forskelle, stemmer overens med Johnstones iagttagelse af, at geografisk og social mobilitet medførte metasproglig bevidsthed hos hendes informanter fra Pittsburgh (2010b:398). I Lisas tilfælde fører det til, at hun bliver bevidst om, at det kan have socialpsykologiske konsekvenser at ændre sprogbrug. Hun siger, det ville føles ”forkert” at tale andet end dialekt til sin familie, og hun er klar over, det ville kunne blive opfattet som tegn på afstand. Lignende beskrivelser kendes fra andre nordiske undersøgelser (se fx Ivars 1994:219; Mæhlum 1986:249), I Danmark genfinder man det blandt sprogbrugere fra Bornholm og Sønderjylland, hvor kodeskift er mere udbredt end i Vestjylland (Westh-Jensen 2003; Monka 2005).

Mads er ikke tilnærmelsesvis lige så sproglig bevidst som Lisa. Han omtaler ingen selvpålagte sproglige solidaritetskrav eller omtaler evt. socialpsykologiske konsekvenser ved ikke at tale dialekt til sine forældre. Han er dog bevidst om, at der sker noget med hans sprog, især når han taler med sin far. Ændringen omtales ikke som det at ændre sprog eller dialekt, men at ”mumle” mere. De kvalitative analyser viser, at ”mumleriet” meget vel kan dække over en eller anden form for dialektal sprogbrug, men han omtaler det ikke selv sådan.

Ingen af de dialekttalende bofaste informanter omtaler sig som tosprogede. I stedet taler de om situationer, hvor de taler mere eller mindre dialekt. Eksempelvis mener de tre bofaste kvinder, at de taler mindre dialekt i interviewet, end de gør til deres mænd. De dialekttalende mænd omtaler ikke på samme måde en sprogændring i interviewet. Det kan dog ikke udelukkes, at den sprogforandring, der kan konstateres mellem optagelserne af Mary og Ann samt Bo, kan henføres til, at de er blevet mere trænede i at tilpasse sig ikke-dialekttalende, kvinderne via deres sprogligt blandede jobfunktioner, og Bo via den geografiske mobilitet i forbindelse med hans arbejdsliv. Således er det de samme varianter, der er forandret i retning af standardsproget hos de tre informanter, nemlig V-STØD, KLUSIL, EE og OO.

De kvalitative analyser af Pauls og Renés interview viser, at Lisa ikke var den eneste tosprogede i Vinderup i 1978. Således fortæller de begge om klassekammerater, der ændrede sprogbrug, når de talte med deres forældre, og det endda i en udstrækning så René blev ”forskrækket”. Intentionen med den anden Vinderup-undersøgelse var netop at undersøge disse kodeskift, men det lykkedes ikke.

Kristensen tilskriver den manglende sproglige variation utilstrækkelig forskel i formalitetsgraden mellem optagesituationerne. En løsning kunne if. Kristensen være, at gruppeoptagelserne bliver gjort mindre

formelle, fx ved at der inddrages et spil, eller ved at de foregår hjemme hos eleverne (1980:114). Det er muligt, at andre indsamlingsmetoder kunne have indfanget større sproglig variation, men eftersom ingen af informanterne omtaler situationel kodeskift i skolesammenhænge, ville Kristensen formentlig ikke have indfanget det i skolen, uanset hvilke metode han brugte. Og selvom han havde optaget informanterne hjemme hos dem selv, ville der formentlig kun have forekommet kodeskift, hvis samtalepartneren var én informant normalt talte dialekt med. De kvalitative analyser viser nemlig, at det at skifte sprog foregår inden for nogle spatiotemporale rammer, dvs. de er sted- og tidsafhængige (Blommaert 2010:5). Grænserne for hvem der ændrer sprogbrug og hvor meget, er specifikke for den sproglige indeksikalitetsorden i Vinderup anno 1978 (Blommaert 2005:69, se kap. 2.3). Ingen af de 21 gen-interviewede Vinderup-informanter fra Kristensens undersøgelse husker, at lærerne på Vinderup Realskole korrigerede nogen for dialektal sprogbrug. Men analyserne viser, at dialekttalende elever fra Herrup ikke kunne ændre deres sprogbrug ved overgangen til Vinderup Realskole, uden at det blev bemærket - og måske ligefrem påtalt af deres kammerater. De sproglige solidaritetskrav betød, at eleverne fra Herrup havde adgang til et mindre udsnit af den lokale sproglige indeksikalitetsorden for Vinderup Kommune anno 1978 (se i kap. 5.2.2), hvis de stadig ville være en del af gruppen ”unge fra Herrup”. Lisa og Mads, der begge if. eget udsagn er opvoksede i dialekttalende hjem, var ikke underlagt de samme sociale forventninger om dialekt på Vinderup Skole, her var det tværtimod udbredt at undgå dialektal sprogbrug.

9.3 Tinglev

I det følgende afsnit diskuteres de fire Tinglev-informanters livsomstændigheder og stedbundethed. Den geografisk og socialt mobile kvinde og mand analyseres først, så følger de to geografisk og socialt stabile informanter.

9.3.1 Eva - den mobile kvinde

Eva er opvokset i Tinglev, hvor hun har gået i børnehaven og skole. Hendes mor og far er fra henholdsvis Aabenraa og Silkeborg. Hun har siden sit tredje år boet sammen med en stedfar fra Aabenraa og er gennem hele sin barndom kommet hos sin stedmors familie i Holbæk. Hun gik på Tønder Amtsgymnasium¹⁰², og bagefter tog hun en humanistisk universitetsuddannelse i Odense. I 2009 har hun en ledende stilling i en international studieorganisation og bor cirka 15 kilometer fra Københavns centrum. Evas mor, far, stedmor og -far er folkeskolelærere; derfor har Evas klasserejse

¹⁰² På Tønder Gymnasium blev der if. Marie Maegaard talt en del sønderjysk i slutningen af 1990'erne, derfor må man antage, at det samme var tilfældet, da Eva gik der i slutningen af 1980'erne (se også Maegaard 2001).

ikke været så lang som de øvrige mobile informanternes. Resultaterne for Evas sprogforandring i virkelig tid samt hendes integrationsindeksscore for bopælen anno 2009 ser således ud:

Informant/ år	Integration	Dialekt- procent	EE	O O	B til F	G til CH	ARTI KEL	JEG	IKKE
Eva 1986	31	0,9	6	0	0	0	0	0	0
Eva 2009		0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 22. De kvantitative resultater for Eva, den mobile Tinglev-kvinde: procent dialektvarianter, samlet dialektprocent og integrationsindeksscore.

Som det fremgår af de kvantitative resultater taler Eva ikke sønderjysk med den standardtalende interviewer hverken i de gamle eller nye optagelser. I det ekstramateriale der er adgang til fra 1986, kunne det til gengæld ved en gennemlytning konstateres, at Eva i interviewet med den sønderjysktalende interviewer samt i samtale med to sønderjysktalende kammerater benytter dialektale varianter af ti af de 13 variable, K.M. Pedersen undersøger i 1986 (1986:61). De tre dialektvarianter, der ikke forekommer, er: dialektgloser samt dialektvarianterne af IKKE og langt ø.

I 2009 blev Eva interviewet af undertegnede. Som det fremgik i kap. 6.5 foregik det på intenderet standarddansk, og i modsætning til de øvrige Tinglev-informanter foreligger der ikke et separat interview på sønderjysk. Der er dog en passage på halvandet minut, hvor Eva taler sønderjysk, da jeg skifter til sønderjysk og beder hende om det. Det viser sig at være vanskeligt, men i det korte tidsrum bruger Eva ni af de 13 variable, K.M. Pedersen undersøger. Der er ingen mulighed for dialektrealisation af ”får”, ”går” og ”står”, eftersom ordene ikke forekommer i passagen, desuden er der ingen dialektgloser samt dialektvarianter af IKKE og langt ø. Den korte passage er imidlertid tilstrækkelig til at illustrere, at Eva stadig behersker dialekten i en grad, så det bliver betegnet som ”sønderjysk” af ikke-sprogforskere fra samme kommune¹⁰³. Eva siger selv, at hun i 2009 kun taler sønderjysk med særligt udvalgte samtalepartnere og i bestemte situationer (se nedenfor).

9.3.1.1 Integrationsindeks og flyttekontekst

Eva er single og har ingen børn. Derfor er hendes integrationsindeksscore beregnet på baggrund af otte af de 12 spørgsmål. Da Eva blev interviewet i 2009, havde hun boet knap tre måneder i sit nye hjem. Derfor er det naturligvis begrænset, hvor integreret hun kan være i sit nærmiljø mht. sociale relationer og deltagelse i det lokale foreningsliv. Det skal dog siges, at hun har boet i omegnen af København siden 2002, og at hun har haft det samme job i hele perioden. Derfor kan man godt tale om professionel integration samt tilknytning til hovedstadsområdet. Eva får point i integrationsindekset,

¹⁰³ Tak til Sanne Schrøder og Eva Ellen Jacobsen.

fordi to af hendes søstre bor i København, og fordi hun føler sig ”ganske godt hjemme”, hvor hun bor (se bilag 8).

Med hensyn til kontekstbrud og -kontinuitet ved flytning, så vanskeliggøres en klar fremstilling af, at Eva har flyttet en del. Efter at have afsluttet gymnasiet gik hun på Odense Universitet, og derefter boede hun tre et halvt år forskellige steder i udlandet. Og siden 2002 har hun boet forskellige steder i og omkring København. Svarene på de tre spørgsmål angående kontekstbrud eller -kontinuitet hælder mest mod kontekstkontinuitet, men det er vel at mærke ikke forbundet med brugen af sønderjysk. Eva er kommet en del i København i sin barndom, fordi hendes stedmors familie boede i Holbæk, men dem talte hun ikke dialekt med. Hun flyttede til København, fordi hendes daværende kæreste fik arbejde, men ham talte Eva ikke sønderjysk med. Det, at hun har to søstre i København, bidrager til hendes kontekstkontinuitet, men hun taler kun sønderjysk med sine søstre for at lege med sproget (excerpt 90, se nedenfor). Hun har fortsat kontakt til Sønderjylland, fordi hendes mor, stedfar, stedmor samt to af hendes søskende er blevet boende i landsdelen, dog ikke i Tinglev Kommune. Eva er et eksempel på, at forholdene omkring en informants flyttekontekst samt deres kontekstkontinuitet og/eller -brud ikke nødvendigvis kan forudsige noget om vedkommendes generelle sprogbrug; modellen indfanger ikke den sproglige praksis hos informanter, der kun kodeskifter rent undtagelsesvist.

9.3.1.2 Orientering og livsbane

Evas forældre samt stedmor og -far er lærere, og det, at hun har uddannet sig én kategori højere end dem, er typisk for socialt mobile fra hendes generation (Munk 2003:40, se kap. 2.4.2). Den sociale mobilitet er således forventelig i forhold til de strukturelle udviklinger i Danmark, og det skal understreges, at Eva i udgangspunktet har haft adgang til et andet mulighedsrum end de øvrige mobile informanter. Lærere er forvaltere af den kulturelle kapital i samfundet, og den har Eva fået med i rigt mål hjemmefra. I 1986 er Eva mentalt mobil og orienteret væk fra både Tinglev og Danmark. Det kommer bl.a. til udtryk, da K.M. Pedersen spørger, hvad hun vil bruge den planlagte sproglige studentereksamen til:

Excerpt 91: Hvad skal du bruge den der ny sproglige studentereksamen til (1986)

KMP: [...] men hvad skal du bruge den der ny sproglige studentereksamen til

Eva: det ved jeg ikke jeg kunne godt tænke mig alle de griner når vi siger det men Marie [anonymiseret MM] og hvad hedder det Marie og jeg haha vi siger at eller vi har snakket om at vi kunne godt tænke os at vi kunne begge tænke os noget med hotel og så kunne vi selv åbne et en gang altså når vi men alle de nej i bliver til grin og det kan i da ikke og hold da op

KMP: selvfølgelig kan i da det

Eva: det kunne jeg virkelig godt tænke mig ellers kunne jeg tænke mig noget med rejsebureau eller sådan noget det skal være et eller andet der har med mennesker at gøre jeg gider ikke sådan

børnehave eller noget det gider jeg ikke eller frisør eller sådan noget skør noget det har jeg ikke lyst til noget med at ordne nogle rejser eller blive rejseleder eller et eller andet i den retning

KMP: hvorfor skulle det da være umuligt for jer at have et hotel eller en kro eller noget i den stil

Eva: ja men det kunne jeg også det kunne virkelig godt tænke mig

KMP: hvor skulle det så være henne

Eva: det skulle nok være ja det skulle i hvert fald ikke være i Tinglev da det skulle være i en større by eller så nede syd på et sted åbne sådan et eller andet lille vin et eller andet underligt noget

KMP: en bar et eller andet sted

Eva: ja til en begyndelse

Til trods for at andre åbenbart har grinet af det, tænker Eva i at åbne et hotel sammen med en veninde. Hun er ikke sikker på, hvor hotellet skal ligge, men hun er afklaret med, at det i hvert fald ikke skal være i Tinglev. Enten skal det være ”i en større by eller så nede syd på et sted åbne sådan et eller andet lille vin et eller andet underligt noget”. Hun er altså både orienteret mod større byer og udlandet. I forhold til klassetilørsforhold og smag, ville Bourdieu finde det interessant, at stedet skal være ”sådan et eller andet lille vin et eller andet underligt noget”, og at det ikke fx er en bodega. Smagen for vin tillægges sædvanligvis de højere socialgrupper.

9.3.1.3 Sted

Da Eva fortæller om, hvordan det var at vokse op i Tinglev, kommer der nogle interessante oplysninger om hendes opfattelse af byen, dengang hun boede der og i 2009 samt oplysninger om Tinglev som place:

Excerpt 92: Det er en mærkelig lille by (1986)

Eva: det er en mærkelig lille by den har vel altid det var jo dødssygt egentlig det var jo kun sjovt indtil man blev seksten og det var sjovere at gå lidt i byen og sådan ikke og det det med klubben var sjovt ikke man havde den der klub hvor man mødtes om aftenen og så havde man svømmehallen og så havde man tennisbanerne og idrætsklubben og sådan noget og det kunne man jo sagtens få sin fritid til at gå med indtil man ligesom nåede op i niende ottende niende klasse hvor det ikke var helt nok længere

XMM: mm mm

Eva: men så var de jo spændende de der knægte ovre fra den tyske skole så kunne man jo flirte lidt med dem for så blev de jo pludselig interessante så så jeg synes egentlig det var et meget fedt sted at vokse op men når jeg kommer igennem som sagt nu så tænker jeg bare christ man

XMM: ja

Eva: det kunne jeg ikke det her så

Som det fremgik i forrige excerpt, var Eva mental mobil allerede, da hun boede i Tinglev. I dette excerpt siger hun, at det var sjovt nok, at bo der, indtil hun var 16, så begynder byens fritidstilbud at kede hende. Eva konkluderer, at Tinglev alligevel var et meget ”fedt sted at vokse op”, men i 2009 er hendes opfattelse af byen mindre flatterende, idet hun siger: ”men når jeg kommer igennem som sagt nu så tænker jeg bare crist man”, og hun kunne ikke bo der længere.

I excerptet kommer Eva ind på en af de vigtigste place-forhold ved Tinglev, nemlig at byen huser både en dansk- og tysksindet befolkning, hvor de dansksindede indbyggerne bor side om side med nogle der er kulturelt orienterede mod Tyskland og dermed den tidligere besættelsesmagt (Kaatman 1985:42, se kap. 4.1.3). Eva fortæller, at hun fik øjnene op for drengene på den tyske skole i 8. klasse. Efter excerptet taler vi videre om hendes erfaringer med det tyske mindretal. Hun fortæller, at hun først blev opmærksom på, at der var en modsætning mellem befolkningsgrupperne i 8. klasse. Indtil da havde hun ikke tænkt over, at det var usædvanligt, at hun og hendes familie så nogle fra mindretallet privat. Evas mors bedste veninde var lærer på den tyske skole, og selv var hun venner med dennes søn. Modsætningen mellem de dansk- og tysksindede blev først tydelig for hende, da hun spurgte om lov til at komme med den tyske ungdomsklub på lejr tur til Knivsbjerg¹⁰⁴. Evas mor endte med at sige god for turen, men hendes stedfar satte sig kraftigt imod, fordi stedet var ”tyskernes højborg” (se hele excerpt 92 i appendikset). Evas beretning viser, at forholdet mellem de to befolkningsgrupper begyndte at ændre sig i den generation, hun tilhører.

Evas stedmors familie kom som nævnt fra Holbæk, og Eva besøgte dem stort set i alle skoleferier. I disse ferier tog hele familien ofte til København. Hendes geografiske mobilitet i barndommen og ungdommen er formentlig årsagen til, at hun allerede tidligt vidste, hvordan folk fra Sjælland potentielt så på Tinglev som place. Hun fortæller i 2009, at hun som teenager hverken syntes, det var ”særligt sexet at sige man kom fra Tinglev” eller ”en scorereplik at komme fra Jylland” (excerpt 93). Hvis Eva kobler forestillingerne om, at Tinglev er usmart og usexet med dialekten, skulle det if. Ito og Preston (1998, se kap. 2.4.3) betyde, at hun ikke taler sønderjysk; så enkelt er det imidlertid ikke (se nedenfor). Til trods for at Eva har været en del i København i skoleferierne, var hun if. interviewet fra 2009 ikke tiltrukket af byen, da hun skulle studere. Hun ville helst til Århus, men havnede i Odense pga. adgangs begrænsninger. Hun overvejede end ikke København som en mulighed:

Excerpt 94: Måske jeg kunne have kommet ind i København (2010)

Eva: så det var det var egentlig og så var det valget mellem Odense og måske jeg kunne have kommet ind i København men det var alt for farligt altså det turde jeg ikke på det tidspunkt var det bare sådan København det skal jeg i hvert fald ikke altså det har jeg slet ikke lyst til og så Odense var sådan tilpas ikke så langt helt hjemmefra at man kunne sådan de der hundrede og tyve kilometer eller halvanden time eller det kunne jeg lige klare

XMM: ja

Eva: så det var ikke nej det var ikke selvvalgt jeg kunne meget godt lide at bo der men jeg tror også meget at det det afhænger af af de mennesker du møder og de ting du laver altså så kunne man næsten bo hvor som helst

¹⁰⁴ Stedet har siden 1893 været et samlingssted for de tysksindede i landsdelen og anvendes i dag som kursussted for det tyske mindretal. I den danske befolkning er stedet et symbol på Sønderjyllands tyske fortid (Heide 1994).

Den måde, Eva fremstiller København på, minder om den mobile Vinderup-kvinde Lisas beskrivelse af byen, inden hun flyttede dertil (kap. 9.2.1.3). København var ”alt for farligt” for Eva, hun hverken ”turde” eller havde ”lyst til” at studere der. Eva valgte Odense, bl.a. fordi afstanden til Tinglev er kortere. I 2009 har hun boet syv år i København og omegn, og i excerptet giver hun udtryk for det, Auer og kollegaer kalder kosmopolitisk Ortsbezogenheit, idet hun siger, at det afhænger af de mennesker, man møder, og de ting man laver ”så kunne man næsten bo hvor som helst” (Auer, Barden et al. 2009:91, se kap. 8.3). Grunden, til at Eva flyttede til København på trods af den opfattelse, der kommer til udtryk i ovenstående excerpt, var, at hendes daværende kæreste fik arbejde.

9.3.1.4 Sprog og identitet

Et vigtigt forhold for Evas sproglige habitus er ganske givet sprogbrugen i hendes to barndomshjem. Hendes far og stedmor talte rigsdansk, fordi de var fra henholdsvis Silkeborg og Holbæk. Og hos hendes mor og stedfar bliver der if. hende selv oftest talt rigsdansk. Sønderjysk indgår dog også i det sproglige repertoire, fordi de begge er fra Aabenraa¹⁰⁵. Ud fra sprogene i hendes barndomshjem er det forventeligt, at Evas sprogbrug er standardnært. I 2009 fortæller Eva, at hun aldrig har brugt sønderjysk som hverdagsprog, men hun omtaler alligevel situationer, hvor hun stadig ”slår over” i dialekten (se hele excerptet i appendikset):

Excerpt 95: Når jeg er sammen med ham så slår jeg over

Eva: men øh men jeg har jo min søster bor i Genner [anonymiseret, MM] ved Aabenraa [anonymiseret, MM] på en gård sammen med sin mand og han er jo han er bonde ude fra Genner og når han er ligesom når jeg er sammen med ham så slår jeg over

XMM: mm

Eva: så fordi at så synes jeg det er mærkeligt så føler jeg mig sådan lidt fin eller sådan ikke sådan lidt snobbetagtig fordi at så kommer jeg her og har tillagt mig et eller andet og det har jeg jo ikke det er jo bare hvis jeg taler ligesom han gør så er der jo ikke nogen der forstår hvad jeg siger

XMM: nej

[...]

Eva: men det er sådan lidt det tror jeg måske man gør eller jeg gør meget automatisk hvis jeg er sammen med folk der udelukkende er fra København så så gør jeg mig måske også mere umage med at sige taler i stedet for snakker eller et eller andet ikke og jeg tænker måske ikke over det længere

XMM: mm

Eva: men når jeg er sammen med ham så er det nærmest det modsatte så skal man ikke lyde helt så snobbet eller helt så klog eller hvad det nu er han synes man er jeg tror ikke engang han synes man er noget som helst hvis bare han kan blive fri for at bo her

XMM: ja ha ha ja

Man skal huske på, at der er tale om rapporteret sprogændring, så vi kan ikke vide, hvor dialektalt Eva taler til svogeren, men optagelserne fra 1986 og 2009 viser, at hun behersker dialekten. Det mest

¹⁰⁵ Aabenraa er i øvrigt én af de sønderjyske byer, der har sit eget bymål (Olsen 1949).

interessant ved excerptet er ikke, hvor meget Eva faktisk ændrer sprogbrug, men at hun har nogle klare forestillinger om, hvordan hun fremstår for andre afhængigt af sin sprogbrug. Hvis hun taler rigsdansk til svogeren, føler hun sig ”sådan lidt fin eller sådan ikke sådan lidt snobbetagtig”. Her nævner Eva nogle af de fordomme sønderjysktalende fra hendes (og min) generation hæfter på det at tale rigsdansk eller ”fint”, som det også bliver kaldt. Man opfattes som ”sådan lidt fin”, ”lidt snobbetagtig” og ”klog” (ikke i en positiv betydning). Hendes sprogbrug samt hendes metakommentarer om den er interessant, fordi de illustrerer, at den sproglige indeksikalitetsorden i Tinglev anno 1986 på mange måder har været på de dialekttalendes præmisser. Når lærerdatteren Eva behersker dialekten, bruger den i visse situationer og tilmed kender de associationer et eventuelt fravælg af den medfører, siger det noget om, at dialekten står stærkt i lokalsamfundet. I andre dialektsamfund er det almindeligt at lærerbørn sammen med lægens, præstens og dyrlægens børn taler standardnært. At dialekten står stærkt, understøttes af besvarelserne i K.M. Pedersens spørgeskemaundersøgelse i 1986, hvor 61,1 % af alle informanter (dvs. både fra den danske og tyske skole) betragter sig som tosprogede i sønderjysk og rigsdansk, og hvor 57,9 % af eleverne på den danske skole opgiver, at de taler mest sønderjysk i deres hverdag (1986:26). Eva synes, det er svært at tale sønderjysk med mig i interviewet i 2009. Jeg siger, at det måske skyldes, at vi lige har talt ”rigsdansk” med hinanden, hvilket hun giver mig ret i. Hun tilføjer, at hun ud over svogeren kun bruger sønderjysk ”for sjov” sammen med sine søstre. Hun fremstiller imidlertid beherskelsen af sønderjysk som en sproglig ressource, når hun præciserer det med at bruge dialekt ”for sjov” ved at sige: ”når jeg siger for sjov så er det ikke sådan ha ha gøre grin med men så er det bare sådan hvis jeg skal pjatte med sproget eller lege med sproget” (excerpt 90). Noget interessant er, at Eva ikke mener, hun har talt sønderjysk på de gamle optagelser. Hun siger:

Eva: men jeg tror ikke jeg har talt sønderjysk på det der den optagelse nej det kunne jeg ikke forestille mig fordi det kan jeg slet ikke huske at jeg gjorde som barn heller ikke i skolen overhovedet nej nej nej det har jeg ikke måske lidt hjemme på vejen når vi legede og sådan noget men nej det tror jeg altså ikke

De tilgængelige optagelser fra 1986, modbeviser ikke nødvendigvis Evas udsagn. De viser blot, at hun behersker dialekten og er i stand til at producere den i visse situationer og med bestemte samtalepartnere. Til gengæld viser hendes spørgeskemabesvarelser fra 1986, at hun havde en anden sproglig selvopfattelse dengang. I spørgeskemaet svarer Eva ganske vist, at hun har lært rigsdansk først og sønderjysk senere, og at hun taler mest rigsdansk. Men da der er mulighed for at kommentere besvarelserne i spørgeskemaet, har hun følgende slutbemærkning: ”jeg snakker også en hel del sønderjysk med mine venner og veninder”. Inkongruensen mellem Evas selvrapportering i 1986 og 2009 samt optagelserne med hende fra begge årstal understreger endnu en gang, at man skal være varsom med at fæstne lid til informanternes selvrapportering både synkront og diakront.

Af de nye optagelser fremgår det, at Eva stadig behersker dialekten, og hendes udsagn om svogeren viser, at hun benytter dialekten over for ét familiemedlem i 2009. Desuden fortæller hun, at hun bruger sønderjysk, når hun er hjemme og fx går en tur til bageren: ”fordi så tænker jeg nå så kan de godt høre jeg er her fra” (Excerpt 95). For afhandlingens perspektiv er det interessant, at hun omtaler en kobling mellem sprog, sted og krop (se kap. 2). Hun ved, at hun ved at tale dialekt kan blive opfattet som én, der hører til på lige netop det sted.

9.3.1.5 Delkonklusion for Eva

Evas sociale mobilitet er forventet ud fra hendes forældre baggrund og typisk for hendes årgang, idet hun har uddannet sig én kategori højere end sine forældre (Munk 2003:40). En oplagt årsag til hendes sociale mobilitet er, at hendes forældre og stedforældre er lærere. I sin opvækst har Eva arvet den kulturelle kapital, der skal til for at kunne begå sig i uddannelsessystemet. Og den geografiske mobilitet kan forklares med, at Eva simpelthen har været nødt til at rejse fra Sønderjylland for at få en universitetsuddannelse (Yndigejn 2003). Analyserne viser, at hun allerede var mentalt mobil i interviewet fra 1986, hvor hun drømte om at åbne et hotel i en større by eller ”nede sydpå”. Hendes geografiske orientering væk fra Tinglev er formentlig understøttet af, at hun i kraft af sin stedmors familie i Holbæk har været præsenteret for det at bo andre steder i Danmark, og hun har erfaret, hvordan andre ser på Tinglev som place.

Som nævnt i kap. 2 er der flere tidligere undersøgelser, der viser, at mental mobilitet samt ambitioner om social mobilitet kan medføre standardnær sprogbrug (se henholdsvis Labov 1967, Ito & Preston 1998:465 og Douglas-Cowie 1978:51). De nævnte undersøgelser beskæftiger sig imidlertid ikke med sprogsamfund, hvor der som i Tinglev er en udbredt kodeskift-strategi. Når Eva behersker dialekten til trods for, at hun er mentalt mobil lærerdatter, der kender folk fra andre landsdeles fordomme om Tinglev, viser det, at dialekten står stærkt i den sproglige indeksikalitetsorden anno 1986. I 2009 bruger Eva stadig dialekten sammen med sin svoger, samt når hun går til bageren i Sønderjylland, for at ekspedienten kan høre, at hun er ”her fra”. Hun kobler således tydeligt sprog, sted og krop, men sønderjysk er ikke en afgørende del af hendes identitet, snarere en ressource.

For afhandlingens fokus på sammenhæng mellem dialekt og sted, er det endvidere interessant, at Eva i 2006 omtaler den sproglige indeksikalitetsorden for Tinglev anno 1986, og at hun er klar over, hvilke prædikater man risikerer at få hæftet på sig, hvis man taler ”fint”. I Tinglev ved informanter, der overvejende taler regionalstandard, at de risikerer at blive opfattet som snobbete, hvis ikke de taler

dialekt i bestemte situationer. Den viden er jeg på intet tidspunkt stødt på blandt ikke-dialekttalende fra Vinderup eller regionalstandard-talende fra Odder.

9.3.2 Søren - den mobile mand

Søren er opvokset på en gård cirka ti kilometer nordvest for Tinglev. Han blev passet hjemme, indtil han startede på Tinglev Skole, hvor han gik fra 1.-10. klasse. Hans forældre er fra Tinglev Kommune. Hans far var landmand uden boglig uddannelse ud over folkeskolen, og hans mor var hjemmegående. Søren fortæller, at han troede, han skulle overtage gården, men måtte opgive pga. dårlig ryg. Efter 9. klasse gik han et år på efg¹⁰⁶ på Aabenraa Tekniske Skole. Så flyttede han til Sønderborg for at gå på htx¹⁰⁷. Der blev han boende, imens han læste til ingeniør. På nær halvandet års ophold i Tyskland i studietiden, har Søren boet i Sønderborg, siden han var 18 år. I 2010 arbejder han som rådgivende ingeniør, og han har været socialt mobil ift. de kriterier, der blev opstillet i kap. 2.4.2. I kap. 7.3.2 argumenterede jeg for, at Søren har været geografisk mobil. Til trods for at han kun er flyttet cirka 50 kilometer fra sin barndomshjem og er blevet inden for det sønderjyske dialektområde, opfylder han Skifter Andersens kriterier for at være geografisk mobil: Han har ikke længere familiemedlemmer eller venskaber, der knytter ham til Tinglev Kommune, og han kommer der kun sjældent (2010:13). Neden for gengives de kvantitative resultater for Søren's sprogforandring i virkelig tid samt hans integrationsindeks med Sønderborg som betydningsgivende lokalitet:

Informant/ år	Integration	Dialekt- procent	EE	O O	B til F	G til CH	ARTI KEL	JEG	IKKE
Søren 1986	150	67,3	86	93	29	67	96	100	0
Søren 2010		0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 23. De kvantitative resultater for Søren, den mobile Tinglev-mand: procent dialektvarianter, samlet dialektprocent og integrationsindeksscore.

I Søren's tilfælde er det tydeligt, at der er sket en markant sprogforandring mellem de to optagelser, han går fra 67,3 % dialektmanifestationer af de undersøgte variable til 0 %. Den eneste variabel, der ikke er dialektvarianter af i 1986 er IKKE.

Der er ikke lavet kvantitative analyser af det øvrige materiale med Søren fra 1986 og 2010. En gennemlytning afslørede dog, at hans sprogbrug heller ikke er 100 % dialektal hverken i interviewene med sønderjysktalende interviewere i 1986 og 2010 eller i optagelserne med sønderjysktalende

¹⁰⁶ Erhvervsfaglig grunduddannelse

¹⁰⁷ Højere teknisk eksamen

klassekammerater i 1986. Af de 13 variable K.M. Pedersen undersøger, forekommer de 12 oftest i den dialektale variant, IKKE-variablen forekommer kun i standardvarianten.

9.3.2.1 Integration og flyttekontekst

Søren er med 150 point velintegreret i Sønderborg, hvilket burde virke dialektbevarende. Han får point for følgende: hans forældre er opvokset i Tinglev Kommune (dvs. i landsdelen), hans kone og svigerfar er fra Sønderborg, han har to hjemmeboende børn, er medlem af flere lokale foreninger og ses jævnligt med sine søskende, der bor i Sønderborg. Desuden arbejder han inden for Sønderborg Kommune, han føler sig hjemme, hvor han bor og kunne ikke tænke sig at flytte (bilag 8).

Et andet forhold, der if. Andersson og Thelander burde virke dialektbevarende, er, at der var tale om høj grad af kontekstkontinuitet, da Søren flyttede til Sønderborg (se kap. 8.3). Han kendte byen indgående, fordi han tilbragte sine skoleferier hos en tante i byen, og hans bror og søster boede der allerede, da han flyttede dertil. Den sproglige betydning af at hans søskende boede i byen, da han flyttede dertil, skal imidlertid nuanceres med oplysningen om, at Søren if. interviewet ikke altid taler sønderjysk med dem. I forhold til hans barndomskommune og -landsby uden for Tinglev er der tale om kontekstbrud. I 2010 har Søren ingen venner eller familiemedlemmer tilbage i Tinglev Kommune. I forhold til hypoteserne om sammenhæng mellem sprogbrug og integration på tilflytterstedet samt flyttekonteksten taler analyserne for, at Søren både skulle tale tilflytterstedets dialekt og bevare sin egen dialekt. I Søren's tilfælde er det i begge tilfælde sønderjysk. De kvantitative analyser viser imidlertid, at han ikke taler sønderjysk til en standardtalende interviewer i 2010, for at forsøge at forklare det må vi se på hans orientering og livsbane.

9.3.2.2 Orientering og livsbane

I 1986 planlægger Søren at tage en uddannelse som elektroniktekniker, og at han er bevidst om, at det har betydning for hans sprogbrug.

Excerpt 96: Synes du der er behov for at du lærer rigsdansk (1986)

KMP: [...] nå men vi kom lidt væk fra det der sønderjyske Søren øh synes du der er behov for at du lærer rigsdansk

Søren: mm

KMP: er det nødvendigt

Søren: næh ha ha

KMP: ja hvad vil du hvad var det du ville være bagefter

Søren: elektroniktekniker men så skal jeg jo nok slå over til rigsdansk det tror jeg næsten

På spørgsmålet om, hvorvidt der er behov for at lære rigsdansk, svarer Søren først grinende ”næh”. Men så snart der refereres til hans fremtidsplaner om at blive elektroniktekniker, konstaterer han: ”men så skal jeg nok slå over til rigsdansk det tror jeg næsten”. Søren har allerede i 1986 gjort sig nogle tanker om, hvad hans fremtidsplaner medfører rent sprogligt, dvs. han er metasproglig bevidst. Han har bl.a. fået den erfaring ved at iagttage, hvordan hans storebror taler rigsdansk i sin hverdag i Sønderborg (excerpt 97).

9.3.2.3. Sted

Som tidligere nævnt er det vigtigste place-forhold ved Tinglev formentlig, at byen huser både en dansk- og tysksindet befolkning. Vi så i analyserne af Evas stedstilknytning, at forholdet til de tysksindede jævnaldrende ikke er så anspændt som i tidligere generationer. I Sørenns familie er modsætningen fortsat stor i hans forældres opfattelse. Han fortæller bl.a., at hans far havde som et krav til ejendomsmægleren, da gården skulle sælges i 1989, at den ikke måtte sælges til en tysker. Søren mener, det skyldes, faren aldrig har tilgivet tyskerne, at de invaderede gården under anden verdenskrig. Sørenns forældre omgikkes ikke folk fra det tyske mindretal privat i hans barndom, men de forhindrede ikke Søren i at se tysk tv, og de støttede op om hans udenlandsophold i Tyskland (se hele excerptet i appendikset). I nedenstående excerpt siger K.M. Pedersen, at der er nogle der har overført fordommene om det tyske mindretal til næste generation:

Excerpt 98: Hvis jeg var blevet boende (2010)

KMP: ja men der er jo nogle familier hvor de ligesom har ført det videre til næste generation

Søren: nå jo men havde jeg blevet boende derude måske og kørt mere altså nu er man jo meget mere international og kommer rundt og så videre der har jeg jo slet ikke sådan noget men var jeg blevet boende ude i lille *landsbynavn* [anonymiseret, MM] og ikke udvidet min horisont som man gør her så kunne det godt være at man havde kørt nogle af de ting videre det skulle ikke undre mig

KMP: nej altså hvis du var blevet landmand

Søren: ja ja

I indledningen til afsnittet argumenterede jeg for, at Søren har været geografisk mobil i forhold til Skifter Andersens definition, fordi han ikke har bevaret sin oprindelige omgangskreds eller forbindelse til Tinglev. Ovenstående excerpt underbygger dette og viser, at Søren ikke længere identificerer sig hundrede procent med det sted og den socialgruppe, han kommer fra. Han sætter den lille landsby, hvor han kommer fra og den livsstil, der er knyttet til den i modsætning til det sted, han bor i 2010 og den livsstil han lever. Han siger: ”nu er man jo meget mere international og kommer rundt og så videre der har jeg jo slet ikke sådan noget”. Han giver udtryk for, at han har fået andre, efter at han er flyttet. Man kan bemærke, at selvom Søren kun er flyttet cirka 50 kilometer fra sit barndomshjem, så siger han

nogle af de samme ting, som de øvrige mobile informanter. Hvis man fx sammenligner med Lisa, der er flyttet til København (kap. 9.2.1.3), kan man se, at Søren bruger samme metafor mht., at der sker en udvidelse af horisonten, når man flytter.

Da K.M. Pedersen i 2010 spørger Søren, hvad det har betydet for ham, at han har kunnet læse til ingeniør i Sønderborg, siger han, at det ikke var altafgørende. Han var parat til at flytte til Lyngby for at læse på Danmarks Tekniske Universitet. Han nævner dog, at der er nogle fordele ved, at det blev Sønderborg, det ligger tæt på barndomshjemmet, en del af hans familie og hans søskende bor i byen, og desuden synes han, Sønderborg er en dejlig by (excerpt 99).

9.3.2.4 Sprog og identitet

Vi så i de kvantitative resultater at Sørenes dialektprocent i 1986 var på 67,3. Der er altså ikke tale om gennemført dialekt. I interviewet fra 1986 fremgår det imidlertid eksplicit, at Søren opfatter sig som sønderjysktalende. Det følgende excerpt illustrerer, at dialekttalende kan have en anden opfattelse end sprogforskeren af, hvornår de taler dialekt. Det var en del af det oprindelige design for Tinglevundersøgelsen, at informanterne skulle fortælle en historie om et æble til henholdsvis den sønderjysktalende og rigsdansktalende interviewer. Optakten til historie-fortællingen viser, at Søren og K.M. Pedersen opfatter Sørenes sprogbrug forskelligt:

Excerpt 100: Jeg snakker dog ikke sådan her (1986)

KMP: og vi nåede heller ikke at du skulle fortælle den her det kunne være vi skulle begynde med den kan du huske du fortalte den til Heidi [den sønderjyske interviewer, MM]

Søren: ja

KMP: på sønderjysk ikke også

Søren: jo jo

KMP: kunne du fortælle den på sønderjysk

Søren: ja

KMP: det kunne du godt

Søren: jeg snakker da også sønderjysk jo

KMP: nu med mig også

Søren: ja

KMP: nå

Søren: det gør jeg da

KMP: ja sådan lidt

Søren: jeg snakker dog ikke sådan her jo [udtalt overtydeligt, på intenderet standard og højere end det øvrige, MM]

KMP: nej ha ha det gør du godt nok ikke men øh kan du fortælle den på rigsdansk

Det fremgår af ordvekslingen, at Søren selv mener, han taler sønderjysk. K.M. Pedersen spørger, om Søren kunne fortælle æblehistorien til den sønderjyske interviewer på sønderjysk, dertil svarer han ”ja”, og da hun kommenterer det med et yderligere spørgsmål ”det kunne du godt”, svarer Søren ”jeg

snakker da også sønderjysk jo”. K.M. Pedersen drager imidlertid dette i tvivl de næste tre taleture. Først spørger hun om, han snakker sønderjysk ”nu med mig også”. Det Søren svarer bekræftende på, hvorpå hun siger ”nå” og ikke umiddelbart giver Søren ret. Det reagerer han på ved at sige ”det gør jeg da”. Derpå svarer K.M. Pedersen ud fra sprogforskerens syn, og giver ham kun delvist ret ved at sige ”ja sådan lidt”. Indtil da har Søren fra sprogforskerens synsvinkel talt regionaldialekt, men herpå foretager han et kodeskift til regionalstandard og siger ”jeg snakker dog ikke sådan her”, hvilket udtales overtydeligt og højere end det omkringstående, så det fremstår som en parodi på ”rigsdansk”. Senere i interviewet fra 1986 beder K.M. Pedersen Søren om at fortælle en historie på det sprog, der falder ham mest naturligt, her vælger han ”sønderjysk” og begrundet det med: ”jamen det snakker jeg til daglig jo” (excerpt 101). Et argument for at Søren sprogbrug er intenderet dialekt, kunne være, at JEG-variablen er 100 % dialektal i hans sprogbrug i 1986. Som det er omtalt flere gange, kan netop denne variabel have stor betydning for den talendes selvopfattelse, og det er et enkelt ord, som det er forholdsvis enkelt at kontrollere brugen af (se kap. 7.2.4).

Ud fra en klassisk dialektinddeling har K.M. Pedersen imidlertid ret i, at Søren sprogbrug med 67,3 % dialektvarianter ikke er traditionelt sønderjysk. Den skal snarere kategoriseres som regionalt sønderjysk, men Søren s reaktion viser, at han ikke skelner mellem disse to niveauer, han opfatter sig selv om sønderjysktalende. Hans sprogbrug og selvopfattelse illustrerer glimrende, hvorfor K.M. Pedersen plæderer for at kategorisere skift mellem dialekt- og standardnær sprogbrug som kodeskift. Uden en sådan definition er det vanskeligt at analysere Søren s sprogbrug og sproglige selvopfattelse.

I 1986 fortæller Søren, at han taler sønderjysk til langt de fleste, men som en del sønderjysktalende har han en forestilling om, hvornår han skifter til rigsdansk (se Monka 2005). Søren siger, at han taler rigsdansk i telefonen, hvis samtalepartneren er ukendt, hvorimod han taler sønderjysk med alle fra sin klasse, også dem der taler ”rigsdansk eller næsten” (excerpt 102).

Hjemmesproget hos Søren og hans familie er standardnært i 2010. Hans kone er ganske vist født og opvokset i Sønderborg, men hun taler ikke dialekt, hvilket if. Søren skyldes, at hendes mor er ”oppe fra landet”. I 2010 har Søren opfattelsen af, at han talte ”ren sønderjysk” i det gamle interview. Han forklarer selv sin sprogændring med, at det ikke længere er praktisk at tale sønderjysk. Han taler med kunder fra hele landet, og han mener, han skulle gentage sig selv hele tiden, hvis han talte sønderjysk (excerpt 103). Der er andre på Søren s arbejde, der kan dialekten, men de taler den kun, når de skal ”gøre grin med gamle dage” (ibid.).

9.3.2.5 Delkonklusion for Søren

Sørens dialektprocent er ændret fra 67,3 til 0 % mellem de to optagelser. Forandringen er et bevidst valg fra Sørens side. Han er således allerede i 1986 metasproglig bevidst om, at han ”nok skal” ændre sprogbrug for at få den uddannelse, han gerne vil have, og han er i stand til at producere stileret rigsdansk i interviewet med K.M. Pedersen. Årsagen, til at Søren sammenkobler sprogforandring med social mobilitet, kan være, at hans storebror benytter denne fremgangsmåde i sin dagligdag i Sønderborg. Efter det første interview flyttede Sørens storesøster også til Sønderborg, derfor er byen også det nærmeste valg - en del af Sørens mulighedsrum om man vil. Inden for forskning i social mobilitet er det anerkendt, at ældre søskende med uddannelse har en afsmittende effekt på yngre søskende, den såkaldte *søskende-effekt* (Jæger 2003:17).

Sørens hverdag i 2010 er i høj grad præget af standardnær sprogbrug på jobbet og i hjemmet, men fordi han stadig bor i Sønderjylland og har kollegaer med samme sproglige baggrund som ham selv, er han stadig i kontakt med dialekten forholdsvis ofte. Han mener stadig, han bruger begge sproglige varieteter afhængig af samtalepartneren, og han mener, han skifter automatisk, når han taler med sine forældre og ”snakker sønderjysk som jeg gjorde dengang”. Han har imidlertid kun få venner, han taler sønderjysk med, og kun når de er alene. Han skifter ikke hele tiden, hvis han befinder sig i en forsamling med både sønderjysk- og ikke-sønderjysktalende (excerpt 103).

Det, at Søren er blevet inden for det sønderjyske dialektområde, illustrerer, at det er den sociale mobilitet, der har størst betydning for hans sprogforandring. Søren kunne godt have begået sit på sønderjysk i Sønderborg, byen har sit eget dialektale bymål (Nielsen & Pedersen 1991:40), og indbyggerne har ingen problemer med at forstå de omkringliggende mere rurale dialekter. I 2010 har Søren bevæget sig socialt til en position, hvor standard er den mest brugte kode. Han fortæller, at han og de øvrige sønderjysktalende kollegaer bruger sønderjysk for sjov, når de taler om gamle dage. Men i hans hverdag med kunder fra hele landet, synes han det ville være upraktisk at tale dialekt, fordi han så ville skulle gentage sig selv hele tiden.

9.3.3 Pia - den bofaste kvinde

Pia er opvokset i Tinglev. Hun blev passet i en halvdagsbørnehave og gik på Tinglev Skole fra 1.-10. klasse. Hendes forældre, der begge er fra Tinglev Kommune, var selvstændige erhvervsdrivende i Tinglev by. I 2010 er Pia selvstændig frisør og bor ti kilometer øst for sin barndomsby, indtil 2007 lå hendes nye hjem i en nabokommune til Tinglev, fra 2007 er begge kommuner blevet en del af Aabenraa Kommune. Pia er den eneste kvindelige informant fra den oprindelige Tinglev-undersøgelse, der vha.

Skifter Andersens definition kan kategoriseres som geografisk stabil (se kap. 2.4.1). Selvom hun er flyttet uden for kommunegrænserne, besøger hun ofte sine forældre, der stadig bor i Tinglev, og hun handler af og til i byen. Alligevel ser det ud til, at den forholdsvis korte flytning har haft konsekvenser for Pias sprogbrug. Resultaterne for Pias sprogforandring i virkelig tid samt hendes integrationsindeks ser således ud:

Informant/ år	Integration	Dialekt- procent	EE	O O	B til F	G til CH	ARTI KEL	JEG	IKKE
Pia 1986	175	2,7 ¹⁰⁸	5	11	-	0	0	0	0
Pia 2010		9	6	0	0	13	3	41	0

Tabel 24. De kvantitative resultater for Pia, den bofaste Tinglev-kvinde: procent dialektvarianter, samlet dialektprocent og integrationsindeksscore.

I optagelserne fra 1986 er der henholdsvis 5 og 11 % dialektale varianter af EE og OO i Pias sprogbrug. Hun er formentlig ikke opmærksom på disse træk, eftersom de begge høres hos sønderjyder, der ellers taler standardnært (K.M. Pedersen 1986:138). I 2010 blev Pia ligesom i 9. klasse interviewet af K.M. Pedersen. Så det at hendes dialektprocent er steget med 6,3 % kan ikke tilskrives ændring i interviewer. Stigningen i sig selv er beskeden, men i forhold til den tidligere diskussion af det personlige pronomen som en særlig markør for lokalidentitet og -tilknytning (se afsnit 7.2.4), er det interessant, at det netop er JEG-variablen, der ændres fra 0 til 41 % dialektale varianter mellem de to optagelser. Desuden er der i 2010 13 % dialektale varianter af G til CH; en variabel som heller ikke indgår i den sønderjyske regionalstandard. Pias dialektprocent i 2010 består således af mere iørefaldende eller saliente træk end hendes dialektprocent i 1986. Dette kan kun forklares ved at inddrage analyser af sted og Pias nære geografiske mobilitet.

9.3.3.1 Stedstilknytning og -orientering

Pias integrationsindeksscore er med 175 point blandt afhandlingens højeste, den er beregnet med udgangspunkt i hendes bopæl i 2010, dvs. en nabokommune til Tinglev. Pia bor med sin familie på en nedlagt gård, uden for en lille stationsby ti kilometer øst for Tinglev. De bor i mandens barndomshjem, en gård der har været i familiens eje gennem generationer. Derfor scorer Pia højt på de spørgsmål, der vedrører hendes mands og svigerfars fødested. Desuden får hun maksimumpoint, fordi mandens søskende bor i samme kommune, hun har hjemmeboende børn, et tæt lokalt netværk, er medlem af flere lokale organisationer, har social kontakt med naboerne, er glad for at bo hvor hun gør og ikke kunne tænke sig at flytte (se bilag 8). De eneste spørgsmål, der ikke udløser maksimumpoint, er

¹⁰⁸ B til F er ikke medregnet, da der er færre end fem forekomster

spørgsmålene om egne søskendes bopæl og forældres fødested; Pias bror bor i Århus, og hendes forældre er født uden for den nye hjemkommune (men vel at mærke kun 10 kilometer derfra).

Pias flytning til nabokommunen skete uden kontekstbrud til Tinglev. Pia og hendes mand havde først boet et år i Tinglev, hvorefter de flyttede til mandens hjemby. I 2010 er byen stadig en del af Pias vante steder, idet hendes forældre stadig bor der, og hun fortsat bruger byens indkøbsmuligheder. Hendes billede af Tinglev by er positivt og kan tolkes som topophilia. I det nye interview siger hun om byen: ”det har jo været et dejligt sted at vokse op egentlig det har det selvom det er en lille by så er der jo mange muligheder alligevel” (excerpt 104).

I interviewet fra 2010 kommer Pia ligesom de mobile informanter ind på det særlige ved sprogsamfundet i Tinglev, nemlig at der bor dansk- og tysksindede side om side. Den nære geografiske mobilitet har gjort hende bevidst om, hvilke sproglige konsekvenser det har. K.M. Pedersen spørger Pia, om hun kunne forestille sig at sætte sine børn i tysk skole. Pia siger, at hun ville overveje det, hvis skolen lå i lokalsamfundet. Især hendes mand synes, det er smart at kunne to sprog. Hendes eneste indvending handler ikke om sindelag, men om sprogbrug. If. Pia får børnene i den tyske skole: ”ikke det danske så godt med de snakker sønderjysk og tysk”. Pia er bevidst om, at hendes forældre ikke ville bifalde valget af en tysk skole: ”jeg ville få gevaldig bøvl med mine forældre i hvert fald hvis jeg havde valgt en tysk skole til mine børn”. Herpå spørger K.M. Pedersen til hendes svigerforældres holdning, og Pia svarer:

Excerpt 105: Der er noget specielt med det Tinglev og det tyske og det danske (2010)

Pia: jamen de er sådan lidt mere moderne selvom de faktisk er lidt ældre de er sådan og jeg ved ikke om det er fordi min far er fra Tinglev der er noget specielt med det Tinglev og det tyske og det danske og så og det kan jeg også egentlig fordi jeg kom til at tænke på det med det sprog der

KMP: ja

Pia: at nu snakker jeg rigsdansk fordi jeg snakker med dig

KMP: jamen det var også meningen

Pia: ja men jeg snakker mere sønderjysk nu end da jeg boede i Tinglev

KMP: hvad er grunden til det

Pia: fordi at når man bor i Tinglev så er man dansk eller tysk og dem der går på tysk skole de snakker mere sønderjysk end dem der går på den danske skole

KMP: ja

Pia: det er noget der egentlig

KMP: mm

Pia: og nu ligesom herude der snakker vi mere og mere sønderjysk jeg snakker mere sønderjysk end jeg har gjort som barn egentlig

KMP: mm hvad med dine børn eller jeres børn

Pia: jamen de snakker også sønderjysk

I excerptet berøres flere emner, der er interessante for afhandlingen. Pia peger på den sproglige konsekvens af modsætningen mellem dansk- og tysksindede i Tinglev, idet hun siger: ” når man bor i Tinglev så er man dansk eller tysk og dem der går på tysk skole de snakker mere sønderjysk end dem der går på den danske skole”. Forskellige grader af dialektbrug i Tinglev kan således være med til at markere, om man tilhører den ene eller anden gruppe i lokalsamfundet. Desuden foretager Pia en sproglig selv kategorisering, trods en dialektprocent på 9 % siger hun, hun taler rigsdansk, fordi hun taler med K.M. Pedersen. I samtaler med dialekttalende mener hun, hun taler mere sønderjysk nu, end da hun boede i Tinglev. Det skyldes, at der if. Pia ikke er knyttet merbetydning af tysk sindelag til sønderjysk sprogbrug på hendes bopæl anno 2010. Eftersom der ikke er foretaget kvantitative analyser af Pia i interviewene med sønderjysktalende interviewer, kan denne selvopfattelse ikke efterprøves. Nedenstående excerpt illustrerer, at forholdet til det tyske mindretal ikke altid var uproblematisk, og at kontakten til det blev større i den generation, afhandlingen beskæftiger sig med.

Excerpt 106: Hvordan var det at have kontakt til dem på den tyske skole (2010)

KMP: hvordan var det at have kontakt til dem på den tyske skole

Pia: jamen det kunne jo godt være sådan lidt vanskeligt ha ha når man havde nogle forældre som også var vokset op i Tinglev eller det var min far i hvert fald så min far han er sådan meget hvad der var tysk og hvad der var dansk og enten var man tysk og ellers var man dansk og i min familie var man dansk og så var det jo ikke så godt med alle de der tyske veninder fordi så ville jeg også spille håndbold i SV Tingleff på et tidspunkt det var i hvert fald heller ikke godt da og kom i den tyske ungdomsklub og det var jo også lidt spændende

KMP: mm

Pia: men det var ikke der var på et tidspunkt der ville jeg have været med til Knivsbjerg da var der sådan en weekendtur det fik jeg i hvert fald heller ikke lov til altså da er han sådan blevet lidt mere blød med alderen men dengang hold da op da kunne vi godt have mange diskussioner om det der

KMP: ja

Pia: hvad der var dansk og tysk egentlig

KMP: jamen hvad var dansk og hvad var tysk i Tinglev

Pia: jamen når man gik på dansk skole så var man dansk

KMP: ja

Pia: og havde man flagstang var man også dansk hvis man ikke havde flagstang så var man tysk altså og der var faktisk også på et tidspunkt ja nu ha ha

KMP: ha ha har I en flagstang

Pia: ja nej den står derude ha ha jamen det har jeg jo slet ikke gået op i på samme måde som min far det gik han jo totalt op i også på et tidspunkt da der var flere købmænd i Tinglev så tyskerne handlede der og danskerne handlede der og jamen altså ha ha det var jo helt tåbeligt men sådan var det jo

KMP: ja

Pia: ja

Pias far var afvisende over for hendes kontakt til unge fra det tyske mindretal. Hun fik fx ikke lov at komme med på weekendtur til Knivsbjerg med den tyske ungdomsklub. I øvrigt den samme tur Eva kom med på, selvom hendes stedfar også var imod det (excerpt 92). Udover dialekten nævner Pia nogle

andre forhold, der kunne være med til at signalere, om man havde det ene eller andet sindelag, nemlig om man gik på dansk eller tysk skole, om man havde flagstang, og hvor man købte ind.

Pia kommer ikke særligt ofte til København længere, men hendes bror har boet der en overgang, og dengang kom Pia der ofte. Da hun bliver spurgt, om hun kunne tænke sig at bo i København, svarer hun ”nej aldrig i livet”. Uddybningen af den første reaktion viser, at Pia er tilfreds med det sted, hun bor i 2010: ”det er rigtigt jeg elsker det her når jeg kigger ud af vinduet at der er luft det kan jeg godt lide (excerpt 107).

9.3.3.2 Sprog

Som det fremgår af foregående hænger sprog og sted på mange og komplekse måder sammen for Pia. Man taler på en bestemt måde, fordi man er fra et bestemt sted – og i dette tilfælde i en meget særlig forstand, fordi Tinglev anno 1986 havde sin helt egen og paradoksale sproglige indeksikalitetsorden, hvor for meget dialekt markerede tysk sindelag og brug af regionalstandard kunne være med til at markere danskhed. Man taler mere sønderjysk i hendes hjemkommune anno 2010 end i Tinglev, fordi dialekten ikke her kobles til tysk sindelag. Men selvom Pia er opvokset som dansksindet i Tinglev, taler hun alligevel dialekt. I 1986 fortæller Pia, at hun taler sønderjysk til sine forældre og sin bror. For andre samtalepartnere gælder der if. hende selv følgende regel: ”er der nogle der snakker sønderjysk til mig så snakker jeg sønderjysk og hvis der er nogle der snakker rigsdansk til mig så snakker jeg også rigsdansk” (excerpt 108). Denne regel genfindes hos mange sønderjysktalende, og er en del af den metasproglige bevidsthed i landsdelen (Monka 2005).

Pia holder fast i samme sproglige strategi i 2010 også i sit arbejdsliv som frisør. Der er tale om en blandet jobfunktion, idet den både er sprogproducerende og praktisk (kap. 8.2). Jobbet bringer hende if. eget udsagn i kontakt med både sønderjysk- og rigsdansktalende kunder. Pia fortæller, at hun kodeskifter ift. kundernes sprogbrug. Man må imidlertid gå ud fra, at stort set alle kunder er lokale, og derfor også forstår dialekten. Derfor kan der også være en del regionale indslag i Pias sprogbrug, uden at det nødvendigvis bliver påtalt eller bemærket af kunderne.

Når man sammenligner Pias udsagn om sine børns sprogbrug med de bofaste Vinderup-kvinder (kap. 9.2.3.2) er det interessant, at Pia siger, at hendes børn snakker sønderjysk. Hun siger: ”når de så blev større så kommer det nok at de snakker rigsdansk men men de snakker sønderjysk” (excerpt 109). Hendes børn går stadig på den lokale skole, der går fra 0.-6. klasse, herefter skal de på en centralskole. Børnene taler if. Pia også dialekt til lærerne. Det sidste står i modsætning til hendes egen skolegang på

Tinglev Skole: ”jeg mindes også at vi på den danske skole vi skulle snakke rigsdansk jeg mener næsten vi blev rettet når vi snakkede sønderjysk” (ibid.).

Pia er fortrøstningsfuld mht. dialektens fremtid. På spørgsmålet om hvorvidt hun tror, man vil blive ved med at tale dialekt i Sønderjylland svarer Pia: ”jamen det tror jeg faktisk for jeg tror vores børn de vil også snakke sønderjysk” (se hele excerpt 110 i appendikset).

9.3.3.3 Sprogændring og autenticitet

Efter at Pia har udtalt sine forhåbninger for den sønderjyske dialekt, kommer hun ind på et emne, de bofaste Vinderup-kvinder også adresserer, nemlig hvilket sprog dialekttalende forældre taler med deres børn (kap. 9.2.3.2). For Pia er sprogvælget et spørgsmål om autenticitet.

Excerpt 110: For mig ville det være helt unaturligt (2010)

Pia: [...] jeg men nogle det altså der er nogle sønderjyske forældre snakker jo rigsdansk til deres børn det kan jeg så ikke forstå egentlig

KMP: nej nej gad vide hvorfor de gør det

Pia: ja det forstår jeg heller ikke hvorfor de gør snakker de sønderjysk sammen mor og far og når de så tiltaler børnene så snakker de rigsdansk

KMP: ja

Pia: det

KMP: tror du det er noget de gør bevidst

Pia: jamen jamen det ved jeg ikke for mig ville det være helt unaturligt hvis jeg skulle slå om hele tiden ja

Pia nævner selv, at sønderjysktalende forældre taler rigsdansk til deres børn. Hun forstår ikke hvorfor og ville føle det ”unaturligt”. Dermed kommer Pia ind på sammenhængen mellem sprogbrug/-ændring og autenticitet. Selvom Pia if. eget udsagn skifter sprogbrug afhængig af samtalepartner både på jobbet og i andre sammenhænge, ville hun føle det ”unaturligt” eller uautentisk at ændre sprogbrug over for sine børn. Pia har også en klar forestilling om, hvordan en autentisk sønderjyde skal tale:

Excerpt 111: Hvis man er sønderjyde så må man også snakke sønderjysk (2010)

Pia: ja det tror jeg nok og så er det nok også fordi vores børn og sådan noget de snakker mere sønderjysk end mig og min bror har gjort altså jeg tror herude er det sønderjysk når der ikke er det der valg om man er dansk så er man bare sønderjysk

KMP: ja men kan man så være sønderjyde synes du uden at kunne snakke sønderjysk

Pia: nej det kan man sådan set ikke jo

KMP: hænger det sammen

Pia: ja hvis man er sønderjyde så må man også snakke sønderjysk

KMP: ja for jeg tænkte på er der sådan andre ting der skal være med for at man er sønderjyde

Pia: man skal jo være fra Sønderjylland og så skal man jo snakke sønderjysk det synes jeg ja

KMP: ja altså jeg har boet heri snart fem og tredive år der er nogle der har boet her i halvtreds år kan de være sønderjyder

Pia: altså jeg synes det har noget at gøre med hvor man kommer fra hvor man er født egentlig også ja

KMP: ja

Pia: hvor man har startet sin tilværelse ja

Ud over at Pia mener, hun selv taler mere sønderjysk, efter hun er flyttet, så mener hun også, at hendes egne børn taler mere sønderjysk, end hun selv og hendes bror har gjort. Det forklarer hun atter med de helt nære place-forhold. Hun siger ”herude”, dvs. hendes bopæl anno 2010 ”er det sønderjysk når der ikke er det der valg om man er dansk så er man bare sønderjysk”. Herpå spørger K.M. Pedersen, om man kan være sønderjyde uden at kunne tale sønderjysk. Det synes Pia ikke, for hende hænger sprogbrug og autenticitet sammen. Hun svarer: ”hvis man er sønderjyde så må man også snakke sønderjysk”, og sprogbrugen er ikke nok, man skal også være født i landsdelen. Her laver Pia en kobling mellem sprog, sted og krop. En ægte sønderjyde (krop) skal være født i Sønderjylland (sted) og tale sønderjysk (sprog). Og i hendes hverdag i 2010, hvor for dialektal sprogbrug ikke længere konnoterer tysk sindelag, praktiserer hun det if. eget udsagn mere.

9.3.3.4 Delkonklusion for Pia

De kvantitative resultater viste, at Pia har ændret sin sprogbrug med 6,3 % i retning af dialekt i interviewene med den rigsdansktalende interviewer. I det nye interview fortæller Pia, at hun selv opfatter sit sprog som mere sønderjysk i 2010 end i 1986. Det skal dog understreges, at hun sandsynligvis refererer til sprogbrugen i samtaler med sønderjysktalende, eftersom hun har en opfattelse af, at hun vælger sprogbrug afhængigt af samtalepartneren. Der er ikke nogen umiddelbar forklaring på den øgede dialektprocent i samtalen med den rigsdansktalende interviewer. Man kunne gisne om, at der kan være tale om en bevidst sproglig strategi, fordi øgningen i dialektprocenten især skyldes den dialektale variant af det personlige pronomen. Det er kendt fra tidligere undersøgelser at forskellen mellem dialekt- eller standardvariant af det personlige pronomen kan være en særlig markør for lokalt tilhørsforhold (fx I.L. Pedersen 1994:110f, Kristensen 1980:112). Kristensen skriver, at kun få af de 119 informanter fra den første Vinderup-undersøgelse kunne skifte mellem ”a” og ”jeg”, og han opfatter netop denne variation som ”et ekstraordinært udtryk for splittelse i sprogbrugen” (1977:91). Der er imidlertid intet i interviewet fra 2010, der tyder på, at Pia oplever nogen splittelse eller skifter mellem forskellige mellemtrin af dialektbrug, der eventuelt kunne være udtryk for, at hun føler sig mere sønderjysk i de nye optagelser. Pia omtaler tværtimod eksplicit sin sprogbrug i samtalen med K.M. Pedersen som ”rigsdansk” (excerpt 105). De kvalitative analyser kan således ikke umiddelbart forklare stigningen i hendes dialektprocent i samtalen med den rigsdansktalende interviewer.

Det, der umiddelbart er mest interessant for nærværende undersøgelse, er Pias begrundelse for den selvrapporterede sprogforandring mod mere sønderjysk. Den sammenkobles med hendes helt nære geografiske mobilitet og de lokale place-forhold der. Ud fra Skifter Andersens definition af geografisk mobilitet har jeg argumenteret for, at Pia har været geografisk stabil. Hun har nemlig bevaret sin

tilknytning til Tinglev i kraft af sine forældre og benytter byens indkøbsmuligheder. Men hun er flyttet ti kilometer øst for Tinglev by til det, der indtil 2007 var en nabokommune. Den begrænsede geografiske mobilitet har imidlertid stor betydning for den betydning, der tilskrives dialekten. I Tinglev var der if. Pia en grænse for, hvor sønderjysk man kunne tale, før det konnoterede tilknytning til det tyske mindretal. Den modsætning findes ikke i hendes nye hjemkommune, og det, mener hun, er årsagen til, at hun efter eget udsagn taler mere dialekt i dag. Da det falder uden for afhandlingens primære fokus, er der ikke foretaget kvantitative analyser af Pias sprogbrug i samtale med sønderjysktalende samtalepartnere, det kunne være interessant og er nødvendigt for at efterprøve hendes selvrapporterede sprogændring, men det må henlægges til et senere studie.

Pia er et eksempel på en sprogbruger, der foretager en sprog, sted og krop-kobling; en ægte sønderjyde skal if. Pia snakke sønderjysk og være født i landsdelen. I indledningen til kap. 3 skrev jeg, hvordan Quist påpeger, at det er problematisk, hvis sprogforskeren kobler sprog, sted og krop. Dette understøttes af nærværende afhandlings resultater, der viser, at bl.a. mental mobilitet og geografisk orientering mod et andet sted, kan medføre en sprogbrug, der ligner sprogbroen det sted, informanten gerne vil bo. Men det er interessant for sprogforskeren, hvis koblingen mellem sprog, sted og krop findes blandt sprogbrugerne, fordi det kan være med til at modvirke dialektnivellering. Det kan sidestilles med, at Johnstone og Britain understreger, at stærk lokalidentitet kan modvirke spredningen af nye træk (Johnstone 2010c:12, Britain 2002:617, se kap. 3.2).

9.3.4 Niels - den bofaste mand

Niels er selvstændig landmand på en gård fem km nordøst for Tinglev. Han er tredje generation på gården, hvor begge hans forældre stadig hjælper til hver dag. Niels blev passet hjemme indtil skolestart, hvorefter han gik på Tinglev Skole fra 1.-10. klasse. Niels boede også på gården de ni år, han arbejdede som mekaniker ved militæret i Sønderborg. Resultaterne for Niels' sprogforandring i virkelig tid samt hans integrationsindeks ser således ud:

Informant/år	Integration	Dialektprocent	EE	OO	B til F	G til CH	ARTIKEL	JEG	IKK E
Niels 1986	194	93,4	97	88	100	69	100	100	100
Niels 2010		97,9	88	100	100	97	100	100	100

Tabel 25. De kvantitative resultater for Niels, den bofaste Tinglev-mand: procent dialektvarianter, samlet dialektprocent og integrationsindeksscore.

Niels har med henholdsvis 93,4 og 97,9 % afhandlingens højeste dialektprocent både i de gamle og nye optagelser. Han er den eneste af Tinglev-informanterne, der har dialektale varianter af alle 13 variable,

K.M. Pedersen undersøgte i 1986. Til trods for at der ikke er foretaget kvantitative analyser af Niels' sprogbrug i interviewene med sønderjysktalende interviewere fra 1986 og 2010 tyder en gennemlytning umiddelbart på, at Niels' sprogbrug er ens, uanset, om der er tale om en dialekt- eller standardtalende interviewer. Maegaard gør opmærksom på, at nogle af hendes unge informanter fra Tønder, der taler sønderjysk både til dialekt- og standardtalende kammerater, bruger nogle lavfrekvente dialektord til ekstra "flagging" af dialekten, når de taler med dialekttalende kammerater (2002:101). Det ville være interessant at undersøge, om noget lignende gør sig gældende i interviewene fra Tinglev, men det må henstå til et andet projekt med mere snævert fokus på Tinglev.

9.3.4.1 Stedstilknytning og -orientering

Hos Niels følges afhandlingens højeste integrationsindeksscore med den højeste dialektprocent. Han har 194 af 200 mulige point i integrationsindekset, og hans dialektprocent er på 97,9 % i de 2010. Niels er single og ikke har nogen børn, derfor er hans integrationsindeksscore beregnet ud fra otte af de 12 spørgsmål. Han får 1,5 point, fordi hans far er fra Tinglev Kommune og moren fra landsdelen, derudover får han 2 point i de øvrige spørgsmål: Hans søskende bor i samme kommune, hans nærmeste arbejdskolleger er hans forældre, hans venner er lokale, han er aktiv i lokale foreninger, han kunne ikke tænke sig at flytte, hans nuværende bopæl føles som "hjemme", og hans arbejdsplads ligger inden for kommunen (se bilag 8).

Niels er ligesom Søren bevidst om sammenhængen mellem sprogbrug og uddannelse allerede i 1986 (se 9.3.2.1). Da K.M. Pedersen og Niels har talt om, hvordan han taler med sine klassekammerater, følger nedenstående ordveksling:

Excerpt 112: Kunne du tænke dig at lære rigsdansk (1986)

KMP: kunne du tænke dig at lære at tale rent rigsdansk

Niels: nej hvad skal man bruge det til når man bor hernede

KMP: nej det er da rigtigt nok hvad kunne du tænke dig at være bagefter

Niels: det er forskelligt enten landbrugsmaskinmekaniker eller bonde

Niels kunne ikke tænke sig at lære "rent rigsdansk" og begrundet det med: "hvad skal man bruge det til når man bor hernede". Her laver Niels ligesom Pia og Eva en kobling mellem sted, "hernede" som er lig med Sønderjylland, og dialektal sprogbrug. Med Niels' geografiske orientering mod Sønderjylland og hans sociale orientering mod en uddannelse som landbrugsmaskinmekaniker eller bonde, har han ikke umiddelbart nogen grund til at lære standarddansk. Efter folkeskolen tog Niels en uddannelse som mekaniker hos militæret i Sønderborg. Her har han formentlig ikke været nødt til at ændre sprogbrug. Sønderborg er nemlig én af de sønderjyske købstæder, der har en bydialekt. Selvom denne if. Nielsen &

Pedersen afviger fra de omgivende landdialekter (1991:40), kan man upåfaldende benytte omegnens rurale dialekter i byen.

Niels' geografiske mobilitet er begrænset både ud fra et livshistorisk og hverdagsligt perspektiv. Han har boet på gården hele sit liv, og han holder sjældent ferie, fordi han er bundet af det daglige, praktiske arbejde på gården. Hans hverdagsmobilitet er også begrænset, han opholder sig mest på gården. Han køber sine dagligvarer i Tinglev, og når han skal købe ting, man ikke kan få der, tager han enten til Aabenraa eller Tønder (excerpt 113). Begge steder kan man begå sig på sønderjysk (Nielsen & Pedersen 1991:40; Monka 2005; Olsen 1949), så han behøver ikke ændre sin sprogbrug.

9.3.4.2 Sted

Ud over den høje integrationsindeksscore kommer Niels' stedbundethed bl.a. til udtryk i interviewet, da interviewereren spørger, om han blev sendt til udlandet i forbindelse med sit arbejde i militæret. Han fortæller, at han stoppede med øjeblikkelig virkning, da der var planer om at sende ham til udlandet (se hele excerpt 114 i appendikset). Herpå spørger interviewereren ham, hvad han ville have sagt til at komme til København:

Excerpt 114: Hvad nu hvis de havde sagt du skulle til København (2010)

KMP: ja men hvad nu hvis de havde sagt nu skal du til København et år eller to hvad ville du have sagt til det

Niels: jamen altså hvad ville jeg have sagt til det jamen altså du har jo alligevel den der hængende over æ hoved at på et eller andet tidspunkt kommer skal du til æ udland jamen så kan du lige så godt tage æ beslutning jamen selvfølgelig jeg ville jo nok have gjort det ikke også men det var ligesom det her det trak også lidt og ikke også altså det jamen det er svært at svare på hvad jeg ville have gjort

KMP: nej jamen det er da også bare

Niels: ja

KMP: men men men hvad nu hvis landbruget ikke går og du får tilbudt et eller andet godt job i København vil du så sige ja til det

Niels: nej ikke mere

KMP: det vil du ikke

Niels: nej nej men det er jeg også for gammel til for vi kan ikke komme ind mere sådan bare

KMP: nå

Niels svarer i første omgang ikke på, hvad han ville have sagt til at komme til København, han taler videre om at blive udstationeret, men så siger han: ”jeg ville jo nok have gjort det ikke også”, og fortsætter: ”men det var ligesom det her det trak også lidt”, hvormed han formentlig mener det at overtage forældrenes gård og blive landmand. Da interviewet finder sted i 2010, er Niels ikke alene bundet rent fysisk til stedet af at eje jorden, men også mentalt idet han mener, at han med sin 40 år er blevet for gammel til at flytte. Skifter Andersen skriver, at stedstilknytning er sammensat af tilknytning

på forskellige niveauer, og den kan være influeret af komplekse forhold. Han fremhæver fx hvor længe informanten har boet i området samt vedkommendes livsfase (2010:62, se kap. 8.3.4). Niels mener selv, han befinder sig i en livsfase, hvor det er for sent at flytte.

9.3.4.3 Sprog

Niels er som nævnt ovenfor metasprogligt bevidst i 1986, hvor han ikke synes, det er nødvendigt at lære rigsdansk med de fremtidsplaner, han har. I modsætning til Pia husker Niels ikke, at det var et problem at tale dialekt i skolen, han mener endda at nogle af lærerne gjorde det og siger: ”der var jo ikke noget decideret du kan sige et fast sprog i æ skole jo” (excerpt 115). Han har dermed øjensynligt gået gennem folkeskolen og sin læretid uden at være konfronteret med krav om standardnær sprogbrug, og i 2010 kommer han sjældent i situationer, hvor dialekten udgør et forståelsesmæssigt problem.

Niels fortæller i 2010, at han normalt ikke tager hensyn til, om folk kan forstå ham eller ej. Hvis der fx ringer en sælger, der vil afsætte landbrugsartikler til ham, siger han: ”jeg slår ikke bare over og snakker rigsdansk eller højdansk¹⁰⁹ til dem da”. Da K.M. Pedersen spørger ham, om han kan snakke rigsdansk, svarer han: ”ikke godt da”, og han siger: ”det er ikke noget jeg gerne vil”. Han siger om sin sprogbrug, at han ”holder fast i det hvad jeg har” (se hele excerpt 115 i appendikset). I det følgende excerpt fortæller Niels imidlertid om nogle situationer, hvor han er ”pint til”, dvs. nødt til, at ændre sin sprogbrug en smule. I excerptet refererer K.M. Pedersen til Niels’ spørgeskemabesvarelse om sin egen sprogbrug i 1986:

Excerpt 115: Men du holder da fast ved sønderjysk

KMP: [...] nej men du holder da fast ved sønderjysk

Niels: ja det gør jeg nok jo

KMP: ja men rigsdansk siger det dig noget

Niels: nej det er ikke noget jeg gerne vil snakke da

KMP: nej men det kan jeg også se på dit spørgeskema du har ikke skiftet holdning i hvert fald

Niels: nej fordi jo men det er da sommetider bliver du pint til det fordi der kommer et eller andet altså sælger eller et eller andet altså

KMP: gør du gør du det

Niels: jamen der er du nødt til det for der er mange der der og nu her blandt andet vi har et par dyrlæger og det er københavnere der ikke også jamen det

KMP: ja

Niels: de kan jo ikke forstå hvad vi siger til dem jo

KMP: kan de virkelig ikke

Niels: den ene hun har været der i ja snart fem og tyve år altså og nu bruger jeg hende som besætningsdyrlæge her

¹⁰⁹ ”højdansk” er ikke en betegnelse, jeg er stødt på tidligere, hverken hos de andre informanter eller i min opvækst. Det minder om den tyske betegnelse ”Hochdeutsch” for det sprog, der står i modsætning til de tyske dialekter.

KMP: ja

Niels: og hvis jeg snakker sådan rimelig godt til jamen så så kan hun godt finde på hvad siger du altså det

KMP: ha ha

Niels: jamen altså det kan godt nok irritere mig lidt ikke også

KMP: ja

Excerptet illustrerer, at Niels trods alt i nogle situationer bliver nødt til at ændre sprogbrug for at kommunikere med omverdenen. Han gør det tilsyneladende, når de før omtalte sælgere ikke bare ringer, men kommer hjem til ham. Desuden ændrer han sprogbrug over for nogle dyrlæger, der er ”københavnere”, som ikke forstår ”hvad vi siger til dem”. Her er det interessant, at han ikke kun refererer til, at han personligt ikke bliver forstået, men til et sønderjysk ”vi”. Niels fremstiller dermed sig selv som del af en sønderjysk vi-gruppe, der ikke bliver forstået. Niels bliver forståeligt nok irriteret over den kvindelig dyrlæge, der trods 25 år i området stadig ikke forstår, hvad han siger.

9.3.4.4 Sprogforandring og autenticitet

Det næste excerpt giver os et indblik i den komplekse sproglige indeksikalitetsorden i Tinglev, hvor kodeskift hele tiden er en del af hverdagen, og hvor graden af dialekt if. Niels bl.a. afhænger af bopæl i Tinglev by eller omegn samt social mobilitet. K.M. Pedersen spørger Niels, om han taler sønderjysk med sine klassekammerater, når han møder dem:

Excerpt 116: Når du nu møder dine klassekammerater Niels snakker i så sønderjysk (2010)

KMP: [...] men når du nu møder dine klassekammerater Niels snakker i så sønderjysk sammen

Niels: jamen det er jo ikke mange af dem der snakker decideret sønderjysk og det var det heller ikke i æ skole jo altså der var mange de lå jo der og slog over hele tiden altså du kan ikke sige der er nogle decideret af os der snakker sønderjysk men altså nu er det jo seks år siden vi har set sidst ikke også

KMP: ja

Niels: så det er lidt svært jo

KMP: men det kunne da være i sådan faldt tilbage i den gamle gænge og dem der måske ikke snakker så meget sønderjysk til daglig at de så begyndte at snakke sønderjysk

Niels: jo men der er jo mange af dem hvad der har taget længerevarende uddannelser eller større uddannelser der jamen altså de er ligesom slået over i æ sprog for at kunne følge med ikke også

KMP: ja jeg kunne ikke forestille mig Ulla [anonymiseret, MM] hun var slået over ikke kunne snakke sønderjysk

Niels: nej det tænker jeg gerne at hun kunne endnu for hun hun var alligevel så bondsk hvis man kan sige det på den måde ikke også altså

KMP: jamen synes du det er bondsk at snakke sønderjysk

Niels: nej men altså hun var alligevel derude fra *landsbynavn* [anonymiseret, MM] af hun hun var ikke decideret fra Tinglev af for du kan jo mærke altså dem inde fra Tinglev by jamen det var mest sådan pæne i sproget ikke også

Niels siger, at der ikke er mange af hans gamle klassekammerater, der ”snakker decideret sønderjysk”. Det gjorde de heller ikke i skolen, hvor de if. Niels ”slog over hele tiden”, dvs. kodeskiftede mellem dialekt nær og standard nær sprogbrug. Det er lidt uklart, om Niels ikke mener, at han selv taler ”decideret sønderjysk”, når han taler med sine gamle klassekammerater, han siger: ”altså du kan ikke sige der er nogle decideret af os der snakker sønderjysk”. Ud fra hans tidligere udsagn om, at han ikke taler rigsdansk, medmindre han er nødt til det, må vi gå ud fra, at han ikke skifter sprogbrug radikalt, når han taler med de tidligere klassekammerater. Hvis sprogbrugen ændrer sig, er der formentlig tale om gradforskelle. Niels fortæller, at mange af de tidligere klassekammerater - herunder formentlig Søren - er ”slået over i æ sprog for at kunne følge med” i forbindelse med deres uddannelser. Udsagnet viser, at Niels kobler fravalget af sønderjysk til videregående uddannelser. Herpå siger K.M. Pedersen, at hun ikke kan forestille sig at Ulla ikke kan sønderjysk længere. Ullas sprogbrug bliver analyseret indgående i den første Tinglev-undersøgelse, og her viser det sig, at hun både er metasproglig bevidst og kan kodeskifte (1986:170f). Det fremgår ikke, om Ulla var med til gensynsfesten for seks år siden, men Niels giver K.M. Pedersen ret i, at Ulla formentlig stadig kan tale sønderjysk. Niels begrundet det med, at ”hun var alligevel så bondsk hvis man kan sige det på den måde ikke også altså”. K.M. Pedersen spørger, om Niels synes, det er bondsk at snakke sønderjysk, hvilket han benægter; for ham hænger det bondske og sandsynligheden for at Ulla stadig kan sønderjysk, sammen med geografisk sted. Hun var nemlig fra en lille landsby seks kilometer sydvest for Tinglev.

9.3.4.5 Delkonklusion for Niels

Niels har afhandlingens højeste dialektprocent både i de gamle og nye optagelser. Det skal formentlig forklares med hans geografiske stabilitet. Han har overtaget forældrenes gård, hvor han har boet hele livet, han kommer sjældent uden for landsdelen, fordi han sjældent holder fri, og han handler i byer, hvor man kan begå sig på dialekt. For afhandlingen er det interessant, at Niels ligesom Søren i 1986 er metasproglig bevidst om sammenhænge mellem sprogbrug og geografisk og social orientering. Niels ser ingen grund til at lære rigsdansk, eftersom han er geografisk orienteret mod Sønderjylland og socialt mod en praktisk uddannelse som mekaniker. I 2010 fortæller Niels, at han ikke er blevet mødt med krav om at tale standardnært, hverken i skolen eller under sin uddannelse som mekaniker i Sønderborg. Ud fra den stærke stedtilknytning og lokale sprogbrug, fristes man til at kategorisere Niels som en ung udgave af den NORM, Trudgil og Chambers omtaler som dialektologiens prototypiske informant (Chambers & Trudgill 1980:33, kap. 2). Ud fra optagelserne i 1986 kan man desuden kategorisere Niels som *dialektbevarer*, én af de typer Røyneland fandt blandt sine informanter i Røros og Tynset (2005:487).

Niels' hverdag i 2010 bringer ham kun sjældent i situationer, hvor det er nødvendigt at tale standardnært. Hans job som landmand er ikke-sprogproducerende. Han er alene om det meste af arbejdet, og den sproglige interaktion der er i hans arbejdsliv og hverdag, er fortrinsvis med forældrene, der stadig hjælper til på gården. Derudover er hele hans netværk lokalt funderet. Han omtaler dog situationer, hvor han er "nødt til" at ændre sprogbrug, fx over for den dyrlæge, der tilser hans besætning. Niels fremstiller sig som del af en sønderjysktalende vi-gruppe, når han siger, at dyrlægen ikke forstår "hvad vi siger".

9.3.5 Diskussion og sammenfatning

Ligesom i Odder og Vinderup markerer de mobile Tinglev-informanter sig tidligt sprogligt anderledes end de bofaste informanter i de første optagelser. For den mobile kvinde, Eva, er det forventeligt: Hendes forældre er lærere, og hun tilhører dermed en anden socialgruppe end den bofaste Pia, hvis forældre er selvstændigt erhvervsdrivende. Mere interessant er det, at den mobile mand, Søren, tidligt markerer sig sprogligt anderledes end den bofaste Niels, deres socialgruppetilhørsforhold i barndommen er nemlig identiske. De er opvoksede på mindre gårde uden for Tinglev by, som børn af landbrugere uden boglig uddannelse ud over folkeskoleniveau. Sørens lavere dialektprocent i 1986 skal formentlig forklares vha. den mentale mobilitet, han giver udtryk for i optagelserne fra 1986. Hans orientering er sandsynligvis et eksempel på den såkaldte søskende-effekt, idet hans storebror allerede var i gang med en videregående uddannelse, da han blev optaget første gang, og hans storesøster fulgte umiddelbart efter. Hans søskendes uddannelsesvalg kan være med til at forklare, at Søren er socialt orienteret mod en uddannelse i Sønderborg, og deres sproglige praksis som kodeskiftere kan ligeledes forklare Sørens metasproglige bevidsthed om, at han må tillægge sig kodeskiftstrategi for at begå sig på den ønskede uddannelse.

Det særlige ved Tinglev-informanterne i forhold til informanterne fra Odder og Vinderup er den udbredte metasproglig bevidsthed. Både de mobile og bofaste informanter har i 1986 klare forestillinger om, at der er to sprog i deres omgivelser - sønderjysk og rigsdansk. I den sproglige indeksikalitetsorden for Tinglev i 1986 kan man nøjes med at tale sønderjysk, men de dialekttalende informanter ved også, hvornår det er passende eller nødvendigt at skifte sprogbrug. De kvalitative analyser viste, at den senere mobile Søren ved, at han bliver nødt til at tale rigsdansk, hvis han vil tage sin ønskeuddannelse i Sønderborg. Og den bofaste Niels mener ikke, det er nødvendigt at tale rigsdansk, når han vil blive boende i Sønderjylland og tage en praktisk uddannelse. Det at kunne skifte til standardnær sprogbrug kobles således til social mobilitet, og brug af dialekten kobles i en vis udstrækning til socialgruppetilhørsforhold, men ikke udelukkende. De kvantitative og kvalitative analyser viser, at

dialekten var udbredt i lokalsamfundet, både blandt børn af selvstændige erhvervsdrivende som Pia og blandt lærerbørn som Eva. Det, der adskiller de sociale grupper i 1986, lader til at være graden af dialekt samt om informanterne benytter kodeskift som sproglig strategi.

De kvantitative analyser viste, at den bofaste Pia taler markant mere standardnært end den bofaste Niels både i den gamle og nye optagelse, og de kvalitative analyser kunne afsløre, at hun i modsætning til ham opfatter sig selv som kodeskifter. Hendes dialektprocent i optagelserne med den rigsdansktalende interviewer kan således betragtes som ”fejl” ift. hendes sproglige intention. I de kvalitative analyser undersøgte jeg mulige årsager til Pias og Niels’ forskellige sprogbrug. Det viste sig, at deres integrationsindeksscore er forholdsvis ens, de er begge velintegrerede. Pia har 175 point, Niels har 194 point. En anden sandsynlig forklaring kunne være deres jobfunktion. Pia er selvstændig frisør og har en blandet jobfunktion. Niels er landmand, hvilket er en ikke-sprogproducerende jobfunktion. Det diakrone design gør det imidlertid muligt at vise, at Pia og Niels allerede havde forskellige sproglige strategier, før de valgte jobfunktioner. Så forklaringen på forskellene i deres sprogbrug skal nok søges i deres sproglige socialisering. Pia har if. eget udsagn altid talt sønderjysk med sin familie, men hun har også været vant til at skifte sprogbrug afhængig af samtalepartner så langt tilbage, hun kan huske. Niels’ manglende kodeskiftstrategi skal formentlig forklares med hans geografiske og sociale orientering. I forhold til afhandlingens fokus på sted er det interessant, at Tinglev-informanternes metasproglige bevidsthed med største sandsynlighed udspringer af de særlige place-forhold knyttet til Sønderjylland og Tinglev (kap. 4.1.3). Sønderjylland var tysk i perioden 1864-1920, hvilket dels har skærmet sprogbrugen for indflydelse fra standarddansk og dels er en vigtig del af den sønderjyske selvopfattelse og identitet. Begge dele har formentlig været med til at bevare dialekten (Adriansen & Pedersen 2007). Dertil kommer det særlige place-forhold ved Tinglev by, at dansk- og tysksindede indbyggere bor side om side. De to befolkningsgrupper har hver deres kulturelle institutioner, og især i informanternes forældre- og bedsteforældre-generation var der meget begrænset kontakt mellem de to parter. Det særlige forhold til det tyske mindretal bliver nævnt i alle de nye interview, og Pia udpeger det som en vigtig faktor for sprogbrugen i byen. Hvor det i Inger Ejskjærs beskrivelse fra Vinderup gjaldt om at balancere sprogbrugen mellem ”ikke for københavnske” og ”ikke for bondsk” (kap. 5.1.2), gælder det i Tinglev om at balancere dialekten, så man ikke kommer til at tale for sønderjysk og dermed fremstår som tysksindet. Pias fremstilling understøttes af såvel ældre som nyere videnskabelige undersøgelser, der omtaler, at det tyske mindretal taler et forholdsvis genuint sønderjysk. Det konstaterede Marius Kristensen allerede ifm. Udvalg for Fokemaals først feltarbejde til Als i 1908: ”Et par gange fik vi også et vink – som vi for resten ikke fulgte – at vi helst skulle holde os til de tysksindede, for de var rene i alsinger-målet, da de ikke havde nogen berøring med dansk skriftsprog” (Kristensen 1909:150, se

Gudiksen & Hovmark 2009). Og i en nyere ph.d.-afhandling konstaterer Astrid Westergaard forsat brug af udpræget sønderjysk blandt unge i det tyske mindretal i Tinglev (Westergaard 2008).

Analyserne viste, at dialekten stod stærkt i den sproglige indeksikalitetsorden for Tinglev anno 1986, det ses i en række forhold, fx at hele 57,9 % af eleverne på den danske skole opfattede sig som tosprogede (resten opfatter sig som sønderjysk- eller rigsdansktalende) (K.M. Pedersen 1986:26), at dialekten blev brugt i skolesammenhænge, og at den også bliver brugt af lærerbørn som Eva. Et andet forhold, der tyder på en stærk dialekt, er, at informanter som Eva, der har lært rigsdansk derhjemme, tilegner sig dialekten som andetsprog. Dialekten benyttes i samtale med dialekttalende kammerater, som det fremgik af interviewet med Eva bl.a. for at undgå de negative konnotationer, man risikerer at få hæftet på sig, når man taler rigsdansk.

Omdal skriver, at hans geografisk mobile informanter fra Setesdal nødt vil stemples som kodeskiftere hjemme i Setesdal (1994:166), så risikerer de nemlig at få hæftet betegnelsen *kenoter* på sig, dvs. en person der smykker sig med lånte og mere prestigefyldte sproglige fjer end deres hjemegns dialekt (Mæhlum & Røyneland 2009). Sønderjyder, der opfatter sig selv som tosprogede, har ikke noget imod, at andre ved, de kan kodeskifte. Men som det fremgik af analyserne af interviewene med Søren, Eva og Pia, er tosprogede sønderjyder ligesom norske dialekttalende underlagt visse regler for kodeskift. Der er således regler for, hvem de føler, de skal tale sønderjysk med (se fx Maegaard 2002:100, Monka 2005). Reglerne er individuelle, men den enkelte sprogbruger er metasprogligt bevidst om, at man skal tale forskelligt til forskellige personer i omgangskredsen.

I nærværende undersøgelse er der for få informanter til at udtale sig om, hvorvidt kodeskift er mere udbredt blandt sønderjyske kvinder end sønderjyske mænd. Men køn kunne være én af årsagerne til, at Eva og Pia allerede kodeskifter i de første optagelser, at Søren ikke gør det før den geografiske og sociale mobilitet, og at Niels slet ikke gør det. At køn er vigtigt ift. kodeskift er vist i en række tidligere mobilitetsstudier (fx Omdal 1994; Ivars 1994) Når det gælder Sønderjylland, understøttes hypotesen af sammenhæng mellem køn og kodeskift af mit studie af sprogbrugen hos fire kvindelige og én mandlig serviceperson fra Aabenraa. Undersøgelsen viser, at alle kvinderne kodeskifter i en eller anden udstrækning, den mandlige informant ændrer kun sprogbrug minimalt og på ordniveau, når kommunikationen bryder sammen. De kvindelige servicepersoners kodeskiftmønster er individuelle og afhængig af en række komplekse forhold i vedkommendes livshistorie og opfattelse af egen sprogbrug (Monka 2005).

I analyserne har der pga. indholdet i interviewene været fokus på, at informanterne opfatter den sønderjyske dialekt som noget særligt. Det skal dog tilføjes, at der også kan forekomme sproglig mindreværdsfølelse blandt sønderjysktalende. K.M. Pedersen påpeger, at dialekttalende børn i Gram Kommune i begyndelsen af 1970'erne kunne føle sig sprogligt underlegne, når de flyttede fra landsby til centralskole (Pedersen 1977). Maegaard finder det samme blandt gymnasie-elever fra Tønder (2002), og sprogligt mindreværd blev omtalt som årsagen til, at en af de ovennævnte servicepersoner i Aabenraa kodeskifter (Monka 2005).

Den sproglige mindreværdsfølelse kan imidlertid i nogen udstrækning omgås vha. kodeskift. Således undgår de informanter, der mestrer både en dialekt- og standardnær kode at komme i situationer, hvor dialekten er en ulempe, eller den "barriere", som de bofaste Vinderup-informanter omtaler (kap. 9.2.3.2). Tre nyere undersøgelser fra forskellige sønderjyske byer bekræfter, at der fra sprogforskerens synsvinkel er dialekt tilbage i Sønderjylland, og at kodeskift fortsat er en udbredt praksis (Maegaard 2002 i Tønder; Monka 2005 i Aabenraa; Vinum Jensen 2010 i Bredebro).

Det er et interessant spørgsmål, om den udbredte kodeskiftstrategi i Tinglev kan være med til at sikre dialektens overlevelse på sigt. I en undersøgelse af sprogbrugen i fire kommuner i Øvre Dalerne konstaterer Helgander, at det at være omgivet af to sprog ikke automatisk sikrer stabil tosprogethed i et sprogsamfund (1996:119). Helgander finder, at de mange tilflyttere til Øvre Dalerne under 2. verdenskrig førte til opløsning af de tætte netværk. Det har betydet, at identiteten ikke længere er så stedstilknyttet, og det kan høres på de unges sprogbrug, hvor det kun er enkelte træk, der overlever. Til gengæld er disse få træk tilsyneladende nok til at signalere en eller anden form for identifikation på tværs af generationerne (ibid).

Ud over den udbredte kodeskiftstrategi er der et andet forhold, der adskiller Tinglev-informanterne fra Odder- og Vinderup-informanterne, og det er deres eksplicite kobling mellem sprog, sted og krop. Niels, Pia og Eva nævner det eksplicit i interviewene. Niels' geografiske orientering mod Sønderjylland gør, at han ikke behøver lære rigsdansk, Pia synes, en rigtig sønderjyde skal tale sønderjysk, og Eva bruger sønderjysk fx hos bageren i Sønderjylland for at vise, at hun er fra egnen. Koblingen mellem sprog og sted genfindes i betegnelsen for dialekten, den lokale sprogbrug kaldes "sønderjysk", hvormed den kobles eksplicit til stedet "Sønderjylland".

9.4 Diskussion og sammenfatning

I kap. 8 skrev jeg, at Omdal finder de klassiske sociolingvistiske baggrundsvARIABLE for få og grove til at lave en synkron beskrivelse af sprogforandringen hos socialt og geografisk mobile informanter fra

Setesdal (1994:224). Nærværende studie kan konkludere, at det også gælder diakrone studier af såvel mobile som bofaste informanternes sprogforandring. Målet med de kvalitative analyser var bl.a. at undersøge, hvilke forhold der har været med til at fremme de mobile informanternes geografiske og sociale mobilitet, og hvilke forhold der knytter de bofaste informanter til sted. Som overordnet teoretisk ramme og bagvedliggende analyseredskab tog jeg udgangspunkt i en række tillempede Bourdieu-begreber (kap. 8.5). Inspireret af humangeografiens tilgang til sted og koblingen af denne til sociolingvistikken (se kap. 2) fremhævede jeg, at det var nødvendigt at analysere en række forhold ved afhandlingens tre lokaliteter for at forklare de fundne sprogforandringsmønstre.

I det følgende behandles først forskelle og ligheder mellem de mobile informanter, så følger en gennemgang af de bofaste informanter, inden de to grupper sammenlignes. Dernæst gennemgås resultaterne af analyser af sted på forskellige niveauer: sted på nationalt niveau, sted på sprogsamfundets niveau og stedets betydning for individet. På baggrund af afhandlingens resultater diskuterer jeg undervejs, hvilke forhold fremtidig sprogforskning med fordel kan tage i betragtning i beskrivelser af årsagssammenhænge og som potentielle baggrundsvariable.

9.4.1 Rapporteret sprogbrug

I de kvalitative analyser indgår informanternes selvrapporterede sprogbrug og deres indtryk af sprogbrugen i deres omgivelser. Udsagnene bliver brugt til at få indblik i deres sproglige selvopfattelse og den sproglige indeksikalitetsorden i lokalsamfundet. Tidligere studier har påpeget, at man skal være varsom med at fæstne lid til selvrapporteret sprogbrug (kap. 5.4). Nærværende studie kan konkludere, at det også gælder diakron selvrapportering. Der er således uoverensstemmelse mellem, hvordan den mobile Tinglev-kvinde Eva i 2010 fremstiller sin egen sprogbrug i 1986, og hvad faktiske optagelser og hendes egen spørgeskemabesvarelser fra 1986 viser (kap. 9.3.1). Opfattelsen af egen sprogbrug kan således forandres over tid, formentlig som en funktion af den narrative selvfremsættelse.

Ideelt set bør informanternes sprogbrug studeres empirisk i forskellige situationer såvel synkront som diakront, men selv når det - som i nærværende studie - ikke er praktisk muligt, anskueliggør rapporteret sprogbrug alligevel interessante pointer. Analyse af informanternes selvrapporterede sprogbrug viser bl.a., at der er stor forskel på, hvordan informanterne fra de tre steder opfatter deres eget og lokalsamfundets sprog. Kombinationen af kvantitative analyser af optagelser fra to forskellige tidspunkter og rapporteret sprogbrug kan endvidere være med til at nuancere den mekaniske opfattelse af dialektnivellering, som fremgår af Trudgills urban hierarki-model. Britain fremsætter nogle kritikpunkter mod modellen, som kan anskueliggøres og underbygges vha. sådanne analyser. Britain

peger på forhold, urban hierarki-modellen ikke tager højde for, herunder at manglende brug af nye former kan skyldes bevidst stillingtagen og ikke blot geografiske afstande, samt at modellen ser bort fra de sociale konsekvenser ved at bruge de nye former (2010a:147-151, se kap. 3.2). Analyserne af den bofaste Niels fra Tinglev underbygger første kritikpunkt og viser, at han bevidst har fravalgt standardnær sprogbrug. Og det at Mary og Ilse uafhængigt af hinanden - 27 år efter episoden - omtaler den samme piges sprogforandring fra dialekt til standardnær sprogbrug, underbygger det sidstnævnte kritikpunkt. Sprogændring væk fra dialekten har haft sociale konsekvenser for den omtalte pige i form af latterliggørelse. Det viser også, at der er grænser for, hvor meget Mary og Ilse kan ændre deres sprogbrug; de er holdt fast på en bestemt måde at tale på af nogle sproglige solidaritetskrav, som det kan have sociale konsekvenser at forbryde sig imod.

9.4.2 De mobile informanter

For de mobile informanter undersøgte jeg, hvilke forhold der kan have haft betydning for, at de får en længerevarende uddannelse og dermed ikke reproducerer deres oprindelige klassehabitus. Jeg fokuserede særligt på forhold, der kan have haft betydning for dannelsen af informanternes sproglige habitus.

I relation til de gængse sociolingvistiske baggrundsvariable, er det interessant, at socialgruppetilhørsforhold i barndommen ikke kan bruges som forklaringsfaktor i nærværende studie. Alle de mobile informanter har en længere uddannelse end deres forældre. Men de fem, der har foretaget den længste klasserejse, har forældre uden boglig uddannelse over folkeskoleniveau ligesom de fleste af de bofaste informanter. To af de mobile informanter - Lisa fra Vinderup og Søren fra Tinglev - har endda en *sociolingvistisk tvilling*, der ligner dem fuldstændig mht. køn, alder, etnicitet og socialgruppetilhørsforhold, da de blev optaget første gang. Den diakrone tilgang viser imidlertid, at selvom de tilhørte samme socialgruppe i de oprindelige synkroniske studier, så adskiller de sig ikke alene sprogligt i den første optagelse, den ene ender også med at blive geografisk og socialt mobile, imens den anden bliver boende. De kvalitative analyser viser, at flere af de mobile informanter orienterer sig væk fra deres hjemegn allerede på tidspunktet for den første optagelse. Fremtidige kvantitative studier bør inddrage analyser af informanternes mentale mobilitet samt overveje, hvordan denne eventuelt kan operationaliseres. Herunder kan høre at tage kommende ændringer i givne klassers og professioners økonomisk-sociale betingelser med i betragtning (jf. analyser af børn i landbrug) og givne klassers og professioners 'dynamiserende potentiale' (jf. analyser af lærerbørn).

De kvalitative analyser peger på et andet forhold, som adskiller de mobile informanter fra de bofaste: De er vokset op i uddannelsesfremmende miljøer. Det er kun Eva fra Tinglev, der har forældre med en boglig uddannelse, men alle de mobiles forældre har støttet op om skolegang. De har været med til at pege på vigtigheden af, og med til at muliggøre eller sikre tilegnelsen af den kulturelle kapital, der skal til for at begå sig i uddannelsessystemet. Forældre støtten kommer til udtryk på forskellige måder i den enkeltes livshistorie, det kan fx være ved at forældrene vælger privatskole til deres børn, som begge forældrepar til de mobile Odder-informanter.

9.4.2.1 De mobile informanternes flyttekontekst

I kap. 8.3 præsenterede jeg Andersson og Thelanders hypotese om sammenhængen mellem mobile informanternes flyttekontekst og deres sprogbrug. If. hypotesen skulle kontekstkontinuitet modvirke sprogforandring, mens kontekstbrud skulle give rum til sprogforandring (1994:81). Vel vidende at der er tale om et begrænset antal mobile informanter i nærværende studie, kunne analyserne ikke påvise klare sammenhænge mellem flyttekontekst og sprogforandring i virkelig tid. De to mobile informanter, der umiddelbart har størst kontekstkontinuitet, har helt forskellige sprogbrugsmønstre. Søren fra Tinglev tilbragte sine skoleferier hos en tante i Sønderborg, og begge hans søskende boede der, da han flyttede dertil. Samtidig er han den informant, der har gennemgået den største sprogforandring mellem de to optagelser: fra 67,3 % dialekt i 1986 til 0 % i 2010. Eva fra Tinglev kendte København forholdsvis godt, da hun flyttede dertil, fordi hun kom der med sin familie i skoleferierne, hun flyttede dertil med en kæreste; to af hendes søstre bor i hovedstaden, og hun har stadig familie i Sønderjylland (kap. 9.3.1). I 1986 var hendes dialektprocent 6 og bestod af varianter, der også indgår i den sønderjyske regionalstandard, i 2010 var hendes dialektprocent 0. En af årsagerne til at forholdene omkring flyttekonteksten ikke griber sprogforandringen i nærværende studie kan være, at hypotesen er udtænkt til geografisk mobile, men socialt stabile informanter. At der i nærværende studie både er tale om geografisk og social mobilitet, er muligvis også årsagen til, at ingen af de mobile informanter har indoptaget dialektale/regionale varianter fra tilflytterstedet, sådan som Andersson og Thelanders kunne påvise hos nogle af deres informanter (1994:85). For de mobile informanter i nærværende studie gælder, at deres fortælling om at flytte indebærer en historie om, hvordan det ukendte (space) med tiden bliver forvandlet til deres sted (place). Eller hvordan Lone fra Odder aldrig har fået forvandlet københavnsområdet til hendes sted.

9.4.2.2 Hvad adskiller de mobile fra hinanden?

På gruppeniveau adskiller de mobile informanter sig fra de bofaste ved at tale mere standardnært i den første optagelse. Der er imidlertid også forskelle mellem de mobile informanter fra de tre lokaliteter. De mobile fra Odder har bevaret nogle regionale varianter, de mobile fra Vinderup og Tinglev har ikke bevaret nogen dialekttræk. Som tidligere nævnt er årsagen til forekomsten af lokale varianter hos de mobile fra Odder formentlig, at de er udbredt i et større regionalt område, end de variable der undersøges i Vinderup og Tinglev. En anden væsentlig forskel mellem de mobile informanter, som ikke fremgår af de kvantitative resultater, er, hvorvidt de mener, de kan kodeskifte, og i hvilke sammenhænge de gør det (se kap. 5.3 for definition). I de kvalitative analyser er spørgsmålet om kodeskift belyst både fra sprogforskerens og sprogbrugerens synsvinkel. Det er gjort henholdsvis vha. gamle og nye optagelser i forskellige situationer og vha. analyser af informanternes selvrapporterede sprogbrug.

Kodeskift indgår ikke i den første Odder-undersøgelse, og Nielsen og Nyberg nævner det ikke i deres sprogbeskrivelser. Dette fravær stemmer overens med de kvalitative analyser af Lones og Klaus' opfattelse af deres egen sprogbrug som konstant, invariabel. Formålet med Kristensens anden Vinderup-undersøgelse var at finde kodeskift. Det lykkes imidlertid ikke i skolesammenhænge. De kvalitative analyser peger på, at det skyldes, at kodeskift i den generation afhandlingen beskæftiger sig med var forbeholdt samtaler med forældre og søskende. Dette blev bekræftet vha. en optagelse fra 2012, hvor Lisa taler i telefon med sin mor. Ved at inddrage kvalitative analyser af, hvad de mobile siger om egen sprogbrug samt supplerende optagelser, kunne jeg vise, at kodeskiftene i Vinderup anno 1978 var rykket ind i privatsfæren og forbeholdt den nærmeste familie. Formålet med Tinglev-undersøgelsen var også bl.a. at belyse kodeskift. K.M. Pedersen fandt en udbredt kodeskiftpraksis - også i skolesammenhæng. Begge mobile Tinglev-informanter rapporterer, at de behersker sønderjysk, hvilket bekræftes af både gamle og nye optagelser. Det er interessant, at de to mobile kvinder, der kodeskifter, Lisa fra Vinderup og Eva fra Tinglev, siger, at de skifter sprog for at udtrykke og opnå social lighed.

9.4.3 De bofaste informanter

Hos de bofaste informanter viser de kvantitative analyser også forskelle på individ- og stedniveau: I Odder forandres den regionale standard en smule yderligere i retning af standarddansk mellem optagetidspunkterne. I Vinderup sker der en forholdsvis stor dialektnivellering, hvor nogle dialektvarianter helt forsvinder og erstattes af standardvarianter. I Tinglev derimod sker der en mindre ændring i retning af flere dialektvarianter. Hvad angår køn som baggrundsvariabel er sprogforandringen overordnet set større hos de bofaste kvinder fra Odder og Vinderup end blandt de bofaste mænd, og

den bofaste Tinglev-kvinde taler meget mere standardnært end den bofast mand. På individniveau er der store forskelle mellem informanterne fra de tre steder.

I forsøget op at forklare de sproglige forskelle blev informanterne med inspiration fra Sundgren (2002) inddelt efter deres jobfunktion. De blev kategoriseret efter, om jobfunktionen er sprogproducerende, ikke-sprogproducerende eller blandet (kap. 8.2). En samlet oversigt over de bofaste informanters jobfunktioner viser nogle interessante sammenhænge mellem jobfunktion, sprogforandring og køn (bilag 9). Alle afhandlingens bofaste kvinder har blandede jobfunktioner, på nær Julie fra Odder, hvis jobfunktion er sprogproducerende. Kvindernes sprogforandring skal formentlig bl.a. forklares vha. deres jobfunktioner, hvor de kommer i kontakt med mennesker med forskellige sproglige praksisser og fra forskellige sociale baggrunde (se fx Ivars 1994:217, Sundgren 2002:260). De bofaste mænd, der har lokale varianter af de undersøgte variable, har enten ikke-sprogproducerende eller blandede jobfunktioner. René fra Vinderup er den eneste bofaste mand med et sprogproducerende job, og han har ingen dialektvarianter i sin sprogbrug. I den forbindelse kan man inddrage begrebet *sociolectal adjustment*. Chambers skriver, at det er den sproglige tilpasning, der sker, når en informant på baggrund af erfaring bliver bevidst om, at nogle variable har højere prestige end andre og derfor bruger dem (1995:181-184). Hvis denne tilpasning kun omfatter varianter, sprogbrugeren er bevidst om, havner man i den vanskelige diskussion af saliens-begrebet (kap. 5.4). Den diskussion vil jeg ikke gå yderligere ind i, men blot påpege, at det if. de kvantitative resultater især er varianter med snæver geografisk distribution, der er forandret i retning af standarddansk. Det passer sammen med, at den øgede kontakt med ikke-dialekttalende, som især kvinderne oplever qua deres jobfunktioner, kan være med til at øge den metasproglige bevidsthed omkring, hvilke dialektvarianter der er socialt og geografisk stigmatiserende eller svære at forstå for andre.

9.4.4 Informanternes integrationsindeks

For at samle nogle af de forhold tidligere undersøgelser har påpeget som væsentlige for sprogforandring, opstillede jeg med inspiration i Andersson og Thelander (1994) og Sundgren (2002) et integrationsindeks for hver informant (kap. 8.1). Integrationsindekset bygger på en hypotese om sammenhæng mellem stærk lokaltilknytning og lokal sprogbrug. Hypotesen understøttes af, at afhandlingens højeste integrationsindeksscore og højeste dialektprocent følges ad. De tilhører den bofaste Niels fra Tinglev, der har 194 af 200 mulige point i integrationsindekset og en dialektprocent på 97,9. Så langt så godt. Niels er imidlertid den eneste informant, hvor sammenhængen er tydelig. Hos de øvrige informanter er der ikke nødvendigvis sammenhæng mellem høj integrationsindeksscore og lokal sprogbrug. Fx har Pia Tinglev afhandlingens næsthøjeste integrationsindeksscore på 175 point, men

hendes dialektprocent er blot 9 %. Til gengæld taler hun sønderjysk til den sønderjysktalende interviewer både i 1986 og 2010. Her skal man være opmærksom på baggrundsvariablen køn. Sundgren finder, at kvinderne i Eskilstuna er nogenlunde lige så velintegrerede som mændene, men det er kun mændene, der viser tilknytningen vha. sproget (2002:307).

Integrationsindekset er oprindeligt udtænkt af Andersson og Thelander til et synkront mobilitetsstudie, hvor informanterne var geografisk mobile, men socialt stabile. For de mobile informanter skal integrationsindekset sammentænkes med deres flyttekontekst. Her finder Andersson og Thelander sammenhæng mellem høj kontekstkontinuitet og bevarelse af dialektvarianter fra hjemegnen samt lav integration og manglende tilpasning til tilflytterstedets dialekt. Informanter der har lav kontekstkontinuitet og lav integrationsindeksscore har til gengæld høj andel af standardformer i sproget (1994:85). Som beskrevet i kap. 8.1, tilpasser Sundgren integrationsindekset til et diakront studie af bofaste informanter i Eskilstuna (2002). Hun finder, at høj integrationsindeksscore og høj dialektprocent især findes hos mænd fra den højeste socialgruppe. Kvinderne i de højeste socialgrupper har også højt integrationsindeks, men hos dem korrelerer det ikke med høj dialektprocent (2002:307).

Jeg mener, at de forhold, der inddrages i integrationsindekset, er relevante for at forklare lokal sprogbrug. Men som det også er gjort i ovennævnte studier, er det nødvendigt at foretage kvalitative analyser på individniveau for at forklare eventuelle sammenhænge med sprogbrugen. Hvis integrationsindekset kun skal benyttes til mobile informanter, bør man genoverveje nogle af de spørgsmål, jeg har anvendt. Der er således nogle af spørgsmålene, der er mindre velegnede, idet de mobile informanter får point for besvarelser, der peger væk fra deres nye hjemegn snarere end knytter dem til den. Lone fra Odder får fx sin beskedne integrationsindeksscore på 19 point, fordi hun godt kunne tænke sig at flytte, og fordi hun har en søster i London. De kvalitative analyser af Lones sprogbrug viser, at hendes stedstilknytning snarere er lig nul (kap. 9.1.1). Desuden viste de kvalitative analyser af de bofaste informanter, at nogle af dem er mere integrerede, end integrationsindekset viser. Bo fra Vinderup svarer fx, at han godt kunne tænke sig at flytte, og dermed får han ét af to mulige point i et af spørgsmålene til integrationsindekset. De kvalitative analyser viser imidlertid, at han er tæt knyttet til sin bopæl anno 2008 i kraft af familieband, og fordi hans bopæl giver ham mulighed for at leve det liv, han sætter pris på (kap. 9.2.4).

I sit synkrone studie af socialt og geografisk mobile informanter fra Setesdal, finder Omdal ingen umiddelbar sammenhæng mellem det at trives på et sted og tilbøjelighed til at tilpasse sig sprogligt (1994:194). Det gør Hernes heller ikke i sit diakrone studie af unges sprogforandring i Os. Hun finder i stedet, at bevidstheden om at bibeholde dialekten er afgørende for, hvem der har den mest stabile

sprogbrug (2006:273). Labov skriver ligeledes, at øget sproglig bevidsthed muligvis kan modvirke dialektnivellering (2010:186).

9.4.5 Informanternes metasproglige bevidsthed

I analysefasen blev jeg opmærksom på, at der er stor forskel på, i hvilken udstrækning informanterne fra Odder, Vinderup og Tinglev er metasprogligt bevidste. Den metasproglige bevidsthed er mindst i Odder. Her er det kun de kvindelige informanter, der, om end i få tilfælde, kommer ind på sprogbrug før selvvurderingstesten. Mændene gør det først, efter sprogbrug er italesat som emne af intervieweren. Den mobile Lone har - selv efter hun har været geografisk og socialt mobil - svært ved at høre forskel på sit eget og ”københavneres” sprog. De bofaste Vinderup-kvinder er mere tilbøjelige til at tale om sprog, de fortæller bl.a., hvordan det i visse situationer har været problematisk at tale dialekt. De bofaste Vinderup-mænd omtaler ikke sprogbrug i samme udstrækning, og når de gør, er det fx i narrativer, hvor det er tilhørernes problem, hvis ikke de forstår dialekten. Den metasproglige bevidsthed er større hos de mobile Vinderup-informanter, der begge siger, at de taler jysk med deres forældre. Den mobile kvinde, Lisa, er mest reflekteret over kodeskiftets sociale betydning og sætter det lig med at vise solidaritet med det, hun kommer fra. I Tinglev er både de bofaste og mobile informanter metasprogligt bevidste allerede i 1986, fx ved både Søren og Niels, hvilken sprogbrug, der forventes af dem i forhold til deres fremtidsønsker. Endvidere har alle Tinglev-informanter en mening om, hvem i lokalsamfundet der taler hvordan; og de har også bud på hvorfor.

9.4.6 Hvad hedder den lokale sprogbrug?

Ud over den metasproglige bevidsthed viste det sig interessant at sammenligne, hvad informanterne fra de tre steder kalder den lokale sprogbrug; om den omtales positivt eller negativt, samt i hvilken udstrækning den knyttes til et bestemt geografisk sted eller en bestemt socialgruppe.

Odder-informanterne omtaler deres egen regionalfarvede sprogbrug som ”jysk”, ”århøusiansk” eller ”rigsdansk”, mere dialektal sprogbrug fx med foranstillet artikel omtales som ”bondsk”, ”plat” og ”primitiv”. Dermed knyttes den regionale sprogbrug - som informanterne taler - til et større jysk område eller den nærmeste storby, dialekten derimod knyttes til socialgruppen ”bønder”, hvis ikke ligefrem til en bestemt, simpel attitude. De bofaste Vinderup-kvinder kalder deres egen dialektale sprogbrug ”jysk” eller ”bred jysk”, imens de bofaste dialekttalende mænd omtaler den som ”jysk” og ”bondsk”. Dialekten knyttes således til et større jysk område eller socialgruppen ”bønder”. I Tinglev omtales dialekten udelukkende som ”sønderjysk” og ikke som ”bondsk” i betydningen knyttet til socialgruppen ”bønder”. Dialekten knyttes til det geografiske område ”Sønderjylland”. Grunden, til at

dialekten ikke kaldes ”bondsk”, er formentlig, at den benyttes af stort set alle samfundslag i en eller anden udstrækning.

Jeg blev først opmærksom på forskelligheden i, hvad informanterne kaldte deres sprogbrug i analysefasen og efter inddragelsen af en mere humangeografisk tilgang. I fremtidige studier kunne man indtænke det i indsamlingsfasen og fx inddrage nogle metoder fra folkelingvistikken, som byder på forskellige forslag til at undersøge, hvordan individer afgrænser deres sprogbrug geografisk, fx ved at indtegne den på et kort (Preston 1993; Preston 2002; Preston 2004).

9.4.7 Kvalitative analyser af sted

Forskelle mellem sprogforandringen hos de mobile og bofaste informanter fra de tre lokaliteter er et af undersøgelsens mest interessante fund. For at forklare forskellene viste det sig frugtbart at hente inspiration hos humangeografien og sociolingvister der problematiserer steds-begrebet og medtænker stedets betydning i deres forskning. Britain og Johnstone argumenterer for, at man ikke - som i den traditionelle dialektologi og sociolingvistik - skal nøjes med at se sted som en fysisk lokalitet. Man bør i stedet undersøge, hvilken rolle sted spiller både fysisk, socialt og holdningsmæssigt i konstruktionen og vedligeholdelsen af de enkelte sprogsamfund (Britain 2002:632; Johnstone 2004:75, kap.3). Horvath og Horvath kunne fx ikke forklare spredningen af én sproglig variabel ni steder på New Zealand og i Australien ved kun at se på space-effekter (afstande og beliggenhed), de måtte også inddrage place-forhold (de samlede sociolingvistiske omstændigheder) (2001:52f, se kap. 3). Nærværende studie kan konkludere, at det samme gør sig gældende, når man vil forklare sprogforandringen i virkelig tid tre steder i Danmark. Hvis man alene tog hensyn til space-forhold kunne man forklare den mere standardnære sprogbrug i Odder vha. Trudgills urban hierarki-model (1986), kommunen ligger tættere på København end de to andre lokaliteter og kun 20 kilometer Århus. Men eftersom der er tale om nogenlunde ens space-forhold i Vinderup og Tinglev, kan det ikke forklare, at sprogforandringen tager sig så forskelligt ud de to steder.

I afhandlingen har jeg analyseret place-faktorer på forskellige niveauer: Der er en kort gennemgang af place-faktorer knyttet til et overordnet nationalt niveau, og så er der fokus på place-faktorer knyttet til de tre lokalsamfund, samt hvilken betydning nuancer i lokale place-forhold har for individet. På det nationale niveau har den historiske udvikling siden reformationen i 1536 favoriseret standardsproget, hvilket har betydet, at dialekterne står svagt i Danmark sammenlignet med andre lande (I.L. Pedersen 2009b, kap. 4.1). De kvantitative resultater i kap. 7 viser imidlertid, at der er forskellige sproglige udviklingstempi og -strategier i afhandlingens tre lokalsamfund. I kap. 4.1.4 gennemgik jeg både space-

og place-faktorer knyttet til afhandlingens tre lokalsamfund, som kan være med til at forklare de fundne sprogforandringsmønstre.

Odder by var allerede stor inden jernbanen kom til byen, og kommunen ligger i et vækstområde tæt på Århus, hvor urbaniseringen var tidligere og mere omfattende end i Vest- og Sønderjylland. Tidspunktet for og udbredelsen af urbaniseringen har betydet, at dialekten allerede var forsvundet, da Nielsen og Nyberg lavede den første Odder-undersøgelse. De regionale varianter, der er tilbage, er bundet til et stort geografisk område, og er derfor formentlig ikke så påfaldende hverken for informanterne fra Odder eller andre. Det er sandsynligvis årsagen til, at informanterne fra Odder ikke bemærker eller italesætter deres sprog på samme måde som informanterne fra de to andre lokaliteter. Informanterne opfatter ganske vist, som nævnt oven for, i nogle tilfælde deres egen sprogbrug som ”jysk”, men ikke som ”bondsk”, derfor er der heller ingen umiddelbart grund til at ændre den.

Stationsbyerne i Vinderup og Tinglev Kommuner er mindre end den i Odder, og begge kommuner ligger perifert i forhold til København og andre urbane centre. Fælles for dem er desuden, at befolkningstallene er stagnerende, at der er en del landbrugsvirksomhed tilbage, og at befolkningen har en kortere uddannelse end landsgennemsnittet. Forskellene på sprogforandringen de to steder skyldes formentlig, at informanterne fra Tinglev knytter sprog, sted og krop sammen. Man taler på en bestemt måde for at vise, man er fra Sønderjylland. I Vinderup er der som i Odder ingen kobling mellem sprogbrug, et snævert afgrænset geografisk område og identitet; den lokale sprogbrug kobles til Jylland og socialgruppen ”bønder”.

Årsagerne til den sprog, sted og krop-kobling, som sikrer den stabile sprogbrug og medfører den udbredte kodeskiftstrategi i Tinglev, er formentlig de to vigtigste place-faktorer knyttet til stedet. Den første er, at Sønderjylland var tysk i perioden 1864 til 1920. Den anden er, at Tinglev ikke - som størstedelen af Sønderjylland - stemte sig ”hjem” ved Folkeafstemningen om nationalt tilhørsforhold i 1920. Det betyder, at der ligger en række tyske kulturinstitutioner i Tinglev by, og at lokalsamfundet i og omkring byen består af såvel dansk - som tysksindede. Sønderjyder har en kollektiv erindring om, at landsdelen var tysk indtil 1920, og det kan if. Johnstone og Tuan få indbyggerne til at se stedet på en anden måde og styrke de affektive bånd til stedet (Johnstone 1991:50; Tuan 1990:92-93). Den særlige historie er den mest sandsynlige forklaring på, at den sønderjyske dialekt står så forholdsvis stærkt ift. de fleste andre danske dialekter. Den anden place-faktor - at det tyske mindretal er så synligt i Tinglev - kan være med til at forklare, hvorfor det især er informanter fra Tinglev by, der kodeskifter i de gamle optagelser. For selvom dialekten stod stærkt, og alle informanter talte sønderjysk med andre, der beherskede dialekten i 1986, så gjaldt det if. Pia om at balancere dialekten, hvis man talte for sønderjysk risikerede man at fremstå som tysksindet. Pias sprogforandring i virkelig tid viser, at selv en beskeden

geografisk mobilitet på ti kilometer kan have stor betydning for sprogbrug på individniveau. Pia har ganske vist bevaret tilknytningen til Tinglev i kraft af sine forældre, og fordi hun stadig handler der, men i hendes nye hjemkommune gælder en anden sproglige indeksikalitetsorden. Pia fortæller, at der tales mere sønderjysk i den nye hjemkommune, fordi dialekten ikke konnoterer tilknytning til det tyske mindretal, men derimod tilknytning til Sønderjylland.

De meget fine nuancer i lokale place-forhold og disses indvirkning på individets sprogbrug og -forandring understøtter Blommaerts kritik af, at den hidtidige sociolingvistik ikke har gjort sig tilstrækkelige forestillinger om tid og sted (kap. 2.3). Han foreslår, at man ikke fokuserer på sprog afgrænset af tid og sted, men som en ressource i evig bevægelse, hvor forskellige forhold omkring tid og sted interagerer med hinanden i en spatiotemporal ramme (2010:5). Han foreslår, at ethvert horisontalt sted, fx et kvarter, en region eller et land, skal ses som et vertikalt sted med sociale, kulturelle og politiske forskelle, der er indlejrede i hinanden. En sproglig forskel kan fx konnotere noget bestemt ét sted og noget helt andet i nabobyen, sådan som det er tilfældet med brugen af sønderjysk, hvis man ikke samtidigt behersker kodeskift til standardnær sprogbrug i Tinglev. Blommaert skriver, at variable og forskellige sproglige varieteter er indlejrede i forskellige indeksikalitetsordner (2005:69).

I kap. 5 diskuterede jeg forskellen mellem sprogbrugerens og sprogforskerens opfattelse af ”sprog” og søgte vha. resultaterne af de tidligere undersøgelser i Odder, Vinderup og Tinglev at afgrænse den sproglige indeksikalitetsorden, der gjaldt, da informanterne voksede op. De kvalitative analyser viser, at selvom regional standard var til stede alle tre steder, da informanterne voksede op, så var det ikke alle informanter, der havde adgang til eller ”lov” til at bruge de forskellige varianter. Adgangen til og brugsretten til den standardnære sprogbrug afhang af, hvem man var, og hvilket lokal sted man var knyttet til i opvæksten.

De mobile informanters tilknytning til de lokale stationsbyer lader til at have været afgørende for dannelsen af deres sproglige habitus samt deres sociale og geografiske mobilitet. Det er ikke, fordi de alle beskriver den enkelte kommunes stationsby som et slaraffenland, sådan som Lisa fra Vinderup. Alligevel var alle de mobile informanter i deres opvækst knyttede til stationsbyen som det sted, de gik i skole, og hvor deres fritidsaktiviteter foregik. Og det har været afgørende for, hvilket udsnit af den lokale indeksikalitetsorden, de har haft adgang til at lære. I.L. Pedersen skriver, at stationsbyerne har spillet en vigtig rolle i den danske dialektnivellering, og at de kan ses som en trædesten på vejen mod standardnær sprogbrug (2009a, kap. 4.1). For nærværende studies mobile informanter betød skolegangen i byen fx, at informanter fra dialekttalende hjem fik adgang (og brugsret) til et mere standardnært udsnit af den sproglige indeksikalitetsorden, end elever der gik i omegnsskolerne.

Forklaringen på den mere standardnære sprogbrug i stationsbyerne - og for Tinglev bys vedkommende mere udbredte tendens til kodeskift - er, at befolkningen består af flere forskellige sociale lag end i de mindre landsbyer i omegnen. I stationsbyen er der forskellige selvstændige erhvervsdrivende og som regel både en læge, tandlæge, dyrlæge og nogle lærere. Informanter, der har boet og/eller gået i skole i byen har således fra en tidlig alder været i kontakt med flere forskellige sociale lag, end informanter der gik i omegnsskolerne. Flere af de mobile informanter fortæller, at de havde venner fra byen, nogle af vennerne havde forældre med byerhverv eller længere uddannelse, andre var tilflyttere. Disse venskaber har givet de mobile informanter adgang til at møde andre sproglige og uddannelsesmæssige praksisser, end de oplevede hjemme, hvilket kan have åbnet deres øjne for at geografisk og social mobilitet var en mulighed.

Stationsbyens betydning er ikke så tydelig i Odder, hvor de sproglige forskelle mellem land og by var beskedne, da informanterne voksede op. I Vinderup finder Kristensen imidlertid, at sted for skolegang de første syv år, er den vigtigste faktor for tilegnelsen af standardnær sprogbrug (1980:114). Og i Tinglev, hvor alle informanter har gået hele deres skolegang på Tinglev Skole, lader det til at bopæl i eller uden for Tinglev by er vigtig for informanternes kodeskift-strategi. Eva og Pia, der er opvoksede i stationsbyen, har således en veludviklet kodeskift-strategi i 1986, imens Søren og Niels, der er opvoksede i omegnen, ikke har. Der skal dog understreges, at det ikke kan afgøres, om byen som sted eller informanternes køn er vigtigst for de fundne kodeskiftsmønstre i Tinglev. Tidligere undersøgelser har nemlig vist, at kvinder er mere tilbøjelige til kodeskift end mænd (se fx Omdal 1994; Sundgren 2002), det gælder også i Sønderjylland (Monka 2005). Niels' udsagn om byboeres tendens til at skifte til standardnær sprogbrug understøtter imidlertid tolkningen af, at stationsbyen har betydning for dannelsen af den sproglige habitus.

10 Konklusion

På baggrund af et empirisk materiale bestående af gamle og nye optagelser med 23 mobile og bofaste informanter fra Odder, Vinderup og Tinglev, har jeg beskæftiget mig med to overordnede forskningsspørgsmål:

1. Hvilke sammenhænge er der mellem mobilitet og sprogforandring i virkelig tid?
2. Hvilke sammenhænge er der mellem sted og sprogforandring i virkelig tid?

Eftersom der har været delkonklusioner undervejs, vil der i det følgende være tale om en kort sammenfatning af hovedpointer. Informanternes sprogbrug og -forandring i virkelig tid blev beskrevet vha. kvantitative analyser af morfologiske og fonologiske variable, som tidligere sprogundersøgelser havde udpeget som særlig interessante. Den diakrone sammenligning af de kvantitative resultater viste at det ikke udelukkende er geografisk og social mobilitet, der forårsager sprogforandringen. De mobile informanter markerede sig nemlig sprogligt anderledes end de bofaste informanter fra samme sociale baggrund, allerede inden de blev geografisk og socialt mobile (Bowie 2002:143; Chambers 2003:61). Den overordnede konklusion på første forskningsspørgsmål er, at man tilsyneladende ikke kan være geografisk og socialt mobil i Danmark uden at benytte standardnær sprogbrug.

På baggrund af de kvantitative resultater kan jeg, udover at besvare mit første forskningsspørgsmål, give et delvist svar på følgende spørgsmål fra Sprogforandringscentrets projektbeskrivelse: ”What if individuals continuously develop their language either because they are mobile geographically, socially or mentally (or all three)...?” (Gregersen et al 2005:10). Svaret er, at både de geografisk og socialt mobile samt de bofaste informanter har forandret sprogbrug gennem livet. De kvantitative analyser kan imidlertid kun belyse geografisk og social mobilitet; det kræver kvalitative analyser på individniveau at undersøge mental mobilitet.

Der er nogle stedsspecifikke nuancer i de mobile informanternes sprogbrug, som gav anledning til mit andet forskningsspørgsmål. I de gamle optagelser har den mobile kvinde fra Odder manifestationer af visse regionale variable, den mobile mand fra Odder benytter flere regionale variable og har en højere regionalstandardprocent. I Vinderup har begge mobile informanter 0 % dialektvarianter af de undersøgte variable. I Tinglev har den mobile kvinde ganske få dialektvarianter, imens den mobile mand, Søren, har en dialektprocent på 67,3. Han er den eneste mobile informant, der har foretaget et regulært sprogskifte mellem optagelserne; i det nye interview har han således 0 % dialektvarianter. Det

forhold, at Søren skifter til standardnær sprogbrug, selvom han kun flytter 50 kilometer og bliver inden for det sønderjyske dialektområde, kunne tyde på, at social mobilitet er vigtigere for sprogforandring end geografisk mobilitet.

De kvantitative resultater for de bofaste informanternes sprogforandring i virkelig tid kan overordnet gengives således: I Odder er der sket et fald i alle bofaste informanternes regionalstandardprocent. I Vinderup er der sket et markant fald i dialektprocenten hos to ud af tre kvindelige informanter. Overordnet set er de bofaste Vinderup-mænds sprogbrug mere stabil end kvindernes. Hos den bofaste kvinde og mand fra Tinglev er der derimod sket en stigning i brugen af dialektvariable, men deres sprogbrug er vidt forskellig. Manden har ganske få standardvarianter af de undersøgte variable, kvinden har ganske få dialektvarianter. Manden kodeskifter på intet tidspunkt til standardnær sprogbrug, til gengæld fremgår det dels af supplerende materiale og interviewet, at kvinden kodeskifter til sønderjysk i samtale med sønderjysktalende.

Rent metodiske viser forskellene mellem de mobile og bofaste informanternes sprogforandring, at det vil være en afgørende fordel i fremtidige mobilitetsstudier at have en bofast kontrolgruppe. En sammenligning mellem de to grupper kan vise, om de undersøgte varianter stadig findes i det sprogsamfund, der flyttes fra, og om det er de samme lokale varianter, der er resistente i de bofastes og geografisk mobiles sprogbrug (se Omdal 1994:34; Andersson & Thelander 1994:58). Desuden viser undersøgelsen, helt i tråd med tidligere studier, at det er vigtigt at kende til den geografiske udbredelse af de undersøgte varianter (se fx Thelander 1979/1:112-119, Ivars 1986:172-179; Hernes 2006:286). I de nye interview er det kun de mobile informanter fra Odder, der har bevaret lokale varianter i deres sprogbrug. Det drejer sig om to regionalvarianter, der er resistente i de bofastes sprogbrug, og som anvendes i et stort geografisk område. Ingen af de mere snævert stedbundne dialektvarianter fra Vinderup og Tinglev er resistente hos de mobile.

Kompleksiteten af de kvantitative resultater støtter Omdals udsagn om, at de klassiske sociolingvistiske baggrundsvARIABLE er for grove til at danne grundlag for en synkron beskrivelse af sprogforandringen hos mobile informanter (1994:224). Nærværende studie kan konkludere, at det samme gælder diakrone studier af såvel mobile som bofaste informanternes sprogforandring. I undersøgelsen blev de kvantitative resultater løftet op på et andet niveau af – og var samtidig en forudsætning for – de kvalitative analyser i kap. 9. Der er således tale om en bevægelse fra et deskriptivt *hvad* til et bud på et kontekstuel *hvorfor*. For at forsøge at forklare de fundne sprogforandringsmønstre viste det sig vigtigt at inddrage såvel forhold i den enkeltes livshistorie som forhold knyttet til de enkelte lokaliteter. I kap. 2 skrev jeg,

hvordan Blommaert efterspørger en sociolingvistik, der undersøger den spatio-temporale ramme for, hvad forskellige former for sprogbrug betyder, når de bruges på netop dette sted på netop dette tidspunkt, dvs. den sproglige indeksikalitetsorden. I kap. 3 blev der argumenteret for, at den lokale indeksikalitetsorden i høj grad afhænger af space- og place-forhold. Sted er indtil for nyligt gået fri af den kritik, andre sociolingvistiske kategorier som fx køn, alder og stil har været udsat for (Britain 2002:603, Johnstone 2004:65). Nærværende undersøgelse demonstrerer, at analyser af sted på forskellige niveauer kan give større forståelse for de fundne sprogforandringsmønstre. I analyserne blev sted behandlet på et globalt, nationalt, lokalt og individuelt niveau. Den globale udvikling med stigende mobilitet og urbanisering fører til dialektnivellering på det nationale niveau (kap. 4.1). Men udviklingen forløber forskelligt i de tre lokalområder, afhandlingen fokuserer på. På baggrund af de tidligere studiers resultater (kap. 4) og kvalitative analyser af informanternes udsagn om sprog og sted, kan det udledes, at indeksikalitetsordnerne i Odder, Vinderup og Tinglev var meget forskellige, da informanterne voksede op. I Odder var dialekten forsvundet, hvorimod den var til stede som en mulighed for informanterne fra Vinderup og Tinglev. De kvalitative analyser viser, at den enkelte informants adgang til forskellige niveauer af den sproglige indeksikalitetsorden - især adgang til standardnær sprogbrug - var påvirket af deres helt nære geografiske stedstilknytning. Fælles for de mobile informanter er, at de fra en tidlig alder var orienterede mod den lokale stationsby, nogle fordi de var fascineret af bylivet, andre mest fordi det var der, deres skole lå. Skolegang i stationsbyen betød, at den enkelte - også informanter fra dialekttalende hjem - havde adgang og brugsret til egnens regionalstandard i en større udstrækning end informanter, der først kom til stationsbyens skole i 8. klasse.

En af de interessante forskelle, der er på lokalt stedniveau, er, hvor tilbøjelige informanterne er til at tale om sprog, og hvad de kalder den lokale sprogbrug. Informanterne fra Vinderup og Tinglev er både mere tilbøjelige til at tale om sprog end dem fra Odder, og de er også mere metasprogligt bevidste (Johnstone 2010b:398). I Odder kaldes den regionale sprogbrug ”jysk” eller ”århusiansk”, i Vinderup kaldes den dialektale sprogbrug ”jysk” eller ”bondsk”, og i Tinglev kaldes den ”sønderjysk”. Det er således kun i Tinglev, dialekten knyttes til et afgrænset geografisk område, og i de kvalitative analyser fremgår det, at informanterne herfra er de eneste, der foretager en sprog, sted og krop-kobling. De bofaste informanter fra Tinglev holder fast på dialekten, fordi den er en del af deres identitet og knytter dem til stedet.

I.L. Pedersen påpeger, at sprogforskeren ser sprog som elementer såsom fonemer og morfemer, imens sprogbrugeren har et mere holistisk sprogsyn, hvor sprog er en social realitet – det er ”sprog” eller

”ord” (opr. 1999, se Gregersen & Kristiansen 2009:240f). På baggrund af nærværende studie kunne man tilføje, at sprogforskeren udover at undersøge enkelte variable også har adgang til et mere overordnet nationalt og diakront perspektiv, og dermed kan påpege, at den overordnede sprogudvikling går i retning af standardsproget og københavnsk. De kvalitative analyser har imidlertid vist, at der fra sprogbrugerens perspektiv - som er mere lokalt og synkront - er grænser for, hvor hurtigt udviklingen kan gå, før det bliver påfaldende. Alle tre steder er der grænser for, både hvor lokalt og standardnært den enkelte må tale. I Odder fortæller Heidi fx, at der er grænser for, hvor ”bondsk”, dvs. dialektalt, og ”københavnsk” en ejendomsmægler må tale, for at hun vil købe et hus af ham (kap. 9.1.3.2). I Vinderup omtaler Mary og Ilse en pige, der pludselig begyndte at tale standardnært, da de startede på Vinderup Realskole i 8. klasse, og det lød ”simpelthen så dumt” (kap. 9.2.3.3). Og i Tinglev fortæller Pia, hvordan det at tale for sønderjysk på den ene side kan konnotere, at man tilhører det tyske mindretal, men at det på den anden side er vigtigt at tale sønderjysk for at være en ægte sønderjyde (9.3.3.1).

Det supplerende interview med sønderjysktalende interviewere fra Tinglev samt telefonoptagelserne med den mobile Lisa fra Vinderup og hendes mor viser med al tydelighed, at det sociolingvistiske interview ikke giver indsigt i hele det sproglige repertoire. Det giver til gengæld enestående muligheder for at spørge ind til den sproglige indeksikalitetsorden det enkelte sted og for at få et indblik i informanternes metasproglige bevidsthed. Studiet bekræfter tidligere undersøgelser i, at der er behov for optagelser uden for interview-genren; herunder både optagelser i private, intime og professionelle, offentlige situationer.

Udover sammenhænge mellem sprogforandring og mobilitet spørges der i projektbeskrivelsen for Sprogforandringscentret til, hvad der bremser sprogforandring (Gregersen et al 2005:17). Nærværende studie konkluderer, at sprogbrugen er mest stabil i Tinglev, hvor alle informanter er metasprogligt bevidste allerede i de første optagelser. Her er de bofaste bevidste om at holde fast i dialekten, bl.a. fordi dialekten kobles til stedet og dets særlige historie samt det at være ægte sønderjyde. Konklusionen på andet forskningsspørgsmål er således, at der er mange og komplekse sammenhænge mellem sted og sprogforandring i virkelig tid. Sprogforskeren må ikke per automatik forudsætte en kobling mellem sprog, sted og krop, men bør analysere sted på flere niveauer. Til gengæld kan det, at sprogbrugerne vedligeholder en sprog, sted og krop-kobling være med til at bremse sprogforandring over tid.

10.1 Perspektivering

Studiet demonstrerer, at det i nye forskningsprojekter vil være oplagt at inddrage folkelingvistik (Preston 1993; 2002; 2004) i højere grad; derigennem ville man få større indblik i informanternes egne opfattelser af deres sprogbrug, samt hvilke geografiske enheder den er knyttet til. Man kunne fx bede

informanterne om at markere på et kort, hvor de mener, der tales henholdsvis ”jysk”, ”århøusiansk” og ”sønderjysk”, hvilket kunne være interessant at sammenholde med sprogdudviklingen et givent sted

Det ville være interessant at efterprøve undersøgelsens resultater om mobile og bofastes

sprogforandring i større skala. Det kunne muligvis gøres ved at gentage de interview med 33 unge fra Odder og 30 unge fra Vinderup, der blev optaget af Sprogforandringscentrets medarbejdere i 2006, da de unge gik i 9. klasse. Hvis interviewene gentages inden for længe, vil man kunne følge informanterne umiddelbart efter, de har skiftet livsfase fra skolebørn til unge voksne. Nogle af dem har formentlig været geografisk mobile og er i gang med en uddannelse, der vil gøre dem socialt mobile.

Forskere ved Sprogforandringscentret har fundet forskelle mellem sprogforandringen i virkelig tid blandt netop denne gruppe unge fra Odder og Vinderup. I Odder er der sket en standardisering, men forskellen mellem de unge anno 2006 og deres forældres sprogbrug er ikke markant. Anderledes forholder det sig i Vinderup, her er der en del i forældregenerationen, der kan kategoriseres som dialekttalende, og ingen blandt de unge anno 2006 (I.L. Pedersen 2011). Andre studier viser, at de unge i Vinderup anno 2006 stort set ingen dialektvarianter har af de variable, der indgår i nærværende studie (Schøning & Pedersen 2007a; 2007b; Schøning 2010). De forskellige udviklinger kan formentlig forklares vha. forhold omkring sted. Den dialektnivellering, der satte ind i Odder forholdsvis tidligt var fortrinsvis horisontal, så der opstod ligheder med århøusiansk. Modsat er den senere dialektnivellering i Vinderup fortrinsvis vertikal, dvs. den springer de regionale mellemformer over (Jensen & Maegaard in press; I.L. Pedersen 2011).

Nærværende studie viser, at kodeskift var udbredt i den sproglige indeksikalitetsorden for Tinglev anno 1986, og brugen af kodeskift betyder bl.a. at dialekttalende undgår at komme i uheldige situationer pga. dialekten. Man skal imidlertid ikke forledes til at tro, at kodeskift nødvendigvis sikrer mod dialektnivellering på sigt (Helgander 2000:119). Der er ikke foretaget undersøgelser af sprogbrugen blandt unge på den danske skole i Tinglev siden 1986. Udover at resultaterne af nærværende undersøgelse peger på, at der er særlige, bl.a. egnshistorisk betingede, dialektbevarende forhold ved stedet Sønderjylland, så konkluderer Westergaard i en nyere undersøgelse, at størstedelen af de unge på den tyske skole behersker sønderjysk – og at de unge kan kodeskifte mellem dialekt, standardtysk og standarddansk (2008:387). I en senere undersøgelse har hun påvist, at unge fra det tyske mindretal benytter sønderjysk ortografi på Facebook og i sms'er (Westergaard 2011; 2012). Sønderjysk er således stadig – og i nogle medier måske ligefrem på ny! – en del af lyd- (og skrift)billedet i Tinglev efter årtusindskiftet. Det bør undersøges, om det også gælder unge på den danske skole. Og hvis de bruger dialekten, om der så ligesom i 1986 er grænser for, hvor dialektalt man kan tale, før det signalerer tilknytning til det tyske mindretal. Med afhandlingens helt overordnede konklusion in mente, at sted er

altafgørende for sprogbrug, ville det endvidere være interessant at undersøge sprogbrugen hos unge sønderjyder, på steder hvor det at tale dialekt ikke har sindelags-konnotationer.

Litteraturliste

(1996). Network on social dialectology, the convergence and divergence of dialects in changing Europe, proceedings of the first workshop: The Role of Standard Varieties in Convergence and Divergence of Dialects, held in Berg en Dal (near Nijmegen, the Netherlands), July 4-6, 1996. European Science Foundation; Role of Standard Varieties in Convergence and Divergence of Dialects. Berg en Dal. 1.

(1997). Network on social dialectology, the convergence and divergence of dialects in changing Europe, proceedings of the second workshop: Divergence and Convergence of Dialects across Political Borders, held in Ghent (Belgium), 13-15 March 1997. European Science Foundation. Ghent.

Adriansen, Inge & Karen Margrethe Pedersen (2007). Sønderjyllandsbilleder eller selvportrætter?, Museum for Sønderjylland.

Agnew, John (1987). The United States in the World Economy. Cambridge, Cambridge University Press.

Akselberg, Gunnstein (1995). Fenomenologisk dekonstruksjon av de labov-milroyske paradigmet i sosiolingvistikken – Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune. Bergen, Bergen Universitet.

Andersen, Lena Wienecke (2004). Hvor sætter man krydset når det er 'bondsk'? Ærøsk? En undersøgelse af unges sprogholdninger på Ærø, Copenhagen University. OB-opgave.

Andersson, Roger & Mats Thelander (1994). Internal Migration, Biography Formation, and Linguistic Change. The Sociolinguistics of Urbanization. Bengt Nordberg. Berlin, de Gruyter: 51-86.

Auer, Peter (2005). The Construction of Linguistic Borders and the Linguistic Construction of Borders. Dialects across Borders: Selected Papers from the 11th International Conference on Methods in Dialectology (Methods XI). Markku Fillppula. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company 3-30.

Auer, Peter, Birgit Barden, et al. (1998). "Subjective and objective parameters determining 'salience' in long-term dialect accommodation." Journal of Sociolinguistics 2/2: 163-187.

Auer, Peter, Birgit Barden, et al. (2000). Long-Term Accommodation and its Sociolinguistic Interpretation: Evidence from the Inner-German Migration After the Wende. Dialect and Migration in a Changing Europe. Klaus Mattheier. Frankfurt am Main, Peter Lang.

Auer, Peter & Frans Hinskens (1996). "The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area." Sociolinguistica 10

Auer, Peter, Frans Hinskens, et al. (2005). Dialect Change Convergence and Divergence in European Languages. Cambridge, Cambridge University Press.

Bailey, Guy (2001). Real and Apparent Time The Handbook of Language Variation and Change J.K. Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes. Oxford: 312-331.

Blommaert, Jan (2005). Discourse. Cambridge, Cambridge University Press.

Blommaert, Jan (2010). The Sociolinguistics of Globalization. Cambridge, Cambridge University Press.

Bom, Kaj (1952). Runer og rids : festskrift til Lis Jacobsen 29. januar 1952.

Bourdieu, Pierre (1977). "The economics of linguistic exchanges."

Bourdieu, Pierre (1984). Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste. Cambridge, Harvard University Press.

Bourdieu, Pierre & Loïc J. D. Wacquant (1992). An Invitation to Reflexive Sociology. Chicago, University of Chicago Press.

Bowie, David (2000). The effect of geographic mobility on the retention of a local dialect. Linguistics. Pennsylvania, University of Pennsylvania. Ph.D.

Brink, Lars & Jørn Lund (1974). Udtaleforskelle i Danmark – Aldersbestemte – Geografiske – Sociale. København, Gyldedal.

- Brink, Lars & Jørn Lund (1975). Dansk Rigsmål – Lydudviklinger siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København 1 og 2. København, Gyldendal.
- Britain, David (2002). Space and Spatial Diffusion. The Handbook of Language Variation and Change. J.K. Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes, Blackwell: 603-637.
- Britain, David (2009). “Big bright lights” versus “green and pleasant land”? - The unhelpful dichotomy of ‘urban’ versus ‘rural’ in dialectology. Arabic dialectology. E. Al-Wer and R. de Jong. Leiden, Brill: 223-246.
- Britain, David (2010a). Language and space: the variationist approach. Language and space: an international handbook of linguistic variation. Peter Auer & Jürgen Schmidt. Berlin, Mouton de Gruyter: 142-163.
- Britain, David (2010b). Conceptualisations of geographical space in linguistics. The Handbook of Language Mapping. Alfred Lameli, Roland Kehrein & Stefan Rabanus. Berlin, Mouton de Gruyter: 69-97.
- Britain, David & Peter Trudgill (2000). Migration, Dialect Contact, New Dialect Formation and Reallocation. Dialect and Migration in a Changing Europe. Klaus Mattheier. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Bucholtz, Mary (2003). "Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity." Journal of Sociolinguistics 7(3): 398-416.
- Chambers, J. K. (2000). "Region and language variation " English World-Wide 21(2): 169-201.
- Chambers, J. K. (2002). "Dynamics in dialect convergence " Journal of Sociolinguistics 6(1): 117-130.
- Chambers, J.K. (1992). "Dialect Acquisition in Language." Journal of the Linguistic Society of America 6: 673-705.
- Chambers, J.K. (2003). Sociolinguistic Theory. Malden, Blackwell Publishers.

Chambers, J.K. & Peter Trudgill (1980). Dialectology. Cambridge, Cambridge University Press.

Christensen, Søren Bitsch, Ed. (2006). Den moderne by. Århus, Aarhus Universitetsforlag og Dansk Center for Byhistorie.

Cresswell, Tim (2004). PLACE a short introduction. Oxford, Blackwell Publishing.

Eckert, Penelope (2000). Linguistic Variation as Social Practice. Oxford, Blackwell Publishers.

Eckert, Penelope (2004). Variation and a sense of place. Sociolinguistic variation: Critical reflections. Carment Fought. New York, Oxford, Oxford University Press: 107-118.

Eckert, Penelope (2008). "Variation and the indexical field." Journal of Sociolinguistics 12(4): 453-476.

Eckert, Penelope (2010). Who's there? Language and space in social anthropology and interactional sociolinguistics. Language and Space. Peter Auer & Jürgen Erich Schmidt. Berlin, De Gruyter Mouton: 163-178.

Eckert, Penelope & Sally McConnell-Ginet (2003). Language and Gender. New York, Cambridge University Press.

Ejskjær, Inger (1964). "Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk." Dialektstudier 1: 7-50.

Gal, Susan (1979). Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria. New York, Academic Press.

Giles, Howard (1973). "Accent Mobility: A Model and Some Data."

Gregersen, Frans, Jens Normann Jørgensen, et al. (2005). "Project for the Danish National Research Foundation Centre for language Change in Real Time (LANCHART): Denmark 1900-2000 as an example."

Gregersen, Frans & Tore Kristiansen, Eds. (2009). Fra folkemål til multietnolekt - og 23 andre artikler inden for nordisk dialektologi, sociolingvistik og sproghistorie. Oslo, Novus.

Gregersen, Frans, Marie Maegaard, et al. (2009). "The long and short (æ)-variation in Danish - a panel study of short (æ)-variants in Danish in real time." Acta Linguistica Hafniensia 42: 64-82.

Gregersen, Frans & Inge Lise Pedersen (1991). The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics. København, C.A. Reitzels Forlag

Gudiksen, Asgerd (2010). "'Sedlen Stavbakterie findes dog vist ikke længere i samlingerne". Om indsamlingen af materiale i Ømålsordbogen". Nordiske Studier i Leksikografi 11

Gudiksen, Asgerd & Henrik Hovmark (2009). Måske husker De noget alle andre har glemt. Dialektforskning i 100 år. Iben Stampe Sletten, Asgerd Gudiksen, Henrik Hovmark, Pia Quist & Jann Scheuer. København, Nordisk Forskningsinstitut: 13-64.

Gumperz, John J. (1982). Discourse Strategies. Cambridge, Cambridge University Press.

Heide, Jürgen Ostwald von (1994). Der Knivsberg. 100 Jahre deutsche Versammlungsstätte in Nordschleswig, Westholsteinische Verl.-Anst. .

Helgander, John (1996). "Mobilitet och språkförändring. Exemplet övre Dalarna och det vidare perspektivet." Högskolan Dalarna Rapport 3

Helgander, John (2000). Mobility and Language Change: The Case of Upper Dalarna, Sweden. Dialect and Migration in a Changing Europe. Klaus Mattheier. Frankfurt am Main Peter Lang: 109-122.

Hernes, Reidunn (2006). Talemål i endring? Ein longitudinell studie av talemålsutvikling og språkleg røyndomsoppfatning hjå ungdomar i Os. Nordisk institutt. Universitetet i Bergen. Bergen, Universitetet i Bergen. Dr.art.-avhandling.

Horvath, Barbara M. & Ronald J. Horvath (2001). "A multilocality study of a sound change in progress: The case of /l/ vocalization in New Zealand and Australian English." Language Variation and Change 13(1): 37-57.

Indenrigs- & Sundhedsministeriet (2005). Kommunalreformen - kort fortalt. København.

Ito, Rika & Dennis R. Preston (1998). "Identity, Discourse, and Language Variation." Journal of Language and Social Psychology 17(4): 465-483.

Ivars, Ann-Marie (1986). "Från Österbotten til Sörmland. En undersökning av emigration och språklig anpassning." Studier i Nordisk Filologi 66

Ivars, Ann-Marie (1994). Bidialectalism and Identity. The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic Countries. Bengt Nordberg. Berlin, deGruyter.

Jacobsen, Klaus Fribert (2004). Befolkningens uddannelsesniveau. København, Danmarks Statistiks Trykkeri.

Jæger, Mads Meier (2003). Mønsterbrydere og social arv i Danmark – perspektiver fra Socialforskningsinstituttets ungdomsforløbsundersøgelse.

Jensen, Anker (1898). "Sproglige forhold i Åby Sogn, Århus Amt." Dania 5: 213-231.

Jensen, Anker (1899). "Sproglige forhold i Åby sogn, Århus Amt." Dania V: 213-231.

Jensen, Ella & Magda Nyberg (1977). Emmerlevdialekten. København, Akademisk Forlag

Jensen, Mette Vinum (2010). En glemt eller gemt dialekt? En undersøgelse af sproglig variation med fokus på Sønderjylland. Nordisk Sprog og Litteratur. Århus, Århus Universitet. BA.

Jensen, Torben Juel (2009). Standardisering, globalisering og lokalisering - Generiske pronominer i Vinderup. I mund og bog - 25 artikler om sprog tilegnet Inge-Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009. Henrik Hovmark, Iben Stampe Sletten & Asgerd Gudiksen. København: 157-170.

Jensen, Torben Juel & Marie Maegaard (in press). "Participles in Jutland – a real time study of regionalization and standardization." Nordic Journal og Linguistics

Jespersen, Otto (1899). Fonetik. København, Det schubothske Forlag.

- Johnstone, Barbara (2004). Place, Globalization, and Linguistic Variation. Sociolinguistic Variation - Critical Reflections. Carmen Fought. Oxford, Oxford University Press.
- Johnstone, Barbara (2009). "Pittsburghese shirts: Commodification and the enregisterment of an urban dialect." American Speech 84(2): 157-175.
- Johnstone, Barbara (2010a). "New Questions for Chinese Discourse Studies: Language, Space, and Place " Journal of Chinese Sociolinguistics
- Johnstone, Barbara (2010b). Indexing the Local. Handbook of Language and Globalization Nicolas Coupland. Oxford, Oxford University Press: 386-405.
- Johnstone, Barbara (2010c). Language and geographical space. Language and Space. Peter Auer & Jürgen Erich Schmidt. Berlin, De Gruyter Mouton: 1-17.
- Johnstone, Barbara (2011). Language and Place the Cambridge Handbook of Sociolinguistics. Rajend Mesthrie. Cambridge, Cambridge University Press.
- Johnstone, Barbara, Jennifer Andrus, et al. (2006). "Mobility, Indexicality, and the Enregisterment of "Pittsburghese"." Journal of English Linguistics 34(2): 77-104.
- Jørgensen, Jens Normann & Kjeld Kristensen (1995). "On boundaries in linguistic continua." Language Variation and Change 7(2): 153-168.
- Kaatman, Christian (1985). Stationsbyer i Sønderjylland - Toftlund og Hjordkjær. Aabenraa, Illustreret Forlag, Institut for Grænseregionsforskning.
- Kerswill, Paul (1985). A Sociolinguistic Study of Rural Immigrants in Bergen, Norway. Cambridge, University of Cambridge.
- Kerswill, Paul (1994). Dialects Converging: Rural Speech in Urban Norway. Oxford.

Kerswill, Paul & Ann Williams (2000). Mobility and social class in dialect levelling: evidence from new and old towns in England. Dialect and migration in a changing Europe. Klaus Mattheier. Frankfurt, Peter Lang: 1-13.

Køster, Finn (2011). Omkring Anker Jensen Jysk, øsmål, rigsdansk mv. - Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk. Inger Schoonderbeek Hansen Torben Arboe. Århus, Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning: 141-152.

Køster, Finn, Bent Jul Nielsen, et al. (1982). Kompendium i dansk dialektologi. København, Afdeling for Dialektforskning.

Kristensen, Kjeld (1977). "Variationen i vestjysk stationsbymål. En kvantitativ sociolingvistisk dialektundersøgelse i Vinderup, Ringkøbing Amt." Dialektstudier 4: 29-109.

Kristensen, Kjeld (1979). "Kvantitative sprogblandingsstudier." Dialektstudier 4(2): 161-236.

Kristensen, Kjeld (1980). "Situationsafhængig sprogbrug hos vestjyske skoleelever " Danske Folkemål 22(2): 29-124.

Kristensen, Marius (1909). "Fra Als." Danske Studier: 149-164.

Kristiansen, Tore (1987). "Selvrapporteret og faktisk sprogbrug hos 3 informanter." MUDS 1: 163-176.

Kristiansen, Tore (1990). Udtalenormering i skolen - en ideologisk bastion. København, Gyldendal.

Kristiansen, Tore (1991). "Sproglige normidealer på Næstvedegnen – Kvantitative sprogholdningsstudier."

Kristiansen, Tore (1992). "Har regionalsprog en fremtid i Danmark?" Danske Folkemål 34

Kristiansen, Tore (2001). "Two Standards: One for the Media and One for School " Language Awareness 10(1): 9-24.

Kristiansen, Tore (2009). "The macro-level social meaning of late-modern Danish accents." Acta Linguistica Hafniensia 42: 167-192.

Kristiansen, Tore (2010). "Sociolingvistikken og (sprog)politikken. Moralske tanker om det danske sprogsamfund." Danske Talesprog 10: 1-33.

Kristiansen, Tore, Bruun Clausen, et al. (2003). "Sprogholdninger hos unge i Nakskov " Danske Talesprog 3

Labov, William (1966). "The Social Stratification of English in New York City."

Labov, William (1967). The Effect of Social Mobility on Linguistic Behavior. Explorations in Sociolinguistics. Stanley Lieberman. Bloomington, Mouton & Co.: 58-75.

Labov, William (1972). On the Mechanism of Linguistic Change. Sociolinguistic Patterns. William Labov: 160-182.

Labov, William (1972). Sociolinguistic Patterns. Pennsylvania, University of Pennsylvania Press.

Labov, William (1994). Principles of Linguistic Change - Internal Factors, Blackwell.

Labov, William (2001). Principles of Linguistic Change - Social Factors. Oxford, Blackwell.

Labov, William (2006). The Social stratification of English in New York City. Cambridge, Cambridge University Press.

Labov, William (2010). Principles of Linguistic Change - Cognitive and Cultural Factors, Wiley-Blackwell.

Ladegaard, Hans Jørgen (1999). "Dansk rigsmål i et socialpsykologisk perspektiv: en diskussion og empirisk analyse af rigsmålsbegrebet." RASK 11: 3-43.

Lambert, Wallace E. (1967). "A social psychology of bilingualism." Journal of Social Issues 23: 91-108.

Le Page, Page & Andrée Tabouret-Keller (1985). Acts of Identity: Creol-based Approaches to Language and Ethnicity. Cambridge, Cambridge University Press.

Lefebvre, H. (1991). The Production of Space. Oxford, Blakwell.

Lenz, Alexandra (2010). Zum Saliensbegriff und zum Nachweis salienter Merkmale. Perceptual Dialectology. Neue Wege der Dialektologie. Christina Ada Anders, Markus Hundt & Alexander Lasch. Berlin, De Gruyter: 89-110.

Mægaard, Marie (2001). "Jeg er da stolt af at jeg er sønderjyde - altså sådan forholdsvis - Om sprogbrug og sprogholdninger hos sønderjyske unge." Danske Talesprog 2: 77-166.

Mægaard, Marie (2007). "Udtalevariation og –forandring i københavnsk – en etnografisk undersøgelse af sprogbrug, sociale kategorier og social praksis blandt unge på en københavnsk folkeskole." Danske Talesprog 8

Mægaard, Marie, Torben Juel Jensen, et al. (in press). "Diffusion of Language Change: Accommodation to a Moving Target." Journal of Sociolinguistics

Mæhlum, Brit (1986). Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo. Oslo, Novus.

Mæhlum, Brit & Unn Røyneland (2009). Dialektparadiset Norge – en sannhet med modifikasjoner. Dialektforskning i 100 år. Asgerd Gudiksen, Henrik Hovmark, Pia Quist, Jann Scheuer & Iben Stampe Sletten. København, Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut.

Mæhlum, Britt (1992). Dialektal sosialisering - En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard. Oslo, Novus.

Mæhlum, Britt (2010). Language and social space. Language and Space. Peter Auer & Jürgen Erich Schmidt. Berlin, De Gruyter Mouton: 18-32.

Massey, Doreen (1994). Space, Place and Gender. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Mattheier, Klaus, Ed. (2000). Dialect and Migration in a Changing Europe. Frankfurt am Main, Peter Lang.

McIlvenny, P., M. Broth, et al. (2009). "Communicating place, space and mobility." Journal of Pragmatics 41(10): 1879-1886.

Mees, Inger M. & Beverly Collins (1999). Cardiff: a real-time study of glottalisation. Urban Voices – Accent studies in the British Isles. Paul Foulkes & Gerard Docherty. London, Arnold: 185-202.

Miljøministeriet (2005). Funktionelle sammenhænge på regionalt niveau. København.

Milroy, Lesley (1980). Language and Social Networks. Oxford, Blackwell.

Milroy, Lesley (2002). "Mobility, contact & language change - working with contemporary speech communities." Journal of Sociolinguistics 6(1): 3-15.

Milroy, Lesley & Peter Muysken (1995). "One Speaker, two languages."

Monka, Malene (2003). Udtalenormering i skolen 1989-2003. Institut for Dansk Dialektforskning. København, København.

Monka, Malene (2005). "Enten skal jeg snakke sønderjysk eller skal jeg snakke rigsdansk" - en undersøgelse af sprogbrugen i servicesituationer i Aabenraa med fokus på sprogalternation, Københavns Universitet. Speciale.

Munk, Martin D. (2003). Social mobilitet. Social mobilitet i Danmark - set i et internationalt perspektiv. København, Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport:9.

Mygind, Johanne (2009). "Opdrift."

Nielsen, Bent Jul (1998). "Talesprogsvariationen i Århus - en sociolingvistsik redegørelse og en sammenligning med sproget i Odde." Danske Folkemål 40: 51-78.

Nielsen, Bent Jul & Magda Nyberg (1988). "Talesprogsvariationen i Odder kommune. En foreløbig rapport." Danske Folkemål 30: 31-88.

Nielsen, Bent Jul & Magda Nyberg (1989). "Talesprogsvariationen i Odder kommune. En foreløbig rapport. II. Yngre rigsmålstræk." Danske Folkemål 31: 119-153.

Nielsen, Bent Jul & Magda Nyberg (1992). "Talesprogsvariation i Odder kommune. I. Lokalsprog og rigsmål i sociolingvistisk belysning." Danske Folkemål 34: 45-202.

Nielsen, Bent Jul & Magda Nyberg (1993). "Talesprogsvariation i Odder kommune. II. Yngre og ældre rigsmålsformer i sociolingvistisk belysning." Danske Folkemål 35: 249-348.

Nielsen, Bent Jul & Karen Margrethe Pedersen (1991). Danske Talesprog: dialekter, regionalsprog, sociolekter. København, Gyldendal.

Nordberg, Bengt & Eva Sundgren (1998). On observing real-time language change: a Swedish case study. Uppsala, Uppsala Universitet.

Nyberg, Magda (1991). "Unge sønderjyders rigsmålstilegnelse." Danske Folkemål 33: 159-168.

Olsen, Karen Marie (1949). "Synchronisk beskrivelse af Aabenraa Bymaal." Danske Folkemål 16

Omdal, Helge (1977). "Høyangermålet - en ny dialekt." Språklig Samling 18: 7-9.

Omdal, Helge (1994). Med språket på flyttefot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdølere i Kristiansand. Uppsala.

Pedersen, Inge Lise (1985). "Dialektudtynding på Fyn. Et forsøg med implikationsanalyse." Danske Folkemål 27

Pedersen, Inge Lise (1986). "Bondsk og ligefrem eller moderne og byagtig. En undersøgelse af holdninger til dialekt og dialekttalende på Fyn." Danske Folkemål 28

Pedersen, Inge Lise (1993). Regionalisme og identitet. Om jysk og dansk i tusind år. Jyske studier. Karen Margrethe Pedersen & Inge Lise Pedersen. København: 249-272.

Pedersen, Inge Lise (1994). Linguistic Variation and Composite Life Modes. The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic Countries. Bengt Nordberg. Berlin, deGruyter: 87-115.

Pedersen, Inge Lise (1996a). "Regionalism and linguistic change." Sociolinguistica 10: 77-89.

Pedersen, Inge Lise, Ed. (1999). Hvornår er en kode ikke længere den samme kode – og hvem afgør det? Om forholdet mellem sprogbrugernes og sprogforskernes grænsedragning, specielt i forbindelse med regionalisering. Målbryting. Bergen, Nordisk Institut.

Pedersen, Inge Lise (1999). Regionalitet og sprogudvikling i Danmark. Stedet som kulturell konstruktion. Brit Mæhlum, Dagfinn Slettan & Ola Svein Stugu. Trondheim, Historisk institutt, Norges Teknisk-naturvitenskapelige universitet NTNU.

Pedersen, Inge Lise (2000). "Fra fokemål til mulietnolekt: Kontinuitet eller brud?" Danske Talesprog 1: 5-29.

Pedersen, Inge Lise (2001). "Talesprog som identitetsskaber og identitetsudtryk." Nordlit 10: 41-55.

Pedersen, Inge Lise (2003). "Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900-200." International Journal of the Sociology of Language 159: 9-28.

Pedersen, Inge Lise (2005). Processes of standardization in Scandinavia. Dialect change. Peter Auer, Frans Hinskens & Paul Kerswill. Cambridge, Cambridge University Press.

Pedersen, Inge Lise (2009a). "Standardtalesprogets tilblivelse og rolle i Danmark." Norsk Lingvistisk Tidsskrift 27(1): 159-177.

Pedersen, Inge Lise (2009b). "500 års landbohistorie spejlet i talesproget - De danske dialekters død i fire akter." Landbohistorisk tidsskrift 2: 42-71.

- Pedersen, Inge Lise (2011). Talesprogets historie i sociolingvistisk belysning. Studier i Nordisk 2008-2009. København, Selskab for Nordisk Filologi: 135-158.
- Pedersen, Karen Margrethe (1977). Dialekt, regionalprog, rigssprog – en analyse af børns skolesprog. Aabenraa, Institut for Grænseregionsforskning.
- Pedersen, Karen Margrethe (1986). Mødet mellem sprogene i den dansk-tyske grænseregion. En-, to- eller flersprogede børn i Sønderjylland. Aabenraa, Institut for Grænseregionsforskning.
- Pedersen, Karen Margrethe (1991). "Selvrapportering - Kan det bruges til noget?" Danske Folkemål 33: 111-122.
- Pedersen, Karen Margrethe (1997). Resistens og bevidsthedsgrad Nordiska dialektstudier. Maj Reinhammar. Stockholm: 233-238.
- Pedersen, Karen Margrethe (2004). "Mødet mellem kulturerne og sprogene i den dansk-tyske grænseregion - en model for et interkulturelt samfund?" Pluk 1: 43-44.
- Pedersen, Karen Margrethe (2010). Valgkamp på sønderjysk. Jysk, øsmål, rigsdansk mv. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk. Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen. Torben Arboe & Inger Schoonderbeek Hansen. Århus, Århus Universitet: 185-206.
- Pred, Allan (1984). "Place as Historically Contingent Process: Structuation and the Time-Geography of Becoming Places." Annals of the Association of American Geographers 74(2): 279-297.
- Pred, Allan (1985). The Social Becomes the Spatial, the Spatial Becomes the Social: Enclosures, Social Changes and the Becoming of Places in Skåne. Social Relations and Spatial Structures. Derek Gregory & John Urry. London, Macmillan: 337-365.
- Preston (2004). Folk metalanguage. Metalanguage: Social and ideological perspectives. A. Jaworski, N. Coupland & D. Galasinski. Berlin, Mouton de Gruyter: 75-101.
- Preston, Dennis (1993). "The uses of folk linguistics." International Journal of Applied Linguistics 3(2): 181-259.

Preston, Dennis (2002). "Perceptual dialectology: aims, methods, findings." Trends in Linguistics – Present day dialectology
Jan Berns & Jaap van Marle (ed) 57-104.

Quist, Pia (2005). Stilistiske praksisser i storbyens heterogene skole - en etnografisk og sociolingvistisk undersøgelse af sproglig variation. Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut. København, Københavns Universitet. Ph.d.

Quist, Pia (2010). Untying the language-body-place connection: A study on linguistic variation and social style in a Copenhagen community of practice. Language and Space. Peter Auer & Jürgen Erich Schmidt. Berlin, De Gruyter Mouton: 632-648.

Røyneland, Unn (1994). Når bygdemål møter bymål. Ein individsentreret eksempelstudie av fire sunnmøringar i Oslo. Oslo, Oslo Universitet. Kandidat.

Røyneland, Unn (2005). Dialektnivellering, ungdom og identitet. Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset. Oslo, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Sankoff, Gillian (2005). Cross-Sectional and Longitudinal Studies An International Handbook of the Science of Language and Society. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, and Peter Trudgill. Berlin, de Gruyter. 2: 1003-1013.

Scheuer, Jann (1998). "Den umulige samtale."

Scheuer, Jann (2003). "Habitus as the principle for social practice: A proposal for critical discourse analysis." Language in Society 32: 143-175.

Schlegloff, Emanuel A. (1972). Notes on a conversational practice: Formulating place. Studies in Social Interaction. Davis Sudnow. New York, FreePress: 75-119.

Schønning, Signe (forthcoming). "Poly-lingualism in the Periphery."

Schøning, Signe & Inge Lise Pedersen (2007a). Vinderup in real time - a showcase of dialect levelling. Historical Linguistics 2007. Montréal, Québec.

Schøning, Signe & Inge Lise Pedersen (2007b). What happens at the end of the dialect-standard continuum? ICLaVE 4. Cypern.

Schøning, Signe Wedel (2010). "Dialekt som identitets- og stiliseringspraksisser hos et søskendepar."

Scotton, Carol Myers (1997). "Code-switching." The Handbook of Sociolinguistics, ed. Florian Coulmás: 217-237.

Silverstein, Michael (2003). "Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life." Language and Communication 23: 193-229.

Skautrup, Peter (1921). "Om Folke- og Sprogblending i et vestjysk Sogn." Danske Studier 18: 97-111.

Skifter Andersen, Hans (2010). Når teltpælene rykkes op. Geografisk mobilitet i Danmark og dens årsager, Center for Bolig og Velfærd.

Skov- & Naturstyrelsen (2006). Det nye Danmarkskort - planlægning under nye vilkår. København, Skov- og Naturstyrelsen.

Skovse, Astrid Ravn & Marian Due Steffensen (2009). Stedet i sproget – En undersøgelse af individual sprogændrings betydningstilskrivning. Institut for Nordiske Litteratur og Sprog Studier. København, Københavns Universitet. Speciale.

Skovse, Astrid Ravn & Mirian Due Steffensen (2010). "Stedet i sproget." NyS 38: 143-172.

Sletten, Iben Stampe (2009). Inger Ejsskjær om dialektforskning. I samtale med Frans Gregersen i anledning af Afdeling for Dialektforskning 100-års jubilæum. Dialektforskning i 100 år. Asgerd Gudiksen, Henrik Hovmark, Pia Quist, Jann Scheuer & Iben Stampe Sletten. København, Afdeling for Dialektforskning: 291-316.

Smith, N. (1991). Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space. Oxford, Blackwell.

Solheim, Randi (2006). Språket i smeltegryta. Sosiolingvistiske utviklingslinjer i industrisamfunnet Høyanger. Det historisk-filosofiske fakultetet, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Trondheim, Noregs teknisk-naturvitenskapelege universitet. Doktorafhandling.

Stilling, Niels Peter (1987). De nye byer. Stationsbyernes befolkningsforhold og funksjon 1840-1940, Selskabet for Stationsbyforskning.

Sundgren, Eva (2002). Återbesök i Eskilstuna - En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk. Institution för Nordiska Språk ved Uppsala Universitet. Uppsala, Uppsala Universitet.

Teleman, Ulf (2003). Tradis och funkis : svensk språkvård och språkpolitik efter 1800. Stockholm, Norstedts.

Thelander, Mats (1979). Stad och omland: urbanisering speglad i språket. En materialbeskrivning. Uppsala, FUMS-rapport 76.

Thelander, Mats (1983). "Provinsialismer i inom- och mellanregionalt perspektiv." Svenska Landsmål och Svenskt Folkeliv(106 årg.): 211-231.

Thelander, Mats (1985). "Från Blåknut till brakknut. Om proviensella drag i flyttares språk."

Trap, J.P. (1965). Danmark. København, C.E.C. Gads Forlag.

Trudgill, Peter (1972). "Sex, Covert Prestige and Linguistic Change in the Urban British English of Norwich." Language in Society 1: 179-195.

Trudgill, Peter (1974). "Linguistic change and diffusion: description and explanation in sociolinguistic dialect geography." Language in Society 3: 215-246.

Trudgill, Peter (1983). On Dialect.

- Trudgill, Peter (1986). Dialects in Contact. Oxford.
- Trudgill, Peter (1994). "Language Contact and Dialect Contact in Linguistic Change." in Ulla-Britt Kotsinas & John Helgander ed. Dialektkontakt, Språkkontakt och Språkförändring i Norden: 13-22.
- Tuan, Yi-Fu (1990). Topophilia - A Study of Environmental Perception, Attitudes and Values New York, Columbia University Press.
- Tuan, Yi-Fu (1991). "Language and the making of Place: A Narrative–Descriptive Approach." Annals of the Association of American Geographers 81(4): 684-696.
- Tuan, Yi-Fu (1996). "Space and Place: Humanistic Perspective." Human geography - an essential anthology: 444-457.
- Undervisningsministeriet (2000). Regionale uddannelsesmønstre. København.
- Urry, John (2007). Mobilities. Polity Press.
- Waquant, Loïc (1989). "Towards a reflexive sociology." Sociological Theory 7: 26-63.
- Weinreich, Uriel (1953). Language in Contact: Findings and Problems. Den Haag, Mouton.
- Westergaard, Astrid (2008). Strukturelle und pragmatische Verwendungsmuster im bilingualen Sprachgebrauch bei Jugendlichen. Flensburg, Flensburg Universität. Ph.D.
- Westergaard, Astrid. 2011. Flersprogethed i Nordslesvig i spændingsfeltet mellem mundtlighed og skriftlighed In *13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, edited by I. S. Hansen and P. Widell. Århus.
- Westergaard, Astrid. 2012. *De unge og sønderjysk: Åbner Facebook nye muligheder?, Program og resuméer 14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus.
- Wilken, Lisanne (2006). Pierre Bourdieu. Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag.

Yndigejn, Carsten (2003). Unges valg af videregående uddannelse. Aabenraa, Institut for Grænseregionsforskning.

Dansk resume

Denne ph.d.-afhandling rummer resultaterne af et panel-studie i virkelig tid af sprogforandringen hos 23 informanter fra tre velkendte steder i den danske dialektologi og sociolingvistik: *Odder* i Østjylland, *Vinderup* i Vestjylland og *Tinglev* i Sønderjylland. Informanterne blev interviewet første gang som unge i perioden 1978-1989 og indgår i tidligere dialektundersøgelser. I 2005-2010 blev de geninterviewet af medarbejdere fra Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske

Sprogforandringsstudier og Institut for Grænseregionsforskning ved Syddansk Universitet.

Ved hjælp af kvantitative analyser af udvalgte morfologiske og fonologiske træk har jeg undersøgt sprogforandringen i virkelig tid hos én kvinde og én mand fra hvert sted, der har været geografisk og socialt mobil mellem de to optagelser. Disse informanternes sprogforandring sammenlignes med sprogforandringen hos 17 bofaste informanter. Analyserne viser, at de mobile informanter allerede som børn markerede sig sprogligt anderledes og benyttede markant færre lokale varianter af de undersøgte variable, end de bofaste informanter. Endvidere viser analyserne, at der er store forskelle mellem sprogforandringen hos de bofaste informanter i de tre kommuner: i Odder forandres sprogbroen en smule i retning af standarddansk, i Vinderup sker der (især blandt kvinderne) en forholdsvis drastisk dialektnivellering, og i Tinglev er sprogbroen stabil hos de undersøgte informanter.

For at forklare de forskellige sprogforandringsmønstre har jeg foretaget en række kvalitative analyser – dels på individniveau og dels af de tre sprogsamfund. Det viser sig, at der er sammenhænge mellem informanternes sprogforandring og en række sprogeksterne forhold (fx deres mentale orientering i barndommen) samt deres fremstilling af hjembyen/hjemegnen som 'place' i humangeografisk betydning. Desuden er der klare sammenhænge mellem graden af dialektnivellering de tre steder og en række historiske, demografiske og socio-økonomiske faktorer knyttet til det enkelte sted.

English summary

This PhD thesis is a panel study of twenty-three informants' language change in real time. The informants are from three municipalities situated in different Danish dialect areas: *Vinderup* in Western Jutland, *Odder* in Central Jutland and *Tinglev* in Southern Jutland. The first interviews (1978-1989) were part of language studies at Copenhagen University and the Department of Border Region Studies. The informants were re-interviewed between 2005 and 2010 by researchers from LANCHART and the University of Southern Denmark.

The project examines the language change between the two recordings. The main focus is on six informants – one man and one woman from each place – who moved for educational purposes in the time between the two recordings. A comparative analysis – both quantitative and qualitative – is carried out between the six mobile informants and seventeen non-mobile informants.

Quantitative analyses of morphological and phonological variables were used as the starting point for the investigation of connections between mobility and language change. The results give new insight into how the language has changed in the years between recordings among both mobile and non-mobile informants, and shows: 1) The language of the mobile informants only changes slightly. As synchronic studies of mobility suggest, but have no possibility of testing (cf. Bowie 2000, Omdal 1994), it turns out that the mobile informants marked themselves linguistically different than their non-mobile peers already as children and used fewer – if any – dialect features. 2) The language of *some* of the non-mobile informants has changed considerably while others remain quite stable. In general, the language change among the non-mobile informants is related to gender and place of origin: The dialect of the non-mobile women has been levelled more than that of non-mobile men. And the non-mobile informants from the three municipalities show quite different patterns of language change in the years between the recordings; in Tinglev the language has been stable, in Odder it has changed to some degree, and in Vinderup it has changed quite extensively.

In the second part of the thesis, qualitative analyses explore factors that might help to reach a deeper understanding of the quantitative results; this is done both on the level of the community and the individual. Traditional dialectology and sociolinguistics has, until recently, treated place as a static and unproblematic background for the description of language use. However, to explain the quantitative results, we need to give special attention to ‘place’ in a wider human geographic understanding of the term. This is done by focusing on a variety of facts about each municipality as well as the individuals’ sense of belonging (cf. Johnstone 2011; Britain 2009; Tuan 1990). On the level of the community I analyze facts about the three municipalities (e.g. geographical, historical, demographic, socio-economic and political) and point to factors that influence the significance and meaning of place to its inhabitants. On the individual’s level I analyze the informants attitudes towards their place of origin and the language connected to the place. I also focus on a variety of factors that might have influenced orientation towards, and access to, standard Danish in the informants’ childhood and youth (e.g. mental orientation towards urban areas, friends from other social groups and the individual’s wish for a higher education). Generally seen, the mobile informants were oriented towards more urban areas and higher education when growing up, while the non-mobiles were locally oriented, which correlates with the use of standard language and local language respectively.

A concise overview of the analyses of connections between language and place: In Odder place-factors meant that the dialect was already levelled at the time of the first recording. Odder industrialized early, resulting in earlier social stratification, and is in close proximity to a city of considerable size (Denmark's second largest city, Århus). The language in Odder, at the time of both the old and new recordings, is more correctly categorized as regional standard as opposed to dialect. And as the majority of informants from Odder perceive themselves as speaking close to standard Danish, they are neither prone to "talk about talk" (Johnstone 2004), nor to change the way they talk. In Vinderup the informants do perceive themselves as dialect speakers; however, the dialect is not associated with belonging to the rather small municipality, nor to the stagnant area of Western Jutland. The dialect is associated with social class and being a peasant; in other words there is no incentive to maintain or preserve the dialect. In Tinglev the dialect is still strong, due to its close connection to the history of Southern Jutland, which only became part of Denmark in 1920. The informants express a strong sense of belonging to the area, and the dialect is voiced as an important marker of being an 'authentic' resident of the area.

The thesis concludes that both mobile and non-mobile informants' language change in the time between the recordings is grounded not only in their own biographies but also in the wider histories of the places where they were composed.